UNIWERSYTET SZCZECIŃSKI

EUROPA REGIONUM

TOM XXI

SZCZECIN 2015

Rada Wydawnicza

Adam Bechler, Tomasz Bernat, Anna Cedro, Paweł Cięszczyk
Piotr Michałowski, Małgorzata Ofiarska, Aleksander Panasiuk
Grzegorz Wejman, Dariusz Wysocki, Renata Ziemińska
Marek Górski – przewodniczący Rady Wydawniczej
Radosław Gaziński – redaktor naczelny Wydawnictwa Naukowego

Rada Naukowa

Hubert Bronk, Eberhard Drechsel, Beata Filipiak, Krystyna Gawlikowska-Hueckel
Mirosława Klamut, Wojciech Kosiedowski, Irena Pietrzyk, Janusz Ruszkowski
Włodzimierz Stępiński, Jacek Szlachta, Hermann Witte
Edward Włodarczyk, Zbigniew Zychowicz

Redaktor Naukowy

Stanisław Flejterski – redaktor naczelny

Redaktorzy tematyczni

Bartosz Mickiewicz, Wojciech Downar

Sekretarze redakcji

Ireneusz Jaźwiński, Marlena Prochorowicz

Recenzenci

prof. UEK dr hab. Krzysztof Firlej – Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie; dr hab. Wojciech Gotkiewicz, prof. UWM – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie; prof. ZUT dr hab. inż. Irena Łacka – Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie; prof. dr hab. Wiesław Musiał – Uniwersytet Rolniczy w Krakowie; prof. dr hab. Bogusław Sawicki – Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie; prof. dr hab. Sikora – Uniwerstytet Ekonomiczny w Poznaniu; prof. ZUT dr hab. Teodor Skotarczak – Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie; dr hab. Małgorzata Słodowa-Hełpa, prof. UEP – Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu; prof. dr hab. Janusz Soboń – Akademia Morska w Szczecinie; prof. dr hab. inż. Grzegorz Spychalski – Politechnika Koszalińska; dr hab. Bogusław Stankiewicz, prof. ZUT – Zachodniopmorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie; dr hab. Alina Zajadacz – Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu

Projekt okładki

Maria Radomska-Tomczuk, Andrzej Maciejewski

Korektor

Renata Bacik

Skład komputerowy

Jacek Jezierski

Wersja papierowa jest wersją pierwotną
Pełna wersja publikacji www.europa.wzieu.pl
ADRES REDAKCJI
Wydział Zarządzania i Ekonomiki Usług Uniwersytetu Szczecińskiego
71–004 Szczecin, ul. Cukrowa 8
tel. 91 444 31 77, faks 91 444 31 16
e-mail stanislaw.flejterski@wzieu.pl
Streszczenia opublikowanych artykułów zamieszczane są online w międzynarodowej bazie danych The Central European Journal of Social Sciences and Humanities
http://cejsh.icm.edu.pl
Streszczenia opublikowanych artykułów zamieszczane są w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon; http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

© Copyright by Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2015

ISSN 1428-278X

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIWERSYTETU SZCZECIŃSKIEGO

Ark. wyd. 13,0. Ark. druk. 16,75. Format B5. Nakład 73 egz.

Spis treści

Antoni Mickiewicz, Bartosz Mickiewicz
Analiza przebiegu i realizacji działań zawartych w IV osi „Leader" PROW 2007–2013 7
Analysis of the progress and implementation of the measures contained in IV axis "Leader" RDP 2007–2013 18

Franciszek Kapusta
Przemiany społeczno-ekonomiczne polskiej wsi w warunkach Unii Europejskiej 19
Social and economic changes of Polish countryside in conditions of the European Union 29

Danuta Kołodziejczyk
Ocena poziomu zrównoważonego rozwoju gmin w Polsce 31
Assessment of the sustainable development level of gminas in Poland 41

Karol Kukuła, Jacek Strojny
Uwagi o konstrukcji miernika konkurencyjności międzynarodowej sektora rolno-spożywczego 43
Some remarks about the construction of an indicator of the international competitiveness of the agri-food sector 57

Agata Budzyńska-Biernat
Kluczowe czynniki w procesie budowania przewagi konkurencyjnej przez MSP z Wielkopolski. Wybrane wyniki badań empirycznych 59
Key factors in the process of building a competitive advantage by SMEs in Wielkopolska. Selected results of empirical research 71

Dagmara K. Zuzek
Rola innowacyjności w budowaniu przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa w gospodarce rynkowej 73
The role of innovation in building the company's competitive advan-tage in a market economy 82

Bartosz Mickiewicz
Rola programów rolnośrodowiskowych w rozwoju gospodarstw rolnych położonych na terenie województwa zachodniopomorskiego 83
Role of agri-environmental programs in agricultural farms development in Western Pomerania province 94

Iwona M. Batyk
Przedsiębiorczość jako aspekt rozwoju obszarów wiejskich na pograniczu polsko-rosyjskim 95
Entrepreneurship as an aspect of rural development in Polish-Russian borderline 105

Marek Niewęgłowski, Halina Kałuża
Źródła finansowania działalności przedsiębiorstw transportowych 107
The sources of financing of transport companies activity 116

Milena Anna Bera
Aspekt środowiskowy inwestycji komunalnych realizowanych na obszarach cennych przyrodniczo w Polsce północno-wschodniej 117
The environmental aspect of municipal investments realized in naturallyvaluable areas in north-eastern Poland 125

Joanna Buks, Konrad Prandecki
Usługi środowiska w rolnictwie 127
Environmental services in agriculture 137

Maria Jolanta Orłowska
Potencjał i efektywność czynników produkcji gospodarstw rolniczych – Polska w odniesieniu do Unii Europejskiej w świetle danych FADN 139

Potential and effectiveness of farms production factors – Poland in relation to the European Union in the light of FADN 150

Małgorzata Michalcewicz-Kaniowska, Małgorzata Zajdel
Rozwój regionu kujawsko-pomorskiego w aspekcie funkcjonowania stref ekonomicznych 151
Development of kujawsko-pomorskie region in the context of functioning economic zones 162

Monika Pradziadowicz
Wdrażanie programu rolnośrodowiskowego w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 na przykładzie pakietu 2. Rolnictwo ekologiczne 163
Implementation agri-environmental program under rural development programme for the years 2007–2013 on the example of package 2: Organic farming 175

Marlena Prochorowicz
Czynniki wpływające na aktywność Lokalnych Grup Działania na obszarach wiejskich w Polsce 177
Factors driving an activity of Local Action Groups in rural areas in Poland .. 190

Agnieszka Obiedzińska
Rola systemów jakości żywności w zrównoważonym rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich 193
The role of food quality systems in the sustainable development of agriculture and rural areas 203

Aneta Omelan, Jarosław Klimczak, Michał Kiełsznia
Sieć dziedzictwo kulinarne Warmii, Mazur, Powiśla jako element turystycznej promocji regionu w opinii restauratorów należących do sieci 205
The network of culinary heritage Warmii, Mazur, Powiśla as an element of the region's promotion in the opinion of the restaurant owners associated with it 217

Piotr Adamczyk
Przemiany w strukturze osób pracujących w podregionach przeważająco wiejskich w Polsce 219
Changes in the structure of employees in predominantly rural subregions in Poland 228

Marianna Greta, Ewa Tomczak-Woźniak
Szanse polskiego rolnictwa na inteligentną specjalizację (*Smart Specialisation*) – na przykładzie polskiej, rolniczej granicy wschodniej..... 229
Whether the Polish farming is giving chances of The Smart Specialisation – an attempt of the search of the answer on Polish, agricultural eastern border 244

Adam Zydroń, Małgorzata Szkilnyk
Stan i perspektywy zwiększania lesistości w aglomeracji poznańskiej na przykładzie gminy Buk 245
The elaboration of afforestation concept for the Buk community 255

Piotr Godlewski
Obiekty militarne na obszarach wiejskich jako produkt regionalnej turystyki 257
Military facilities in rural areas as a product of regional tourism 265

Nota o autorach 267

EUROPA REGIONUM TOM XXI ROK 2015

DOI: 10.18276/er.2015.21-01

ANTONI MICKIEWICZ, BARTOSZ MICKIEWICZ
Szczecin

Analiza przebiegu i realizacji działań zawartych w IV osi „Leader" PROW 2007–2013

Wprowadzenie

Przestrzeń społeczną obszarów wiejskich wypełniają przede wszystkim właściciele i członkowie rodzin gospodarstw rolnych, która jest coraz mniej homogeniczna, poprzez napływ osób o innej profesji. Społeczność agrarna poprzez swoje rozproszenie terytorialne nie pozostaje jednak w izolacji, co więcej pragnie się integrować, lecz potrzeby bycia razem definiuje w inny sposób. Podstawowym celem Wspólnej Polityki Rolnej jest stworzenie korzystnych warunków dla rozwoju gospodarczego, wzrostu zatrudnienia oraz zwiększenie konkurencyjności gospodarstw rolnych. Dążeniem strategicznym WPR jest podniesienie standardów życia na zasadach zrównoważonego rozwoju, zarówno pod względem ekologicznym, jak i społecznym. Rozwój obszarów wiejskich jest istotnym czynnikiem sprzyjającym restrukturyzacji i modernizacji w sektorze rolnym. Ma także podstawowe znaczenie dla wdrażania technologii innowacyjnych i dywersyfikacji wsi. Rozwój obszarów wiejskich ma przyczynić się do zwiększenia konkurencyjności w dziedzinie rolnictwa i produkcji żywności[1].

[1] A. Mickiewicz, Przebieg i realizacja działań w ramach I i II filara wspólnej polityki rolnej, ZUT, Szczecin 2011.

1. Materiał i zakres badań

Podstawę prawną do przyjęcia programu rozwoju obszarów wiejskich oparto o rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW)[2]. Z kolei szczegółowe zasady stosowania tego rozporządzenia ustaliła Komisja Europejska w 2006 r[3]. W Polsce podstawę prawną do kształtowania obszarów wiejskich przyjęto zgodnie z ustawą z 2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków EFRROW[4]. Ustawa przewidywała realizację 22 działań oraz dodatkowo pomoc techniczną. Ukształtowany program rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007–2013 przyjął postać czterech osi priorytetowych i działań zgodnie z logiką grupowania celów i zadań, zmierzających do rozwiązania problemów stojących przed Wspólną Polityką Rolną. W ramach PROW 2007–2013 badaniom poddano czwartą oś tematyczną, która ze względu na liczbę działań i poziom wsparcia finansowego, stanowiła instrument zmierzający do wzrostu kapitału społecznego i generowania inicjatyw oddolnych. Pod względem wysokości wsparcia finansowego w rozumieniu wydatków publicznych w ogólnej wysokości 17 153,5 mln euro, na czwartą oś przeznaczono 787,5 mln euro (4,6%). Działania w liczbie trzech (operacji), stanowiła 13,6% wszystkich działań w ramach PROW.

Badania czwartej osi priorytetowej dokonano pod względem liczbowym i poziomu wykorzystania funduszy europejskich. Analizę przeprowadzono w układzie poszczególnych działań, w oparciu o program rozwoju obszarów wiejskich oraz danych Systemu Informacji Zarządczej ARiMR.

[2] Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW).

[3] Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1974/2006 z dnia 15 grudnia 2006 r. ustanawiające szczegółowe zasady stosowania rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW).

[4] Ustawa z dnia 7 marca 2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich.

2. Ogólna charakterystyka IV osi priorytetowej „Leader" PROW 2007–2013

Według regulacji prawnych Komisji UE z 2006 r. w odniesieniu do osi Leader, procedury wyboru lokalnych grup działania powinny być przejrzyste i opierać się na konkurencji, w celu zapewnienia trafności i wysokiej jakości strategii rozwoju zmierzających do wsparcia na poziomie lokalnym. W zależności od lokalnych warunków, należy zasadniczo wyznaczyć minimalne i maksymalne ograniczenia dotyczące liczby mieszkańców na obszarach objętych lokalnymi grupami działania. Liczba mieszkańców każdego obszaru, powinna być zasadniczo większa niż 5 tys. mieszkańców i nie powinna przekraczać 150 tys[5].

Czwarta oś priorytetowa nie była jednolita pod względem analizowanych czynników. Wyodrębnione podejście Leader miało na celu wzmocnienie inicjatyw oddolnych, wymiana najlepszych praktyk i aktywizację społeczności lokalnej. Leader był podejściem przekrojowym, umożliwiającym realizowanie i wdrażanie celów przede wszystkim osi trzeciej. Celem osi czwartej było głównie ożywienie przedsiębiorczości wśród mieszkańców obszarów wiejskich poprzez budowanie potencjału społecznego na wsi, zwiększenie możliwości zdobywania środków finansowych i ich wykorzystania, a także polepszenie zarządzania lokalnymi zasobami. Działania zmierzały do aktywizacji społeczności wiejskich, co wymagało włączenia do planowania i wdrażania lokalnych inicjatyw partnerów społecznych. Powstające w ramach IV osi Lokalne Grupy Działania, to rodzaj partnerstwa terytorialnego, funkcjonującego na większym obszarze niż wieś (sołectwo), czy nawet gmina, sprzyjający integracji społeczności wokół wiodących celów.

Leader był podejściem przekrojowym i partnerskim w stosunku do rozwoju obszarów wiejskich, który polegał na oddolnym opracowaniu przez lokalną społeczność wiejską lokalnej strategii rozwoju obszarów wiejskich. Działanie miało przyczyniać się do realizacji wynikających z niej innowacyjnych projektów łączących zasoby, wiedzę i umiejętności przedstawicieli trzech sektorów, a mianowicie sektora publicznego, gospodarczego i społecznego. Przedstawiciele ci tworzyli Lokalną Grupę Działania, a więc rodzaj partnerstwa między-

[5] Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1974/2006 z dnia 15 grudnia 2006 r. ustanawiające szczegółowe zasady stosowania rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW).

sektorowego, która wybierała projekty, a ich realizacja przyczyniała się do osiągnięcia celów wspólnie opracowanej strategii. Takie podejście oddolne wzmacniało spójność przedsięwzięcia, podnosiło jakość zarządzania i przyczyniło się do wzmocnienia kapitału społecznego tkwiących w społecznościach wiejskich, a także skłaniało do stosowania innowacyjnych rozwiązań w zakresie rozwoju regionu.

Budowa lokalnych strategii miała nieść ze sobą szereg korzyści, wśród których najważniejsze było lepsze wykorzystanie posiadanych zasobów (ludzkich, organizacyjnych, środowiskowych), dostosowanie kierunków działania do potrzeb podmiotów funkcjonujących na danym obszarze. Ponadto podejście lokalne pomagało w wyznaczeniu pożądanych i najbardziej dopasowanych kierunków rozwoju oraz pozwalało na lepsze zdefiniowanie problemów obszaru i określenie sposobów ich rozwiązania.

3. Specyfika działań zawartych w IV osi tematycznej „Leader" PROW 2007–2013

Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 definiowało podejście do programu Leader, które powinno obejmować następujące elementy: 1. Lokalne strategie rozwoju muszą prawidłowo identyfikować obszary wiejskie o zasięgu mniejszym niż region, 2. Należy stworzyć lokalne partnerstwo publiczno-prywatne, 3. Należy przestrzegać oddolnego podejścia przy ustalaniu kompetencji decyzyjnych, 4. Należy respektować wielosektorowe projektowanie i wdrażanie strategii, które oparte są na interakcji pomiędzy uczestnikami i projektami z różnych sektorów gospodarki lokalnej.

Według rozporządzenia Ministra Rolnictwa I Rozwoju Wsi z dnia 23 maja 2008 r. w sprawie szczegółowych kryteriów i sposobu wyboru lokalnej grupy działania do realizacji lokalnej strategii rozwoju w ramach PROW 2007–2013 stanowi, że do realizacji lokalnej strategii rozwoju, zwanej dalej „LSR", może być wybrana LGD, jeśli wszystkie gminy, których obszar jest objęty LSR są jej członkami oraz partnerami. Członkami LGD powinny być podmioty sektora publicznego, społecznego i gospodarczego. Z kolei obszar objęty opracowaną przez lokalną strategię rozwoju musiał być spójny przestrzennie, obejmować

odpowiednią liczbę gmin i liczbę mieszkańców, obejmującą od 10 tys. i nie więcej niż 150 tys. mieszkańców[6].

Z uwagi na fakt, że mieszkańcy wsi zamieszkali na obszarze LGD mogli ubiegać się o finansowanie w zakresie następujących działań osi 3 jak: 1. Odnowa i rozwój wsi, 2. Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw, 3. Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej oraz w ramach tzw. „małych projektów", zachodziła konieczność powołania odpowiedniego organu decyzyjnego, który odpowiedzialny był za wybór tych projektów, a przy tym zachodziła konieczność oddzielenia funkcji decyzyjnej od funkcji zarządczej. Istotną kwestią był również skład organu decyzyjnego, w którym przedstawiciele sektora społecznego i gospodarczego powinni stanowić łącznie co najmniej 50% danego gremium. W przeciwnym razie, zgodnie z przepisami, partnerstwo nie spełniało kryteriów dostępu i grupa nie dostawała wsparcia. Każda LGD określała kompetencje następujących organów a więc walnego zebrania członków, zarządu, organu decyzyjnego, organu kontroli oraz powoływała ich skład. Lokalne grupy działania funkcjonowały opierając się na statucie jako fundacje, związki stowarzyszeń, stowarzyszenia oraz „specjalne" stowarzyszenia utworzone na podstawie przepisów ustawy z dnia 7 marca 2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich[7]. W lokalnej strategii rozwoju (LSR) musiały także znaleźć się zapisy określające procedury oceny zgodności projektów z tymi dokumentami oraz procedury i kryteria wyboru projektów. Konieczne było także określenie zasad wyłączania członka organu decyzyjnego od udziału w dokonywaniu wyboru projektów, gdyby zaistniały wątpliwości co do jego bezstronności, w szczególności w przypadku ubiegania się przez tego członka o wybór do dofinansowania projektu. Dopiero po spełnieniu tych wszystkich kryteriów i uzyskaniu odpowiedniej liczby punktów LGD mogło zostać wybrane przez instytucję wdrażającą – samorząd województwa – do realizacji opracowanej przez nią Lokalnej Strategii Rozwoju. Beneficjentami działania były lokalne grupy działania, które wybrane zostały do realizacji lokalnych strategii rozwoju. Pomoc przyznawana była na operacje polegające na przygotowaniu lub realizacji

[6] Rozporządzenie MRiRW z dnia 23 maja 2008 r. w sprawie szczegółowych kryteriów i sposobu wyboru lokalnej grupy działania do realizacji lokalnej strategii rozwoju w ramach PROW 2007–2013.

[7] Ustawa z dnia 7 marca 2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich.

projektów współpracy, które zakładały wdrażanie wspólnych przedsięwzięć w ramach współpracy międzyregionalnej. Maksymalna wysokość pomocy dla LGD stanowiła iloczyn liczby mieszkańców zameldowanych na pobyt stały na obszarze objętym lokalną strategią rozwoju i środków przeznaczonych na 1 mieszkańca.

Tabela 1

Liczba złożonych wniosków i kwoty pomocy w ramach wdrażania LSR w ramach tzw. „małych projektów" PROW 2007–2013

Województwo	Liczba złożonych wniosków	Liczba zawartych umów	Procent	Wnioskowana kwota pomocy (w tys.)	Kwota zrealizowanych płatności (w tys.)	Procent
Dolnośląskie	3122	1347	43,1	77232,2	25978,6	33,6
Kujawsko-pomorskie	2165	904	41,7	49354,4	15942,6	32,3
Lubelskie	4051	1914	47,2	88591,4	34392,1	38,8
Lubuskie	1554	682	43,9	29008,1	10057,9	34,7
Łódzkie	1675	943	56,3	36130,5	17926,5	49,6
Małopolskie	4542	1902	41,9	106267,6	41528,1	39,1
Mazowieckie	4727	1727	36,5	112993,5	33363,6	29,5
Opolskie	1735	799	46,1	50816,5	22617,1	44,5
Podkarpackie	2693	1341	44,8	58484,5	25288,9	43,2
Podlaskie	2329	1157	49,7	57538,7	24562,3	42,7
Pomorskie	3132	1199	38,3	73826,1	22521,9	30,5
Śląskie	2636	1043	39,6	58835,4	18990,4	32,3
Świętokrzyskie	2426	1336	55,1	50586,4	23728,7	46,9
Warmińsko-mazurskie	2501	945	37,8	57638,5	16643,4	28,9
Wielkopolskie	3889	1963	50,5	81194,8	35331,9	43,5
Zachodniopomorskie	1836	706	38,4	41841,5	13608,6	32,5
Razem	45013	19908	44,2	1030340,1	382482,6	37,1

Źródło: System Informacji Zarządczej ARiMR.

Działanie pierwsze związane z wdrażaniem lokalnych strategii rozwoju rozpatrywać należy poprzez pryzmat uczestniczenia w realizacji projektów określonych w III osi priorytetowej. Ponadto LGD mogły uczestniczyć w tzw. „małych projektach", które dotyczyły rozwoju agroturystyki, promocji i rozwoju lokalnej twórczości kulturalnej i artystycznej, inicjowanie przetwarzania naturalnych surowców i produktów rolnych, organizowanie imprez rekreacyjnych, sportowych i innych skierowanych na obszary wiejskie. Na powyższe poczyna-

nia złożono 45 tys. wniosków, spośród których z 19,9 tys. (44,2%) podmiotami zawarto umowy. W przypadku małych projektów wysokość pomocy nie mogła przekroczyć 70% kosztów kwalifikowanych i nie więcej niż 25 tys. zł.

Lokalne grupy działania były zainteresowane składaniem wniosków o działania określane jako „małe projekty", poprzez które mogli ubiegać się o finansowanie wielu przedsięwzięć interesujących społeczność lokalną. Wnioskodawcami wniosków mogły być osoby fizyczne zameldowane na obszarze LGD lub prowadzące działalność gospodarczą na obszarze LGD oraz osoby prawne mające siedzibę na obszarze LGD, w szczególności organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe. Na ogólną kwotę wnioskowanej pomocy w wysokości 1030,3 mln zł, które wpłynęły do samorządu wojewódzkiego, tylko 382,5 mln zł (37,1%) zostało zrealizowanych. Największy poziom zrealizowanych płatności osiągnięto w woj. łódzkim (49,6%), świętokrzyskim (46,9%) oraz opolskim (44,5%). Na drugim biegunie były województwa o niskim stopniu wykorzystania środków wsparcia finansowego, w tym woj. mazowieckie (29,5%), warmińsko-mazurskie (28,9%) oraz pomorskie (30,5%).

Drugie działanie poświęcone zostało na wdrażanie projektów współpracy, które służyły do przygotowanie koncepcji projektu bądź realizacji projektu. Działanie to miało pomóc LGD podjęcia współpracy międzyregionalnej, a nawet międzynarodowej, a więc spełniało funkcję służebną wobec innych projektów zawartych w IV osi tematycznej. Duża liczba zadań, które zostały w tym okresie programowania postawione przed LGD w Polsce, wymagały zaplecza administracyjnego, które pozwoliłoby na sprawne obsłużenie beneficjentów oraz wykonanie działań związanych z wdrażaniem PROW 2007–2013. Ze względu na ograniczone możliwości finansowania LGD miały możliwość ubieganie się o dodatkową pomoc finansową w ramach omawianego działania. Refundacji podlegały koszty bieżące administrowania LGD, koszty związane z realizacją badań dotyczących obszaru objętego LSR, szkolenia pracowników LGD, członków zarządu oraz członków organu decyzyjnego. W jego ramach LGD miały możliwość pokrywać koszty związane zarówno z przygotowaniem, jak i realizacją projektów współpracy. Na 556 złożonych wniosków, akceptację uzyskały 359 (64,6%) projekty, z którymi zawarto umowy i przyjęto do realizacji.

Z kolei trzecie działanie określono jako funkcjonowanie lokalnej grupy działania, nabywanie umiejętności i aktywizacja miało na celu doskonalenie zawodowe osób uczestniczących w realizacji lokalnej strategii rozwoju oraz co

niemniej ważne, do budowania kapitału społecznego. Projektodawcy zauważyli, że mimo dużego postępu, nadal na wsi występuje niechęć do współpracy i na ogół niski poziom aktywności. Beneficjentami tego działania były lokalne grupy działania, które złożyły 1170 wniosków, spośród których z 996 (85,1%) grupami zawarto umowy.

Ogólnie biorąc w Polsce działa najwięcej lokalnych grup działania (338), spośród wszystkich krajów Unii Europejskiej. Strategie przygotowane przez LGD obejmowały ponad 90% obszarów wiejskich, co świadczy o dużym potencjale mieszkańców wsi, którzy dostrzegli wartość zasobów, dostępnych na ich obszarach i wyznaczyli sobie cele, które chcieli zrealizować dzięki ich wykorzystaniu. Od początku funkcjonowania LGD obserwowano duże zaangażowanie w działalność na rzecz wykorzystania lokalnych zasobów i potencjału obszarów objętych strategiami. Szczególnie mocno LGD zaangażowane były w kultywowanie tradycji, rozwój usług turystycznych oraz propagowanie zasad zdrowego stylu życia. Działalność na poziomie partnerstwa lokalnego wzmacniała w mieszkańcach obszarów wiejskich poczucie przynależności do społeczności lokalnej oraz sprzyjała realizacji projektów na rzecz rozwoju ich regionów Analiza LGD w układzie wojewódzkim wykazuje, że najwięcej lokalnych grup zostało zarejestrowanych w woj. małopolskim (39), mazowieckim (35), podkarpackim (31) oraz wielkopolskim (31). Z kolei najmniej grup zarejestrowano na terenie woj. lubuskiego (10) oraz opolskiego (12).

Tabela 2

Lokalne grupy działania wybrane do realizacji lokalnych strategii rozwoju w ramach IV osi Leader

Województwo	Liczba LGD	Ludność zamieszkująca obszar działania LGD (w tys.)	Powierzchnia objęta LSR (w km^2)
Dolnośląskie	19	1084,1	15934,2
Kujawsko-pomorskie	20	1010,1	16763,0
Lubelskie	26	1285,9	24481,4
Lubuskie	10	567,4	12650,5
Łódzkie	20	673,4	11080,8
Małopolskie	39	1880,2	13691,1
Mazowieckie	35	1726,2	30070,8
Opolskie	12	677,9	8893,2
Podkarpackie	31	1418,9	19405,2
Podlaskie	16	657,5	18329,6
Pomorskie	16	912,6	19009,4
Śląskie	15	895,8	7686,2

Województwo	Liczba LGD	Ludność zamieszkująca obszar działania LGD (w tys.)	Powierzchnia objęta LSR (w km^2)
Świętokrzyskie	19	884,8	12147,2
Warmińsko-mazurskie	14	753,1	22329,0
Wielkopolskie	31	1688,4	25238,8
Zachodniopomorskie	15	760,7	20525,3
Razem	338	16877,0	278235,7

Źródło: MRiRW.

Nowym zjawiskiem było występowanie LGD działających na obszarze większym niż jedno województwo. W Polsce funkcjonuje 18 takich LGD zlokalizowanych głównie w zachodniej i północnej części kraju, w tym przykładowo 4 na terenie woj. lubuskiego.

4. Finansowy wymiar realizacji działań zawartych w IV osi „Leader" PROW 2007–2013

Finansowanie działań było istotnie zróżnicowane w zależności od koncepcji wypracowanej przez lokalne grupy działania. Grupy miały szeroką gamę możliwości wyboru strategii działania i przyjęcia celów, które odpowiadały lokalnym społecznościom. Całkowita ilość środków budżetu przewidziana na IV oś wynosiła 787,5 mln euro, przy czym każdy urząd marszałkowski w ramach swojej koperty regionalnej musiał utworzyć rezerwę wojewódzką w wysokości 10% przyznanej kwoty. Wysokość kwot przypadających na określone województwo wynikała z liczebnego udziału ludności zamieszkujących na danym terenie. Tak więc na realizację lokalnej strategii rozwoju LGD miała do dyspozycji kwotę stanowiąca iloczyn liczby mieszkańców i stawki 116 zł. Ponadto LGD mogły uzyskać 29 zł/mieszkańca na koszty funkcjonowania i 3 zł/mieszkańca na projekty współpracy. Lokalna grupa działania po wybraniu jej przez samorząd województwa w ramach lokalnej strategii rozwoju miała określony budżet, do wysokości którego wybierała projekty beneficjentów ubiegających się o finansowanie. W przypadku projektów kwalifikujących się do udzielenia pomocy w ramach działań III osi – jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej, realizacja płatności odbywała się według zasad finansowania określone w ramach działań III osi. Następnie urząd ten podpisywał umowę na realizację projektu. Wypłata pomocy na rzecz

beneficjenta następowała po kolejnej weryfikacji wniosku o płatność przez Agencję.

Przydzielone Polsce fundusze strukturalne były wyrażane w euro, stąd zachodziła potrzeba corocznego przeliczania ich na złote, według kursu ustalanego przez Europejski Bank Centralny. W poszczególnych latach kurs euro według Europejskiego Banku Centralnego przedstawiał się następująco:

2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
3,773	3,396	4,229	3,984	4,405	4,019	4,185

Średnio kurs euro w przeliczeniu na złote w latach 2007–2013 wyniósł 3,999 zł, co po zaokrągleniu do obliczeń przyjęto kwotę 4,0 zł i według takiego kursu dokonano przeliczeń poniższej tabeli.

Tabela 3

Planowane i zrealizowane środki wsparcia w ramach osi IV w latach 2007–2013 (w mln euro)

Nazwa działania osi IV	Wydatki publiczne wg stanu z 2007 r.	Wydatki publiczne w przeliczeniu na zł (w mln)	Kwoty zawartych umów (w mln zł)	Procent
Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju	620,5	2482,0	1257,5	50,7
Wdrażanie projektów współpracy	15,0	60,0	13,6	22,7
Funkcjonowanie lokalnej grupy działania, nabywanie umiejętności i aktywizacja	152,0	608,0	331,5	54,5
Razem	787,5	3150,0	1602,6	50,9

Źródło: System Informacji Zarządczej ARiMR.

Analiza przeprowadzona w II kwartale 2014 r. w odniesieniu do założeń PROW 2007–2013 wykazała, że realizacja projektów Leader stała na niskim poziomie i wynosiła średnio 50,9%, przy czym najniższy poziom osiągnięto przy wdrażaniu projektów współpracy (22,7%). W związku z tym MRiRW wyznaczył LGD które mogą skorzystać ze wsparcia i pozostałe środki na realizację strategii rozdysponowało pomiędzy lokalne grupy działania. Wysokość wsparcia była określana oddzielnie na każdą LGD z uwzględnieniem stanu wykorzystania przyznanych środków. Wśród przyczyn niskiego stopnia wykorzystania środków wsparcia finansowego można wskazać skomplikowane procedury

składania wniosków, do których należało załączyć statut i różnego rodzaju oświadczenia, wykazy i odpisy (np. KSR). Kolejną przeszkodą efektywnego wykorzystania instrumentów był zbyt długi okres rozpatrywania wniosków przez agencję płatniczą oraz urząd marszałkowski. Istotną kwestią była zasada, że LGD musiały dysponować wkładem własnym, który dopiero po długim okresie czasu było refundowany. Dużo kłopotów dostarczały także wnioski z określeniem kwalifikalności kosztów.

Uwagi końcowe

Projekty pod nazwą lokalne grupy działania realizowane były w Polsce zaraz po wejściu kraju do Unii Europejskiej, pod nazwą Leader+. Działanie miało na celu pomaganie podmiotom wiejskim w kształtowaniu długofalowego potencjału rozwoju wsi. Inicjatywy okazały się efektywnym i skutecznym narzędziem w procesie rozwoju obszarów wiejskich. W perspektywie finansowej 2007–2013 inicjatywa Leader zmierzała do opracowania zintegrowanego podejścia oddolnego, ukierunkowanego na zmiany strukturalne, kulturalne i środowiskowe określonych obszarów, wyznaczonych granicami LGD. Ponadto miały budować na nowych zasadach społeczność lokalną i stymulować innowacje, wyzwalać przedsiębiorczość i zachęcać do odkrywania niewykorzystanego potencjału tkwiącego w danej społeczności.

Zasada partnerstwa lokalnego budowana była na obszarze większym niż gmina, czy powiat i to przy udziale trzech sektorów, co nie zawsze sprzyjało podejmowaniu jednoznacznych decyzji. Miało to swoje pozytywne i negatywne skutki, które co prawda sprzyjały dyskusji, ale nie zawsze podejmowaniu decyzji. Działanie LGD na obszarze stosunkowo dużym, wykraczającym poza lokalne spostrzeganie własnych, partykularnych interesów, rodziła trudności wypracowania spójnej strategii postępowania, która prowadziła do opóźniania składania wniosków i realizacji przyjętych zadań.

Literatura

Mickiewicz A., *Przebieg i realizacja działań w ramach I i II filara wspólnej polityki rolnej*, ZUT, Szczecin 2011.

Rozporządzenie MRiRW z dnia 23 maja 2008 r. w sprawie szczegółowych kryteriów i sposobu wyboru lokalnej grupy działania do realizacji lokalnej strategii rozwoju w ramach PROW 2007–2013.

Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW).

Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1974/2006 z dnia 15 grudnia 2006 r. ustanawiające szczegółowe zasady stosowania rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW).

Ustawa z dnia 7 marca 2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Analysis of the progress and implementation of the measures contained in IV axis "Leader" RDP 2007–2013

The article discusses the activities referred to in IV priority axis of the RDP 2007–2013. In this axis there are implemented three activities that were directed mainly to the recovery of entrepreneurship of rural people with use of social capital building, increasing the possibilities of obtaining financial resources and their use, as well as improve the management of local resources. The study was made with special consideration of tasks realization of quantity and material (financial) terms. A comparison of the number of tasks included in the program in relation to the number of decisions were done and shown that according to the second quarter of 2014 tasks were made in financial terms at the level of 54.5%, when the least (22.7%) in the field of implementation of cooperation projects.

Keywords: local community, cooperation projects, skills acquisition, activation.

Translated by Bartosz Mickiewicz

EUROPA REGIONUM TOM XXI ROK 2015

DOI: 10.18276/er.2015.21-02

FRANCISZEK KAPUSTA
Wrocław

Przemiany społeczno-ekonomiczne polskiej wsi w warunkach Unii Europejskiej

Wprowadzenie

Wieś, jako obszar i miejsce zamieszkania ludności podlega wielorakim przemianom ekonomicznym i społecznym i jest wieloznacznie definiowana[1]. Wielu autorów[2] akcentuje, że wieś to zasiedlony obszar z wydzielonymi funkcjami (głównie rolniczymi).

Wieś, podobnie jak miasto podlega procesom zmian i tradycyjne funkcje ulegają zanikowi lub zmienia się ich znaczenie, a pojawiają się nowe. W statystyce wyodrębnienie obszarów wiejskich następuje na podstawie gęstości zaludnienia (Eurostat, OECD) lub podziału administracyjnego – rejestru TERYT[3]. W opracowaniu będzie stosowany podział obszaru Polski na miasta i wsie według rejestru TERYT.

Unia Europejska stawia na aktywizację i odnowę obszarów wiejskich i wspiera ten rozwój konkretnymi środkami finansowymi oraz rozwiązaniami organizacyjno-prawnymi.

---

[1] F. Kapusta, *Determinanty rozwoju polskiej wsi na początku XXI wieku*, Ekonomia, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2014, nr 2, s. 2.

[2] M.in. J. Tkacz, *Organizacja przestrzenna wsi w Polsce*, Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego nr 1734, Katowice 1998; M. Pokropek, *Wieś*, w*: Wielka Encyklopedia PWN*, t. 29, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 289.

[3] F. Kapusta, *Agrobiznes*, Difin, Warszawa 2012, s. 102–103.

1. Cel, zakres i metodyka badań

Celem badań było: a) określenie tendencji zmian zasięgu wsi polskiej pod względem terytorialnym i ludnościowym; b) stwierdzenie czy przynależność Polski do UE przyczynia się do rozwoju obszarów wiejskich, i czy następuje pogłębienie dywersyfikacji działalności na obszarach wiejskich oraz postęp w ewolucji wsi od rolniczej do wielofunkcyjnej.

Jako bazowy do porównań przyjęto rok 2003, tj. ostatni przed akcesją Polski do Unii Europejskiej, natomiast lata ostatnie badań: 2010, 2011 i 2012 ze względu na dostępność zweryfikowanych informacji statystycznych.

Opracowanie powstało w oparciu o takie źródła wiedzy, jak: publikacje naukowe zwarte i ciągłe oraz materiały statystyczne Głównego Urzędu Statystycznego i jego agend terenowych. Zgromadzony materiał został opracowany i zinterpretowany z wykorzystaniem metod: porównawczej (porównań) w formie wertykalnej i horyzontalnej[4], statystycznej[5].

Uzyskane wyniki badań zostały przedstawione techniką tabelaryczną w połączeniu z opisem słownym.

2. Zasięg terytorialny i ludnościowy wsi polskiej

Każdorazowy stan wsi jest kształtowany pod wpływem: zmian administracyjnych, przyłączania wsi i osad do miast oraz zmian struktury istniejących wsi, migracji ludności wiejskiej do miast i miejskiej na wieś, przyrostu naturalnego ludności i rozwoju działalności pozarolniczej na obszarach wiejskich.

Cechą charakterystyczną obszarów wiejskich we wszystkich krajach Unii Europejskiej jest ich zróżnicowanie w rozwoju pod względem demograficznym, społecznym i ekonomicznym. Zróżnicowanie to determinowane jest przez wiele czynników, począwszy od tradycji silnie zakorzenionej w świadomości ludności wiejskiej, a skończywszy na indywidualnych planach o sposobie pracy i życia poszczególnych mieszkańców, z których znaczna część jest użytkownikami

[4] F. Kapusta, *Zmiany struktury agrarnej i kierunków produkcji rolniczej w Legnicko-Głogowskim Okregu Miedziowym*, PWN, Warszawa 1976, s. 11–12; S. Stachak, *Podstawy metodologii nauk ekonomicznych*, Książka i Wiedza, Warszawa 2003, s. 213–216.

[5] S. Stachak, *Wstęp do metodologii nauk ekonomicznych*, Książka i Wiedza, Warszawa 1997, s. 132–133.

ziemi. W Polsce do tych czynników należy jeszcze dodać przeszłość historyczną – przynależność do zaborów[6].

W Polsce w 2012 r. było 2479 gmin, z czego 2173 to gminy wiejskie i miejsko-wiejskie. Spośród nich o liczbie mieszkańców wiejskich: poniżej 2000 jest 30, 2000–5000 – 746, 5000–7 000 – 570, 7 000–10 000 – 452, i liczbie 10 000 i więcej jest 375 gmin[7]. Przeciętne zagęszczenie ludności w Polsce jest relatywnie niewielkie (2010 r.) – wynosi 122 osoby/km^2, zaś na wsi 51 osób/km^2 i jest bardzo zróżnicowane regionalnie (od 24 osób/km^2 w woj. podkarpackim i warmińsko-mazurskim do 124 osoby/km^2 w woj. małopolskim)[8].

Tabela 1

Obszary wiejskie w Polsce według różnych kryteriów wyodrębniania

Podział według	Rok	Powierzchnia		Ludność	
		km^2	% powierzchni kraju[1]	tys. osób	% ogółu ludności kraju
OECD	2005	28 4539	91,2	13 116,0	34,4
EUROSTAT	2005	26 8001	85,9	11 173,0	29,3
TERYT	2003	29 1474	93,5	14677,2	38,4
	2005	29 1399	93,4	14 733,3	38,6
	2012	29 1106	93,3	15 196,9	39,4

[1] Obszaru lądowego.

Źródło: *Charakterystyka obszarów wiejskich w 2005 r*., GUS, WUS, Olsztyn 2006, s. 109; *Rocznik statystyczny Rzeczpospolitej Polskiej 2013*, GUS Warszawa 2013, s. 84, 194; *Rocznik statystyczny rolnictwa 2013*, GUS, Warszawa 2013, s. 110–111. Obliczenia własne.

Jak wynika z tabeli 1 zasięg obszarów wiejskich w Polsce według różnych kryteriów wyodrębniania jest odmienny; najmniejszy według Eurostatu a największy według TERYT. Na obszarach wiejskich było w 2012 r. 52744 miejscowości, w tym 43043 wsi[9].

W latach 2003–2012, następuje zmniejszenie obszaru wsi i jej udziału w powierzchni Polski, natomiast zwiększanie liczby mieszkańców wsi i wzrost ich udziału w ogólnej liczbie ludności w kraju.

---

[6] M. Stanny, *Społeczno-ekonomiczne zróżnicowanie obszarów wiejskich*, w: *Polska wieś 2012. Raport o stanie wsi*, red. J. Wilkin, I. Nurzyńska,Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2012, s. 149–174.

[7] *Rocznik statystyczny Rzeczpospolitej Polskiej 2013*, GUS, Warszawa 2013, s. 207.

[8] *Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2011 r.*, GUS, Warszawa 2011, s. 31.

[9] *Rocznik statystyczny województw 2012a*, GUS, Warszawa 2012, s. 37.

Wieś polska dostarcza rozliczne dobra służące nie tylko wytwarzaniu żywności. Za ich stan i wykorzystanie odpowiada całe społeczeństwo. Posiadane przez wieś dobra zalicza się do prywatnych i publicznych oraz takie, których nie można jednoznacznie zaliczyć do dóbr prywatnych, ani publicznych[10]. Dobra te zasługują na wykorzystanie i należy je udostępnić podmiotom gospodarczym i ludności.

Wieś i rolnictwo jeszcze przed akcesją skorzystały z programów pomocy, jak SAPARD, Phare[11] czy ISPA[12], które stworzyły nowe ramy prawno-finansowe funkcjonowania programów wsparcia publicznego w Polsce. W okresie finansowym 2007–20013 Polska po raz pierwszy uczestniczyła w pełnym wymiarze finansowania z unijnego budżetu.

Analiza dokumentów strategicznych sprzed akcesji, a także opracowanych z myślą o wykorzystaniu środków Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) po 2004 r. wskazuje na ich silny sektorowy charakter, co jest pochodną „branżowego" podejścia do problemów obszarów wiejskich. Warto wspomnieć, że podnoszona jest kwestia, iż kompleksowość, złożoność i przestrzenny charakter problemów rozwoju obszarów wiejskich wymaga włączenia polityki rozwoju obszarów wiejskich, w swoim wymiarze pozarolniczym, w zakres interwencji krajowej polityki regionalnej i Europejskiej Polityki Spójności (EPS)[13].

Przyjęty przez Radę Ministrów w 2010 r. dokument *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020. Regiony, miasta, obszary wiejskie* (*KSRR*) proponuje wzmocnienie roli i rangi polityki regionalnej jako polityki realizującej najważniejsze działania rozwojowe podejmowane dla Polski. Propozycje te dotyczą modyfikacji sposobu planowania i prowadzenia polityki regionalnej w Polsce oraz obejmują zagadnienia współpracy, koordynacji, efektywności, monitorowania i ewolucji sektorowych systemów politycznych ukierunkowanych terytorialnie. Przede wszystkim jest to dokument określający cele i sposób

[10] J. Wilkin, *Wieś-społeczeństwo-państwo: nowe podstawy paradygmatu społecznego w sprawach wsi w Polsce*, „Wieś i Rolnictwo" 2001, nr 2, s. 32.

[11] Phare. W połowie 1989 roku, podczas spotkania grupy najbardziej uprzemysłowionych państw świata podjęto decyzję o uruchomieniu specjalnego funduszu pomocowego zarządzanego przez Komisję Europejską, który miał na celu pomóc Polsce i Węgrom w przeprowadzaniu zmian politycznych i gospodarczych.

[12] ISPA. Program ten był instrumentem polityki strukturalnej, mającym na celu wsparcie dużych, krajowych przedsięwzięć inwestycyjnych w dziedzinie ochrony środowiska i transportu.

[13] I Nurzyńska, *Syntetyczny obraz krajowej i unijnej polityki wobec obszarów wiejskich*, w: *Polska wieś 2012. Raport o stanie wsi*, red. J. Wilkin, I. Nurzyńska, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2012, s. 182.

działania rządu i samorządów województw dla osiągnięcia strategicznych celów rozwoju kraju. Za cele te uznaje się triadę: konkurencyjność, spójność, sprawność[14].

3. Wsparcie finansowe rozwoju obszarów wiejskich po akcesji Polski do Unii Europejskiej

W okresie finansowym 2007–20013 Polska po raz pierwszy uczestniczyła w pełnym wymiarze w siedmioletnim okresie programowania i finansowania z budżetu UE.

Analizując transfery z budżetu UE (tabela 2) stwierdzamy, że Polska już w 2004 r. otrzymała pierwsze środki z UE na wsparcie m.in. rozwoju obszarów wiejskich, co zapewne przyczyniło się do rosnącego poparcia rolników i mieszkańców wsi dla obecności Polski w UE.

Tabela 2

Przepływy finansowe w ramach Wspólnej Polityki Rolnej w latach 2004–2011[1]
(tys. euro)

Wyszczególnienie	Lata								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011[1]	2004–2011
Interwencje rynkowe WPR	10786	166668	181896	56719	134629	409081	66375	136629	1162783
PROW	286640	662100	1149555	1550886	846530	1043826	1571940	1384990	8496467
Dopłaty bezpośrednie	0	702674	811580	545386	1037600	1446165	1827720	2392491	8763615
Pozostałe transfery WPR	0	10638	11100	400347	12400	14860	12586	2907	464838
SAPARD	118293	339075	12	0	34716	0	0	0	492097
Ogółem transfery	415719	1881156	215443	2553338	2065875	2913931	3478621	3917016	19379799

[1] Dane za okres do końca listopada 2011 r.

Źródło: I. Nurzyńska, op.cit., s. 184.

[14] *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020. Regiony, miasta, obszary wiejskie*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego 13 lipca 2010, s. 7–8.

Od początku akcesji do UE oprócz WPR Polska korzysta także z pomocy z Europejskiej Polityki Spójności (EPS). Jej realizacja ma silny wymiar terytorialny, a programy służą podnoszeniu jakości życia na terenach wiejskich (w tym budowa dróg, transport publiczny, oczyszczalnie ścieków, ośrodki zdrowia, budowa placówek oświatowych, instytucji kultury, rozwój kapitału ludzkiego itd.).

Instytucją odpowiedzialną za wdrożenie większości instrumentów pomocy UE i realizację płatności w ramach polityki rolnej i rozwoju obszarów wiejskich jest Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR)[15], która od 1994 r. uczestniczy we wdrażaniu programów interwencji publicznej w tym obszarze oraz w zarządzaniu tymi programami.

W latach 2004–2011 (bez SAPARDU i pomocy krajowej) średniorocznie na polską wieś i do rolnictwa trafia za pośrednictwem ARiMR ponad 16,1 mld zł. Należy zaznaczyć, że środki te jakkolwiek służą rozwojowi wsi i rolnictwa, to trafiają również do firm dostarczających dobra, w tym inwestycyjne z działów pozarolniczych, a zlokalizowanych także poza obszarami wiejskimi.

Analizując struktury płatności zrealizowanych przez ARiMR z tytułu polityki krajowej i unijnej (łącznie ze współfinansowaniem z budżetu krajowego) można stwierdzić, że największy udział w wydatkach miały płatności w ramach systemu wsparcia bezpośredniego (46,3%), a wydatki na działania służące rozwojowi obszarów wiejskich współfinansowanych z budżetu UE stanowiły blisko 21% ogółu wydatków. Niespełna 14% to wydatki na instrumenty polityki krajowej. Najbardziej rozpowszechnioną formą pomocy są dopłaty bezpośrednie, które w swojej istocie stanowią podstawowy instrument wsparcia dochodów rolniczych. Pierwsze wypłaty należności w ramach wsparcia bezpośredniego ARiMR rozpoczęła w październiku 2004 r., a do 2011 r. z tytułu płatności obszarowych (Jednolita Płatność Obszarowa – JPO i Uzupełniająca Płatność Obszarowa – UPO i pozostałe płatności) wypłacono kwotę. 75,3 mld zł[16].

[15] Ustawa z 29 grudnia 1993 r. o utworzeniu Agencji restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, DzU 1994, nr 1, poz. 2.

[16] Obliczenia własne na podstawie: I. Nurzyńska, op.cit., s. 184; Rolnictwo w 2012 r., GUS, Warszawa 2013, s. 39.

4. Wybrane aspekty ewolucji wsi od rolniczej do wielofunkcyjnej

Współczesna wieś polska pełni trzy podstawowe funkcje: mieszkalną i turystyczną, produkcyjną i usługową oraz ekologiczną[17]. Rozwój infrastruktury na obszarach wiejskich w szybszym tempie niż w mieście, powoduje zmniejszanie dystansu wsi do miasta i przyczynia się do rozwijania wymienionych funkcji wsi[18].

Wieś pogłębia swoją funkcję mieszkalną i turystyczną czego dowodem jest stale zwiększająca się liczba ludności wsi oraz przeważający kierunek migracji miasto–wieś, wzrost liczby obiektów turystycznych i miejsc noclegowych. Powiększaniu tej funkcji służy rozwój infrastruktury, zwłaszcza w zakresie budownictwa i usług społecznych.

Ponadto, analizowane warunki życia mają obok warunków pracy wpływ na długość życia ludności. I tak w latach 2000–2012 długość życia wzrosła: mężczyzn w Polsce z 70,8 do 72,7 lat, w mieście z 71,2 do 73,1, a na wsi z 70,3 do 72,1, natomiast kobiet odpowiednio: 79,4 do 81,0, 79,3 do 81,0, 79,6 do 81,0[19]. Tak więc na wsi mężczyźni żyją krócej zaś kobiety tak jak w mieście.

Pod względem produkcyjnym i usługowym, pomimo rozwoju rolnictwa, zmniejsza się jego udział (łącznie z łowiectwem, leśnictwem i rybactwem) w generowaniu krajowej wartości dodanej z 4,3% w 2003 r. do 3,5% w 2009 r.[20]. Należy jednak zaznaczyć, że produkty spożywcze i powstałe z surowców rolnictwa zaspokajają na coraz wyższym poziomie potrzeby naszego społeczeństwa, a ponadto generują nadwyżkę handlową z zagranicą w wysokości ponad 5 mld euro (2013 r.). Wieś, z racji swoich zasobów jest również miejscem rozwijania pozarolniczej działalności. I tak np. w 2009 r. w kraju do rejestru REGON było wpisanych 3,7 mln podmiotów gospodarki narodowej, z czego 935,3 tys., tj. 25,3% zarejestrowało działalność gospodarczą na obszarach wiejskich. Wskaźnik przedsiębiorczości (liczba podmiotów gospodarczych na 1 tys.

---

[17] Szerzej F. Kapusta, *Uwarunkowania zrównoważonego rozwoju wsi w Polsce*, w: *Zrównoważony rozwój – doświadczenia polskie i Europejskie*, red. S. Czaja,Wydawnictwo I-BiS, Wrocław 2005, s. 198–200.

[18] F. Kapusta, *Polska wieś na drodze zrównoważonego rozwoju, Polityki Europejskie*, Zeszyty Naukowe SGGW nr 8 (57), „Finanse i Marketing", s. 232–239.

[19] *Rocznik statystyczny Rzeczpospolitej Polskiej 2012*, GUS, Warszawa 2012, s. 206; 2013, s. 213.

[20] *Rocznik…*op.cit. 2012, s. 701.

mieszkańców) wynosił na wsi 63, natomiast w miastach 121[21]. Rozwój podmiotów pozarolniczej działalności na wsi i migracja wahadłowa służą aktywizacji zawodowej ludności wiejskiej. Wskaźnik zatrudnienia w latach 2003–2012 wzrósł z 45,9% do 50,4%, a stopa bezrobocia obniżyła się z 17,8% do 10,2%. W rolnictwie nie odnotowuje się znaczących zmian zatrudnienia, natomiast w działalności pozarolniczej zatrudnienie wzrosło w latach 2003–2009 z 2962 tys. do 4120 tys. osób, i to jest główny czynnik obniżający stopę bezrobocia na wsi.

Dywersyfikacja działalności na obszarach wiejskich przyczynia się do zmian struktury ludności pod względem głównego źródła utrzymania. Zestawiona w tabeli 4 struktura ludności według głównego źródła utrzymania, wskazuje na upodabnianie się źródeł utrzymania między miastem a wsią, oraz że głównie z dochodów rolniczych utrzymuje się tylko 7% ludności wiejskiej.

Tabela 3

Ludność według głównego źródła utrzymania w 2011 r. (w %)

Wyszczególnienie	Ogółem	Miasta	Wieś	Wyszczególnienie	Ogółem	Miasta	Wieś
Ogółem	100,0	100,0	100,0	Niezarobkowe źródło w tym:	25,3	26,1	24,0
Posiadająca własne źródło utrzymania	65,3	67,3	62,2	– emerytura,	18,0	19,1	16,4
				– renta,	5,3	5,1	5,6
Dochody z pracy najemnej	37,9	38,8	36,5	– zasiłek dla bezrobotnych	0,8	0,8	0,8
	30,9	33,8	26,4				
– w sektorze publicznym	11,0	12,8	8,2	– zasiłek pomocy społecznej	1,0	0,9	1,0
– w sektorze prywatnym	19,9	21,0	18,1	Dochody z własności	0,1	0,1	0,1
– na rachunek własny	6,9	4,9	10,1	Pozostałe źródła dochodów	2,1	2,3	1,6
– poza rolnictwem[a]	3,9	4,5	3,0	Pozostająca na utrzymaniu	30,2	27,7	34,2
– w rolnictwie	3,0	0,4	7,0				
				O nieustalonym źródle utrzymania	4,5	5,0	3,6

[a] Łącznie z dochodami z wynajmu.

Źródło: *Rocznik statystyczny Rzeczpospolitej Polskiej 2013*, GUS, Warszawa 2013, s. 201–202.

[21] *Obszary wiejskie w Polsce*, GUS, WUS, Warszawa, Olsztyn 2011, s. 171.

Obszary wiejskie posiadając duże powierzchnie pod roślinnością są miejscem neutralizacji emitowanych do atmosfery gazów, a zwłaszcza CO_2, emisji do atmosfery tlenu i produkcji odnawialnej biomasy służącej różnym celom.

Podsumowanie

Celem badań było: określenie tendencji zmian zasięgu wsi polskiej pod względem terytorialnym i ludnościowym, stwierdzenie czy przynależność Polski do UE przyczynia się do rozwoju obszarów wiejskich oraz czy następuje pogłębienie dywersyfikacji działalności na obszarach wiejskich i postęp w ewolucji wsi od rolniczej do wielofunkcyjnej.

Unia Europejska stawia na aktywizację i odnowę obszarów wiejskich. Na lata 2007–2013 był opracowany w tej sprawie program, którego konstrukcją nośną były cztery osie priorytetowe. Program ten określał zakres i formę wsparcia obszarów wiejskich i był finansowany zarówno z budżetu UE, jak i z krajowych środków publicznych.

Zasięg obszarów wiejskich w Polsce jest wyodrębniany według rejestru TERYT i w latach 2003–2012 wykazuje zmniejszanie obszaru wsi i jej udziału w powierzchni Polski przy równoczesnym zwiększaniu liczby mieszkańców i wzroście ich udziału w ogólnej liczbie ludności kraju.

Mając na celu zintegrowanie wsi polskiej z obszarami Unii Europejskiej podjęto cały szereg decyzji politycznych i ekonomicznych zarówno na szczeblu unijnym jak i krajowym. Polska, w tym obszary wiejskie zaczęły korzystać ze środków unijnych jeszcze przed przystąpieniem kraju do UE. Po akcesji, rozmiary tych środków uległy zwielokrotnieniu, co służyło przemianom wsi pod względem ekonomicznym i społecznym. Efektem tych zmian jest wzrost poziomu infrastruktury technicznej i społecznej wsi; nadrabianie zapóźnień w tym zakresie oraz przyspieszenie przemian wsi w kierunku jej wielostronności. Skutkiem tego jest wzrost zatrudnienia ludności wiejskiej w działalności pozarolniczej oraz upodabnianie się struktury ludności wiejskiej pod względem głównego źródła utrzymania do średniej krajowej.

Wieś, zawsze była wielofunkcyjna, a obecnie jej wielofunkcyjność znacząco się powiększa.

Literatura

Charakterystyka obszarów wiejskich w 2005 r., GUS, WUS, Olsztyn 2006.

Kapusta F., *Zmiany struktury agrarnej i kierunków produkcji rolniczej w Legnicko-Głogowskim Okręgu Miedziowym*, PWN, Warszawa 1976.

Kapusta F., *Uwarunkowania zrównoważonego rozwoju wsi w Polsce*, w: *Zrównoważony rozwój – doświadczenia polskie i Europejskie*, red. S. Czaja, Wydawnictwo I-BiS, Wrocław 2005.

Kapusta F., *Determinanty rozwoju polskiej wsi na początku XXI wieku*, „Ekonomia" 2014, nr 2.

Kapusta F., *Agrobiznes*, Difin, Warszawa 2012.

Kapusta F., *Polska wieś na drodze zrównoważonego rozwoju*, Zeszyty Naukowe SGGW nr 8 (57), „Polityki Europejskie, Finanse i Marketing".

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2010. Regiony, miasta, obszary wiejskie, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 13 lipca 2010 r.

Nurzyńska I., *Syntetyczny oraz krajowej i unijnej polityki wobec obszarów wiejskiej*, w: *Polska wieś 2012. Raport o stanie wsi*, red. J. Wilkin i I. Nurzyńska, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2012.

Obszary wiejskie w Polsce, GUS, US, Warszawa, Olsztyn 2011.

Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2011 r., GUS, Warszawa 2011.

Pokropek M., *Wieś*, w: *Wielka Encyklopedia PWN*, t. 29, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.

Rocznik statystyczny Rzeczpospolitej Polskiej 2012, GUS Warszawa 2012.

Rocznik statystyczny Rzeczpospolitej Polskiej 2013, GUS Warszawa 2013.

Rocznik statystyczny województw 2012, GUS, Warszawa 2012.

Rocznik statystyczny rolnictwa 2013, GUS, Warszawa 2013.

Rolnictwo w 2012 r., GUS, Warszawa 2013.

Stachak S., *Podstawy metodologii nauk ekonomicznych*, Książka i Wiedza, Warszawa 2003.

Stachak S., *Wstęp do metodologii nauk ekonomicznych*, Książka i Wiedza, Warszawa, 1997.

Stanny M., *Społeczno-ekonomiczne zróżnicowanie obszarów wiejskich*, w: *Polska wieś 2012. Raport o stanie wsi*, red. J. Wilkin, I. Nurzyńska, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2012.

Tkacz J., *Organizacja przestrzenna wsi w Polsce*, Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego nr 1734, Katowice 1998.

Ustawa z 29 grudnia 1993 r. o utworzeniu Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, DzU 1994, nr 1, poz. 2.

Wilkin J., *Wieś-społeczeństwo-państwo: nowe podstawy paradygmatu społecznego w sprawach wsi w Polsce*, „Wieś i Rolnictwo" 2001, nr 2.

Social and economic changes of Polish countryside in conditions of the European Union

Summary

The purpose of the research was to: a) establish the tendency of changes of scope of Polish countryside in terms of territory and headcount, b) determine if Polish access to the E.U. helps in development of rural areas and if there is a deepening diversification of activity on rural areas and progress in evolution from agricultural countryside to multifunctional countryside.

Rural areas in Poland are separated on the basis of the registry called TERYT. At the beginning of 21st century there is a shrinking scope of the countryside in terms of territory while constantly growing headcount and percentage of rural people. Countryside is subject to many changes: a) technical and social infrastructure is developing quicker than in urban areas, b) multifunctional aspect of countryside is deepening, c) employment structure of people and sources of income are changing.

Those processes are taking place under the influence of state policy supported by the E.U. and domestic funds.

Keywords: countryside, diversification, people, infrastructure, progress, multifunctionality.

Translated by Franciszek Kapusta

EUROPA REGIONUM TOM XXI ROK 2015

DOI: 10.18276/er.2015.21-03

DANUTA KOŁODZIEJCZYK
Warszawa

Ocena poziomu zrównoważonego rozwoju gmin w Polsce

Wprowadzenie

W Polsce idea zrównoważonego rozwoju coraz częściej uważana jest za koncepcję rozwoju gmin, ponieważ przyjęte w niej zasady prowadzą do racjonalnego gospodarowania przestrzenią, dając tym samym większe możliwości poprawy jakości życia obecnym i przyszłym mieszkańcom tych terenów. Mimo trwającej od dłuższego czasu dyskusji nt. zrównoważonego rozwoju pojęcie to nie jest do chwili obecnej precyzyjnie zdefiniowane. W Polsce koncepcje na ten temat przedstawiali m.in. Poskrobko[1], Borys[2], Górka[3], Fiedor[4]. U podstaw wymienionych koncepcji leży wspólna idea, a mianowicie systemowe ujmowanie zjawisk społecznych, gospodarczych i środowiskowych oraz przedstawienie relacji między nimi. Chodzi bowiem o to, że tylko podejście interdyscyplinarne może przyczynić się do poprawy jakości życia i pracy społeczeństwa, co jest głównym założeniem idei zrównoważonego rozwoju.

[1] B. Poskrobko, *Paradygmat zrównoważonego rozwoju jako wiodący kanon w badaniu nowych obszarów ekonomii*, „Ekonomia i Środowisko" 2013, nr 2 (46).

[2] T. Borys, *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju na lokalnym poziomie*, w: *Aplikacyjne aspekty trwałego rozwoju*, red. G. Dobrzański, Rozprawy Naukowe nr 94, Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, Białystok 2002.

[3] K. Górka, *Wdrażanie koncepcji rozwoju zrównoważonego i trwałego*, „Ekonomia i Środowisko" 2007, nr 2 (32), Białystok.

[4] *Podstawy ekonomii środowiska i zasobów naturalnych*, red. B. Fiedor, C.H. Beck, Warszawa 2002.

Celem opracowania jest próba oceny poziomu zrównoważonego rozwoju gmin w Polsce ze wskazaniem zjawisk uniemożliwiających równoważenie rozwoju. Analiza zrównoważonego rozwoju gmin dotyczy roku 2005 i 2012, była przeprowadzona na zbiorowości 2476 gmin, z czego 1590 to gminy wiejskie, 579 to gminy miejsko-wiejskie, 307 miejskie. Opracowanie oparte jest na źródłach statystyki publicznej Banku Danych Lokalnych GUS.

1. Metoda badań poziomu zrównoważonego rozwoju gmin

Zarówno w Polsce, jak i na świecie nie udało się opracować kompleksowego zestawu cech, które mogłyby posłużyć do oceny stopnia zrównoważonego rozwoju przestrzeni. Mierzenie i monitorowanie zjawisk związanych z zrównoważonym rozwojem i przedstawienie syntetycznej miary powoduje konieczność zastosowania wybranych i dostępnych wskaźników w przyjętych obszarach badań. W opracowaniu do oceny zrównoważonego rozwoju wykorzystano wskaźniki rozwoju gospodarczego, społecznego i środowiskowego. Założono, że wybrane wskaźniki lokalnego rozwoju w powyższych aspektach mają istotny wpływ na kształtowanie zrównoważonego rozwoju. O doborze wskaźników zadecydowały kilkuletnie badania prowadzone w zakresie rozwoju lokalnego w Zakładzie Polityki Społecznej i Regionalnej IERiGŻ PIB. Wśród bogatych wskaźników charakteryzujących rozwój zrównoważony wybrano kilka w aspekcie:

- **gospodarczym** – udział bezrobotnych w wieku produkcyjnym; udział wydatków inwestycyjnych w ogólnych wydatkach gmin; liczba pracujących i liczba podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym oraz dochód własny gmin na 1 mieszkańca. Pokazują one z jednej strony możliwości kreowania miejsc pracy, a z drugiej strony efekty tych działań;
- **społecznym –** udział ludności w wieku produkcyjnym; udział kobiet w ogólnej populacji; 3-letnie saldo migracji i przyrost naturalny na 1000 mieszkańców; liczba organizacji pozarządowych na 10 tys. mieszkańców; udział wydatków na opiekę socjalną w ogólnych wydatkach gmin oraz liczba mieszkań oddanych na 10 tys. mieszkańców. Człowiek, a ściślej mówiąc społeczność lokalna wraz warunkami jej życia stanowi cel wszelkich procesów gospodarczych;

- **środowiskowym –** udział ludności korzystających z oczyszczalni ścieków; udział użytków rolnych w powierzchni ogółem; udział lasów w powierzchni ogółem; udział obszarów chronionych w powierzchni ogółem oraz wydatki budżetów gmin na ochronę środowiska w ogólnych wydatkach gmin. Zestaw tych wskaźników z jednej strony podkreśla zasoby i walory środowiska przyrodniczego, z drugiej strony świadczy o podejmowaniu (lub nie) działań zapobiegawczych jego degradacji.

W pierwszej kolejności wyznaczono syntetyczny wskaźnik poziomu rozwoju gospodarczego, społecznego i środowiskowego w 2005 r. i 2012 r. W tym celu wykorzystano miarę rozwoju Z. Hellwiga (pełne omówienie metody – zob. Hellwig 1968). Otrzymane wartości oceniające poziom rozwoju gospodarczego, społecznego i środowiskowego przedstawiono w relacji do średniej dla badanego obszaru, przyjmowanej za 100. Analiza trzech elementów rozwoju zrównoważonego pozwoliły podzielić zbiorowość gmin na pięć grup – na podstawie wartości średniej wskaźnika syntetycznego i odchylenia standardowego od średniej:

bardzo niski $x_i < \bar{x} - 0{,}9\delta_x$,

niski poziom $\bar{x} - 0{,}3\delta_x > x_i \geq \bar{x} - 0{,}9\delta_x$,

średni poziom $\bar{x} + 0{,}3\delta_x > x_i \geq \bar{x} - 0{,}3\delta_x$,

wysoki poziom $\bar{x} + 0{,}9\delta_x > x_i \geq \bar{x} + 0{,}3\delta_x$,

bardzo wysoki poziom $x_i \geq \bar{x} + 0{,}9\delta_x$,

$\bar{x}$ – średnia, δ_x – odchylenia standardowe.

Wyliczone syntetyczne wskaźniki rozwoju pozwoliły ocenić stopień zrównoważenia trzech aspektów rozwoju gmin w Polsce oraz określić, który aspekt utrudnia poziom zrównoważenia gminy.

Do obliczenia stopnia zrównoważenia gminy wykorzystano wzór:

$$SD_i = \sqrt{\frac{1}{2}\sum_{j=1}^{3}(X_{ij} - \overline{X}_j)^2}.$$

Miara syntetyczna powstała poprzez zastosowanie w jednej formule zasad normalizacji i agregacji zmiennych. Jako podstawę standaryzacji przyjęto odchylenie standardowe. Miarą braku spójności jest dla i-tej gminy odchylenie standardowe rang dla 3 wskaźników (ekonomicznego, społecznego i środowiskowego).

gdzie:

SD – poziom zrównoważenia gmin,

X_{i1} – ranga wskaźnika ekonomicznego w próbie,

X_{i3} – ranga wskaźnika demograficznego w próbie,

X_{i3} – ranga wskaźnika środowiskowego w próbie.

Otrzymano wartość poziomu zrównoważonego należy interpretować – im niższa wartość, tym poziom zrównoważenia gminy jest korzystniejszy.

Wskazanie znaczenia poszczególnych aspektów na poziom zrównoważenia gminy, określono według wzoru 2. Numer wskaźnika najbardziej oddalonego od średniej dla danej *i*-tej gminy to:

$$MAX_i = \arg\max_j \left| X_{ij} - \overline{X}_j \right|.$$

2. Wyniki badań

Analizując poziom rozwoju gospodarczego, społecznego i środowiskowego w 2005 i 2012 r. możemy stwierdzić, że w każdym aspekcie największa liczba gmin była w grupie gmin o niskim i średnim poziomie rozwoju. Na przykład w 2012 r. gminy o niskim i średnim poziomie rozwoju gospodarczego stanowiły aż 75% badanych gmin, społecznym 52,7% a środowiskowym 62%. Wartości te są bardziej zróżnicowane w poszczególnych rodzajach gmin; w rozwoju gospodarczym tylko w 6,2% ogólnej liczby gmin miejskich poziom rozwoju był niższy od średniej dla badanych obszarów, w gminach wiejskich 81%, a miejsko-wiejskich 63,7%; w poziomie rozwoju społecznego analogiczne wskaźniki wyniosły dla gmin miejskich 39%, wiejskich 57% i miejsko-wiejskich 59,1%, a w poziomie rozwoju środowiskowego dla gmin miejskich 67,7%, wiejskich 53,7% i miejsko-wiejskich 47,8%. Tak wysoki odsetek gmin wiejskich o niższym od średniej poziomie rozwoju gospodarczego, dotyczył szczególnie gmin o niewielkiej liczbie mieszkańców. Nie ulega wątpliwości, że gminy te wymagają wsparcia w postaci specjalnych programów (np. dotyczących rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw), tak, aby zahamować niekorzystne zjawiska gospodarcze w gminie.

Porównując zmiany w latach 2005–2012 w poziomie rozwoju gospodarczego, społecznego i środowiskowego należy stwierdzić, że gminy o niskim i średnim poziomie rozwoju stanowiły najliczniejszą grupę, w których miał miejsce spadek poziomu w trzech rozważanych aspektach. Odwrotna sytuacja miała miejsce w przypadku bardzo wysokiego poziomu rozwoju (tabela 1). Można powiedzieć, że nie nastąpił proces nazywany w literaturze „efektem doganiania" *catch-up efect*[5]. Efekt doganiania polega na osiąganiu wyższej stopy wzrostu przez obszary biedniejsze niż obszary bogatsze.

Tabela 1

Liczba gmin w relacji do zmiany poziomu rozwoju gospodarczego, społecznego i środowiskowego w latach 2005–2012

Poziom rozwoju	Zmiany w poziomie rozwoju 2005–2012					
	<80	80–90	90–100	100–110	>110	Razem
	gospodarczego					
bardzo niski	16	6	1			23
niski	71	304	429	173	45	1022
średni	20	86	291	273	170	840
wysoki	6	13	107	122	99	347
bardzo wysoki	4	5	46	91	100	246
razem	117	414	874	659	414	2478
	społecznego					
bardzo niski	264	27	27	15	51	384
niski	199	107	82	65	183	636
średni	86	80	107	129	268	670
wysoki	35	31	70	69	230	435
bardzo wysoki	35	28	53	57	180	353
razem	619	273	339	335	912	2478
	środowiskowego					
bardzo niski	165	13	10	7	37	232
niski	283	44	51	62	193	633
średni	231	70	75	88	448	912
wysoki	85	39	34	37	300	495
bardzo wysoki	18	8	11	12	157	206
razem	782	174	181	206	1135	2478

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS – obliczenia własne.

Dane z tabeli 1 świadczą, że doganianie poziomu rozwoju gospodarczego, społecznego i środowiskowego bogatszych gmin przez uboższe następuje bar-

[5] J.G. Williamson, *Regional inequality and process of national development: a description of the patterns*, „Economic Development and Cultural Change" 1965, XIII (4, Part II).

dzo powoli, co więcej, odbywa się przy jednoczesnym wzroście nierówności między gminami. Utrzymujące się nierówności w tych poziomach rozwoju gmin można tłumaczyć tym, że w badanych latach ze środków na politykę regionalną (spójności) korzystały raczej bogatsze gminy. Miały one korzystniejszą sytuację finansową i łatwiej im było akceptować jedną z istotnych zasad polityki spójności „zasadę dodatkowości". Na tych obszarach nastąpił więc proces dywergencji, a nie konwergencji. Być może z chwilą rozszerzenia polityki spójności o aspekt terytorialny, gdzie większą wagę przywiązuje się do stworzenia szans wyrównywania dysproporcji w rozwoju wewnątrz województwa – proces konwergencji będzie następował. Założono przecież, że wyznacznikiem praktycznego kształtowania polityki spójności są nie tylko deklarowane cele, lecz również skuteczne narzędzia ich realizacji[6].

O utrzymujących się różnicach w poziomie rozwoju gospodarczego, społecznego i środowiskowego w gminach czy poszczególnych rodzajów gmin świadczy również współczynnik zmienności. W 2012 r. w przypadku gmin miejskich najwyższy był w zakresie rozwoju społecznego 115,6%, a najniższy w rozwoju gospodarczego 26,9%; w gminach wiejskich najwyższy był w rozwoju gospodarczym 58,3%, najniższy w rozwoju środowiskowym 34,1%; w gminach miejsko-wiejskich najwyższy był w rozwoju społecznym 47,4%, najniższy w rozwoju środowiskowym 34,1%.

Z punktu widzenia procesów rozwoju interesujący jest nie tyle poziom nierówności, ile jego dynamika. Niewielki spadek zróżnicowania mierzony współczynnikiem zmienności w latach 2005–2012 zauważono w rozwoju gospodarczym wśród gmin wiejskich, w rozwoju społecznym w gminach miejskich, a w rozwoju środowiskowym w gminach miejsko-wiejskich i wiejskich. Wyjaśnienie spadku nierówności w rozwoju środowiskowym można tłumaczyć tym, że wraz z przystąpieniem do UE, Polska stała się przedmiotem ponadlokalnej polityki ochrony środowiska i jest na etapie wdrażania wielu dyrektyw, m.in. wodnej, aglomeracyjnej itp.

Analizując poziom rozwoju gospodarczego, społecznego i środowiskowego w układzie gmin można stwierdzić, że występują różnokierunkowe różnice w rozkładzie przestrzennym. Około 20% badanych gmin wykazało zgodność poziomu rozwoju (uwzględniając wszystkie poziomy rozwoju) w trzech rozwa-

[6] *Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007–2013*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2007.

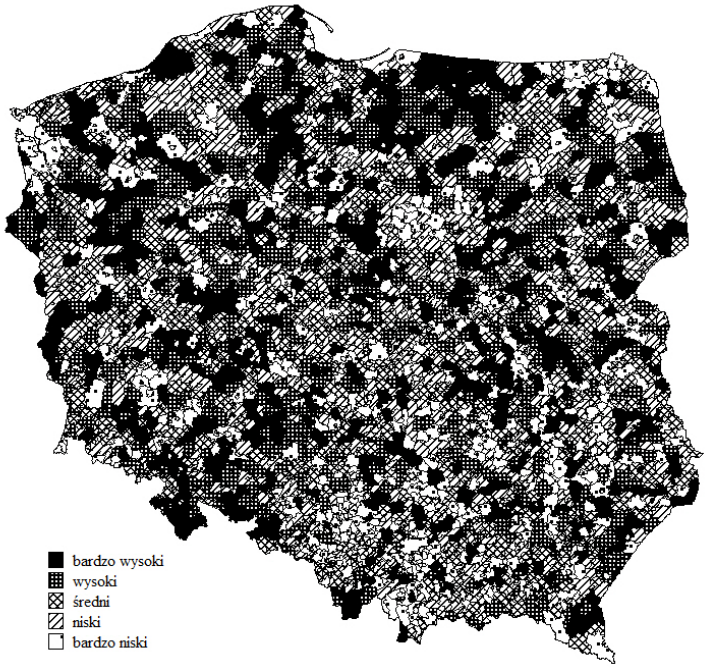
żanych aspektach zrównoważonego rozwoju, przy czym między aspektem gospodarczym a społecznym wynosiła ona 23% gmin, środowiskowym a gospodarczym w 21,9% gminach i środowiskowym a społecznym w 18,8% gminach. Najwyższa zgodność w poziomie rozwoju gospodarczego i społecznego wystąpiła w przypadku gmin miejskich 30,7% ogólnej liczby gmin miejskich; najniższa w przypadku środowiska i gospodarki w gminach miejsko-wiejskich 16,9% ogólnej ich liczby.

Uzyskane wyniki niskiej zgodności potwierdzają także słabe zależności korelacyjne pomiędzy rozkładem badanych aspektów zrównoważonego rozwoju; pomiędzy poziomem rozwoju gospodarczego a poziomem rozwoju społecznego – współczynnik korelacji wyniósł 0,21; poziomem rozwoju społecznego a poziomem rozwoju środowiska 0,08 i poziomem rozwoju środowiska a poziomem rozwoju gospodarczego 0,11. Stosunkowo niski poziom korelacji z udziałem rozwoju środowiskowego świadczy, że środowisko przyrodnicze może być barierą w kształtowaniu zrównoważonego rozwoju. Mimo że rozwój w tych trzech aspektach dokonuje się na niskim poziomie współzależności – to koncentruje się na pewnych obszarach (teoria polaryzacji). Tymi biegunami rozwoju gospodarczego, społecznego i środowiskowego są gminy o większej liczbie mieszkańców i gminy położone w pobliżu większych ośrodków osadniczych.

Obliczono poziom zrównoważenia rozwoju trzech aspektów w poszczególnych gminach – wykorzystując wzór nr 1. Wartość sumaryczna poziomu zrównoważenia wahała się od 9,5 w gminie Gryfice do 1385,4 w gminie Dziwnów, przy średniej dla badanych gmin 654,8. Obliczona dla każdej gminy wartość pozwoliła przeprowadzić klasyfikacje w celu otrzymania gmin o podobnym poziomie zrównoważenia. Wyodrębniono pięć grup zrównoważenia: bardzo niski, niski, średni, wysoki i bardzo wysoki – stosując również dwa parametry średnią arytmetyczną i odchylenie standardowe. Im niższa wartość sumaryczna, tym poziom zrównoważenia rozwoju jest korzystniejszy. Przedstawienie w formie graficznej poziomu zrównoważonego rozwoju gmin przedstawia rys. 1.

Znacznie wyższy poziom zrównoważenia wykazują gminy miejsko-wiejskie (595,3) niż miejskie (788,7) czy wiejskie (650,6). Ogólnie należy stwierdzić, że gminy o mniejszej liczbie mieszkańców wykazują wyższy poziom zrównoważenia (tabela 2). Ta grupa gmin wykazuje również spadek zróżnicowania w poziomie zrównoważenia, o czym świadczą współczynniki zmien-

ności z roku 2005 i 2012. Najwyższy spadek zróżnicowania w poziomie zrównoważenia nastąpił w gminach woj. łódzkiego (o 20%), śląskiego i świętokrzyskiego (około 15%), które charakteryzuje także niski stopnień zrównoważenia. Może to świadczyć, że pozycja tych gmin na tym poziomie zrównoważenia utrwala się. Zróżnicowanie poziomu zrównoważonego rozwoju gmin przedstawia rys. 1, scharakteryzowano dwie skrajne grupy gmin.

Rys. 1. Poziom zrównoważenia gmin w 2012 r.

Źródło: Bank Danych Lokalnych – obliczenia własne.

Do grupy o najwyższym poziomie zrównoważenia zaliczono 528 gmin tj. 21,3% ogólnej liczby badanych gmin, z tego 55 stanowią gminy miejskie (17,9% ogólnej liczby gmin miejskich), 321 wiejskie (tj. 20,1% ogólnej liczby gmin tego rodzaju) i 152 miejsko-wiejskie (tj. 26,2% ogólnej liczby gmin tego rodzaju). Z tego wynika, że wśród gmin o najwyższym poziomie zrównoważenia gminy miejsko-wiejskie w stosunku do ich ogólnej liczby stanowiły najwyższy udział. Są to głównie gminy o najwyższym potencjale ludnościowym.

Analizując to zjawisko w układzie przestrzennym możemy stwierdzić, że najwięcej gmin o najwyższym poziomie zrównoważenia znajdowało się w woj. warmińsko-mazurskim (33,6%) i zachodniopomorskim (29,8%), a najmniej w woj. śląskim (13,2%), łódzkim (14,1%) i świętokrzyskim (11,8%).

Tabela 2

Liczba gmin w poszczególnych poziomach zrównoważenia a liczba mieszkańców w gminie w 2012 r.

Liczba mieszkańców w gminie	Średni poziom zrównoważenia gmin	Liczba gmin o poziomie zrównoważenia					Liczba gmin ogółem
		bardzo wysokim	wysokim	średnim	niskim	bardzo niskim	
miejsko-wiejskiej	595,3	158	130	127	104	82	601
< 5	594,4	6	9	2	5	3	25
5–7,5	650,6	19	20	25	30	14	108
7,5–15	607,7	59	55	64	43	33	254
15–30	529,0	62	41	29	18	20	170
> 30	657,9	12	5	7	8	12	44
wiejskiej	650,6	315	301	351	310	292	1569
< 2,5	748,2	4	3	8	9	9	33
2,5–5	646,8	110	106	110	104	96	526
5–10	646,3	153	140	173	148	138	752
10–15	654,8	37	37	42	38	35	190
> 15	675,3	11	15	18	10	14	68
miejskiej	788,7	55	36	35	47	133	306
< 10	793,8	6	9	3	16	16	50
10–20	689,2	18	10	9	8	23	68
20–50	752,1	19	11	19	14	38	101
50–100	905,3	5	4	2	8	29	48
> 100	913,8	7	2	2	1	27	39

Źródło: Bank Danych Lokalnych – obliczenia własne.

Do grupy o najniższym poziomie zrównoważenia zaliczono 507 gmin tj. 20,5%. Najliczniejszą grupę w stosunku do ogólnej liczby tego rodzaju gmin – miejskie stanowiły 43,3%, wiejskie 18,5% i miejsko-wiejskie 13,8%. W przypadku gmin miejskich najliczniejszy ich udział stanowiły gminy o dużej liczbie mieszkańców. Gminy o najniższym poziomie zrównoważenia stanowiły największy udział w woj. śląskim 34,1%, małopolskim 33,5% i świętokrzyskim 31,4%, a najniższy udział w woj. opolskim 9,9%, warmińsko-mazurskim 10,3% i lubelskim 13,2%.

Badania pozwoliły zidentyfikować aspekt utrudniający w największym stopniu poziom zrównoważenia gminy. W tym celu wykorzystano wzór nr 2.

Okazało się, że 38,2% badanych gmin dotyczyło to aspektu środowiskowego, 31,1% gmin aspektu gospodarczego i 30,7% gmin aspektu społecznego. Zidentyfikowany aspekt środowiskowy jako czynnik utrudniający zrównoważenie bardziej dotyczy gmin o większej liczbie ludności i gmin z woj. mazowieckiego (45,2% ogólnej liczby gmin w województwie) i podlaskiego (46,6%). Specyfika tego aspektu ujawniła się również w bardzo niskim stopniu korelacji między aspektem gospodarczym i społecznym.

Podsumowanie

Zagadnienie zrównoważonego rozwoju należy do ważnych wyzwań zarówno poznawczych, jak i praktycznych. W opracowaniu sformułowano spostrzeżenia odnośnie do nowego paradygmatu zrównoważonego rozwoju, który nie powinien oddzielać kwestii środowiska przyrodniczego od zjawisk ekonomicznych i społecznych. Efekty dotychczasowych działań na rzecz zrównoważonego rozwoju trzeba ocenić jako niezadawalające. Relatywnie niewielki odsetek badanych gmin (20%) charakteryzowało się zrównoważonym rozwojem (uwzględniając zgodność we wszystkich poziomach rozwoju).

Stwierdzono, że aspekt środowiskowy i społeczny w większym stopniu niż aspekt gospodarczy nie sprzyja zrównoważonemu rozwoju gmin. Kształtowanie zrównoważonego rozwoju gmin to proces permanentnej zmiany, której poddawana jest przestrzeń. Zauważono, że rodzaj gminy, jej wielkość określona liczbą mieszkańców, położenie gminy w regionie oraz poziom rozwoju społeczno-gospodarczego gminy decyduje w przeważającym stopniu o stopniu zrównoważenia rozpatrywanych zjawisk. Dlatego też, gospodarowanie na tych obszarach zgodne z rozwojem zrównoważonym powinno być podstawowym czynnikiem determinującym kierunki, tempo i zakres rozwoju społeczno-gospodarczego.

Literatura

Borys T., *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju na lokalnym poziomie*, w: *Aplikacyjne aspekty trwałego rozwoju*, red. G. Dobrzański, Rozprawy Naukowe nr 94, Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, Białystok 2002.

Górka K., *Wdrażanie koncepcji rozwoju zrównoważonego i trwałego*, „Ekonomia i Środowisko" 2007, nr 2 (32).

Hellwig Z., *Zastosowanie metody taksonomicznej do typologii podziału kraju ze względu na poziom ich rozwoju oraz zasoby i strukturę wykwalifikowanych kadr*, „Przegląd Statystyczny" t. 15, 1968.

Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007–2013, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2007.

Podstawy ekonomii środowiska i zasobów naturalnych, red. B. Fiedor, C.H. Beck, Warszawa 2002.

Poskrobko B., *Paradygmat zrównoważonego rozwoju jako wiodący kanon w badaniu nowych obszarów ekonomii*, „Ekonomia i Środowisko" 2013, nr 2 (46).

Williamson J.G., *Regional inequality and process of national development: a description of the patterns*, „Economic Development and Cultural Change" 1965, XIII (4, Part II).

Assessment of the sustainable development level of gminas in Poland

Summary

The aim of the study is to assess the sustainability level of the development of gminas in Poland, while indicating the problems limiting the sustainability of development. For this purpose, the statistical data from the Local Data Bank of the Central Statistical Office were used. On the basis of a development measure the synthetic indicators of economic, social and environmental development were calculated. This indicators enabled to assess the sustainability level in the three aspects and to present the relations between them. The measure of cohesion was used to assess the sustainability level of gminas. Five sustainability groups were identified: very low, low, medium, high and very high. It was concluded that among all the surveyed gminas (2,479), a higher sustainability level demonstrate urban-rural (26.2% of the total number of such gminas) and rural gminas (20.1%) rather than urban gminas (17.9%). It was also pointed out that the environment may be a barrier in the shaping of the sustainable development of gminas.

Keywords: the sustainable development of gminas, the, social and environmental economic development, statistical central office.

Translated by Danuta Kołodziejczyk

EUROPA REGIONUM TOM XXI ROK 2015

DOI: 10.18276/er.2015.21-04

KAROL KUKUŁA, JACEK STROJNY
Kraków

Uwagi o konstrukcji miernika konkurencyjności międzynarodowej sektora rolno-spożywczego

Teoretyczne ujęcia konkurencyjności w ekonomii

Klasyczna teoria ekonomii upatruje w konkurencji mechanizm stwarzający wszystkim uczestnikom rynku jednakowy dostęp do ograniczonych zasobów, co gwarantuje ich optymalną alokację pomiędzy uczestników procesu gospodarczego. Rynek jest mechanizmem weryfikującym i selekcjonującym przedsiębiorstwa ze względu na efektywność oraz kategorię blisko związaną z tym pojęciem – konkurencyjność. Konkurencja jest składową systemu rynkowego. Firmy, dla których weryfikacja konkurencyjności przyjmie wynik negatywny są z rynku eliminowane. Finalnym efektem konkurencji jest zmniejszanie zróżnicowania populacji, w której zjawisko zachodzi. W wyniku nieustannego konkurowania dochodzi do alokacji zasobów i przesunięć w strukturze podmiotowej gospodarki. W szerszym kontekście dyskusje na temat konkurencyjności mają na celu identyfikację czynników rozwoju ekonomicznego i zdefiniowanie uwarunkowań takiego procesu w danych okolicznościach.

Pojęcie „konkurencji" należy odnosić do firm i wszelkich podmiotów gospodarczych działających na rynku. Konkurencja to rywalizacja podmiotów rynku o podobne cele w warunkach ograniczonej możliwości ich realizacji. Określenia konkurencji, jak jakościowa, cenowa, kosztowa związane są ze źródłami przewagi, które umożliwiają zajęcie na rynku korzystniejszej pozycji.

Ujęcia definicyjne podkreślają silny związek wysokiej konkurencyjności ze zdolnościami do tworzenia z działalności gospodarczej korzyści (najczęściej w formie zysku). Skala korzyści uzyskiwana przez firmy z działalności gospodarczej wykazuje zróżnicowanie, ponieważ podmioty gospodarcze charakteryzują się odmiennymi poziomami konkurencyjności. Firmy, które są konkurencyjne osiągają ponadprzeciętne wyniki ekonomiczne i czerpiąc z tych zasobów otwierają sobie możliwości dynamicznego rozwoju. Wiąże to ściśle postęp ekonomiczny i społeczny[1] z działalnością przedsiębiorstw konkurencyjnych. Porter zwraca uwagę na fakt, że konkurencja weryfikuje[2] wszelkie poczynania firm. Autor nadmienia dodatkowo, że w tworzeniu strategii konkurowania często umykającymi zagadnieniami jest konieczność zagwarantowania zysku w długim okresie i wpływania na atrakcyjność sektora, w jakim przedsiębiorstwo działa[3].

Niedostatkiem teorii konkurencyjności jest eksponowanie krótkookresowego rachunku efektywnościowego, co nie gwarantuje równowagi długookresowej. Wielu badaczy jest skłonnych do stawiania znaku równości między unifikacją procesów technologicznych i wzorców konsumpcji a unifikacją systemów społecznych, co nie znajduje potwierdzenia w faktach. Podstawy konwergencji systemów społeczno-ekonomicznych należy raczej wywodzić z potencjału gospodarczego i społecznego, które znajdują odzwierciedlenie w zdolnościach do konkurowania na rynku globalnym. Zbyt intensywne współzawodnictwo ekonomiczne przyczynia się do powstania sfer odrzucenia wśród uczestników tego procesu, którzy nie są wstanie sprostać jego warunkom. Z uwagi na realne skutki konkurencja to nie wyłącznie szlachetna rywalizacja, ponieważ rzeczywistość jest źródłem wielu przykładów brutalnej walki o dominację na rynku, gdzie priorytetem jest pokonanie przeciwnika. Nadmierna konkurencja prowadzi także do rabunkowej eksploatacji zasobów.

Konkurencyjność jako kategoria względna jest możliwa do określenia w przedziale ograniczonym przez minimalne i maksymalne korzyści uzyskiwane z danego rodzaju aktywności gospodarczej. Poziom konkurencyjności każdej firny jest wyznaczany poprzez odchylenie od stanu średniego dla pewnej grupy

[1] M.E. Porter, *On Competition*, Harvard Business School Publishing, Boston, MA, 1985, s. XXV.

[2] M.E. Porter, *Competitive Advantage. Creating and Sustaining Superior Performance*, The Free Press, New York 1985, s. 1.

[3] M.E. Porter, *Competitive Advantage. Creating and Sustaining Superior Performance*, The Free Press, New York 1985, s. 2.

odniesienia (właściwej ze względu na rodzaj działalności, typ rynku docelowego, itp.). Zakładając, że efekty operowania na rynku są wymierne można w oparciu o nie dokonać szacunku konkurencyjności. Taka kwantyfikacja miałaby każdorazowo charakter relatywny.

Różne perspektywy postrzegania konkurencyjności, jej poszczególnych aspektów to nie tylko szeroka gama ujęć definicyjnych, ale także wynikająca stąd rozmaitość koncepcji pomiaru. Najbardziej ogólna dyskryminacja metodologii pomiaru sprowadza mierniki do postaci ilościowej i jakościowej. Niektórzy autorzy wskazują dodatkowo indykatory cenowe i kosztowe oraz wskaźniki produktywności. Metodologia analizy jakościowej wykazuje szczególne zalety na wstępnych etapach badania – przy identyfikacji problemów. Umożliwia ona odkrywanie skomplikowanych współzależności, szczególnie o charakterze abstrakcyjnym, sprawiającym problemy z kwantyfikacją. W analizie ilościowej rodzaj, jakość i dostępność danych opisujących dany problem determinuje tok postępowania z materiałem badawczym oraz rozstrzyga o dostępności potencjalnych technik analitycznych. Podejście ilościowe wykazuje tendencje do koncentracji na aspektach poddających się kwantyfikacji oraz pomijania zagadnień, których nie można przedstawić za pomocą liczb. Najważniejszymi zaletami metodologii ilościowej jest możliwość oceny wiarygodności dokonywanych szacunków oraz porównywalność wyników między okresami czasu bądź opisywanymi jednostkami. Także umocowanie analiz ilościowych w stosownej metodologii stwarza perspektywy rozpatrywania potencjalnie interesujących scenariuszy aplikacji wyników badań, co może być użyteczne dla celów formowania polityki gospodarczej.

Najogólniej można stwierdzić, że analizy konkurencyjności międzynarodowej opierają się na teorii handlu bądź teorii wzrostu gospodarczego. Określenie problematyki badawczej jest kluczowe dla wywodzenia koncepcji kwantyfikacji konkurencyjności międzynarodowej – ewentualne niekonsekwencje definicyjne znajdują odzwierciedlenie w analizach procesów realnych. Postrzeganie konkurencyjności z perspektywy handlu międzynarodowego zaważyło na sposobie jej badania i pomiaru w niniejszym opracowaniu. Wychodząc w opracowaniu od określenia problemu badawczego, rozważania skoncentrowano na próbie porównania różnych koncepcji kwantyfikacji konkurencyjności międzynarodowej sektorów rolno-żywnościowych krajów UE. Celem takiej analizy była ocena wartości mierników tworzonych w oparciu informacje bazujące na ograniczonych danych.

1. Konkurencyjność sektorów gospodarki i krajów

Definicje konkurencyjności międzynarodowej najogólniej dzielą się na syntetyczne bądź złożone. Definicje syntetyczne, mimo iż eksponują szeroki wachlarz czynników warunkujących konkurencyjność, jednocześnie wskazują wyizolowany, najistotniejszy z danej perspektywy determinant zagadnienia. Definicje złożone wskazują na wielopoziomowość konkurencji na rynkach międzynarodowych i kompleksowość tego procesu. Mimo odmienności postrzegania poszczególnych aspektów problematyki, większość badaczy akceptuje możliwość zawężenia definicyjnego konkurencyjności międzynarodowej do trzech przenikających się płaszczyzn[4] – co jest przydatne w procesie kwantyfikacji:

- konkurencyjności międzynarodowej *sensu stricte* – pojmowanej jako zdolności do konkurowania na rynku światowym i uzyskiwania z tego tytułu korzyści (pojęcie niekiedy kojarzone z przewagą konkurencyjną),
- międzynarodowych zdolności konkurencyjnych – możliwości rywalizowania o korzyści z międzynarodowego podziału pracy, adaptacji do otoczenia międzynarodowego, bądź nawet jego kształtowania,
- międzynarodowej pozycji konkurencyjnej – terminu najwęższego, zbliżonego do udziału w rynku (ale nie tożsamego).

Wielu autorów, jak na przykład Porter, konkurencyjność wywodzi bezpośrednio z procesu konkurowania i klasyfikuje tę problematykę przede wszystkim jako kategorię mikroekonomiczną. Autor podaje w wątpliwość celowość precyzowania pojęcia konkurencyjności kraju, a za wskaźnik konkurencyjności przyjmuje produktywność jego gospodarki[5]. Od momentu, gdy Porter opublikował swoje przełomowe studia nad konkurencyjnością poglądy ekonomistów znacznie ewoluowały, co było także odpowiedzią na zmiany w realnej gospodarce. Garelli krytykuje koncepcje podważające zasadność poglądów głoszących, że gospodarki narodowe są podmiotami konkurencji na rynku międzynarodowym ze względu na jego otwartość. Autor wskazuje, że znaczna część przewag konkurencyjnych na rynku światowym wywodzi się z polityki gospodarczej, w tym handlowej[6]. Obecnie poglądy o konkurowaniu gospodarek naro-

[4] S. Garelli, *Competitiveness of nations: The fundamentals*, w: IMD World Competitiveness Yearbook 2006, Lausanne 2006.

[5] M.E. Porter, *The competitive advantage of nations*, Macmillan Press, Houndmills–Basingstoke–London, 1990, s. 6.

[6] S. Garelli, *Competitiveness of nations: The fundamentals*…

dowych, a nawet całych społeczeństw nie są już negowane. Z tego tytułu pojawiają się liczne próby zdefiniowania tego fenomenu. Przeglądu definicji konkurencyjności z perspektywy szerszej niż mikroekonomiczna można poszukiwać w bogatej literaturze przedmiotu, np.: w pracach Bieńkowskiego[7] i Bossaka[8].

Zdefiniowanie konkurencyjności w ujęciu makroekonomicznym wymaga kompleksowego podejścia i bywa źródłem kontrowersji[9] w jeszcze szerszym zakresie niż w przypadku prób określenia konkurencyjności firm. Z tego tytułu brak jest powszechnie akceptowalnych definicji konkurencyjności gospodarki narodowej i jej sektorów oraz odpowiadających im mierników[10]. Reiljan i inni stwierdzają, że problemy definicyjne nie mogą być powodem rezygnacji z analiz konkurencyjności, kwantyfikacji i prób prognozowania tego zjawiska ponieważ konkurencyjność jest odzwierciedleniem relatywnej pozycji, kondycji ekonomicznej badanego obiektu w stosunku do pewnej grupy odniesienia[11]. Davies i Ellis[12] wskazują na związki produktywności i konkurencyjności postrzeganej jako zdolność firm i sektorów gospodarki do opanowania znacznych udziałów rynku światowego, co może być wskazówką sposobu kwantyfikacji tego trudno poddającego się pomiarowi problemu. Sharp uzasadnia zainteresowania problematyką konkurencyjności wspierając tezy Krugmana[13], że rywalizacja rynkowa nie ogranicza się jedynie do przepływu zasobów, lecz tworzy również nowe jakości. Autor wskazuje na udziały w rynku jako przybliżony obraz wyniku zmagań konkurencyjnych[14]. Ketels za dwa najważniejsze sposoby zdefiniowania, a zarazem koncepcje rokujące nadzieję na kwantyfikację konku-

---

[7] W. Bieńkowski, *Reganomika i jej wpływ na konkurencyjność gospodarki amerykańskiej*, PWN, Warszawa 1995.

[8] J. Bossak, *Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania międzynarodowej zdolności konkurencyjnej gospodarki Japonii*, Monografie i Opracowania, nr 153, SGPiS, Warszawa, 1984.

[9] K. Aiginger, *A framework for evaluating the dynamic competitiveness of countries*, Structural Change and Economic Dynamics, 1998, nr 9, s. 159–188.

[10] *The Competitiveness of Transition Economies*, OECD Proceedings, OECD Publications, Paris 1998, s. 7.

[11] J. Reijan, M. Hinrikus, A. Ivanov, *Key issues in defining and analysing the competitiveness of a country*, no. 561, University of Tartu, Tartu University Press, 2000, s. 10.

[12] H. Davies, P. Ellis, *Porter's Competitive Advantage of Nations: Time for the Final Judgment?*, „Journal of Management Studies" 2000, nr 37, s. 1189–1213, s. 1194.

[13] P.R. Krugman, *Competitiveness: a dangerous obsession*, „Foreign Affairs" 1994, nr 73 (2), s. 28–44.

[14] M. Sharp, *Competitiveness and cohesion-are the two compatible?*, „Research Policy" 1998, nr 27, s. 569–588.

rencyjności, uznaje odwołanie się do produktywności bądź udziałów w rynku[15]. Poglądy o zasadności wykorzystania udziałów w rynku międzynarodowym do definiowania, a przede wszystkim szacowania konkurencyjności wspiera także Figueroa argumentując, że pozycja rynkowa odzwierciedla zdolności danego kraju do lokowania produktów w niezwykle wymagającym i konkurencyjnym otoczeniu międzynarodowym oraz jest ona wyrazem możliwości zachowania przez gospodarkę narodową ogólnej równowagi ekonomicznej[16].

2. Konkurencja na rynku międzynarodowym a sektor rolny

Początkowo badania nad konkurencyjnością koncentrowały się na jej wymiarze mikroekonomicznym – rywalizacji przedsiębiorstw na pewnym rynku. W gospodarce otwartej jednak współzawodnictwo ma większy zasięg – gra rynkowa rozszerza się na wszystkie podmioty operujące na dowolnych z rynkach. W przypadku eksportu każda oferta produktowa oceniana jest przez rynek międzynarodowy. Również na rynku krajowym pojawiają się aspekty międzynarodowe konkurencyjności, ponieważ podaż wytwórców lokalnych podlega konfrontacji z ofertą dostawców zagranicznych.

Współcześnie produkcja sektora rolnego w coraz szerszym zakresie przybiera charakter międzynarodowy, a nawet globalny. Procesy globalizacji wydają się mieć charakter obiektywny i możliwości wpływu na nie są ograniczone. Kozmetsky i Yue[17] przyjmują za Porterem firmę jako działającą na rynku globalnym jeżeli jej pozycja konkurencyjna w pewnym kraju jest determinowana pozycją konkurencyjną w innym regionie świata. W kontekście globalizacji rozstrzygające oddziaływanie mają składowe agrobiznesu, jak sektor zaopatrzenia rolnictwa w środki produkcji, w jeszcze szerszym zakresie przemysł przetwórczy oraz kanały dystrybucji żywności tworzone przez ponadnarodowe sieci handlowe bądź międzynarodowa wymiana handlowa produktami rolnymi o różnym stopniu przetworzenia. Handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi krajów UE dokonuje się w przewadze w ramach ugrupowania,

[15] C.H.M. Ketels, *Michael Porter's Competitiveness Framework – Recent Learnings and New Research Priorities*, „Journal of Industry, Competition and Trade" 2006, nr 6, s. 115–136.

[16] A. Figueroa, *Equity, Foreign Investment and International Competitiveness in Latin America*, „The Quarterly Review of Economics and Finance" 1998, nr 38 (3), s. 391–409.

[17] G. Kozmetsky, P. Yue, *Global Economic Competition: Today's Warfare in Global Electronics Industries and Companies*, Kluwer Academic Publishers, Boston 1997, s. 18.

a sposób funkcjonowania rynków rolnych[18] jest determinowany kształtem polityki gospodarczej Unii Europejskiej. Wspólnotowa Polityka Rolna w znacznym stopniu determinuje także kierunki i strukturę wymiany handlowej z zagranicą sektora żywnościowego. Niewątpliwie obserwowany jest również przeciwny kierunek współzależności – oddziaływanie międzynarodowej wymiany handlowej na rolnictwo[19].

Wiele z tych nowych nurtów w międzynarodowej wymianie ekonomicznej sprawiło, ze procesy globalizacji nasiliły również ryzyko ekonomiczne. Dostrzegając pozytywne, jak i negatywne skutki internacjonalizacji oraz globalizacji można do tych procesów zastosować strategię, która będzie zasadzała się na wykorzystaniu szans rozwojowych jakie one stwarzają. Umiędzynarodowienie gospodarki zmienia perspektywę postrzegania i działania z lokalnego na ogólnoświatową[20]. Ponieważ współczesna rywalizacja ekonomiczna cechuje się kompleksowością i powszechnością tracą na znaczeniu koncepcje zakładające konkurowanie w ograniczonym zakresie, w wybranych dziedzinach.

Uczestnictwo polskiego rolnictwa w międzynarodowym rynku rolnym analizowali Gaziński i Rutkowska-Rock[21]. Wpływ przewag komparatywnych na strukturę handlu polskimi produktami rolno-żywnościowymi oceniali, np. Adamowicz[22], Guzek i Biskup[23] oraz Strojny[24]. Konkurencyjność polskiego rolnictwa w odniesieniu do rynku Wspólnotowego badali, np. Poczta[25] i Frohberg[26]. Konkurencyjność polskich produktów rolnych na rynku międzyna-

---

[18] M. Adamowicz, *Konkurencyjność w agrobiznesie krajów Unii Europejskiej*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej Wrocław, „Agrobiznes" 2002, nr 941, s. 36–43.

[19] M. Adamowicz, *Handel zagraniczny a rolnictwo*, Książka i Wiedza, Warszawa 1988.

[20] G. Gierszewska, B. Wawrzyniak, *Globalizacja. Wyzwania dla zarządzania strategicznego*, Poltext, Warszawa 2001, s. 13.

[21] B. Gaziński, A. Rutkowska-Rock, *Uczestnictwo Polski w międzynarodowym rynku rolnym*, Wydawnictwo ART w Olsztynie, Olsztyn 1999.

[22] M. Adamowicz, *Komparatywne koszty w agrobiznesie*, w: *Encyklopedia agrobiznesu*, red. A. Woś. Wydawnictwo Fundacja Innowacja, Warszawa 1988.

[23] M. Guzek, J. Biskup, *Konkurencyjność Polski wobec Unii Europejskiej w zakresie towarów rolno-żywnościowych według przewag komparatywnych*, IKiCHZ, Warszawa 1999.

[24] J. Strojny, *Przewagi komparatywne a wymiana handlowa produktami rolnymi krajów UE*, Zeszyty Naukowe SGGW Warszawie, „Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej", nr 60, s. 309–318.

[25] W. Poczta, *Konkurencyjność rolnictwa polskiego na rynku europejskim*, w: *Unia Europejska – jej polityka rolna i strukturalna*, red. H. Runowski, FAPA, SITR, Koszalin 2000, s. 38–70.

[26] K. Frohberg, *Konkurencyjność polskiego rolnictwa*, w: *Strategiczne opcje dla polskiego sektora agrobiznesu w świetle analiz ekonomicznych*, red. E. Majewski, G. Dalton, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2000.

rodowym była szeroko rozważana między innymi przez Gortona i in. [27]. Pozycję konkurencyjną, przewagi komparatywne przemysłu spożywczego, kompleksu rolno-żywnościowego wielokrotnie analizował Urban[28]. Aspekty teoretyczne konkurencyjności polskiego sektora rolnego wraz z koncepcjami kwantyfikacji szczegółowo przedstawiał Woś [2003]. Problematyka oceny konkurencyjności polskich producentów żywności była poruszana w pracy zbiorowej pod redakcją Szczepaniak[29]. Jakościowe ujęcie szacunków konkurencyjności głównych sektorów gospodarki żywnościowej prezentowała wcześniejsza praca pod redakcją Szczepaniak[30].

3. Uwagi o pomiarze konkurencyjności międzynarodowej

W rozważaniach nad konkurencyjnością należy uwzględnić różne aspektu tej problematyki. Konkurencyjność jest warunkowana możliwością zapewnienia odbiorcom pewnego produktu, usługi większej wartości niż są tego w stanie dokonać inni uczestnicy procesu rynkowego. Niemniej, konkurencyjność nie jest determinowana wyłącznie reakcją rynku, ale również procesami akumulacji. Wysoki udział w rynku można traktować jako obraz konkurencyjności jedynie, gdy towarzyszy mu akceptowalny poziom rentowności. W przeciwnym wypadku, gdy udziały w rynku są osiągane kosztem wyniku ekonomicznego to jedynie wyraz skuteczności polityki handlowej.

Pojęcie konkurencyjności wywodzone jest minimum z trzech dziedzin ekonomii: teorii handlu międzynarodowego, teorii wzrostu gospodarczego oraz mikroekonomii. W badaniach nad konkurencyjnością ogromne zasługi przypadły teorii handlu, która ogniskuje się na przyczynach i korzyściach z międzynarodowej wymiany gospodarczej. Autorzy tego nurtu wywodzą konkurencyjność bezpośrednio z rywalizacji na rynku międzynarodowym. Alternatywny nurt ba-

[27] M. Gorton, A. Daniłowska, S. Jarka, S. Straszewski, A. Zawojska, *Konkurencyjność polskich produktów rolnych na rynku międzynarodowym*, w: *Strategiczne opcje dla polskiego sektora agrobiznesu w świetle analiz ekonomicznych*, red. E. Majewski, G. Dalton, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 2000, s. 243–254.

[28] R. Urban, *Analiza przewag komparatywnych na poziomie przemysłu rolno-spożywczego*, IERiGŻ, Warszawa 2003. R. Urban, *Stan polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, IERiGŻ, Warszawa 2006.

[29] *Ocena rozwoju konkurencyjności polskich producentów żywności po integracji z Unią Europejską*, red. I. Szczepaniak, IERiGŻ, Warszawa 2008.

[30] *Ocena konkurencyjności głównych sektorów gospodarki żywnościowej: wyniki badań ankietowych*, red. I. Szczepaniak, IERiGŻ, Warszawa 2007.

dań sprowadza konkurencyjność do przewag komparatywnych, które są istotnymi determinantami specjalizacji międzynarodowej gdzie problem badawczy dotyczy struktury handlu. Kwantyfikacja konkurencyjności w tym ujęciu dokonywana jest wskaźnikami specjalizacji, co nie oddaje istoty problemu[31].

4. Międzynarodowa pozycja konkurencyjna sektorów rolnych krajów UE

W literaturze pomiar konkurencyjności obejmuje szerokie spektrum aspektów rywalizacji na rynku międzynarodowym. Ponieważ problem badawczy ma charakter abstrakcyjny w procesie kwantyfikacji można się odwoływać jedynie do jego obserwowalnych przejawów. Jednak można zakładać, że najważniejsze symptomy zjawiska winny być ze sobą powiązane, co implikuje, że także przeobrażanie się poszczególnych aspektów konkurencyjności winno znaleźć odzwierciedlenie w zmianach odpowiednich dla danego zagadnienia mierników.

Wobec faktu, że badanie ma charakter porównawczy w przestrzeni wielu cech – aspektów konkurencyjności – na etapie pomiaru odwołano się do koncepcji wielowymiarowej analizy porównawczej i wykorzystania miernika syntetycznego do reprezentacji złożonego problemu badawczego. Ideę oraz etapy tworzenia syntetycznego wskaźnika konkurencyjności przedstawiono w opracowaniu Strojnego dotyczącego dynamicznej analizy konkurencyjności międzynarodowej rolnictwa krajów UE[32].

Wskaźnik syntetyczny umożliwił przedstawienie za pomocą pojedynczej wartości zagadnienia międzynarodowej pozycji konkurencyjnej sektorów rolno-żywnościowych krajów UE – problemu, na którego opis składa się znaczna liczba zmiennych. Procesowi ewaluacji poddano obiekty – sektory rolne poszczególnych z badanych krajów. Porównanie poziomów konkurencyjności opiera się na zbiorze cech, które reprezentują informacje o międzynarodowej wymianie handlowej produktami rolnymi i wytworzonymi z surowców rolnych w formie wartościowej. Procedura kwantyfikacji obejmuje normowanie cech. Unormowane wartości, skorygowane wagami, poddano dwustopniowej agrega-

[31] A. Wziątek-Kubiak, *Międzynarodowa specjalizacja a konkurencyjność*, „Ekonomista" 2001, nr 4, s. 471–491.

[32] J. Strojny, *Konkurencyjność międzynarodowa rolnictwa krajów UE – konwergencja czy dywergencja?*, w: *Metody ilościowe w badaniach ekonomicznych*, red. B. Borkowski, K. Kukuła, t. XIII/1, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2012, s. 194–203.

cji. Na pierwszym etapie agregacji wprowadzono ważenie zmiennych w oparciu o średnie udziały zmiennych (grup towarowych) w eksporcie całości zbioru krajów UE. Miary agregujące informacje na pierwszym etapie (wskaźniki agregowane) opisują takie aspekty badanego zjawiska, jak: eksport rozważanych kategorii w wartościach bezwzględnych oraz per capita, a także eksport netto wraz z odpowiednimi wartościami *per capita*. Miarę kompleksową międzynarodowej pozycji konkurencyjnej uzyskano przez kolejną agregację powyższych wskaźników cząstkowych (wagi jednakowe). Wyniki kwantyfikacji konkurencyjności międzynarodowej sektorów rolno-żywnościowych krajów UE dla roku 2006 przedstawiono w tabeli 1 (wskaźnik syntetyczny).

Tabela 1

Różnice między wybranymi wskaźnikami pozycji konkurencyjnej sektorów rolno-żywnościowych krajów UE (2006 r.)

L.p.	Symbol	Kraj	Wskaźnik syntetyczny pozycji konkurencyjnej	Reszty z modelu regresyjnego dla wskaźnika:	
				agregowany eksport	agregowany eksport netto
1	A	Austria	0,279	0,012	–0,002
2	B–L	Belgia-Luksemburg	0,552	–0,077	0,217
3	BG	Bułgaria	0,122	0,059	–0,123
4	CY	Cypr	0,036	–0,029	–0,022
5	CZ	Czechy	0,113	0,014	–0,060
6	DK	Dania	0,584	0,081	–0,004
7	EE	Estonia	0,101	0,022	–0,076
8	FIN	Finlandia	0,088	0,001	–0,048
9	F	Francja	0,539	0,004	0,094
10	EL	Grecja	0,113	0,005	–0,047
11	E	Hiszpania	0,336	0,011	0,018
12	NL	Holandia	1,000	0,088	0,121
13	IRL	Irlandia	0,541	0,082	–0,019
14	LT	Litwa	0,154	0,046	–0,093
15	LV	Łotwa	0,089	0,023	–0,080
16	MT	Malta	0,000	–0,047	–0,007
17	D	Niemcy	0,341	–0,149	0,253
18	PL	Polska	0,195	0,051	–0,087
19	P	Portugalia	0,083	–0,005	–0,042
20	RO	Rumunia	0,083	0,040	–0,108
21	SK	Słowacja	0,106	0,026	–0,080
22	SI	Słowenia	0,088	–0,005	–0,040
23	S	Szwecja	0,077	–0,036	0,002
24	HU	Węgry	0,171	0,059	–0,106

L.p.	Symbol	Kraj	Wskaźnik syntetyczny pozycji konkurencyjnej	Reszty z modelu regresyjnego dla wskaźnika:	
				agregowany eksport	agregowany eksport netto
25	UK	Wielka Brytania	0,024	–0,199	0,223
26	I	Włochy	0,239	–0,078	0,116

Źródło: obliczenia własne.

W stosunku do wszelkich mierników (nie tylko ekonomicznych) występują oczekiwania adekwatności pomiaru, ale także możliwości uproszczenia procesu oceny ilościowej i obniżania jego kosztów bez znaczącej utraty precyzji. Z tego faktu wypływa konieczność rozważania różnych koncepcji kwantyfikacji oraz ocena ich właściwości. Na etapie porównań konkurencyjnych koncepcji oceny międzynarodowej pozycji konkurencyjnej, rozpatrywano kompleksowy wskaźnik syntetyczny oraz mierniki oparte na wynikach eksportu oraz eksportu netto.

Celem oszacowania dysharmonii między potencjalnie najlepszym wskaźnikiem pozycji konkurencyjnej (miarą syntetyczną) a pozostałymi dwoma miernikami dla każdego z nich oszacowano modele regresji liniowej, prognozujące wskaźnik kompleksowy w oparciu o miary cząstkowe (wskaźniki agregowane). Rozbieżność (w postaci reszt z modeli regresyjnych) między miernikami prezentuje tabela 1. Im większa reszta dla danego kraju i wskaźnika agregowanego tym niższa wartość prognostyczna uproszczonej miary konkurencyjności. Zgodność wariantów pomiaru występuje dla krajów z minimalnymi odstępstwami (resztami) od równania regresji. Kraje z resztami ujemnymi dla danego wskaźnika agregowanego wykazują zawyżone oceny konkurencyjności międzynarodowej w relacji do miernika syntetycznego. Oceny pozycji konkurencyjnej opierające się wyłącznie na jednym ze wskaźników cząstkowych (agregowanym) krajów z resztami dodatnimi, relatywnie należy uznać za niedoszacowane. Na zakres różnic między poziomami wskaźnika syntetycznego i wartościami obu mierników agregowanych wpływają wewnętrzne relacje każdego z krajów pomiędzy wielkością eksportu oraz importu kategorii produktowych objętych analizą.

Relacje między wskaźnikiem syntetycznym i agregowanym eksportem opisuje liniowy model regresji:

$$\text{wskaźnik syntetyczny} = 0{,}027 + 0{,}52 \times \text{agregowany eksport}.$$

Korelacja Pearsona między zmiennymi wynosi 0,958 (R^2 = 0,917), co wskazuje na znaczne podobieństwa między miernikami. Współzależność między składowymi równania regresji pozwala wnioskować o możliwości przybliżania miary syntetycznej pozycji konkurencyjnej wskaźnikiem eksportu – co upraszcza procedurę kwantyfikacji.

Największe odchylenia od wartości prognozowanych miernika syntetycznego, na podstawie wskaźnika agregowanego, eksport uzyskano dla Wielkiej Brytanii i Niemiec. Pozycja konkurencyjna tych krajów jest przeszacowana przez agregowany eksport (reszty ujemne). Belgia-Luksemburg, Cypr, Malta, Szwecja i Włochy cechujące się niewielki resztami ujemnymi także uzyskały nieco zawyżone oceny konkurencyjności. Grupa krajów, jak: Bułgaria, Dania, Holandia, Irlandia, Litwa, Polska, Rumunia, Węgry ze względu na niewielkie reszty dodatnie mają zaniżone oceny konkurencyjności dla wskaźnika agregowany eksport. Oceny konkurencyjności dla pozostałych krajów, jak: Austria, Czechy, Estonia, Finlandia, Francja, Grecja, Hiszpania, Łotwa, Portugalia, Słowacja, Słowenia wykazują zarówno dla wskaźnika syntetycznego i agregowany eksport stosunkowo niewielkie rozbieżności.

Zależność między wskaźnikiem syntetycznym a miernikiem agregowanym eksport netto opisuje liniowy model regresji:

$$\text{wskaźnik syntetyczny} = -0{,}396 + 0{,}761 \times \text{agregowany eksport netto}.$$

Korelacja Pearsona między zmiennymi wynosi 0,892 (R^2 = 0,786), co jest wartością niższą niż odnotowana w uprzednim równaniu. Zatem, uprawnionym jest stwierdzenie o wyższej przydatności eksportu niż eksportu netto do określania pozycji konkurencyjnej na rynku międzynarodowym.

Dla eksportu netto różnice oszacowań pozycji konkurencyjnej w relacji do miary syntetycznej są wyraźniejsze niż miało to miejsce w przypadku eksportu. Szczególnie dla Belgii-Luksemburga, Niemiec i Wielkiej Brytanii (charakteryzującymi się wysokimi resztami dodatnimi) agregowany eksport netto niedoszacowuje oceny konkurencyjności. W mniejszym zakresie problem ten dotyczy Francji, Włoch i Holandii. Dla ośmiu krajów, jak: Estonia, Łotwa, Słowacja, Bułgaria, Litwa, Polska, Rumunia, Węgry reszty ujemne oznaczają zawyżenie ich ocen konkurencyjności przez miernik agregowany eksport netto. Dla pozostałych krajów (Austria, Czechy, Finlandia, Grecja, Hiszpania, Portugalia, Słowenia, Cypr, Malta, Szwecja, Dania, Irlandia) z niewielkimi resztami róż-

nych znaków, pozycja konkurencyjna jest opisywana w porównywalnym stopniu przez miernik syntetyczny oraz agregowany eksport netto.

Podsumowanie

Rozpatrywane wskaźniki: miernik syntetyczny, agregowany eksport oraz agregowany eksport oferują zbliżone oszacowania międzynarodowej pozycji konkurencyjnej sektorów rolno-żywnościowych krajów UE. Jednak, w przypadku niektórych krajów w zależności od zastosowanej metodologii można dopatrywać się pewnych rozbieżności między oszacowaniami. Wspomniane różnice wynikają ze znacznych dysproporcji relacji między eksportem a eksportem netto rozważanych kategorii produktowych w poszczególnych krajach. Sytuacja taka jest wynikiem zarówno czynników obiektywnych, jak np. warunków do produkcji rolnej, ale również strategii rozwoju przyjętej przez badany sektor danego kraju.

W świetle dokonanych rozważań eksport towarów sektora rolno-żywnościowego jest lepszym przybliżeniem kompleksowej miary międzynarodowej pozycji konkurencyjnej – wskaźnika syntetycznego – niż eksport netto. W okolicznościach, które nie uzasadniają podejmowania wyczerpujących studiów konkurencyjności wyniki uzyskiwane w eksporcie jawią się jako dostateczny wskaźnik relatywnej pozycji na rynku międzynarodowym w pewnej grupie odniesienia. Wnioski te wspierają obserwacje Balasy[33] o przydatności szacunków udziałów w rynku międzynarodowym do oceny konkurencyjności.

Literatura

Adamowicz M., *Handel zagraniczny a rolnictwo*, Książka i Wiedza, 1988, Warszawa.

Adamowicz M., *Komparatywne koszty w agrobiznesie*, w: *Encyklopedia agrobiznesu*, red. A. Woś. Wydawnictwo Fundacja Innowacja, Warszawa, 1988.

Adamowicz M., *Konkurencyjność w agrobiznesie krajów Unii Europejskiej*, Prace Naukowe AE Wrocław, „Agrobiznes" 2002, nr 941.

Aiginger, K., *A framework for evaluating the dynamic competitiveness of countries*, „Structural Change and Economic Dynamics" 1998, nr 9.

[33] B. Balassa, *Recent development in the competitiveness of American industry and prospects for future*, Yale University Economic Growth Center, Center Paper no. 12, New Haven, 1963.

Balassa B., *Recent development in the competitiveness of American industry and prospects for future*, Yale University Economic Growth Center, Center Paper no. 12, New Haven, 1963.

Bieńkowski W., *Reganomika i jej wpływ na konkurencyjność gospodarki amerykańskiej*, PWN, Warszawa, 1995.

Bossak J., *Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania międzynarodowej zdolności konkurencyjnej gospodarki Japonii*, „Monografie i Opracowania" 1984, nr 153.

Davies H., Ellis P., *Porter's Competitive Advantage of Nations: Time for the Final Judgment?*, „Journal of Management Studies" 2000, nr 37.

Figueroa A., *Equity, Foreign Investment and International Competitiveness in Latin America*, „The Quarterly Review of Economics and Finance" 1998, nr 38 (3).

Frohberg K., *Konkurencyjność polskiego rolnictwa*, w: *Strategiczne opcje dla polskiego sektora agrobiznesu w świetle analiz ekonomicznych*, red. E. Majewski, G. Dalton, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 2000.

Garelli S., *Competitiveness of nations: The fundamentals*, w: IMD World Competitiveness Yearbook 2006, Lausanne 2006.

Gaziński B., Rutkowska-Rock A, *Uczestnictwo Polski w międzynarodowym rynku rolnym*, Wydawnictwo ART w Olsztynie, Olsztyn, 1999.

Gierszewska G., Wawrzyniak B., *Globalizacja. Wyzwania dla zarządzania strategicznego*, Poltext, Warszawa, 2001.

Gorton M., Daniłowska A., Jarka S., Straszewski S., Zawojska A., *Konkurencyjność polskich produktów rolnych na rynku międzynarodowym*, w: *Strategiczne opcje dla polskiego sektora agrobiznesu w świetle analiz ekonomicznych*, red. E. Majewski, G. Dalton, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 2000.

Guzek M., Biskup J., *Konkurencyjność Polski wobec Unii Europejskiej w zakresie towarów rolno-żywnościowych według przewag komparatywnych*, IKiCHZ, Warszawa, 1999.

Ketels, C.H.M., *Michael Porter's Competitiveness Framework – Recent Learnings and New Research Priorities*, „Journal of Industry, Competition and Trade" 2006, nr 6.

Kozmetsky G., Yue P., *Global Economic Competition: Today's Warfare in Global Electronics Industries and Companies*, Kluwer Academic Publishers, Boston, 1997.

Krugman P.R., *Competitiveness: a dangerous obsession*, „Foreign Affairs" 1994, nr 73(2).

Ocena konkurencyjności głównych sektorów gospodarki żywnościowej: wyniki badań ankietowych, red. I. Szczepaniak, IERiGŻ, Warszawa 2007.

Ocena rozwoju konkurencyjności polskich producentów żywności po integracji z Unią Europejską, red. I. Szczepaniak, IERiGŻ, Warszawa 2008.

Poczta W., *Konkurencyjność rolnictwa polskiego na rynku europejskim*, w: *Unia Europejska – jej polityka rolna i strukturalna*, red. H. Runowski, FAPA, SITR, Koszalin 2000.

Porter M.E., *Competitive Advantage. Creating and Sustaining Superior Performance*, The Free Press, New York, 1985.

Porter M.E., *On Competition*, Harvard Business School Publishing, Boston, MA, 1985.

Porter M.E., *The competitive advantage of nations*, Macmillan Press, Houndmills – Basingstoke–London 1990.

Reijan J., Hinrikus M., Ivanov A., *Key issues in defining and analysing the competitiveness of a country*, no. 561, University of Tartu, Tartu University Press 2000.

Sharp M., *Competitiveness and cohesion-are the two compatible?*, „Research Policy" 1998, nr 27.

Strojny J., *Konkurencyjność międzynarodowa rolnictwa krajów UE – konwergencja czy dywergencja?*, w: *Metody ilościowe w badaniach ekonomicznych*, red. B. Borkowski, K. Kukuła, t. XIII/1, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2012.

Strojny J., *Przewagi komparatywne a wymiana handlowa produktami rolnymi krajów UE*, Zeszyty Naukowe SGGW Warszawie, „Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej" 2006, nr 60.

The Competitiveness of Transition Economies, OECD Proceedings, OECD Publications, Paris 1998.

Urban R., *Analiza przewag komparatywnych na poziomie przemysłu rolno-spożywczego*, IERiGŻ, Warszawa 2003; R. Urban, *Stan polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, IERiGŻ, Warszawa 2006.

Wziątek-Kubiak A., *Międzynarodowa specjalizacja a konkurencyjność*, „Ekonomista" 2001, nr 4.

Some remarks about the construction of an indicator of the international competitiveness of the agri-food sector

Summary

The notion of the international competitiveness is hard to define due to its both multidimensional and dynamic nature. Problems with placing this issue within the theory of economics cause difficulties with effectiveness of measurement of that problem. The study is aiming to evaluate three concepts of quantification of the abstract phenomenon of the international competitiveness of EU agri-food sectors. The most exhaustive concept of competitive position quantification is synthetic measure. Exports of agri-food products appear to express the synthetic measure scores better that net exports do.

Keywords: international competitiveness, competitiveness quantification, agri-food sector, EU agriculture.

Translated by Jacek Strojny

EUROPA REGIONUM TOM XXI ROK 2015

DOI: 10.18276/er.2015.21-05

AGATA BUDZYŃSKA-BIERNAT
Poznań

Kluczowe czynniki w procesie budowania przewagi konkurencyjnej przez MSP z Wielkopolski. Wybrane wyniki badań empirycznych

Wprowadzenie

Rozwój globalizacji ostatnich dziesięcioleci stawia przed przedsiębiorstwami szczególne wyzwania związane z koniecznością wzrostu konkurencyjności dla osiągania sukcesów na rodzimym rynku. Równocześnie konkurencja stanowi jedno z podstawowych pojęć związanych z funkcjonowaniem gospodarki opartej na wiedzy. Ponadto wpływa ona na racjonalizację działalności przedsiębiorstw, podnoszenie jakości oferowanych towarów czy wdrażanie innowacji. Obserwacja rynku wskazuje na zjawisko nasilenia się konkurencji we wszystkich dziedzinach gospodarki, w tym także handlu. Co więcej, wraz z rozwojem gospodarki wzmaga się konkurencja i tym samym rośnie konkurencyjność przedsiębiorstw. Należy tu dodać, że obecnie osiągnięcie międzynarodowej konkurencyjności stało się konieczne. I to nie tylko dla firm chcących umiędzynarodowić swoją działalność gospodarczą, ale także dla tych, które chcą osiągnąć sukces na krajowym rynku, mając tam międzynarodowych konkurentów. Ponadto intensywność konkurowania podmiotów gospodarczych na rynku światowym zmusza do poszukiwania przewag konkurencyjnych firm, podnoszących ich zdolność w tym procesie. Co więcej, przewaga konkurencyjna ma charakter dynamiczny, co oznacza, że pod wpływem zmiany warunków

funkcjonowania przedsiębiorstw zarówno zewnętrznych jak i wewnętrznych, poszczególne rodzaje przewag konkurencyjnych muszą ulegać ewolucji. Celem niniejszego opracowania jest rozpoznanie czynników determinujących kształtowanie przewagi konkurencyjnej firm przetwórstwa żywnościowego• Wielkopolski. W realizacji celu zastosowano źródła wtórne – implikacje teoretyczne powstały w oparciu o studia literatury przedmiotu, natomiast ich weryfikacji dokonano na podstawie badań ankietowych.

1. Przewaga konkurencyjna i jej źródła – przegląd literatury

Na początku należy zauważyć, że podstawowym mechanizmem kształtującym gospodarkę rynkową jest konkurencja. A jej definicja jest bardzo szeroko opisywana i omawiana, zarówno przez praktyków, jak i teoretyków. Nie podlega jednak wątpliwości, że z terminem „konkurencja" nieodzownie związany jest termin „konkurencyjność", gdyż skuteczne konkurowanie wymusza na przedsiębiorstwach wysoką konkurencyjność, która tożsama jest z osiągnięciem przez nie takich przewag konkurencyjnych w porównaniu do innych podmiotów obecnych na rynku, które zapewniają mu wzrost, jak również długoterminowe istnienie[1].

Zainteresowanie przewagą konkurencyjną przedsiębiorstw świadczy o tym, że jest ona „podstawą procesu trwałego tworzenia i zawłaszczania wartości w większym stopniu niż to udaje się konkurentom"[2]. Jednocześnie zgodzić się należy z tezą, że konkurencja jest zjawiskiem wszechobecnym, zatem konkurowanie jest koniecznością, która sprowadza się do budowania i ochrony przewag konkurencyjnych[3]. Przewaga konkurencyjna zatem jest jednym z podstawowych pojęć związanych z konkurowaniem przedsiębiorstw. Natomiast samo zainteresowanie zagadnieniem przewagi konkurencyjnej wynika paradoksalnie z tego, iż w warunkach globalnej konkurencji jest ona coraz trudniejsza

• Na potrzeby niniejszego opracowania pojęcia sektora rolno-spożywczego oraz sektora żywnościowego są traktowane jako tożsame i używane zamiennie.

[1] R. Śliwiński, *Kluczowe czynniki konkurencyjności przedsiębiorstw*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2011, s. 20.

[2] E. Skawińska, *Konkurencyjność przedsiębiorstw*, Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań 2011, s. 57.

[3] B. Godziszewski, *Istota zasobowego podejścia do strategii przedsiębiorstwa*, w: *Zarządzanie strategiczne. Ujęcie zasobowe*, red. R. Krupski, WWSZiP, Wałbrzych 2006, s. 10.

do osiągnięcia[4]. Przewaga konkurencyjna to „konfiguracja składników potencjału konkurencyjności umożliwiających generowanie bardziej skutecznych w porównaniu z innymi przedsiębiorstwami, instrumentów konkurowania"[5]. Równocześnie słuszny pogląd prezentuje M. Gorynia[6], który uważa, że konkurencyjne na rynku może być tylko przedsiębiorstwo posiadające przewagę konkurencyjną w określonym miejscu i czasie oraz umiejętność zdobywania i podtrzymywania tej przewagi. Istota przewagi konkurencyjnej sprowadza się do tego, że przedsiębiorstwo robi coś lepiej lub inaczej w porównaniu do rywali lub zdolne jest do działań, których rywale nie są w stanie realizować, dzięki czemu osiąga lepsze od nich wyniki[7]. Zatem na podstawie powyższego stwierdza się, że przewaga konkurencyjna nie jest pojęciem absolutnym, tylko kategorią względną. Nie można mówić o niej bez jakiegoś punktu odniesienia, którym są najczęściej wyniki konkurentów.

Niewątpliwie czynniki wpływające na konkurencyjność przedsiębiorstw przybierają charakter zarówno wewnętrzny, jak i zewnętrzny. Czynniki zewnętrzne to takie, które odnoszą się do otoczenia badanego podmiotu gospodarczego, natomiast wewnętrzne tkwią bezpośrednio w przedsiębiorstwie[8]. Na podstawie powyższego należy zgodzić się ze zdaniem M.J. Stankiewicza[9], który stwierdza, że poszukiwania źródeł przewagi konkurencyjnej stanowią z reguły bardzo obszerną część badań. Wyróżnić w nich można trzy generalne podejścia: dawanie priorytetu źródłom zewnętrznym; koncentracja uwagi na źródłach we-

[4] M. Koczerga, *Sposoby budowania przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa*, w: *Nowoczesne sposoby konkurowania w biznesie*, red. H. Mruk, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2008, s. 90.

[5] M.J. Stankiewicz, *Istota i sposoby oceny konkurencyjności przedsiębiorstwa*, „Gospodarka Narodowa" 2000, nr 7/8, s. 103.

[6] M. Gorynia, *Zachowanie przedsiębiorstw w okresie transformacji. Mikroekonomia przejścia*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 1998, s. 107.

[7] B. Godziszewski, *Istota zasobowego podejścia do strategii przedsiębiorstwa*, w: *Zarządzanie strategiczne. Ujęcie zasobowe*, red. R. Krupski, WWSZiP, Wałbrzych 2006, s. 11.

[8] H.G. Adamkiewicz-Drwiłło, *Determinanty konkurencyjności przedsiębiorstwa działającego na rynku globalnym*, w: *Zarządzanie przedsiębiorstwem w warunkach konkurencyjności. Determinanty konkurencyjności przedsiębiorstw*, red. M. Juchniewicz, cz I, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko–Mazurskiego, Olsztyn 2006, s. 23.

[9] M.J. Stankiewicz, *Konkurencyjność przedsiębiorstwa. Budowanie konkurencyjności przedsiębiorstwa w warunkach globalizacji*, Toruń 2005, s. 188.

wnętrznych, to znaczy zasobach przedsiębiorstwa; łączenie źródeł zewnętrznych i wewnętrznych w jedno wspólne, za które uznaje się strategię rozwoju[10].

Analizując klasyczne koncepcje budowania przewagi konkurencyjnej, należy zauważyć, że identyfikacja źródeł przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstw odbywała się głównie na podstawie analizy otoczenia zewnętrznego, zwłaszcza w strukturze i natężeniu konkurencji[11]. Co więcej w zdecydowanej mierze związane są z początkami narodzin szkoły pozycyjnej, która to powstała jako kolejny nurt w teorii strategii. Przedstawiciele tego nurtu uważali, że otoczenie jest czynnikiem determinującym sposób postępowania firm na rynku, a jego skuteczność zależy od osiągniętej przewagi. W tym przypadku mówiąc o źródłach przewagi konkurencyjnej określić należy rodzaj zjawisk, na których gruncie przedsiębiorstwa mogą być skuteczniejsze aniżeli jego konkurenci. Literatura przedmiotu wskazuje na następujące klasyczne źródła przewagi konkurencyjnej[12]:

- optymalizacja decyzji produkcyjnych – które jak stwierdza M. Krzyżanowska[13] (8/2007: 4) polegają na ustaleniu takiej wielkości produkcji, która zapewniałaby najkorzystniejszy poziom zapasów (tzn. taki, który zminimalizowałby koszty z tytułu braku zapasów oraz koszty wynikające z ich nadmiarów),
- ekonomia skali – wiąże się z obniżeniem kosztów jednostkowych wraz ze skokowymi przyrostami wielkości produkcji. Inaczej mówiąc, zwiększenie skali działania pozwala osiągnąć efekt zmniejszającego się kosztu jednostkowego,
- ekonomia zakresu działania, czyli opracowanie odpowiednio szerokiego asortymentu, aby umożliwić przedsiębiorstwu produkcję i sprzedaż wszystkich wyrobów razem taniej niż gdyby odbywało się to pojedynczo.

Myślenie strategiczne dotyczące budowania przewagi konkurencyjnej „przejawia się w stosowaniu przez przedsiębiorstwo bardziej skutecznych, w porównaniu z konkurencją, strategii działania i znajduje odzwierciedlenie

[10] Por. A. Kaleta, *Strategia konkurencji jako źródło przewagi konkurencyjnej*, w: *Strategie rozwoju współczesnych przedsiębiorstw*, red. Z. Pierścionek, K. Poznańska, SGH, Warszawa 2000, s. 101–102.

[11] D. Szwajda, *Zasoby marketingowe przedsiębiorstwa jako źródło przewagi konkurencyjnej*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2012, s. 31.

[12] K. Obłój, *Strategia organizacji*, PWE, Warszawa 2007, s. 105–107.

[13] M. Krzyżanowska, *Wczesne koncepcje przewagi konkurencyjnej*, „Marketing i Rynek" 2007a, nr 8.

w uzyskiwanych przez nie efektach rynkowych"[14]. Wyjściowym założeniem w ramach tego nurtu badawczego jest uznanie kluczowego znaczenia wpływu struktury otoczenia na rezultaty działania, jakie przedsiębiorstwo osiągnie na rynku[15]. W koncepcji tej M.E. Porter[16], po pierwsze dokonuje kompleksowej analizy sektora oraz identyfikuje źródła przewagi konkurencyjnej. Drugim elementem zaś była analiza źródeł przewagi konkurencyjnej, w literaturze uznawana jako strategie bazowe (koncepcja bazy przewagi konkurencyjnej). Według niego wyróżnić możemy przewagę kosztową i przewagę przez zróżnicowanie.

Do tworzenia tak zwanych nowoczesnych koncepcji przewag konkurencyjnych inspiracją była m.in. wiedza z zakresu marketingu, zarządzania strategicznego oraz innowacji czy technologii. Zatem należy zaakcentować różne podejścia podczas dokonywania przeglądu koncepcji przewag konkurencyjnych. Koncentrując swoją uwagę na pierwszej koncepcji – nurcie zwanym szkołą zasobową (*resource-based view of the firm*) należy zaznaczyć, iż najważniejszym założeniem tej szkoły myślenia jest to, że przewaga firm wynika z odpowiedniego skonfigurowania zasobów i umiejętności w firmie. Jednak samo posiadanie unikatowych zasobów jak wiadomo nie wystarcza do osiągnięcia sukcesu na rynku. Ta teoria przewagi konkurencyjnej przyjmuje za punkt wyjścia wiedzę i umiejętności przedsiębiorstwa oraz jego zasoby strategiczne, których właściwe skonfigurowanie oraz zastosowanie na odpowiednim rynku, w odpowiednim czasie i w odpowiedni sposób pozwoli firmie osiągnąć przewagę konkurencyjną i sukces[17]. Co więcej, jak wskazuje R Śliwiński[18], umiejętności w połączeniu z zasobami stanowią o potencjale konkurencyjnym firmy, który determinuje osiągnięcie lepszych lub gorszych wyników rynkowych.

Głos w dyskusji zabrali również C.K. Prahalad i G. Hamel, którzy stwierdzili, że możliwość osiągnięcia przewagi konkurencyjnej związane jest nie tylko z posiadanymi zasobami, ale również z tzw. kluczowymi kompetencjami,

---

[14] B. Twarowski, *Wpływ luki kompetencyjnej na osiąganie i utrzymanie przewagi konkurencyjnej*, w: *Polskie firmy wobec globalizacji. Luka kompetencyjna*, red. A. Sitko-Lutek, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 66.

[15] M. Krzyżanowska, *Wczesne koncepcje przewagi konkurencyjnej*, „Marketing i Rynek" 2007a, nr 8, s. 5.

[16] M.E. Porter, *Strategia konkurencji. Metody analizy sektorów i konkurentów*, PWE, Warszawa 2000.

[17] J. Czupiał, *Źródła przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa*, w: *Zarządzanie przedsiębiorstwem w warunkach konkurencyjności. Determinanty konkurencyjności przedsiębiorstw*, red. M. Juchniewicz, cz. I, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2006, s. 44.

[18] R. Śliwiński, *Kluczowe czynniki konkurencyjności przedsiębiorstw*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2011, s. 34.

które powstają dzięki ich prawidłowej konfiguracji[19]. M Krzyżanowska[20] dodaje, że istota kluczowych kompetencji została określona jako gromadzenie przez firmę unikatowych, ale jednocześnie uniwersalnych umiejętności. Co więcej stanowią one źródło przewagi konkurencyjnej, gdyż są one trudne do imitowania, chodzi tu o takie wartości niematerialne jak: marka, patent, unikatowa lokalizacja, umiejętność zarządzania produkcją, przedsiębiorstwem handlowym, marką[21]. Dyskutując nad nowoczesnymi teoriami przewagi konkurencyjnej należy przyjrzeć się również koncepcji międzyorganizacyjnej przewagi konkurencyjnej, która oparta jest w swym założeniu na relacjach i sieciach powiązań. W procesie globalizacji, przedsiębiorstwa coraz częściej nawiązują współpracę z różnymi podmiotami w postaci powiązań sieciowych, tymi podmiotami są m.in. dostawcy, nabywcy, konkurenci, czy różnego rodzaju instytucje. Dlatego słuszny wydaje się pogląd, że źródłem przewagi konkurencyjnej w tym przypadku staje się specjalizacja uczestników sieci oraz unikalne relacje, które pozwalają przedsiębiorstwom na korzystanie ze specyficznych zasobów i kompetencji innych partnerów[22]. Do nowoczesnych koncepcji teorii przewag konkurencyjnych zaliczyć należy również m.in. koncepcję budowania przewagi na podstawie innowacji, czy teorii lokalizacji działalności gospodarczej[23].

[19] Szerzej: C.K. Prahalad, G. Hamel, *The Core Competence of the Corporation*, Harvard Business Review, may–june 1990.

[20] M. Krzyżanowska, *Nowoczesne koncepcje przewagi konkurencyjnej*, „Marketing i Rynek" 2007b, nr 9, s. 3.

[21] J. Bednarz, *Wewnętrzne źródła przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstw*, w: *Problemy współczesnej gospodarki światowej*, Prace i materiały Instytutu Handlu Zagranicznego Uniwersytetu Gdańskiego, Sopot 2008, s. 186.

[22] J. Rybicki, B. Pawłowski, *Kapitał intelektualny jako podstawa budowy przewagi konkurencyjnej*, w: *Kapitał intelektualny i jego ochrona*, red. E. Okoń-Chorodyńska, R. Wisła, Instytut Wiedzy i Innowacji, Warszawa 2009, s. 109–120.

[23] Szerzej: J. Macias, *Nowe koncepcje przewagi konkurencyjnej współczesnych przedsiębiorstw*, „Przegląd Organizacji" 2008, nr 9, s. 12; J. Bednarz, *Konkurencyjność polskich przedsiębiorstw na rynkach europejskich na przykładzie wybranych branż*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2013, s. 162.

2. Determinanty kształtowania przewagi konkurencyjnej przez zinternacjonalizowane MSP z Wielkopolski – wyniki badań ankietowych

2.1. Opis badania

Badanie zostało przeprowadzone[*] w ramach projektu „Czynniki determinujące kształtowanie przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstw przetwórstwa żywnościowego Wielkopolski na rynku międzynarodowym". Dobór zbiorowości do badań miał charakter celowy. W badaniu wzięło udział 29 przedsiębiorstw przetwórstwa żywnościowego[24] z województwa wielkopolskiego, w tym 18 firm średnich i 11 małych. Zasięg terytorialny obejmował 7 powiatów – 5 powiatów ziemskich i 2 grodzkie. Wybór przedstawionego sektora nie jest przypadkowy. Wielkopolska jest regionem o wysokim poziomie konkurencyjności na tle innych województw w Polsce. Natomiast sektor przetwórstwa żywnościowego ma tutaj silną i niezagrożoną pozycję lidera pod względem udziału produkcji sprzedanej w sprzedaży produkcji przemysłu przetwórczego. Ponadto wyniki wymiany międzynarodowej stanowią jedne z najczęściej stosowanych mierników oceny konkurencyjności, a obroty handlu zagranicznego produktów żywnościowych mają od 2004 roku, czyli od momentu przystąpienia Polski do UE saldo dodatnie.

2.2. Czynniki przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstw zinternacjonalizowanych

Jedną z głównych przesłanek do rozpoczęcia badań było stwierdzenie, iż wraz z rozszerzeniem działalności gospodarczej poza granice kraju macierzystego powstają nowe źródła przewagi konkurencyjnej. Dlatego należy zgodzić się z M. Ratajczak-Mrozek, która stwierdza, że „umiędzynarodowienie przedsiębiorstwa pociąga za sobą nowe możliwości rozwoju i tworzenia kluczowych

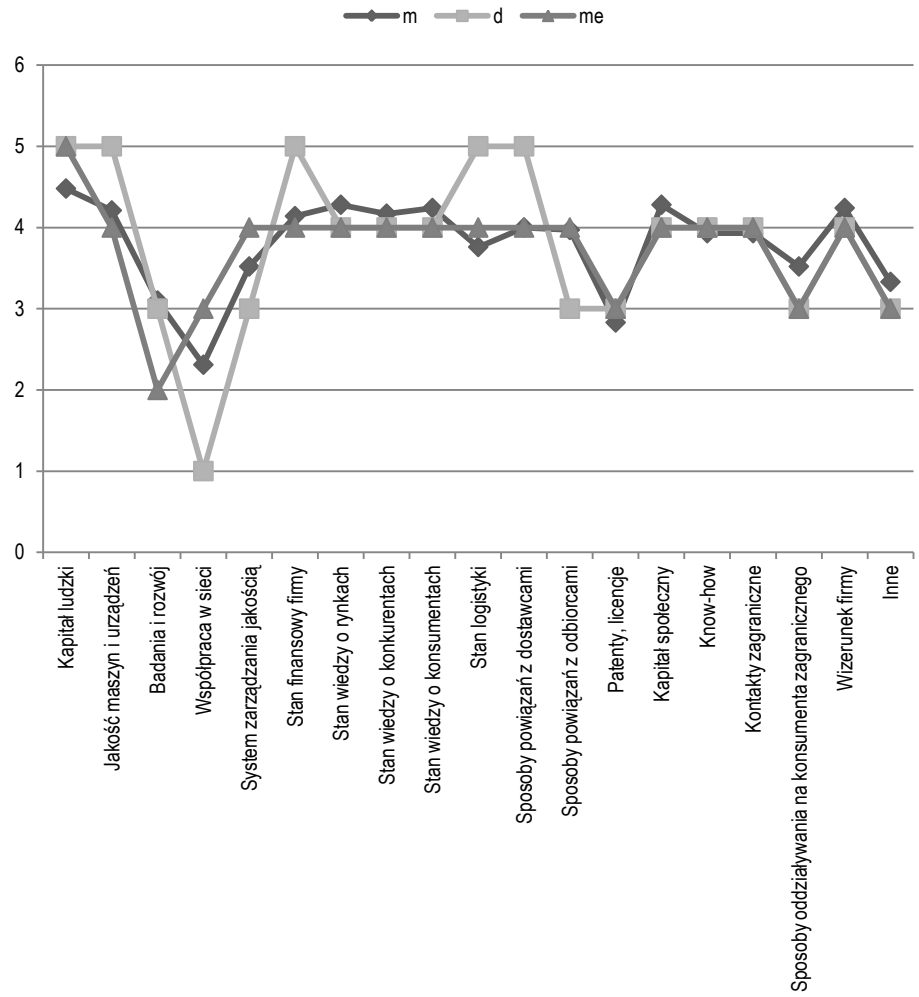
---

[*] Ze środków finansowych przeznaczonych dla młodej kadry naukowej na Wydziale Inżynierii Zarządzania Politechniki Poznańskiej, pod kierownictwem dr Małgorzaty Gajowiak, w badaniach uczestniczyła również mgr inż. Andżelika Libertowska.

[24] Sektor rolno-spożywczy na potrzeby opracowania został zdefiniowany jako grupa przedsiębiorstw wytwarzająca produkty zakwalifikowane do sekcji A, według PKD 2011 na podstawie danych GUS.

kompetencji firmy oraz stwarza potencjał dla rozwoju firmy"[25]. W związku z tym przewaga jaką przedsiębiorstwo posiada na rynku krajowym może różnić się o tej uzyskanej na rynku zagranicznym. A zatem w celu zbadania istotności stanu zasobów i umiejętności ankietowanych firm w stosunku do potrzeb budowania przez nie trwałej przewagi konkurencyjnej na rynku zagranicznym, w kwestionariuszu zawarto najważniejsze, zdaniem badaczy zasoby. Odpowiedzi udzielano w 5-stopniowej skali porządkowej, gdzie 1 oznacza brak zasobu/umiejętności, a 5 – poziom idealny. Rozkład odpowiedzi przedstawicieli przedsiębiorstw na poszczególne stwierdzenia opisano ich średnią arytmetyczną (m), dominantą (d) oraz medianą (me).

[25] M. Ratajczak-Mrozek, *Sieci biznesowe a przewaga konkurencyjna przedsiębiorstw zaawansowanych technologii na rynkach zagranicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2010, s. 66.

Rys. 1. Ocena zasobów przedsiębiorstw kształtujących przewagę konkurencyjną

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań empirycznych.

Spośród determinant stanowiących potencjał konkurencyjny firm respondenci najwyżej ocenili kapitał ludzki, gdzie średnia arytmetyczna wynosi 4,48, przy równie wysokich wartościach mediany i dominanty (m_e = 5, d = 5). Poza wymienionym czynnikiem, swoją siłę konkurencyjną przedsiębiorcy branży przetwórstwa żywnościowego upatrują w: kapitale społecznym (m_e = 4, d = 4, m = 4,28), jakości środków trwałych (m_e = 4, d = 5, m = 4,21), wizerunku przedsiębiorstwa (m_e = 4, d = 4, m = 4,24) oraz stanie wiedzy zarówno o ryn-

kach, konsumentach jak i o konkurentach. W związku z tym wymienione czynniki stanowią zestaw determinant pozwalających kreować przewagę konkurencyjną przedsiębiorstw zinternacjonalizowanych sektora MSP. Z kolei w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw najmniej ważnymi zasobami podczas budowania przewagi konkurencyjnej są: współpraca w sieci, patenty i licencje oraz B & R (por. rys. 1). Wysoka waga przypisana kapitałowi ludzkiemu świadczy o tym, iż ankietowane przedsiębiorstwa mając świadomość zagrożeń płynących z globalizacji coraz bardziej doceniają wiedzę, umiejętności i kompetencje zatrudnionych pracowników. Sytuacja taka jest zbieżna z nowym trendem funkcjonującym w gospodarce, gdzie zakłada się jej rozwój w oparciu właśnie o kapitał ludzki.

Istotne jest, że wciąż niedocenianym przez przedsiębiorstwa zasobem jest współpraca w sieci. Została ona oceniona jako najsłabiej wpływająca na budowanie przewagi konkurencyjnej. Co więcej aż 99% ankietowanych przedsiębiorstw nie wskazało na strukturę sieciową, jako formę organizacyjną, w ramach której funkcjonują. Jest to niepokojące z punktu widzenia dotychczasowych ustaleń teoretycznych, które wskazują na to, że współpraca w sieciach biznesowych otwiera wiele możliwości ekspansji na rynki zagraniczne. Jednocześnie, choć respondenci nie uznali współpracy w sieci za kluczowy czynnik budowania przewagi konkurencyjnej, to deklarują oni uczestnictwo w strukturach sieciowych. Łącznie 10 ankietowanych przedsiębiorstw przyznaje iż współpracuje w sieciach formalnych, a 15 w sieciach nieformalnych. Co więcej, w toku prowadzonych badań ważnym okazał się fakt, iż dla analizowanych przedsiębiorstw dużą rolę w procesie budowania przewagi konkurencyjnej odgrywają sposoby powiązań z klientami i dostawami (por. tabela 1).

Tabela 1

Znaczenie współpracy formalnej i nieformalnej w procesie budowania przewagi konkurencyjnej na rynku międzynarodowym

z	Klienci	Dostawcy	Konkurenci	Organizacje branżowe	B & R	Agencja analizy rynku	Samorządy terytorialne	Uczelnie wyższe
Sieci formalne								
me	4	4	3	3	2	3	2	2
d	4	4	4	3	2	1,3	1	1
m	3,72	3,69	2,93	2,79	2,48	2,55	2,41	2,03
Sieci nieformalne								
me	5	5	4	3	3	2	3	1

z	Klienci	Dostawcy	Konku-renci	Organizacje branżowe	B & R	Agencja analizy rynku	Samorządy terytorialne	Uczelnie wyższe
d	5	5	5	3	1	1	1	1
m	4,48	4,45	3,66	3,31	2,72	2,45	2,66	2,10

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Wyższe noty przypisane dla tych dwóch podmiotów (klienci, dostawcy), zarówno w przypadku powiązań formalnych, jak i nieformalnych, świadczyć mogą o tym, że przedsiębiorstwa nie potrafią z podobną siłą nawiązać i utrzymać wszystkich relacji. Skupiają się oni jedynie na tych kontaktach, które leżą w okręgu ich podstawowej działalności – od których bezpośrednio zależą.

Podsumowanie

Zaprezentowanych koncepcji budowania przewagi konkurencyjnej nie należy traktować w sposób absolutny. Zaś przedsiębiorstwa zainteresowane rozpoznaniem czynników kluczowych potrzebnych do zbudowania przewagi konkurencyjnej muszą pamiętać, by uwzględniać w swoich analizach specyfikę branży i warunków tam panujących. Zatem poszukując źródeł przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstw, przedstawionych teorii nie należy traktować w sposób wariantowy. Lepszym rozwiązaniem wydaje się próba syntezy tych teorii.

W wyniku konfrontacji zaprezentowanych rozważań teoretycznych z przeprowadzonymi badaniami empirycznymi widać, że praktyka potwierdza słuszność analiz teoretycznych. W wyniku tego nasuwa się kilka następujących wniosków. Wśród zasobów pozwalających na budowę trwałej przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa sektora żywnościowego z Wielkopolski najwyżej oceniły kapitał ludzki (rozumiany jako doświadczenie i umiejętności swoich pracowników). Ponadto ważne okazały się również takie zasoby jak: jakość środków trwałych, kapitał społeczny oraz wizerunek przedsiębiorstwa. Z kolei w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw najmniej ważnymi zasobami podczas budowania przewagi konkurencyjnej są: współpraca w sieci, patenty i licencje oraz B & R, co z punktu widzenia rozważań teoretycznych jest zjawiskiem niepokojącym.

Literatura

Adamkiewicz-Drwiłło H.G., *Determinanty konkurencyjności przedsiębiorstwa działającego na rynku globalnym*, w: *Zarządzanie przedsiębiorstwem w warunkach konkurencyjności. Determinanty konkurencyjności przedsiębiorstw*, red. M. Juchniewicz, cz. I, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2006.

Bednarz J., *Konkurencyjność polskich przedsiębiorstw na rynkach europejskich na przykładzie wybranych branż*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2013.

Bednarz J., *Wewnętrzne źródła przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstw*, w: *Problemy współczesnej gospodarki światowej*, Prace i materiały Instytutu Handlu Zagranicznego Uniwersytetu Gdańskiego, Sopot 2008.

Czupiał J., *Źródła przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa*, w: *Zarządzanie przedsiębiorstwem w warunkach konkurencyjności. Determinanty konkurencyjności przedsiębiorstw*, red. M. Juchniewicz, cz I, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2006.

Godziszewski B., *Istota zasobowego podejścia do strategii przedsiębiorstwa*, w: *Zarządzanie strategiczne. Ujęcie zasobowe*, red. R. Krupski, WWSZiP, Wałbrzych 2006.

Gorynia M., *Zachowanie przedsiębiorstw w okresie transformacji. Mikroekonomia przejścia*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 1998.

Kaleta A., *Strategia konkurencji jako źródło przewagi konkurencyjnej*, w: *Strategie rozwoju współczesnych przedsiębiorstw*, red. Z. Pierścionek, K. Poznańska, SGH, Warszawa 2000.

Koczerga M., *Sposoby budowania przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa*, w: *Nowoczesne sposoby konkurowania w biznesie*, red. H. Mruk, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2008.

Krzyżanowska M., *Wczesne koncepcje przewagi konkurencyjnej*, „Marketing i Rynek" 2007a, nr 8.

Krzyżanowska M., *Nowoczesne koncepcje przewagi konkurencyjnej*, „Marketing i Rynek" 2007b, nr 9.

Macias J., *Nowe koncepcje przewagi konkurencyjnej współczesnych przedsiębiorstw*, „Przegląd Organizacji" 2008, nr 9.

Obłój K., *Strategia organizacji*, PWE, Warszawa 2007.

Porter M.E., *Strategia konkurencji. Metody analizy sektorów i konkurentów*, PWE, Warszawa 2000.

Prahalad C.K., Hamel G., *The Core Competence of the Corporation*, Harvard Business Review, may–june 1990.

Ratajczak-Mrozek M., *Sieci biznesowe a przewaga konkurencyjna przedsiębiorstw zaawansowanych technologii na rynkach zagranicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2010.

Rybicki J., Pawłowski B., *Kapitał intelektualny jako podstawa budowy przewagi konkurencyjnej*, w: *Kapitał intelektualny i jego ochrona*, red. E. Okoń-Chorodyńska, R. Wisła, Instytut Wiedzy i Innowacji, Warszawa 2009.

Skawińska E., *Konkurencyjność przedsiębiorstw*, Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań 2011.

Stankiewicz M.J., *Istota i sposoby oceny konkurencyjności przedsiębiorstwa*, „Gospodarka Narodowa" 2000, nr 7 (8).

Stankiewicz M.J., *Konkurencyjność przedsiębiorstwa. Budowanie konkurencyjności przedsiębiorstwa w warunkach globalizacji*, Toruń 2005.

Szwajda D., *Zasoby marketingowe przedsiębiorstwa jako źródło przewagi konkurencyjnej*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2012.

Śliwiński R., *Kluczowe czynniki konkurencyjności przedsiębiorstw*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2011.

Twarowski B., *Wpływ luki kompetencyjnej na osiąganie i utrzymanie przewagi konkurencyjnej*, w: *Polskie firmy wobec globalizacji. Luka kompetencyjna*, red. A. Sitko-Lutek, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

Key factors in the process of building a competitive advantage by SMEs in Wielkopolska. Selected results of empirical research

Summary

Globalization and in the consequent internationalization, is one of the biggest challenges for polish companies. In addition, the intensity of competitive businesses in the world market forces to seek competitive advantages of companies to raise their ability in the process. In this paper, the data presented both: theoretical and empirical evidence on building a competitive advantage in foreign markets by the analyzed group of internationalized SMEs.

Keywords: globalization, the competitive advantage, foreign markets.

Translated by Agata Budzyńska-Biernat

EUROPA REGIONUM TOM XXI ROK 2015

DOI: 10.18276/er.2015.21-06

DAGMARA K. ZUZEK
Kraków

Rola innowacyjności w budowaniu przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa w gospodarce rynkowej

Wprowadzenie

Innowacje odgrywają istotną rolę w funkcjonowaniu oraz rozwoju przedsiębiorstw w tym także z sektora MSP. Są one niezbędne na coraz bardziej konkurencyjnym rynku zarówno krajowym, jak i europejskim. Silna konkurencja skłania przedsiębiorców do poszukiwania innowacji oraz podejmowania różnych działań przedsiębiorczych. Podnoszenie innowacyjności firm wpływa na udoskonalenie ich produktów, metod wytwarzania, działań marketingowych i systemów dystrybucji[1]. Wszelkie działania innowacyjne podejmowane przez podmioty gospodarcze podnoszą atrakcyjność ich wyrobów, a tym samym wpływają na poprawę konkurencyjności i pozycję na rynku.

W sektorze MSP mniejszy jest odsetek przedsiębiorstw wprowadzających innowacje niż w sektorze dużych firm. Wynika to z faktu, że zakres działania mniejszych podmiotów gospodarczych jest węższy niż dużych, które mają bardziej zróżnicowaną ofertę i rozbudowane procesy produkcyjne[2]. To właśnie

[1] J. Wiśniewska, *Teoretyczne aspekty rozprzestrzeniania się innowacji*, Difin, Warszawa 2005 s. 126.

[2] A. Wallis, *Innowacyjność polskich małych i średnich przedsiębiorstw w warunkach integracji europejskiej*, w: *Strategie wzrostu wartości przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Kreos, Szczecin 2007, s. 655.

dzięki nim firmy te są w stanie podnieść swoją konkurencyjność na rynku, co wpływa na wzrost potencjału polskiej gospodarki.

Celem artykułu jest przedstawienie innowacji jako czynnika wpływającego w znaczący sposób na uzyskanie przewagi konkurencyjnej na rynku. W artykule korzystano z dostępnej literatury przedmiotu dotyczącej innowacji oraz wyników badań empirycznych przeprowadzonych w 2012 roku na grupie 250 losowo wybranych przedsiębiorstw w województwie małopolskim należących do sektora MSP, z uwzględnieniem aspektów dotyczących innowacyjności i konkurencyjności badanych przedsiębiorstw.

1. Innowacje oraz innowacyjność przedsiębiorstw

Trudno jest wskazać jednoznaczną definicję innowacji. W sensie ogólnym innowacja to wprowadzenie czegoś nowego; rzecz nowo wprowadzona; nowość, reforma. Innovatio tłumaczy się jako „odnowienie", od łac. innovare[3]. W działalności gospodarczej znajduje zastosowanie definicja zaproponowana przez A. Pomykalskiego, zgodnie z którą innowacja jest procesem obejmującym wszystkie działania związane z kreowaniem pomysłu, powstaniem wynalazku, a następnie wdrożeniem nowego produktu lub procesu[4].

Proces ten jest przedmiotem badawczym dyscypliny określanej jako ekonomika innowacji[5]. Innowacje są istotnym elementem przedsiębiorczości. Dzięki nim tworzone są nowe przedsiębiorstwa, następuje ich rozwój, kreowana jest wartość dla właścicieli i klientów. Innowacje są wymagane w branżach tradycyjnych, a z drugiej strony są impulsem powstawania nowych branż, bazujących na nowych rozwiązaniach w zakresie informatyki czy biotechnologii. Powszechny wzrost znaczenia rozwiązań z zakresu technologii informatycznych wręcz wymusza obecnie poszukiwanie i wdrożenie nowych rozwiązań innowacyjnych, których efektem są nowe metody nauczania, sposoby komunikowania się czy modele biznesowe przedsiębiorstw[6].

---

[3] W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 143.

[4] A. Pomykalski, *Innowacje*, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź 2001, s. 13.

[5] J. Czupiał, *Definicja ekonomiki innowacji i pojęcia z nią związane*, w: *Ekonomika innowacji*, red. J. Czupiał, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 1994, s. 8.

[6] A. Limański, *Rola innowacyjności w budowaniu przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa w gospodarce opartej na wiedzy*, www.ur.edu.pl/file/15843/012.pdf (2.01.2014).

W literaturze przedmiotu można spotkać się z pojęciem innowacyjności strategicznej. Używane jest ono w odniesieniu do przedsiębiorstw, których strategia i system zarządzania nastawione są na ciągłe kreowanie i wprowadzanie innowacji. Prezentowane podejście najczęściej znajduje odzwierciedlenie w postaci różnych modeli, ułatwiających całościowe spojrzenie na wszystkie kluczowe elementy dotyczące wprowadzania innowacji[7].

Ogólne czynniki związane z uwarunkowaniami rozwoju światowej gospodarki, czyli proces globalizacji, rozwój technologii, powstawanie nowych form organizacji i współpracy przedsiębiorstw (sieci biznesowe, alianse strategiczne), skutkują zmianami trendów w zakresie innowacyjności (tabela 1).

Tabela 1

Porównanie zasad zamkniętych i otwartych innowacji

Zasady	Paradygmat zamkniętych Innowacji	Paradygmat otwartych Innowacji
Pozyskiwanie specjalistów	Przedsiębiorstwo musi pozyskiwać z rynku pracy i zatrudniać najlepszych pracowników, absolwentów najlepszych uczelni, kreatywnych, doświadczonych inżynierów otwartych na nowe wyzwania	Przedsiębiorstwo powinno pozyskiwać najlepszych pracowników z dostępnego rynku pracy, ale należy pamiętać, że bardzo wielu wybitnych specjalistów jest rozsianych po świecie
Tworzenie nowych pomysłów	Wspieranie właściwych ludzi i stwarzanie im odpowiednich warunków pracy powinno sprzyjać kreatywności, nowym pomysłom, które będą przekształcane w nowe produkty rynkowe	Oprócz wewnętrznych odkryć, przedsiębiorstwo może nabywać i przejmować rozwiązania z zewnątrz. Odpowiedni poziom rozwoju wewnętrznego jest konieczny do właściwej absorpcji pomysłów zewnętrznych
Przywództwo rynkowe	Przedsiębiorstwo, które pojawia się pierwsze na rynku z danym produktem, staje się liderem rynkowym i zgarnia największą część przychodów	Przywództwo rynkowe może być rezultatem lepszego modelu biznesowego, a nie pierwszeństwa w pojawieniu się na rynku
Rozwój	Przywództwo rynkowe generuje nowe środki, które inwestowane w kolejne nowoczesne rozwiązania gwarantują przewagę konkurencyjną	Rozwój jest efektem wykorzystania zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych idei
Ochrona własności intelektualnej	Nowe odkrycia i wynalazki wymagają ścisłej tajemnicy i ochrony. Należy dbać o patenty i ochronę własności intelektualnej tak, aby konkurenci nie mogli czerpać dodatkwych	Przedsiębiorstwo powinno czerpać korzyści ze sprzedaży i wykorzystania własności intelektualnej przez inne podmioty. Jeśli jest to korzystne, należy nabywać włas-

[7] Ph. Kotler, K.L. Keller, *Marketing Management*, Prentice Hall, New Jersey 2006, s. 706.

Zasady	Paradygmat zamkniętych Innowacji	Paradygmat otwartych Innowacji
	korzyści.	ność intelektualną od innych podmiotów.

Źródło: A. Kozarkiewicz, Współczesne trendy w innowacyjności – w kierunku otwartych innowacji, „Przegląd Organizacji" 2010, nr 5, s. 20–23.

Paradygmat zamkniętych innowacji (*closed innovations*) bazował na przekonaniu, że podstawą działalności innowacyjnej przedsiębiorstwa jest własny dział badawczo-rozwojowy. Efektem finansowania działalności B + R jest powstawanie pomysłów, odkryć i wynalazków, które znajdują odzwierciedlenie w opracowywanych prototypach, a następnie w nowych produktach oferowanych na rynku. W ostatnich latach zainteresowanie wśród teoretyków i praktyków zyskała koncepcja otwartych innowacji (*open innovations*). Podstawą rozwoju koncepcji jest przeświadczenie, że miejsce powstawania wiedzy i innowacji nie jest dokładnie tym miejscem, w którym powstają nowe produkty lub technologie, jak również tym, w którym odbywa się ich komercjalizacja. Działalność badawczo-rozwojowa powinna być skierowana na umiejętne łączenie wiedzy wewnętrznej pochodzącej z przedsiębiorstwa z wiedzą zewnętrzną, którą można pozyskiwać na różne sposoby (np. patenty, *know-how,* fuzje, przejęcia). Ważnym zadaniem jest identyfikacja, eksploatacja i zastosowanie dostępnej wiedzy, która powstaje wewnątrz i na zewnątrz przedsiębiorstwa. Dodatkowo zmieniają się zasady finansowania działalności innowacyjnej[8].

Wsparciem dla nowych przedsięwzięć jest rozwój działalności typu *venture capital*. Pozyskanie środków na nowe przedsięwzięcia o dużym ryzyku jest możliwe nawet przy stosunkowo niewielkich środkach własnych[9].

W koncepcji otwartych innowacji zwraca się uwagę na rolę interesariuszy zewnętrznych w powodzeniu strategii przedsiębiorstwa na rynku, w tym pośredników handlowych czy odbiorców i ostatecznych użytkowników produktów, którzy stanowią ważny element popytowej strony systemu innowacji. Należy poznawać opinie interesariuszy w przedmiocie innowacji w celu dostosowania oferty przedsiębiorstwa do zidentyfikowanych potrzeb i pragnień – z jednej strony, z drugiej zaś – ich świadomego kształtowania. Coraz częściej wykorzystuje się nie tylko tzw. wiedzę jawną interesariuszy, np. ich uwagi i komen-

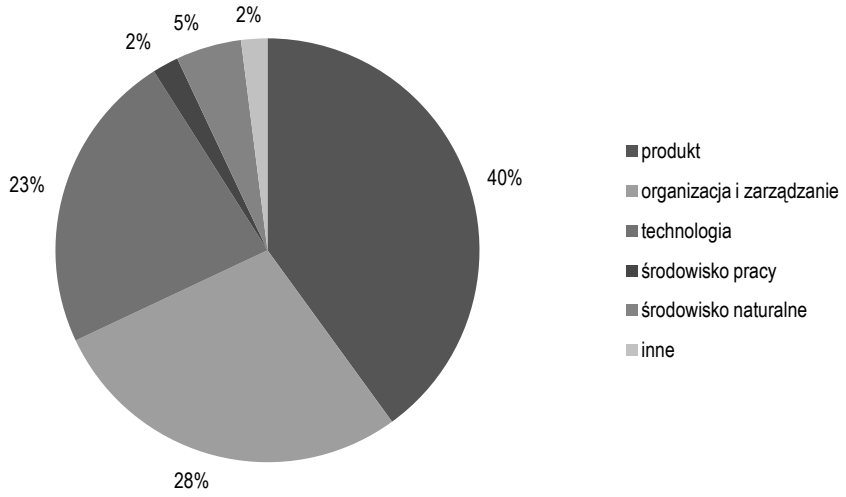
[8] A. Limański, *Rola innowacyjności w budowaniu przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa w gospodarce opartej na wiedzy*, www.ur.edu.pl/file/15843/012.pdf (2.01.2014).

[9] A. Kozarkiewicz, *Współczesne trendy w innowacyjności – w kierunku otwartych innowacji*, „Przegląd Organizacji" 2010, nr 5, s. 20–23.

tarze dotyczące produktów, ale sięga się po wiedzę ukrytą, np. obserwując zastosowania produktu w praktyce i adaptacje wprowadzane nieświadomie przez użytkownika[10].

2. Innowacyjność jako podstawa kształtowania przewagi konkurencyjnej – wyniki badań

Przejawem innowacyjności najczęściej wskazywanym przez badanych przedsiębiorców jest doskonalenie produktu, elementu mającego największy wpływ na wypracowanie dochodu w firmie, który warunkuje w największym stopniu jego istnienie (rys. 1).

Rys. 1. Obszary doskonalenia firmy będące przejawem innowacyjnego charakteru podejmowanych decyzji

Źródło: opracowanie własne.

Na kolejnych miejscach wskazywane są: innowacje technologiczne (23%), innowacje dotyczące doskonalenia w obszarze organizacji i zarządzania (28%).

[10] A. Limański, *Rola innowacyjności w budowaniu przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa w gospodarce opartej na wiedzy*, www.ur.edu.pl/file/15843/012.pdf (2.01.2014).

Pozwala to na wyciągnięcie wniosku, że dynamicznie rozwijający się sposób myślenia strategicznego oraz wartości, dzięki którym przedsiębiorstwo jest lepiej postrzegane przez otoczenie w istotny sposób wpływa na jego funkcjonowanie. Firmy chcąc sprostać konkurencji muszą elastycznie dopasować się do zmieniających warunków rynkowych umożliwiając jednocześnie wdrażanie innowacji w tym zakresie.

Innowacje w obszarze struktury organizacyjnej powinny przede wszystkim dotyczyć skrócenia czasu przepływu informacji oraz szybkiej reakcji na bieżące wydarzenia rynkowe i ekonomiczne. Obszar zmian w tym zakresie polega między innymi na inwestycji w nowoczesne instrumenty pozwalające znacznie przyspieszyć analizę napływających danych z otoczenia. Jednym z czynników, które już zostały podjęte dotyczą zakupu komputerów i stworzeniu infrastruktury informatycznej. Wizerunek polskiej firmy postrzeganej jako bardzo zorganizowanej oraz skoordynowanej naruszony jest poprzez niskie zainteresowanie jej kierownictwa tworzeniem odpowiedniego środowiska pracy (2%) oraz ochrony środowiska naturalnego (5%). Niski poziom innowacji w tym ostatnim może wynikać z kilku istotnych czynników[11]:

- brak odpowiedniego propagowania idei ochrony środowiska,
- brak znaczącego zainteresowania społecznego tą dziedziną,
- brak świadomości długofalowych skutków destrukcji środowiska naturalnego,
- nieodpowiednio prowadzona polityka państwa,
- brak doświadczenia w tej dziedzinie,
- nieznajomość możliwości alternatywnego wykorzystania źródeł energii.

Możliwości w zakresie finansowania działalności przedsiębiorstw sektora MSP, w tym podejmowanych przez te podmioty przedsięwzięć inwestycyjnych pozostają niewątpliwie jednym z kluczowych wyznaczników nie tylko ich zdolności do przetwarzania na coraz bardziej wymagającym rynku, ale również rozwoju w perspektywie długoterminowej. Z badań przeprowadzonych przez Bank Światowy wynika, iż to właśnie ograniczenia finansowe są elementem uniemożliwiającym osiągnięcie przez małe i średnie przedsiębiorstwa ich potencjału rozwojowego[12].

[11] D. Zuzek, M. Mejszelis, *Rola innowacyjności w budowaniu pozycji konkurencyjnej przedsiębiorstwa*, „Roczniki Naukowe SERIA", t. XIII, z. 8, Kraków 2011, s. 283–289.

[12] World Bank-2, Doing business 2007-how to reform, www.worldbank.org (12.01.2013).

Tabela 2

Czynniki opóźniające procesy innowacyjne według rodzajów i wielkości przedsiębiorstw (%)

Czynniki utrudniające działalność innowacyjną	Ogółem	W tym przedsiębiorstwa:		
		Małe	Średnie	Duże
I. Czynniki ekonomiczne				
wysokie koszty innowacji	41,6	47,1	46,2	39,3
wysokie oprocentowanie kredytów	39,4	46,8	35,9	20,5
brak właściwego źródła funduszy	35,4	38,6	30,4	29,7
zbyt wysokie przewidywane ryzyko ekonomiczne	25,1	43,8	41,6	19,6
II. Czynniki wewnętrzne				
„sztywność" organizacyjna	17,3	11,0	9,7	17,4
brak informacji na temat technologii	13,1	8,8	8,6	15,1
brak informacji na temat rynku	10,0	3,2	6,4	9,1
brak wykwalifikowanego personelu	9,8	13,3	10,8	12,8
III. Pozostałe czynniki				
uregulowania prawne, normy, przepisy	24,8	26,9	20,3	22,4
brak reakcji klientów na nowe produkty	14,8	16,6	22,3	–

Źródło: opracowanie własne na podstawie Grzybowska, 2002.

Analiza poszczególnych obszarów działalności i rozwoju sektora MSP w Polsce oraz możliwości realizowania przedsięwzięć innowacyjnych przez te podmioty pozwalają sądzić, że zdolność innowacyjna przedsiębiorstw MSP jest w znaczącym stopniu uwarunkowana, nie tylko czynnikami o charakterze finansowym, ale także prawnym, np. w postaci stopnia złożoności i przyjazności przepisów oraz procedur w zakresie założenia, a następnie prowadzenia działalności gospodarczej, a także związanego z tym wsparcia instytucjonalnego[13].

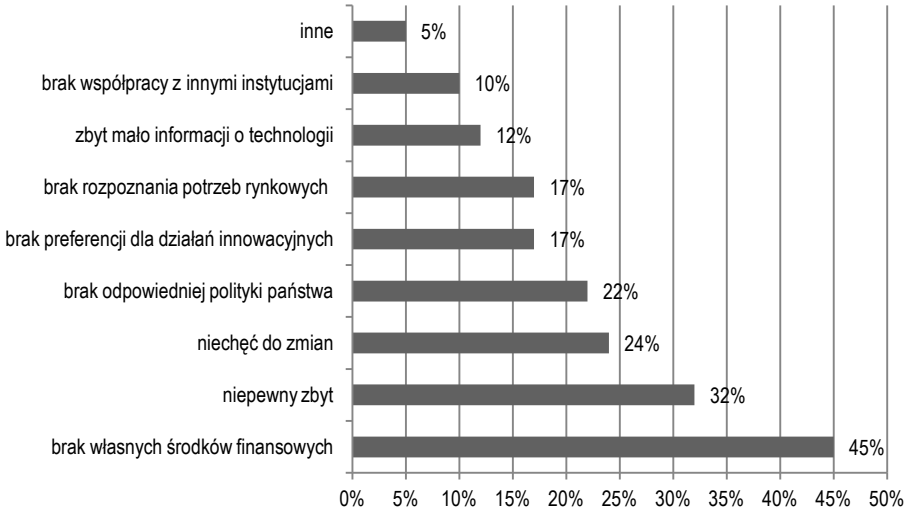
Wyniki badań empirycznych wskazują jednocześnie na istnienie wielu barier ograniczających wprowadzenie innowacyjności w małych i średnich przedsiębiorstwach. Bariery te można podzielić na zewnętrzne i wewnętrzne.

Wśród barier wynikających z otoczenia zewnętrznego przedsiębiorstwa największe znaczenie ma stan gospodarki, w której muszą funkcjonować przedsiębiorstwa, a który może ograniczać ich innowacyjność poprzez np. ograniczony popyt rynkowy.

Jednak za jedną z najważniejszych barier wzrostu innowacyjności przedsiębiorstw uznaję się barierę finansową, która niejednokrotnie uniemożliwia

[13] D. Zuzek, *Problemy w finansowaniu przedsięwzięć innowacyjnych w małych i średnich przedsiębiorstwach*, Polskie Stowarzyszenie Zarządzania Wiedzą, „Studia i Materiały" 2011, nr 43, s. 191–201.

wdrażanie innowacji. Bariera ta ma szczególne znaczenie w przypadku małych i średnich przedsiębiorstw, w których środki finansowe niekiedy nie wystarczają na działalność gospodarczą, a co dopiero na innowację.

Rys. 2. Czynniki stanowiące barierę innowacyjności w przedsiębiorstwie

Źródło: badania własne.

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że zasadnicze przeszkody wprowadzania innowacji związane są z otoczeniem zewnętrznym. Jednak wiele barier istnieje wewnątrz samego przedsiębiorstwa, wśród których najważniejszymi są: brak wykwalifikowanej kadry czy odpowiedniej infrastruktury technicznej.

Niewystarczająca oferta ze strony różnych instytucji naukowo-badaczych i brak instrumentów transferu technologicznego jeszcze bardziej pogłębiają niekorzystne warunki do wprowadzania innowacyjności przedsiębiorstw.

Bariery innowacyjności występujące wewnątrz polskich przedsiębiorstw, jak i w ich otoczeniu wskazują na konieczność prowadzenia odpowiednio ukie-

runkowanej polityki gospodarczej, zwłaszcza przemysłowej i proinnowacyjnej, przyjaznej dla przedsiębiorstw poszukujących i wdrążających innowacje[14].

Podsumowanie

Wzrost poziomu innowacyjności przedsiębiorstw należy traktować jako podstawowy czynnik wzrostu gospodarczego i konkurencyjności gospodarki. Działalność innowacyjna małych i średnich przedsiębiorstw na tle państw Unii Europejskiej pokazuje liczne bariery zwłaszcza w zakresie nakładów finansowych. Dlatego niezbędna jest ingerencja państwa w zakresie wspierania działalności innowacyjnej przejawiająca się w udostępnieniu szeregu instrumentów wspierających. Mają one na celu wzrost nakładów na prace badawczo-rozwojowe, szkolenia czy rozwój nowych technologii.

Działania innowacyjne o takim charakterze i zasięgu generują najwyższą wartość dodaną dla gospodarki i przedsiębiorstw, a co za tym idzie w największym stopniu przyczyniają się do umacniania zdolności konkurencyjnej tak na rynku lokalnym, regionalnym czy europejskim.

Literatura

Czupiał J., *Definicja ekonomiki innowacji i pojęcia z nią związane*, w: *Ekonomika innowacji*, red. J. Czupiał, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 1994.

Innowacyjność jako źródło przewagi konkurencyjnej polskich przedsiębiorstw www.rsi.org.pl/dane/download/innowacyjnosc_jako.pd, (2.01.2014).

Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

Kotler Ph., Keller K.L., *Marketing Management*, Prentice Hall, New Jersey 2006.

Kozarkiewicz A., *Współczesne trendy w innowacyjności – w kierunku otwartych innowacji*, „Przegląd Organizacji" 2010, nr 5, s. 20–23.

Limański A., *Rola innowacyjności w budowaniu przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa w gospodarce opartej na wiedzy*, www.ur.edu.pl/file/15843/012.pdf (2.01. 2014).

Pomykalski A., *Innowacje*, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź 2001.

[14] *Innowacyjność jako źródło przewagi konkurencyjnej polskich przedsiębiorstw* www.rsi.org.pl/dane/download/innowacyjnosc_jako.pd, (2.01.2014).

Wallis A., *Innowacyjność polskich małych i średnich przedsiębiorstw w warunkach integracji europejskiej*, w: *Strategie wzrostu wartości przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Kreos, Szczecin 2007.

Wiśniewska J., *Teoretyczne aspekty rozprzestrzeniania się innowacji*, Difin, Warszawa 2005.

World Bank-2, Doing business 2007-how to reform, www.worldbank.org (12.01.2013).

Zuzek D., Mejszelis M., *Rola innowacyjności w budowaniu pozycji konkurencyjnej przedsiębiorstwa*, „Roczniki Naukowe SERIA", t. XIII, z. 8, Kraków 2011.

Zuzek D., *Problemy w finansowaniu przedsięwzięć innowacyjnych w małych i średnich przedsiębiorstwach*, Polskie Stowarzyszenie Zarządzania Wiedzą, „Studia i Materiały" 2011, nr 43.

The role of innovation in building the company's competitive advan-tage in a market economy

Summary

Competing with new solutions and products through the development of knowledge and innovation is an important element of economic development. The article presents the essence and importance of innovation in small and medium-sized enterprises and its impact on their competitiveness in the theoretical aspect of using the available literature and the practical aspect of using empirical research conducted by the author in 2012.

Keywords: innovation, small and medium-sized enterprises, competitiveness.

Translated by Dagmara K. Zuzek

EUROPA REGIONUM TOM XXI ROK 2015

DOI: 10.18276/er.2015.21-07

BARTOSZ MICKIEWICZ
Szczecin

Rola programów rolnośrodowiskowych w rozwoju gospodarstw rolnych położonych na terenie województwa zachodniopomorskiego[1]

Wprowadzenie

Polskie rolnictwo przechodzi przyspieszony proces jakościowych przemian od czasu integracji z Unią Europejską. Na części obszarów, na których produkcja rolnicza ulega intensyfikacji, narastają niekorzystne dla środowiska zjawiska (zubożenie różnorodności krajobrazowej i biologicznej, skażenie wód, degradacja gleb). Urządzanie obszarów wiejskich i gospodarowanie w rolniczej przestrzeni produkcyjnej musi być podporządkowane zasadom rozwoju zrównoważonego. Oznacza to, że obszary wiejskie powinny wypełniać trzy podstawowe cele: produkcyjno-ekonomiczny, ekologiczny i społeczny. Jednocześnie w odniesieniu do rozwoju obszarów wiejskich pojęcie rozwoju zrównoważonego wiąże się z koncepcją wielofunkcyjności, kształtowaniem warunków dla różnorodnej działalności ekonomicznej prowadzonej z poszanowaniem aspektów środowiskowych, rozwojem funkcji społecznych i kulturowych oraz dbałością o zapewnienie mieszkańcom dobrych warunków życia[2].

[1] Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki.

[2] J. Mosiej, *Problemy rozwoju zrównoważonego w kształtowaniu obszarów wiejskich*, Problemy Ekologii, nr 5. Warszawa 2006.

W praktyce społeczno-gospodarczej Unii Europejskiej zagadnienia produkcji rolniczej i ochrony środowiska przyrodniczego są równorzędne. Praktyka rolna w Polsce musi również uwzględniać takie podejście. W kształtowaniu tej polityki należy pamiętać, że zagrożenia dla środowiska przyrodniczego obszarów wiejskich powstają nie tylko w procesie produkcji roślinnej i zwierzęcej, lecz wynikają także z działalności bytowej ludności wiejskiej, przemysłu rolno-spożywczego, turystyki i rekreacji[3].

Programy Rozwoju Obszarów Wiejskich wprowadziły dwa rodzaje instrumentów. Pierwsze, nazywane – *non-accompanying measures* (środki strukturalne), oferują połączenie płatności z rozwojem specyficznych programów mających na celu aktywizację (wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych, wsparcie dla młodych rolników, szkolenia, przetwórstwo i marketing). Drugi rodzaj środków, nazywanych – *accompanying measures* (środki towarzyszące), związanych z obszarem użytkowania rolniczego, nawiązuje do płatności obszarowych w wymiarze rocznym (programy rolnośrodowiskowe, ONW, zalesianie gruntów rolnych, czy wcześniejsze emerytury). Przez te działania określono podstawę dla decentralizacji odpowiedzialności i dostosowywania polityki rolnej w ramach II filaru do bieżących potrzeb na poziomie krajowym i regionalnym. W konsekwencji jest to działanie popierające propozycje rozwoju obszarów wiejskich w odniesieniu do specyfiki poziomu regionalnego i geograficznego[4].

Programy rolnośrodowiskowe są obowiązkowe dla wszystkich krajów członkowskich ze względu na ich duże znaczenie dla realizacji ochrony przyrody. Pomagają we wdrażaniu europejskiej sieci Natura 2000. Mają za zadanie zapewnienie integracji rozwoju gospodarki rolnej z ochroną środowiska poprzez maksymalizację pozytywnych efektów działalności rolniczej i minimalizację jej negatywnych skutków[5].

Celem działania programu rolnośrodowiskowego jest wspieranie finansowe rolników, którzy zmieniając sposób funkcjonowania gospodarstwa, ograniczają negatywny wpływ na środowisko przyrodnicze obszarów wiejskich,

[3] J. Mosiej, A. Karczmarczyk, *Środowiskowe uwarunkowania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich*, w: *Stan i perspektywy rozwoju zrównoważonego*, Wydawnictwo Politechniki Białostockiej 2006.

[4] J. Dwyer, D. Baldock, G. Beaiilby, H. Bennett, P. Lowe, N. Ward, *Comparative report; Europe's Rural Future*, w: *The Nature of Rural Development II*, Rural Development in Enlarging European Union, Brussels 2002.

[5] www.minrol.gov.pl.

w szczególności przez przywracanie walorów lub utrzymanie stanu cennych siedlisk użytkowanych rolniczo oraz zachowanie różnorodności biologicznej na obszarach wiejskich, promowanie zrównoważonego systemu gospodarowania, odpowiednie użytkowanie gleb i ochrona wód, ochrona zagrożonych lokalnych ras zwierząt gospodarskich i lokalnych odmian roślin uprawnych.

Obecny program rolnośrodowiskowy obejmuje 9 pakietów: rolnictwo zrównoważone, rolnictwo ekologiczne, ekstensywne trwałe użytki zielone (TUZ), ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych poza obszarami Natura 2000, ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych na obszarach Natura 2000, zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych roślin w rolnictwie, zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie, ochrona gleb i wód, strefy buforowe. W ramach każdego pakietu znajdują się warianty rolnośrodowiskowe, które zawierają zestawy zadań, wykraczających poza obowiązujące podstawowe wymagania, i które nie pokrywają się z innymi instrumentami wspólnej polityki rolnej (WPR). Rolnicy uczestniczący w płatnościach rolnośrodowiskowych muszą przestrzegać norm i wymogów w zakresie wzajemnej zgodności[6].

Wdrażanie programów rolnośrodowiskowych w Polsce po akcesji do Unii Europejskiej nastąpiło w dwóch etapach. Pierwszy obejmował lata 2004–2006, drugi był realizowany w latach 2007–2013. Ma to związek z siedmioletnim okresem programowania w Unii Europejskiej.

1. Cel badań, metody i materiały

Celami przeprowadzonych badań było określenie roli realizowanych programów rolnośrodowiskowych w rozwoju gospodarstw zlokalizowanych na obszarach województwa zachodniopomorskiego, określenie stopnia zainteresowania, zdolności pozyskiwania oraz efektywności wykorzystania środków pomocowych w ramach programu rolnośrodowiskowego przez rolników, a także określenie barier we wdrażaniu oraz funkcjonowaniu programu rolnośrodowiskowego. Badania zostały wykonane w ramach projektu badawczego Narodowego Centrum Nauki w 2011 r. Badaniami na podstawie doboru losowego, zo-

[6] A. Pawlewicz, P. Bórawski, *Realizacja programu rolnośrodowiskowego w Polsce*, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu. w: „Roczniki Naukowe", t. XV, z. 2, Poznań 2013.

stało objętych 375 rolników w województwie zachodniopomorskim. Kierując się pomocą pracowników ośrodków doradztwa rolniczego w Barzkowicach, do próby badawczej wybrano przede wszystkim rolników, którzy uczestniczyli w szkoleniach dotyczących realizacji programu rolnośrodowiskowego i innych formach aktywnej pomocy doradczej w tym zakresie. W trakcie doboru próby nie uwzględniono podziału na gminy. Uznano, że wytypowana zbiorowość jest reprezentatywna do przeprowadzenia badań właściwych. Praca jest oparta na podstawie danych empirycznych uzyskanych podczas badań terenowych o charakterze interdyscyplinarnych (ekonomicznym, socjologicznym, rolniczym). W pracy wykorzystano również dane Głównego Urzędu Statystycznego, Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, ośrodków doradztwa rolniczego itp.

2. Wyniki badań

Jak wynika z przeprowadzonych badań, zdecydowana większość respondentów (68,0%) posiadała gospodarstwa w strefach priorytetowych. Podstawowym źródłem informacji o programie rolnośrodowiskowym (92,8% beneficjentów) byli pracownicy ośrodków doradztwa rolniczego.

Rola ośrodków doradztwa rolniczego w promowaniu programów związanych z ochroną środowiska jest różnie postrzegana przez autorów poświęconych temu zagadnieniu publikacji. Z jednej strony jak twierdzą Zawisza i Kentzer (2004), jedną z ról doradztwa jest wspieranie zrównoważonego rozwoju. Wynikiem tego powinien być stan, w którym społeczność wiejska postrzega siebie jako część systemu biologicznego. W tym celu konieczne jest przygotowanie programów edukacyjnych, które wzbogacą wiedzę środowiskową rolników i będą stymulować ich postawy etyczne. Wyniki badań ww. autorów w woj. kujawsko-pomorskim wykazały, że doradcy aktywnie realizują powyższe założenia, zaś na przeszkodzie staje im przede wszystkim brak środków finansowych i niechęć rolników do zmian. Inne stanowisko reprezentują np. Marcysiak (2004) oraz Dembek i wsp. (2004), których zdaniem, doradcy nie dysponują wystarczającą wiedzą dotyczącą zagadnień środowiskowych, trudno jest więc oczekiwać, że przekażą ją rolnikom.

Na kolejnych miejscach rolnicy wymienili osoby z najbliższego otoczenia (16,8%) oraz prasę fachową (27,2%). Należy zauważyć, że Agencja Restruktu-

ryzacji i Modernizacji Rolnictwa (wśród wymienionych w tabeli 1), była źródłem informacji dla zaledwie 12,3% właścicieli badanych gospodarstw rolnych. Budzi to pewne zdziwienie, zważywszy, że jest to agenda rządowa zajmująca się bezpośrednio programem rolnośrodowiskowym.

Tabela 1

Źródło informacji o programie rolnośrodowiskowym

Wyszczególnienie	Województwo zachodniopomorskie	
	n	% respondentów
ODR	348	92,8
Osoby z najbliższego otoczenia	63	16,8
Prasa fachowa	102	27,2
ARiMR	46	12,3
Literatura fachowa	23	6,1
Internet	12	3,2
Studia	0	0,0
Inni beneficjenci	3	0,8
Izba Rolnicza	0	0,0
EKOLAND	2	0,5

Źródło: badania własne.

Jak wynika z przeprowadzonych badań, beneficjenci programu rolnośrodowiskowego z obszarów objętych badaniami wybierali 7 spośród 9 dostępnych pakietów. Na podkreślenie zasługuje całkowity brak zainteresowania pakietami związanymi z wprowadzaniem stref buforowych oraz z ochroną zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk na i poza obszarami Natura 2000.

Wybór pozostałych sześciu pakietów przez beneficjentów był bardzo zróżnicowany, głównie ze względu na specyfikę obszaru badawczego oraz samych gospodarstw. Największą popularnością wśród beneficjentów cieszył się pakiet – ochrona gleb i wód, który wybrała blisko połowa respondentów, co również znajduje potwierdzenie w tendencjach ogólnokrajowych. Ten pakiet był najczęściej wybieraną opcją w Polsce. Kolejnymi, pod względem popularności były: rolnictwo ekologiczne (45,3%), ekstensywne trwałe użytki zielone (28% respondentów) oraz rolnictwo zrównoważone (9,1%). Znacznie mniejszym zainteresowaniem cieszyło się zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt i roślin (tabela 2).

Tabela 2

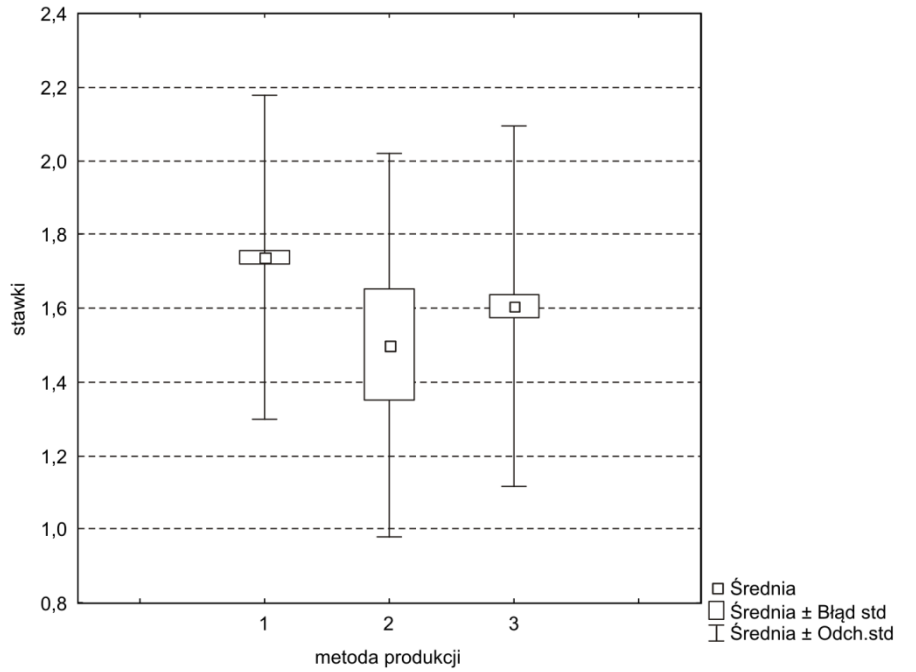
Pakiety wybierane przez respondentów

Wyszczególnienie	Województwo zachodniopomorskie	
	n	% respondentów
Rolnictwo zrównoważone	34	9,1
Rolnictwo ekologiczne	170	45,3
Ekstensywne trwałe użytki zielone	105	28,0
Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych roślin	12	3,4
Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt	12	3,4
Ochrona gleb i wód	177	47,2
Strefy buforowe	0	0,0
Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk poza obszarami NATURA 2000	0	0,0
Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk na obszarach NATURA 2000	0	0,0

Źródło: badania własne.

Z badań własnych wynika, że głównym motywem przystąpienia do programu rolnośrodowiskowego były kwestie finansowe, a większość właścicieli gospodarstw rolnych (62,4%), którzy przystąpili do realizacji programu rolnośrodowiskowego była zdania, że otrzymywane kwoty były na satysfakcjonującym poziomie.

Analiza wariancji rang wykazała, że czynnikiem wpływającym na opinie respondentów na temat wysokości stawek była metoda produkcji stosowana w gospodarstwach badanych. Z analizy wynika, że najlepiej wysokość stawek ocenili właściciele gospodarstw ekologicznych. Wynika to zapewne z faktu, że w ich przypadku dotacje dotyczą całej prowadzonej przez nich produkcji, a nie, jak w przypadku gospodarstw konwencjonalnych, tylko pewnych jej elementów (rys. 1).

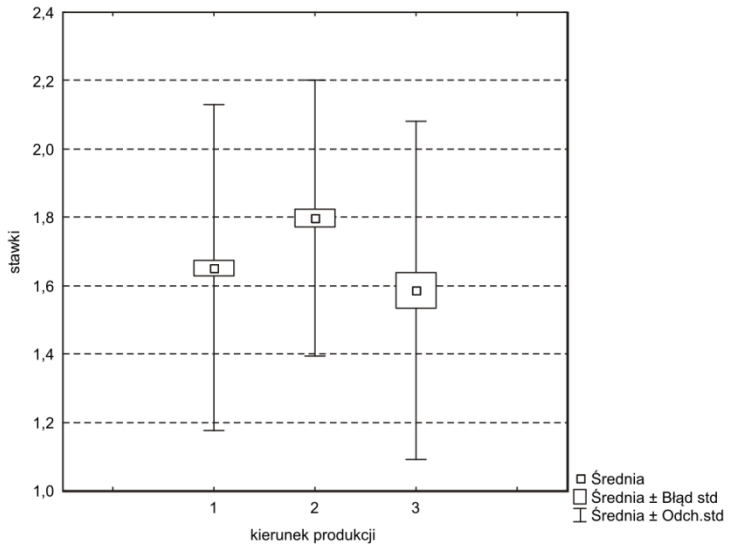
1 – ekologiczna, 2 – integrowana, 3 – konwencjonalna

1 – ecological, 2– integrated, 3 – conventional

Rys. 1. Zależność między stosowaną metodą produkcji a opinią na temat płatności w programach RŚ

Źródło: badania własne.

Kolejnym czynnikiem, istotnie wpływającym na opinię beneficjentów programu rolnośrodowiskowego na temat otrzymywanych przez nich dotacji, był kierunek produkcji w ich gospodarstwach. Jak wynika z danych zawartych na rysunku 2, najmniej zadowoleni z wysokości stawek byli właściciele gospodarstw wyspecjalizowanych w produkcji zwierzęcej, najbardziej zaś rolnicy prowadzący produkcję roślinną. Jak wynika z rozmów przeprowadzonych z hodowcami, ich zdaniem stawki powinny wzrosnąć z takich powodów jak: wysokie ceny zakupu zwierząt z ras wytypowanych do objęcia ochroną (bydło polskie czerwone, konie huculskie i śląskie koniki polskie, owce wrzosówki i pomorskie) oraz równie wysokie koszty samej hodowli.

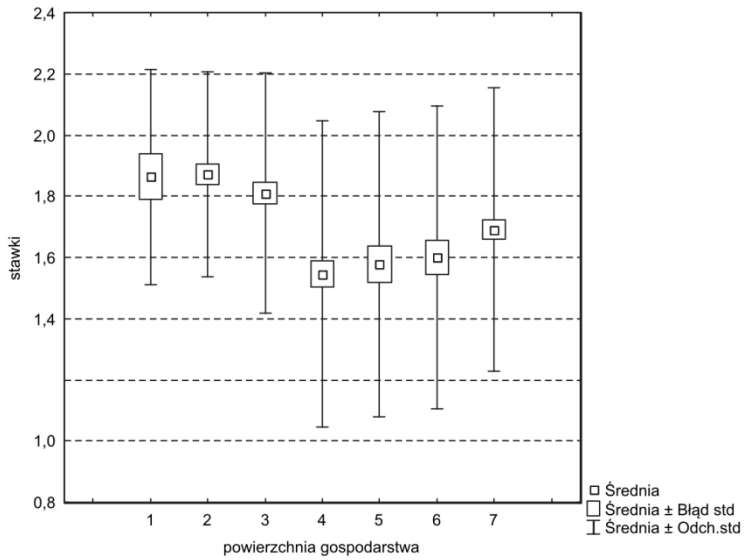
1 – wielokierunkowy, 2 – roślinny, 3 – zwierzęcy

1 – multifunctional, 2 – plant, 3 – animal

Rys. 2. Zależność między kierunkiem produkcji a opinią na temat płatności w programach RŚ

Źródło: badania własne.

Analiza wariancji rang wykazała również, że na opinię rolników miała wpływ powierzchnia posiadanych przez nich gospodarstw. Analiza wykazała, że wysokość stawek w największym stopniu satysfakcjonowała posiadaczy relatywnie mniejszych gospodarstw rolnych – do 15 ha. Właściciele gospodarstw większych, powyżej 15 ha byli zdania, że jednostkowe stawki powinny być podwyższone (rys. 3). Wynika to z faktu, że posiadacze małych gospodarstw traktowali uczestnictwo w programie przede wszystkim jako ważne, z ich punktu widzenia, źródło dodatkowego dochodu. Z uwagi na poziom intensywności produkcji nie musieli również wprowadzać ograniczeń związanych z programem na tak dużą skalę, jak było to w przypadku gospodarstw wielkoobszarowych.

1– do 5 ha, 2 – 6–10 ha, 3 – 11–15 ha, 4 – 16–25 ha, 5 – 26–35 ha, 6 – 36–50 ha, 7 – pow. 50 ha
1 – to 5 ha, 2 – 6–10 ha, 3 – 11–15 ha, 4 – 16–25 ha, 5 – 26–35 ha, 6 – 36–50 ha, 7 – over 50 ha

Rys. 3. Zależność między powierzchnią gospodarstwa a opinią na temat płatności w programach RŚ

Źródło: badania własne.

Ci z beneficjentów programu rolnośrodowiskowego, którzy stwierdzili, że otrzymywane środki finansowe są zbyt niskie w stosunku do oczekiwań, ponoszonych nakładów czy ponoszonych strat, zostali poproszeni o określenie, jaki poziom stawek byłby dla nich satysfakcjonujący. Jak wynika z danych zawartych w tabeli 3, respondenci udzielili bardzo zróżnicowanych odpowiedzi. Największa grupa badanych chciałaby zwiększenia poziomu dopłat o 100%, kolejna pod względem wielkości o połowę. Blisko 5% właścicieli badanych gospodarstw, postulowało zwiększenie poziomu stawek, jednak bez podania konkretnych kwot (tabela 3).

Tabela 3

Opinia respondentów na temat płatności w programie rolnośrodowiskowym

Wyszczególnienie	Województwo zachodniopomorskie	
	n	% respondentów % respondents
wyższe o 100%	12	3,2
większe o 50%	11	2,9

Wyszczególnienie	Województwo zachodniopomorskie	
	n	% respondentów % respondents
Ogólnie wyższe bez wskazania wielkości	25	6,7
wyższe o 25%	25	6,7
1000,00 zł/ha	11	2,9
są zbyt małe w stosunku do nakładów	14	3,7
700,00 zł/ha	9	2,4
800,00 zł/ha	9	2,4
500–600 zł	8	2,1

Źródło: badania własne.

Podsumowanie

Jednym z najskuteczniejszych narzędzi stworzonych z myślą o ochronie środowiska na obszarach rolniczych w Unii Europejskiej jest program rolnośrodowiskowy. Jak wynika z badań własnych, podstawowym źródłem informacji o programie rolnośrodowiskowym były ośrodki doradztwa rolniczego. Istotne, jednak wskazywane przez mniejszą liczbę badanych, były informacje od innych beneficjentów oraz artykuły i publikacje zamieszczane w prasie fachowej. Na podkreślenie zasługuje niska pozycja w tej hierarchii Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, która (zajmując się bezpośrednio programem) zajęła dopiero 4 miejsce. W tym kontekście należy się zastanowić czy wina leży po stronie Agencji i braku chęci lub umiejętności dotarcia z informacją do potencjalnych beneficjentów czy też po stronie rolników, którzy większym zaufaniem darzą znane im znacznie dłużej ośrodki doradztwa rolniczego.

Do najważniejszych motywów, którymi kierowali się respondenci przystępując do programu rolnośrodowiskowego należała możliwość pozyskania (w wielu wypadkach w łatwy sposób) dodatkowych środków finansowych. Motywy pozaekonomiczne były wskazywane już zdecydowanie rzadziej. Należały do nich przede wszystkim świadomość konieczności ochrony środowiska oraz sugestia doradcy lub osób z najbliższego otoczenia. W tych dwóch ostatnich przypadkach, przeważającym argumentem były najprawdopodobniej również kwestie finansowe.

W okresie prowadzenia badań terenowych polski program rolnośrodowiskowy składał się 9 pakietów. W przypadku respondentów, wybór pakietów był zróżnicowany w zależności od obszaru badawczego oraz typu gospodarstw.

Najczęściej wybieraną opcją była ochrona gleb i wód. Przeprowadzone badania dowiodły, że najważniejszym motywem wyboru pakietu była przede wszystkim wysokość dopłat. W tej sytuacji, zdaniem autora, konieczna jest zmiana systemu płatności w ramach poszczególnych pakietów. Zwiększeniu muszą ulec stawki przypisane do najrzadziej wybieranych (z uwagi na uwarunkowania formalne oraz trudności w realizacji), ale niezwykle ważnych z przyrodniczego punktu widzenia pakietów, takich jak ochrona zagrożonych gatunków ptaków na i poza obszarami Natura 2000 oraz tworzenie stref buforowych.

Literatura

Dembek W., Dobrzyńska N., Liro A., *Problemy zachowania bioróżnorodności biologicznej na obszarach wiejskich w kontekście zmian wspólnej polityki rolnej*, Woda – Środowisko – Obszary Wiejskie, IMUZ 2010.

Dwyer J., Baldock D., Beaiilby G., Bennett H., Lowe P., Ward N., *Comparative report; Europe's Rural Future*, w: *The Nature of Rural Development II*, Rural Development in Enlarging European Union, Brussels 2002.

Marcysiak T., *Ośrodki doradztwa rolniczego wobec koncepcji rozwoju zrównoważonego*, w: *Zarządzanie zrównoważonym rozwojem obszarów wiejskich*, Wydawnictwo ATR Bydgoszcz 2004.

Mosiej J., *Problemy rozwoju zrównoważonego w kształtowaniu obszarów wiejskich*, „Problemy Ekologii" 2006, nr 5.

Mosiej J., Karczmarczyk A., *Środowiskowe uwarunkowania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich*, w: *Stan i perspektywy rozwoju zrównoważonego*, Wydawnictwo Politechniki Białostockiej 2006.

Pawlewicz A., Bórawski P., *Realizacja programu rolnośrodowiskowego w Polsce*, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu. w: „Roczniki Naukowe", t. XV, z. 2, Poznań 2013.

Zawisza, S., Kentzer, K., *Działania ośrodków doradztwa rolniczego województwa kujawsko-pomorskiego na rzecz upowszechniania koncepcji zrównoważonego rozwoju wsi i rolnictwa*, w: *Zarządzanie zrównoważonym rozwojem obszarów wiejskich*, Wydawnictwo ATR Bydgoszcz 2004.

Role of agri-environmental programs in agricultural farms development in Western Pomerania province

Summary

The paper presents role of agri-environmental programs in agricultural farms development in Western Pomerania province. The research, made in 2012 show that possibility of additional financial sources gaining is one of basic motives tending farmers to accession to the program and choosing the right packet. Non-economic motives (i.e. environment's protection in rural) were pointed strongly fewer. The most important motive to choose factor was the level of payment and possibility of its realization. In that situation it seems that it is necessary to change the system of payments in range of particular packets. The rates of payments in the rarest chosen but very important from the environmental points of view, packets must be increased, such like protection of threaten birds species in and out of Nature 2000 and creation of buffers.

Keywords: agri-environmental programs, agricultural farms, payments, sustainable developments, packets.

Translated by Bartosz Mickiewicz

EUROPA REGIONUM TOM XXI ROK 2015

DOI: 10.18276/er.2015.21-08

IWONA M. BATYK
Olsztyn

Przedsiębiorczość jako aspekt rozwoju obszarów wiejskich na pograniczu polsko-rosyjskim

Wprowadzenie

Przejawem przedsiębiorczości rolników jest poszukiwanie przez nich nowych pozarolniczych źródeł dochodu, umożliwiających polepszenie warunków życia rodzin i dalszy rozwój gospodarstwa. Obok przedsiębiorczości rolniczej, typowej dla zawodu rolniczego, pojawiła się na wsi przedsiębiorczość pozarolnicza. Problem rozwoju pozarolniczej przedsiębiorczości rolników wystąpił na szerszą skalę w latach 90-tych. Pojawił się on w następstwie dokonujących się przemian społeczno-gospodarczych kraju, których konsekwencją było znaczne zubożenie ludności rolniczej oraz nasilające się jawne i ukryte bezrobocie na wsi. Podejmując próby przeciwdziałania tym negatywnym zjawiskom część rolników zdecydowała się na rozszerzenie działalności rolniczej o takie nowe formy gospodarowania, jak: handel, usługi, przetwórstwo, działalność agroturystyczna i inne. Działalność nierolnicza prowadzona jest z wykorzystaniem zasobów gospodarstw rolnych i ma charakter dywersyfikacji gospodarstw, bądź nie jest związana z gospodarstwem rolnym[1].

[1] I. Sikorska-Wolak, K. Krzyżanowska, *Przedsiębiorczość w ujęciu teoretycznym i w praktyce*, w: *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. Stan i perspektywy rozwoju*, red. K. Krzyżanowska, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2010, s. 39–57.

Obszary wiejskie w województwie warmińsko-mazurskim oraz Obwodzie Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej z uwagi na swoje położenie oraz wiele uwarunkowań gospodarczo-społecznych stanowią obszar, na którym podejmowane są różne formy przedsiębiorczości związane z funkcjonowaniem ruchu przygranicznego. Mały ruch graniczny pomiędzy częścią województwa warmińsko-mazurskiego a Obwodem Kaliningradzkim FR sprzyja rozwojowi polsko-rosyjskiej współpracy gospodarczej na wielu płaszczyznach. Mały ruch graniczny umożliwił mieszkańcom Obwodu Kaliningradzkiego dostęp do polskiego rynku towarów i usług. Dla ludności z obszarów przygranicznych stworzył również możliwości dodatkowego źródła dochodu.

Obecnie obserwuje się wzmożony handel przygraniczny na granicy z Obwodem Kaliningradzkim, który jest dla mieszkańców terenów przygranicznych nieoficjalną działalnością gospodarczą. Mimo dużego natężenia ruchu bierze w nim udział relatywnie mało osób, które wielokrotnie przekraczają granicę państwową. Mieszkańcy Obwodu Kaliningradzkiego przyjeżdżają do miejscowości objętych małym ruchem granicznym w celach handlowych i nabywają głównie produkty spożywcze, obuwie, odzież, artykuły gospodarstwa domowego, RTV oraz meble. Mieszkańcy warmińsko-mazurskich gmin objętych małym ruchem granicznym wyjeżdżają do Obwodu Kaliningradzkiego jedynie w celu zakupu paliwa[2].

Przedsiębiorczość jest we współczesnych warunkach gospodarowania jednym z zasadniczych czynników stanowiących o przewadze konkurencyjnej firmy i ostatecznie o jej przetrwaniu i rozwoju. Przedsiębiorczość oznacza szczególną postawę zorientowaną na odkrywanie i wykorzystywanie szans, której towarzyszyć musi otwartość na zmiany i innowacyjność. Przedsiębiorcze działanie związane jest przede wszystkim z inicjowaniem projektów, kreatywnym rozwiązywaniem problemów, podejmowaniem ryzyka, tworzeniem i wykorzystywaniem okazji oraz elastycznym dostosowywaniem się do warunków otoczenia[3].

[2] I.M. Batyk, *Impact of local border traffic with the Kaliningrad District of the Russian Federation in scope and level marketing of goods and services*, „Acta Scientarum Polonorum Oeconomia" 2013, nr 12 (4), s. 5–15.

[3] T. Listwan, *Role menedżerów w rozwoju przedsiębiorczości*, w: *Kapitał ludzki a kształtowanie przedsiębiorczości*, red. M. Juchnowicz, Poltext, Warszawa 2004, s. 201.

Celem opracowania jest analiza działań przedsiębiorczych podejmowanych przez ludność zamieszkującą obszary wiejskie pogranicza polsko-rosyjskiego oraz wskazanie motywów realizowania tych działań.

1. Postawy, percepcja i uwarunkowania kulturowe przedsiębiorczości

Proces przedsiębiorczości zawsze zaczyna się od postaw i percepcji przedsiębiorczości przez jednostkę. Jest to jednak proces społeczny uwarunkowany kulturowo i historycznie. Zupełnie inny jest odbiór przedsiębiorczości w Stanach Zjednoczonych, gdzie indywidualna przedsiębiorczość pozwoliła stworzyć państwowość i w krajach byłego bloku socjalistycznego, gdzie przez dekady przedsiębiorczość była w praktyce zakazana i uważana za działalność kryminalną. Dlatego obok różnic jednostkowych można analizować różnice w tym zakresie między krajami.

Postawy i percepcja przedsiębiorczości kształtowane są przez wiele czynników, wśród których wymienić należy czynniki: społeczno-kulturowe, ekonomiczne, polityczno-prawne i technologiczne. W zakresie analizy postaw i percepcji przedsiębiorczości najbardziej istotnymi kategoriami poddawanymi badaniom są:

- rozpoznawanie szans biznesowych – mierzony przez odsetek osób, które uważają, że w ich okolicy panują dobre warunki do rozpoczęcia działalności w ciągu najbliższych 6 miesięcy,
- samoocena posiadania wiedzy i umiejętności niezbędnych w procesie wykorzystania szans biznesowych,
- strach przed porażką w działalności przedsiębiorczej,
- zamiar rozpoczęcia działalności (intencje przedsiębiorcze) – mierzone jako odsetek ludności w wieku 18–64 lat osób, które w ciągu następnych trzech lat zamierzają założyć działalność gospodarczą.

Na podejmowanie działalności gospodarczej istotny wpływ mają zmienne kulturowe. Rozpoczęcie biznesu jest znacznie łatwiejsze w kraju, w którym przedsiębiorczość jest uznawana za dobrą ścieżkę kariery, gdzie przedsiębior-

com przypisuje się wysoki status społeczny i gdzie w mediach często obecne są przekazy tworzące pozytywny obraz przedsiębiorczości[4].

Tabela 1

Postawy, percepcja i uwarunkowania kulturowe przedsiębiorczości (%)

	Polska	Rosja	Niemcy	Czechy	Słowacja
Intencje przedsiębiorcze	26,94	6,18	7,6	14,62	24,43
Rozpoznawanie szansy	33,1	27,06	35,17	23,9	23,08
Zdolności przedsiębiorcze	51,99	33,2	37,14	39,22	52,92
Strach przed porażką	54,05	46,41	49,92	39,84	44,76
Przedsiębiorczość jako dobra ścieżka kariery	72,87	64,54	55,02	b.d.	54,55
Wysoki status przedsiębiorczości	64,44	65,25	78,35	48,66	64,43
Przedsiębiorczość w mediach	57,97	55,32	49,74	b.d.	55,11

Źródło: opracowanie własne na podstawie Global Entrepreneurship Monitor Polska 2012.

Wyniki badań przeprowadzonych w Rosji w ramach międzynarodowego projektu „Global Entrepreneurship Monitor", wykazały, iż w 2012 r. tylko co 23 Rosjanin był zaangażowany w prowadzenie własnej działalności. Dla porównania w państwach Europy Środkowo-Wschodniej był to co 11 mieszkaniec. Poziom przedsiębiorczości w Rosji ma tendencję spadkową. Do przyczyn, które odstraszają od założenia własnej działalności gospodarczej lub uniemożliwiają jej normalne funkcjonowanie, należą: biurokracja, nieporozumienia ze wspólnikami, brak możliwości współfinansowania. Te wyniki potwierdza liczba przedsiębiorców, którzy widzą perspektywy rozwoju swojego biznesu w Rosji – w 2012 r. było ich około 30%, a w 2011 r. – 40%. Zwraca się uwagę, iż często przedsiębiorczość w Rosji jest wymuszona, polegająca na zasadzie zakupu i sprzedaży[5].

[4] P. Zabierowski, D. Węcławska, A. Tarnawa, P. Zadura-Lichota, M. Bratnicki, *Global Entrepreneurship Monitor Polska*, Warszawa 2012, s. 70.

[5] O. Verkhovskaia, M. Dorokhina, *National Report Global Entrepreneurship Monitor Russia*, Moskwa 2011, s. 61.

2. Kierunki działań przedsiębiorczych na pograniczu polsko-rosyjskim

Popularnym kierunkiem rozwoju i przekształceń rolnictwa jest agroturystyka i rolnictwo ekologiczne. Obszary wiejskie odgrywają znaczącą rolę w strategii rozwoju regionu Warmii i Mazur ze względu na walory przyrodnicze i możliwości oferowane przez rozwój sektora turystycznego. Priorytet mają kierunki rozwoju rolnictwa w obszarze rolnictwa ekologicznego i przetwórstwa rolno-spożywczego. Z tej perspektywy celem strategicznym jest wspieranie inwestycji w innowacyjność przemysłu spożywczego[6].

Do sektorów szczególnie perspektywicznych dla rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich pogranicza polsko-rosyjskiego należą rolnictwo i przemysł spożywczy oraz usługi turystyczne. Sektory te są słabo rozwinięte i nie są w stanie zaspokoić potrzeb enklawy. W obwodzie brakuje zarówno maszyn rolniczych i technologii, jak i doświadczenia. Region uzależniony jest nie tylko od importu artykułów rolno-spożywczych, ale również innych towarów konsumpcyjnych[7].

Specyficznymi formami przedsiębiorczości w skali lokalnej są handel i usługi przygraniczne. Przez prawie cała dekadę lat 90-tych obroty bazarowe na obszarach przygranicznych równoważyły polski deficyt w handlu oficjalnym. Sprzyjały temu ogromne różnice w poziomie dochodów ludności oraz cen występujące pomiędzy Polską i obszarem byłego ZSRR[8].

Do bezpośrednich czynników, które wpłynęły na ogromną dynamikę wzrostu ruchu granicznego między Polską a krajami Europy Wschodniej po roku 1990, zaliczyć należy m.in.[9]:

- ubożenie społeczeństw byłego Związku Radzieckiego (motywacja do przyjazdów do Polski w celu odsprzedaży towarów niskiej jakości),
- konkurencyjność towarów wytwarzanych przez niektóre gałęzie polskiego przemysłu na rynkach wschodnich sąsiadów, połączona z ogromnym wzro-

---

[6] *Szanse i zagrożenia oraz potencjalne kierunki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w ujęciu regionalnym. Raport podsumowujący*, Agrotec, PAN IGiPZ, Warszawa 2012, s. 301.

[7] J. Rogoża, A. Wierzbowska-Miazga, I. Wiśniewska, *Wyspa na uwięzi. Kaliningrad między Moskwą a UE*, „Prace OSW" 2012, nr 07, s. 73.

[8] H. Powęska, *Przestrzenny wymiar handlu transgranicznego w Polsce w ostatniej dekadzie XX wieku*, „Geopolitical Studies" 2002, s. 9.

[9] T. Komornicki, *Granice Polski. Analiza zmian przenikalności w latach 1990–1996*, „Geopolitical Studies" 1999, vol. 5, s. 348.

stem cen artykułów konsumpcyjnych w tych krajach (motywacja ekonomiczna do drobnego importu z Polski),
- wysokie cło i akcyza na wyroby alkoholowe, tytoniowe i paliwa w Polsce, skłaniające do przemytu zza granicy wschodniej.

Przy dużych różnicach w cenach towarów, drobny handel przygraniczny realizowany jest przez mieszkańców tej strony granicy, którzy ponoszą mniejsze koszty transakcyjne. Taka sytuacja może mieć charakter krótkoterminowy i zarazem niestabilny, a jej efektem będą fluktuacje natężenia ruchu granicznego. Działalność handlowa na obszarach przygranicznych Polski i Rosji była i nadal jest w większości nierejestrowaną działalnością gospodarczą. Wraz ze znaczącym ograniczeniem handlu do alkoholu, papierosów i paliw, dokonywanym przez Polaków wrosła rola zagrożeń związanych ze zjawiskiem handlu przygranicznego oraz zmalały generowane przez nie korzyści[10].

Akcesja Polski do Unii Europejskiej miała wpływ przede wszystkim na drobny handel walizkowy, gdzie istotnym elementem rachunku ekonomicznego stały się koszty wiz na obszar Schengen. Zahamowała ona także rozwój wymiany oficjalnej na obszarach przygranicznych, zwłaszcza tej, której podmiotami były małe i średnie przedsiębiorstwa. Korzyści związane z handlem indywidualnym koncentrują się w gminach przygranicznych. Wzrasta rola zagrożeń związanych z wymianą towarową. Handel przygraniczny stanowi w coraz większym stopniu nieuczciwą konkurencję dla lokalnych przedsiębiorców. W perspektywie długoterminowej, zmniejszenie roli położenia przygranicznego w generowaniu powiązań handlowych odbierać można pozytywnie, jako równomierne włączenie całej polskiej przestrzeni ekonomicznej w system europejski i globalny. W krótszym horyzoncie czasowym zjawisko niesie jednak pewne zagrożenia, przeciwdziałanie którym powinno być przedmiotem zainteresowania polityki regionalnej[11].

Wyniki badania obrotu towarów i usług na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej na terenie Polski wskazują, że zdecydowana większość osób wyjeżdża za granicę i powraca w ciągu jednego dnia, głównie w celu dokonania za-

[10] T. Komornicki, *Przepływy osób i towarów przez polski odcinek zewnętrznej granicy Unii Europejskiej*, raport końcowy z projektu badawczego MNiSW, Warszawa 2010.

[11] T. Komornicki, *Rola wymiany towarowej ze wschodnimi sąsiadami Polski w gospodarce lokalnej*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu" 2010, nr 15.

kupów. W strukturze wydatków przeważają środki przeznaczone na zakup towarów, a niewielką część stanowią wydatki na usługi[12].

3. Wyniki badań

Podstawą analizy działań przedsiębiorczych podejmowanych przez mieszkańców gmin przygranicznych w województwie warmińsko-mazurskim oraz motywów realizowania tych działań, były badania przeprowadzone w 2012 roku wśród 50 mieszkańców powiatów graniczących z Obwodem Kaliningradzkim. Badania przeprowadzone zostały metodą sondażową za pomocą kwestionariusza wywiadu.

Dobór próby do badań był celowy i miał na celu uzyskanie informacji od respondentów zróżnicowanych pod względem płci, wieku, wykształcenia oraz statusu społecznego. Charakterystyka respondentów przedstawia się następująco:

- 70% mężczyzn oraz 30% kobiet,
- 2% respondentów w wieku do 20 lat, 16% – w wieku 20–30 lat, 34% – w wieku 30–40 lat, 32% – w wieku 40–50 lat, 12% – w wieku 50–60 lat oraz 4% badanych powyżej 60 lat,
- 24% osób deklarowało wykształcenie podstawowe, 50% – wykształcenie zawodowe, zaś 26% – wykształcenie średnie,
- 18% respondentów prowadziło własną działalność gospodarczą, 32% badanych stanowili pracujący, 22% – to osoby bezrobotne, 18% – uczniowie lub studenci, zaś 10% wśród badanych stanowili emeryci.

Wyniki badań wskazują, iż większość respondentów (56% udzielonych odpowiedzi) uznała, że położenie przygraniczne oraz funkcjonowanie małego ruchu granicznego dają możliwości podejmowania działań przedsiębiorczych, przyczyniają się do zwiększenia dochodów i podniesienia poziomu życia lokalnej ludności. Prawie co trzeci badany (30% wskazań) określił, że mały ruch graniczny ma mały związek ze wzrostem standardu życia ludności zamieszkującej obszary przygraniczne. Jedynie 14% osób biorących udział w badaniach, uznało, że nie ma on żadnego znaczenia dla rozwoju przedsiębiorczości lokal-

[12] *Badanie obrotu towarów i usług na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej na terenie Polski w IV kwartale 2012 roku*, GUS i Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Warszawa–Rzeszów 2013, s. 15.

nej. Badania wykazały, że dla wielu osób wyjazdy zarobkowe do Rosji są obecnie podstawowym, a nie dodatkowym źródłem utrzymania. Dotyczy to głównie mieszkańców powiatów przygranicznych, w których odnotowuje się największy odsetek osób utrzymujących się z niezarobkowych źródeł. Średni odsetek osób utrzymujących się z niezarobkowych źródeł w woj. warmińsko-mazurskim wynosi 25%, natomiast w powiatach przygranicznych kształtuje się na poziomie: powiat kętrzyński – 29,5%, powiat bartoszycki – 29,4%, powiat węgorzewski – 27,5%, powiat braniewski – 26,6%[13].

Respondenci wskazali cztery obszary, w których można rozwijać działania przedsiębiorcze, wykorzystując specyfikę związaną z położeniem oraz z potrzebami regionu zamieszkiwanego. Zdecydowana większość badanych (66% wskazań) zwracała uwagę na korzystną relację ceny paliwa rosyjskiego w stosunku do cen paliw w Polsce oraz niższe ceny polskich towarów spożywczych w odniesieniu do towarów rosyjskich (24% odpowiedzi). Pojawiły się specjalne określenia, a mianowicie: „turystyka paliwowa" i „turystyka parówkowa".

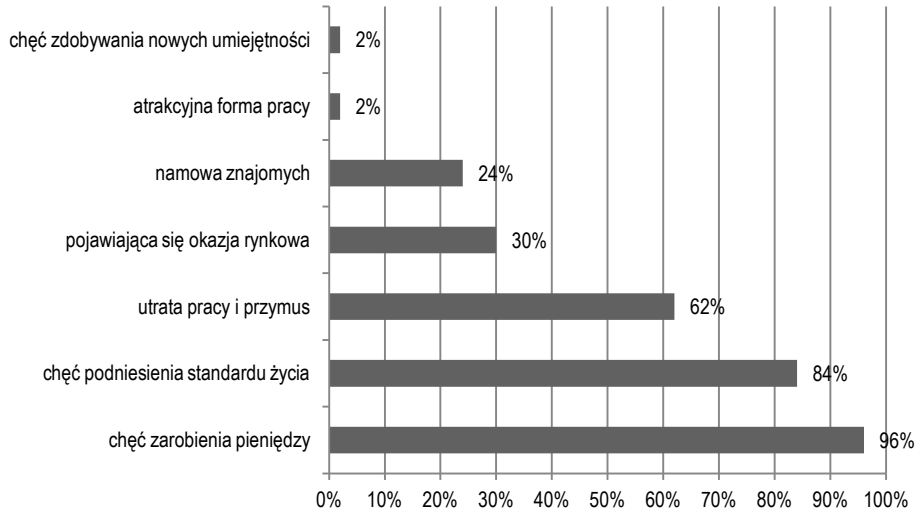
Rozwojowym kierunkiem podejmowania działań przedsiębiorczych na pograniczu polsko-rosyjskim jest organizacja usług noclegowych (4% wskazań respondentów) oraz usług gastronomicznych (6% odpowiedzi). Respondenci określili, że istnieje duże zainteresowanie takimi usługami ze strony mieszkańców Obwodu Kaliningradzkiego, którzy przyjeżdżają nie tylko w celach handlowych, ale również są zainteresowani wypoczynkiem w polskich obiektach hotelarskich. Bardzo często poszukują również możliwości spędzenia czasu w gospodarstwach agroturystycznych.

Na obszarach wiejskich woj. warmińsko-mazurskiego funkcjonuje wiele gospodarstw agroturystycznych, które realizują usługi dla turystów rosyjskich. Właściciele gospodarstw wykorzystali możliwości związane z pozyskaniem środków unijnych, dostępnych w ramach osi 3 PROW na lata 2007–2013 – działania 3.1.1. na różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej oraz działania 3.1.2. na tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw. Celem działań jest wzrost konkurencyjności gospodarczej obszarów wiejskich, rozwój przedsiębiorczości i rynku pracy, co sprzyjać ma wzrostowi zatrudnienia na obszarach

[13] *Ludność i gospodarstwa domowe w woj. warmińsko-mazurskim. Stan i struktura społeczno-ekonomiczna*, Urząd Statystyczny w Olsztynie, Olsztyn 2014, s. 76.

wiejskich. Przy wyborze działalności pozarolniczej kierowali się oni głównie popytem na świadczenie tego typu usług w najbliższej okolicy[14].

Do zbadania motywów podejmowania działań przedsiębiorczych zastosowano pytanie koniunktywne, umożliwiające udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi. Wyniki badań wskazały na wiele motywów podejmowania działań przedsiębiorczych, wśród których największe znaczenie dla badanych była chęć zarobienia pieniędzy (96% odpowiedzi) oraz chęć podniesienia standardu życia – 84% (rys. 1).

Rys. 1. Motywy podejmowania działań przedsiębiorczych na obszarach wiejskich na pograniczu polsko-rosyjskim

Źródło: badania własne.

Istotnym czynnikiem motywującym do działania była utrata pracy i przymus (62%). Respondenci wskazali również na istniejącą okazję rynkową (30%), którą chcą wykorzystać. Jednym z czynników mających wpływ na decyzje respondentów o podejmowaniu działań przedsiębiorczych na obszarach wiejskich

[14] R. Marks-Bielska, J. Zielińska-Szczepkowska, *Dotychczasowe wykorzystanie środków z programu rozwoju obszarów wiejskich (2007–2013) na rozwój agroturystyki w woj. warmińsko-mazurskim*, w: *Polityka ekonomiczna*, red. J. Sokołowski, M. Sosnowski, UE Wrocław, Wrocław 2011.

na pograniczu polsko-rosyjskim była namowa znajomych (24% odpowiedzi). Jedynie po 2% badanych postrzegało podjęcie pozarolniczej działalności (w formie prowadzenia gospodarstwa agroturystycznego) jako atrakcyjną formę pracy oraz chęć zdobycia nowych umiejętności, jednakże respondenci nie potrafili wskazać na ich rodzaj.

Podsumowanie

Obszary wiejskie w województwie warmińsko-mazurskim posiadają potencjał oraz zdolność do rozwoju. Możliwości rozwijania przedsiębiorczości wynikają głównie z walorów przyrodniczo-krajobrazowych regionu oraz z dogodnego położenia w stosunku do granicy polsko-rosyjskiej. Z punktu widzenia perspektyw rozwoju tych terenów, niezwykle istotny jest problem przedsiębiorczości realizowanej przez mieszkańców obszarów wiejskich.

Kierunki rozwoju przedsiębiorczości powinny być wyrazem przystosowywania się i reagowania na zmiany otoczenia gospodarczego. Ograniczanie się do handlu przygranicznego może zatem w przyszłości stanowić duże zagrożenie, prowadzące do bezrobocia i problemów społecznych wśród ludności zamieszkującej obszary wiejskie.

Województwo warmińsko-mazurskie jest regionem wielofunkcyjnym, dlatego należy silnie promować rozwój rolnictwa, produkcję żywności wysokiej jakości oraz możliwości wynikające z położenia regionu.

Literatura

Badanie obrotu towarów i usług na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej na terenie Polski w IV kwartale 2012 roku, GUS i Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Warszawa–Rzeszów 2013.

Batyk I.M., *Impact of local border traffic with the Kaliningrad District of the Russian Federation in scope and level marketing of goods and services*, „Acta Scientarum Polonorum Oeconomia" 2013, nr 12 (4).

Marks-Bielska R., Zielińska-Szczepkowska J., *Dotychczasowe wykorzystanie środków z programu rozwoju obszarów wiejskich (2007–2013) na rozwój agroturystyki w woj. warmińsko-mazurskim,* w: *Polityka ekonomiczna*, red. J. Sokołowski, M. Sosnowski, UE Wrocław, Wrocław 2011.

Komornicki T., *Granice Polski. Analiza zmian przenikalności w latach 1990–1996*, „Geopolitical Studies" 1999, vol. 5.

Komornicki T., *Przepływy osób i towarów przez polski odcinek zewnętrznej granicy Unii Europejskiej*, raport końcowy z projektu badawczego MNiSW, Warszawa 2010.

Komornicki T., *Rola wymiany towarowej ze wschodnimi sąsiadami Polski w gospodarce lokalnej*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu" 2010, nr 15.

Listwan T., *Role menedżerów w rozwoju przedsiębiorczości*, w: *Kapitał ludzki a kształtowanie przedsiębiorczości*, red. M. Juchnowicz, Poltext, Warszawa 2004.

Ludność i gospodarstwa domowe w woj. warmińsko-mazurskim. Stan i struktura społeczno-ekonomiczna, Urząd Statystyczny w Olsztynie, Olsztyn 2014.

Powęska H., *Przestrzenny wymiar handlu transgranicznego w Polsce w ostatniej dekadzie XX wieku*, „Geopolitical Studies" 2002.

Rogoża J., Wierzbowska-Miazga A., Wiśniewska I., *Wyspa na uwięzi. Kaliningrad między Moskwą a UE,* „Prace OSW" 2012, nr 07.

Sikorska-Wolak I., Krzyżanowska K., *Przedsiębiorczość w ujęciu teoretycznym i w praktyce*, w: *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. Stan i perspektywy rozwoju*, red. K. Krzyżanowska, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2010.

Szanse i zagrożenia oraz potencjalne kierunki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w ujęciu regionalnym. Raport podsumowujący, Agrotec, PAN IGiPZ, Warszawa 2012.

Verkhovskaia O., Dorokhina M., *National Report Global Entrepreneurship Monitor Russia*, Moskwa 2011.

Zabierowski P., Węcławska D., Tarnawa A., Zadura-Lichota P., Bratnicki M., *Global Entrepreneurship Monitor Polska*, Warszawa 2012.

Entrepreneurship as an aspect of rural development in Polish-Russian borderline

Summary

The aim of the study is to analyze entrepreneurial activities undertaken by the population living in rural areas near the Polish-Russian. The paper presents results of studies conducted in 2012 among residents of border communities in the Warmia-Mazury. Based on the research the actions taken by the rural population and the respondents' opinions about the motives pursue entrepreneurial activities.

Keywords: entrepreneurship, the Polish-Russian borderland, border traffic, rural areas.

Translated by Iwona M. Batyk

EUROPA REGIONUM TOM XXI ROK 2015

DOI: 10.18276/er.2015.21-09

MAREK NIEWĘGŁOWSKI, HALINA KAŁUŻA
Siedlce

Źródła finansowania działalności przedsiębiorstw transportowych

Wprowadzenie

W procesie zarządzania firmą finanse odgrywają podstawową rolę. Każda bowiem decyzja podejmowana w firmie ma swój wymiar finansowy. Dzięki finansom jest możliwe zbadanie skutków pieniężnych decyzji gospodarczych, przygotowywanych planów rozwojowych, programów restrukturyzacyjnych. Problematyka zarządzania finansami nabiera coraz większego znaczenia w procesie zarządzania firmą ze względu na takie czynniki, jak: nasilenie konkurencji, procesy koncentracji działalności gospodarczej, występowanie wysokiej i zmiennej inflacji, wzrost znaczenia rynków kapitałowych, globalizacja, działalności gospodarczej[1]. Zarządzanie finansami polega z jednej strony na podejmowaniu takich decyzji, by osiągnąć najkorzystniejszą relację między osiąganymi przez przedsiębiorstwo efektami, a ogółem poniesionych nakładów, z drugiej zaś na zapewnieniu niezbędnych środków pieniężnych do ich realizacji. Efekty zarządzania finansami znajdują odzwierciedlenie w kondycji finansowej przedsiębiorstwa, jego zdolności do terminowego wywiązywania się z zaciąganych zobowiązań, zdolności do finansowania swojego rozwoju[2].

[1] A. Rutkowski, *Zarządzanie finansami,* wyd. II zmienione, PWE, Warszawa 2003, s. 15.
[2] W. Janik, A. Paździor, *Zarządzanie finansowe w przedsiębiorstwie,* Politechnika Lubelska, Lublin 2011, s. 54.

W obecnych czasach niemal każde małe i średnie przedsiębiorstwo charakteryzuje się niewystarczającą ilością kapitału własnego. Chcąc jednak konkurować na rynku, w dobie globalizacji i postępu technicznego, musi się ciągle rozwijać. Projekty inwestycyjne oraz wprowadzanie nowych produktów i technologii wymaga niemałych zasobów finansowych[3].

Metody i źródła finansowania przedsiębiorstwa można klasyfikować według kilku kryteriów z uwzględnieniem:

- pochodzenia środków,
- podmiotu, do którego należą środki,
- kierunku wykorzystania środków.

W zależności od podmiotu dostarczającego kapitał przedsiębiorstwom wyróżnia się własne i obce źródła finansowania[4]. Biorąc pod uwagę kierunki wykorzystania środków finansowych, można wyróżnić[5]:

- finansowanie bieżących potrzeb przedsiębiorstwa związanych z realizacją działalności operacyjnej (z zachowaniem płynności finansowej),
- finansowanie rozwoju, związane ze zmianami ilościowymi, jakościowymi i strukturalnymi przedsiębiorstwa, jako konsekwencji między innymi realizacji procesów innowacyjnych.

Jeśli za kryterium przyjmiemy źródło pochodzenia kapitału, możemy wyróżnić finansowanie wewnętrzne i finansowanie zewnętrzne[6].

Finansowanie zewnętrzne charakteryzuje się tym, że źródłem pozyskiwania kapitału, środków finansowych jest otoczenie przedsiębiorstwa. Obejmuje ono kapitał pieniężny i rzeczowy, jeśli dopływa do przedsiębiorstwa od podmiotów w zróżnicowanej formie, z wyłączeniem strumienia pieniędzy z tytułu sprzedanych wyrobów, towarów i świadczenia usług[7].

Natomiast istota finansowania wewnętrznego tkwi w gromadzeniu środków finansowych koniecznych do realizacji celów z zasobów własnych przedsiębiorstwa[8]. W ramach wewnętrznych źródeł wyróżnić należy amortyzację,

---

[3] B. Domańska-Szaruga, *Rola banków spółdzielczych w rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw w regionie*, Centrum Szkoleniowe FRR Sp. z o. o., Warszawa 2007, s. 69.

[4] Ibidem, s. 20.

[5] *Nowoczesne zarządzanie finansami przedsiębiorstwa*, red. A. Bielawska, C.H. Beck, Warszawa 2009, s. 20.

[6] J. Iwin, Z. Niedzielski, *Amortyzacja w finansach przedsiębiorstw*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2002, s. 22.

[7] Ibidem, s. 23.

[8] Ibidem.

oznaczającą zmianę nośnika wartości zaangażowanych w przedsiębiorstwie kapitałów[9].

Celem pracy jest przedstawienie zewnętrznych źródeł finansowania środków trwałych w działalności przedsiębiorstw transportowych.

1. Charakterystyka badanych firm transportowych

Badania przeprowadzono wśród przedsiębiorstw transportowych mających swoje siedziby w powiecie siedleckim, położonym we wschodniej części województwa mazowieckiego. Jedynym kryterium przyjętym do zakwalifikowania przedsiębiorstwa do badań było prowadzenie działalności transportowej. Badania były przeprowadzone w ostatnim kwartale 2013 roku. Objęto nimi 20 właścicieli firm transportowych. W badaniach zastosowano metodę ankiety z wykorzystaniem standaryzowanego kwestionariusza. W opracowaniu i analizie zebranego materiału posłużono się metodą tabelaryczno-opisową.

W prowadzonej działalności gospodarczej ważne znaczenie odgrywa czas. Pierwsze lata funkcjonowania są najważniejsze i zarazem najtrudniejsze. Jeżeli pomysł na działalność gospodarczą okaże się trafny i przedsiębiorstwo utrzyma się w tym czasie na rynku to taka firma ma duże szanse na długą aktywność. Ponad połowa ankietowanych przedsiębiorstw założona została w latach dziewięćdziesiątych lub wcześniej (12 firm). Mają zatem już za sobą ten trudny okres. Po roku 2000 powstało 8 firm, ale w ich przypadku również można mówić, że poradziły sobie z pierwszym, najtrudniejszym okresem. Najmłodsza z założonych firm powstała w 2011 roku.

Wszystkie firmy poza swoją główną działalnością transportową, miały w swojej ofercie również inne działalności, ale nie były one dla nich źródłem głównych dochodów. Profil transportu prowadzonego w badanych przedsiębiorstwach był zróżnicowany. Czternaście prowadziło transport towarów, dwie zajmowały się transportem osób, a pozostałe przeprowadzkami oraz zaopatrzeniem sklepów lub hurtowni.

Badane przedsiębiorstwa w większości zatrudniały pracowników, tylko w dwóch przypadkach prowadzono je samodzielnie. Średnie zatrudnienie w ba-

[9] *Zarządzanie finansami we współczesnych przedsiębiorstwach*, red. P. Szczepankowski, t. II, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania, Warszawa 2009, s. 95.

danych firmach wynosiło ponad 3 osoby, a ogółem zatrudnionych było 73 pracowników.

2. Zewnętrzne czynniki rozwoju ankietowanych przedsiębiorstw

Omawiając zagadnienie czynników, jakie mają wpływ na rozwój badanych przedsiębiorstw należy określić ich pozycję rynkową. Analiza struktury obrotów firm według obszaru działania wskazuje, że średnio 20% prowadzonej działalności skierowana była na rynek lokalny, czyli ograniczony do obszaru powiatu i rynek regionu, czyli obszaru województwa. Pozostałe 80% obrotu prowadzone było na obszarze reszty kraju i zagranicy. Przy czym swoje usługi za granicę świadczy sześć firm. Tak duży odsetek usług świadczonych w całym kraju i zagranicą związany jest ze specyfiką branży transportowej oraz położeniem firm w sąsiedztwie województwa lubelskiego i bialskiego.

Ostatnie lata w Polsce to okres dużych przemian wynikających z jednej strony z integracji z Unią Europejską, a z drugiej z międzynarodowego kryzysu. Dla branży transportowej, zwłaszcza kryzys miał bardzo negatywne skutki. Wiele firm zmuszonych było zakończyć swoją działalność. Badane firmy poradziły sobie w tym najtrudniejszym okresie, a obecnie odbudowują swój rynek i klientów. Konkurencja firm transportowych na tym terenie jest duża. Właściciele wszystkich ankietowanych firm wskazywali, że mają dużą konkurencję na którą muszą uważać.

Określając zewnętrzne czynniki rozwoju, ważne zagadnienie tworzą uwarunkowania prawne, administracyjne i kosztowe, które powinny stymulować lub ograniczają prowadzenie firmy (tabela 1). Wśród podanych odpowiedzi, większość czynników identyfikowane jest przez ankietowanych za przeszkadzające w prowadzonej działalności lub nie mające na nią wpływu.

Analiza uwarunkowań prawnych, kosztowych i administracyjnych badanych firm jednoznacznie wskazują, że możemy mówić o barierach rozwoju firm z branży transportowej w Polsce. Największe bariery, według ankietowanych, dotyczą: opłat za licencje, certyfikaty, zezwolenia (100% respondentów), kosztów czynników wytwórczych (100%), opłat za korzystanie z infrastruktury (90%), kosztów kredytów, leasingu (90%), podatków od środków transportu (85%), uzyskiwania dodatkowych numerów prowadzonej działalności (85%),

uzyskiwania różnego rodzaju licencji i certyfikatów (80%), uzyskiwaniu zezwoleń (80%), odbywania obowiązkowych szkoleń i zdawania egzaminów (80%).

Wyżej wymienione bariery w działalności firm transportowych jednoznacznie wskazują, że ich właściciele zmuszeni są do poświęcania wielu godzin pracy na załatwianie, potrzebnych dokumentów i zezwoleń w różnych urzędach, a także pochłania to duże środki finansowe.

Tabela 1

Uwarunkowania rozwoju firm transportowych

Wyszczególnienie	Pomagały	Nie miały wpływu	Przeszkadzały
	Liczba odpowiedzi		
Uwarunkowania prawne			
Pomoc urzędów państwowych w interpretacji przepisów prawa	3	15	2
Procedury bankowe	–	8	12
Licencje przewoźnika, certyfikaty itp.	–	4	16
Uwarunkowania kosztowe			
Koszty czynników wytwórczych (w tym ceny paliw)	–	–	20
Opłaty za korzystanie z infrastruktury	–	2	18
Opłaty za międzynarodowe zezwolenia	–	15	5
Podatek od środków transportu	–	3	17
Opłaty za licencje, certyfikaty, zezwoleń, ubezpieczeń itp.	–	–	20
Koszty kredytów, leasingu	–	2	18
Podatki lokalne	–	9	11
Podatki państwowe	–	14	6
Uwarunkowania administracyjne			
Wnioski składane do gmin	1	10	9
Uzyskanie w Ministerstwie Transportu zezwoleń na wyjazd	–	4	16
Uzyskanie karnetu z ZMPD[10] oraz jego ubezpieczenia	–	14	6
Odbycie obowiązkowego szkolenia i zdanie egzaminu z konwencji karnetu TIR[11] i CMR[12]	–	4	16

[10] ZMPD – Zrzeszenie Międzynarodowych Przewoźników Drogowych.

[11] TIR – Transport International Routie- w tłumaczeniu na język polski to Międzynarodowy Transport Drogowy.

[12] CMR – Międzynarodowy List Przewozowy.

Wyszczególnienie	Pomagały	Nie miały wpływu	Przeszkadzały
	Liczba odpowiedzi		
Uzyskanie numeru EORI[13] z Urzędu Celnego	–	3	17
Uzyskanie numeru POL Zrzeszenia Międzynarodowych Przewoźników Drogowych	–	13	7

Źródło: obliczenia własne na podstawie badań ankietowych.

3. Kredyt i leasing jako źródła finansowania środków trwałych w firmach transportowych

Firmy transportowe mają duże zapotrzebowanie na finansowanie środków trwałych związanych ze swoją działalnością i często na ten cel wykorzystują zewnętrzne środki finansowe. W opracowaniu przeanalizowane zostały kredyt i leasing, ze względu na fakt, że są to obecnie dwa źródła finansowania inwestycji ze środków obcych, najczęściej wykorzystywanych przez przedsiębiorców w Polsce i na świecie[14].

Zarówno kredyt jak i leasing mają wady jak i zalety. Aby zdecydować się na jedną z form finansowania przedsiębiorstwa należy przeprowadzić dokładną analizę, która forma będzie korzystniejsza w konkretnym przypadku.

Wszyscy ankietowani znają zarówno kredyt jak i leasing jako obce źródła finansowania zakupu środków trwałych (100%). Na pytanie o szerszą charakterystykę tych instrumentów badani udzielali zróżnicowanych odpowiedzi. Jeśli chodzi o kredyt wszyscy ankietowani stwierdzili, że wiedzą na czym polega procedura kredytowa, jakie są wymagania i korzystali lub obecnie mają zaciągnięte kredyty.

Słabiej wypadła znajomość leasingu, którą wskazało 12 przedsiębiorców (60%), a 9 korzystało z tej usługi (45%). W przypadku ankietowanych umowa leasingu dotyczyła samochodów.

Wśród korzyści leasingu dla leasingobiorców należy przede wszystkim wskazać na jego zalety w dziedzinie finansów przedsiębiorcy. Zalety leasingu w tej kwestii to głównie możliwość funkcjonowania na rynku mimo braku pie-

[13] EORI – Economic Operators' Registration and Identification, w tłumaczeniu na język polski oznacza System Rejestracji i Identyfikacji Podmiotów Gospodarczych.

[14] A. Dmowski, J. Sarnowski, D. Prokopowicz, *Finanse i bankowość. Teoria i praktyka*, Difin, Warszawa 2008, s. 285.

niędzy w kasie czy na rachunku bankowym, czyli innymi słowy, finansowanie własnych inwestycji z obcych środków trwałych tj. środków należących do leasingodawcy.

Na pytanie, która forma finansowania środków trwałych jest bardziej korzystna dla firmy, ankietowani wskazali w 14 przypadkach, że był to kredyt (70%), natomiast 6 przedsiębiorców (30%) wskazało, że jest to leasing. Takie oceny wynikają przede wszystkim z wiedzy, jaką mają badani na temat tych instrumentów.

Forma finansowania środków trwałych w przedsiębiorstwie zależy od decyzji jego właściciela. W tabeli 2, przedstawiono warunki korzystania z różnych form finansowania.

Kredyt funkcjonuje na polskim rynku znacznie dłużej niż leasing, którego rozwój rozpoczął się w latach dziewięćdziesiątych. Przedsiębiorcy przyzwyczaili się do wykorzystywania kredytu w obrocie gospodarczym, natomiast leasing jako forma mniej znana wzbudza większe obawy. Kredytobiorca może w trudnym okresie zrezygnować przejściowo z odpisów amortyzacyjnych, bądź dokonać sprzedaży przedmiotu[15].

Wśród wad kredytu wskazuje się na skomplikowane i długotrwałe procesy związane z uzyskaniem kredytu, co często zniechęca potencjalnych kredytobiorców. Poza tym kredyt na dłuższy okres obciąża budżet kredytobiorcy, a to powoduje pogorszenie zdolności kredytowej, jeśli zaistniałaby konieczność dodatkowego wsparcia finansowego przedsiębiorcy. Wśród zalet kredytu można wymienić finansowanie nawet bardzo kosztownych inwestycji oraz pomoc doradców kredytowych, a co za tym idzie pomoc w dostosowaniu spłaty kredytu do indywidualnych możliwości kredytobiorcy.

Tabela 2

Porównanie leasingu i kredytu jako sposobów finansowania

Wyszczególnienie	Leasing operacyjny	Leasing finansowy	Kredyt bankowy
Minimalny czas trwania umowy	Określony w ustawach podatkowych	Dowolny	Dowolny
VAT od przedmiotu	Miesięcznie płatny i doliczany do rat	Płatny z góry przy odbiorze przedmiotu leasingu	Płatny i rozliczany przez klienta (ewentualnie kredytowany przez Bank)

[15] M. Gołda, *Leasing*, Difin, Warszawa 1999, s. 41–42.

Wyszczególnienie	Leasing operacyjny	Leasing finansowy	Kredyt bankowy
VAT od miesięcznych płatności	22% od każdej płatności; rozliczany na zasadach ogólnych	Naliczany od wszystkich płatności i płatny po odbiorze przez Klienta przedmiotu leasingu; rozliczany na zasadach ogólnych	Nie występuje
Koszt uzyskania przychodu dla Klienta	Cała rata leasingowa	Część odsetkowa raty leasingowej + amortyzacja środka trwałego	Odsetki+ amortyzacja środka trwałego
Amortyzacja	Firma leasingowa	Klient	Klient
Własność środka trwałego w czasie umowy	Firma leasingowa	Firma leasingowa	Klient

Źródło: http://www.hert.pl/pdf/Tab1.%20porownanie%20sposobow%20finansowania.pdf (12.12.2013).

Bardzo często przedsiębiorcy decydują się na leasing, który podobnie jak kredyt może usprawnić działalność ich firmy. Często ta forma jest alternatywą, gdy przedsiębiorstwo nie ma wymaganej przez bank zdolności kredytowej. Ale również leasing podobnie jak kredyt posiada wady i zalety.

Leasing umożliwia korzystanie ze środka trwałego bez konieczności jego zakupu, a koszty obsługi leasingu z reguły pokrywane są z bieżących przychodów firmy uzyskiwanych dzięki użytkowaniu przedmiotu leasingu. Jednocześnie przez rozszerzenie lub odnowienie parku maszynowego przedsiębiorstwo może się szybciej rozwijać i poprawia się jego konkurencyjność[16]. Finansujący w leasingu z kolei narażony jest na wyłudzenie przedmiotu leasingu przez nieuczciwych inwestorów lub problemy związane ze starzeniem się jego przedmiotów, a co za tym idzie zmniejszeniem wartości tego przedmiotu.

Ostateczna decyzja, należy do przedsiębiorcy, na jaką formę finansowania się zdecyduje. Powinien tylko rozpatrzyć, co jest dla niego korzystniejsze, bo od tych decyzji zależy funkcjonowanie jego przedsiębiorstwa na rynku.

Podsumowanie

Jedną z podstawowych barier działalności i wzrostu sektora MSP jest bariera kapitałowa. Wzrost i rozwój sektora małych i średnich przedsiębiorstw jest

[16] H. Chynał, *Kredyty bankowe i inne formy finansowania. Poradnik dla małych i średnich firm*, wyd. II, Difin, Warszawa 2008, s. 110–111.

bowiem uzależniony od możliwości jego sfinansowania. Finansowanie to może pochodzić z nadwyżki finansowej lub z pozyskania zewnętrznych źródeł finansowania. Dostępność kapitałów oraz koszt ich pozyskania mają istotne znaczenie dla ekspansji sektora MSP i tym samym wpływają na poziom jego konkurencyjności i pozycję rynkową. Dotyczy to między innymi firm transportowych, które muszą ponosić znaczne wydatki na środki trwałe. Obecnie do najczęściej wykorzystywanych przez przedsiębiorców w Polsce i na świecie źródeł finansowania inwestycji ze środków obcych należą kredyt i leasing. Analizowane w opracowaniu firmy, korzystają z zewnętrznych źródeł finansowania. Wszyscy przedsiębiorcy korzystali z kredytów, a 45% także z leasingu. Stopień wiedzy nt. tych i innych instrumentów powoduje, że przedsiębiorca może podejmować najbardziej dla niego racjonalne decyzje, od których często zależy funkcjonowanie firmy.

Analiza przeprowadzonych uwarunkowań prawnych, kosztowych i administracyjnych rozwoju badanych przedsiębiorstw wskazuje, że są one jednoznacznie interpretowane jako bariery. A właściciele zmuszeni są do poświęcania wielu godzin pracy na załatwianie potrzebnych dokumentów i zezwoleń w różnych urzędach i instytucjach, a także pochłania dużo środków finansowych.

Szanse na lepszy i szybszy rozwój, przedsiębiorcy widzą przede wszystkim w upraszczaniu procedur urzędowych, uzyskiwania wszelkich dokumentów potrzebnych w ich działalności, jak też zmniejszaniu opłat za wydawane dokumenty. Co jest szczególnie istotne w przypadku nowo powstających firm, które borykają się z brakiem kapitału. Wskazana byłaby też pomoc urzędów państwowych w interpretacji przepisów prawa, których zawiłość często prowadzi do niepodejmowania lub rezygnacji z prowadzonej działalności.

Literatura

Chynał H., *Kredyty bankowe i inne formy finansowania. Poradnik dla małych i średnich firm*, wyd. II, Difin, Warszawa 2008.

Dmowski A., Sarnowski J., Prokopowicz D., *Finanse i bankowość. Teoria i praktyka*, Difin, Warszawa 2008.

Domańska-Szaruga B., *Rola banków spółdzielczych w rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw w regionie*, Centrum Szkoleniowe FRR Sp. z o. o., Warszawa 2007.

Gołda M., *Leasing*, Difin, Warszawa 1999.

Iwin J., Niedzielski Z., *Amortyzacja w finansach przedsiębiorstw*, Wydawnictwo Naukow Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2002.

Janik W., Paździor A., *Zarządzanie finansowe w przedsiębiorstwie*, Politechnika Lubelska, Lublin 2011.

Nowoczesne zarządzanie finansami przedsiębiorstwa, red. A. Bielawska, C.H. Beck, Warszawa 2009.

Rutkowski A., *Zarządzanie finansami*, wyd. II zmienione, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003.

Zarządzanie finansami we współczesnych przedsiębiorstwach, red. P. Szczepankowski, t. II, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania, Warszawa 2009.

The sources of financing of transport companies activity

Summary

External sources of financing of fixed assets in transport enterprises are presented on the basis of research carried out in the enterprises located within Siedlce district in Mazowieckie voivodship. The study involved 20 transport companies. Due to their activities, transport companies reveal high demand for financing the tangible assets they need and they often use external funds for this purpose. In the study it was compared credit and leasing, due to the fact that they are the two of the sources of financing investments from borrowed capital which are mostly used by entrepreneurs in Poland as well as in the world. It was also showed the external factors of enterprises development which affect their functioning.

Keywords: sources of financing, borrowed funds, fixed assets, transport companies.

Translated by Maria Niewęgłowska

EUROPA REGIONUM TOM XXI ROK 2015

DOI: 10.18276/er.2015.21-10

MILENA ANNA BERA
Szczecin

Aspekt środowiskowy inwestycji komunalnych realizowanych na obszarach cennych przyrodniczo w Polsce północno-wschodniej*

Wprowadzenie

Postępujące zmiany w prawie dotyczącym funkcjonowania samorządów terytorialnych stworzyły władzom lokalnym szersze możliwości wpływania na procesy zachodzące w sferze rozwoju gospodarczego. Zwiększeniu uległ nie tylko zakres odpowiedzialności władz gmin, ale także zakres kompetencji do samodzielnego podejmowania decyzji i kształtowania polityki finansowej. Samorządy gminne zostały wyposażone w instrumenty służące kreowaniu warunków dla rozwoju lokalnego, takie jak m.in. możliwość opracowywania programów i strategii, działalność w sferze budżetu, uprawnienia regulacyjne w sferze prawa podatkowego i zagospodarowania przestrzennego, podejmowanie decyzji administracyjnych, zawieranie umów i porozumień oraz możliwość skorzystania ze środków pomocowych krajowych i zagranicznych. Od wielu lat władze decyzyjne na szczeblu lokalnym, krajowym i międzynarodowym próbują działać na rzecz poprawy jakości środowiska naturalnego. Skuteczność tych działań wymaga odpowiednich inwestycji proekologicznych. Dzięki nim możliwe jest m.in. wdrażanie nowoczesnych technologii, korzystanie z odnawialnych źródeł

* Praca naukowa sfinansowana ze środków na naukę w latach 2010–2012 jako projekt badawczy

energii, budowa nowych obiektów służących poprawie jakości środowiska (np. nowoczesne spalarnie śmieci, oczyszczalnie ścieków).

Ważnym zadaniem dla władz gminnych funkcjonujących na obszarach cennych przyrodniczo jest sterowanie rozwojem gospodarczym w kierunku większej i możliwie pełnej zgodności z wymogami ochrony bioróżnorodności i rozwoju zrównoważonego[1]. Ponadto samorząd lokalny powinien kreować rynek inwestycji proprzyrodniczych służących aktywizacji społeczno-ekonomicznej obszarów cennych przyrodniczo, uwzględniając zrównoważone wykorzystywanie lokalnych zasobów naturalnych i aktywizację kapitału ludzkiego, respektowanie kultury i tradycji oraz systemu wartości w odniesieniu do przyrody.

W artykule zaprezentowano wyniki badań ankietowych przeprowadzonych wśród samorządów terytorialnych gmin Polski północno-wschodniej, których obszar co najmniej w 50% został objęty programem Natura 2000 lub, na których terenie znajduje się park krajobrazowy/park narodowy. Do badania zakwalifikowano 83 gminy, głównie wiejskie o charakterze rolniczym. Kwestionariusze ankietowe wypełniały osoby mające wpływ na podejmowane w gminie decyzje, w szczególności byli to włodarze gmin.

1. Inwestycje infrastrukturalne realizowane na obszarach cennych przyrodniczo z punktu widzenia zasad ochrony środowiska

Generalnie w literaturze przedmiotu obszarem cennym przyrodniczo określa się teren charakteryzujący się znaczącymi wartościami przyrodniczymi. Definicja obszaru przyrodniczo cennego opiera się na dwóch kryteriach: przyrodniczym i ekonomicznym. Biorąc pod uwagę kryterium przyrodnicze, które zostało przyjęte na IV Światowym Kongresie Parków Narodowych i Obszarów Chronionych, obszar przyrodniczo cenny „jest to obszar lądu lub morza o wysokiej różnorodności biologicznej, a także związane z nim zasoby naturalne i kulturowe, zasługujące na utrzymanie w stanie względnie niezmienionym". Powinny też obejmować tereny strefy buforowej, czyli otulinę. Według kryterium ekonomicznego, jest to obszar, którego różnorodność biologiczna i krajo-

[1] J. Jarosik, *Kompendium wiedzy o sieci Natura 2000 dla samorządu*, Wydawca Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Warszawa 2013, s. 14.

brazowa stanowi lub może stanowić (przy doborze właściwych metod i kierunków) dominujący czynnik działalności gospodarczej lub w istotny sposób ogranicza konwencjonalne formy gospodarowania[2].

W potocznym rozumieniu obszar cenny przyrodniczo najczęściej traktowany jest jako synonim terenu chronionego. Obszary te pełnią głównie funkcje przyrodnicze – kluczowe do zachowania równowagi ekologicznej, a jednocześnie wpływają na poziom dobrobytu lokalnych społeczności.

Kluczową rolę w rozwoju lokalnym i regionalnym niewątpliwie odgrywają inwestycje, dla których punktem wyjścia są potrzeby lokalne oraz warunki ich realizacji[3]. W literaturze przedmiotu pojęcie inwestycji definiowane jest w różny sposób. Najogólniej można stwierdzić, iż inwestycje to długookresowe, obarczone ryzykiem alokowanie zasobów ekonomicznych (nakładów inwestycyjnych) w celu osiągnięcia korzyści w przyszłości, podkreślając cztery charakterystyczne cechy inwestycji[4]:

- nakład (alokacja kapitału własnego i obcego),
- korzyść (oczekiwany efekt z realizacji inwestycji),
- czas (okres zaangażowania kapitału oraz uzyskania korzyści),
- ryzyko (możliwość wystąpienia odchyleń od wartości planowanych nakładów),
- korzyści z okresu zaangażowania kapitału, cyklu życia inwestycji).

Inwestycje samorządowe powinny stanowić jeden ze środków realizacji polityki inwestycyjnej gminy służącej rozwojowi lokalnemu. Zdolność do inwestowania pojawia się wtedy, gdy samorząd posiada wolne środki finansowe (tzn. środki, które pozostały w dyspozycji gminy po zaspokojeniu bieżących potrzeb społecznych) oraz zewnętrzne środki pozyskane do realizacji danych przedsięwzięć inwestycyjnych. Zdolność inwestycyjna gminy oznacza możliwość realizowania długookresowych inwestycji (zarówno społecznych i gospodarczych) bez potrzeby ograniczania realizacji zadań bieżących. W praktyce o zasadności realizacji inwestycji często decydują możliwości finansowe (środki własne i obce) oraz poparcie społeczne. Potrzeby zbiorowe społeczności lo-

---

[2] G. Dobrzański, *Rozważania na temat pojęcia obszarów przyrodniczo cennych*, Maszynopis, Politechnika Białostocka, Białystok 2000, s. 10.

[3] B. Filipiak, M. Kogut, A. Szewczyk, M. Zioło, *Rozwój lokalny i regionalny. Uwarunkowania, finanse, procedury*, Wydawnictwo Fundacji na rzecz Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2005, s. 64.

[4] W. Rogowski, *Rachunek efektywności inwestycji*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2004, s. 15–16.

kalnej bywają określane szczegółowiej jako: egzystencjalne, rezydencjalne, kulturalne, społeczne, rozwojowe. Stanowią one szeroki zakres możliwości ich zaspokajania. Potrzeby te mogą być zarówno podstawowe, jak również wyższego rzędu. Warunkiem osiągnięcia optymalnego rozwoju lokalnego jest równomierne zaspokajanie różnych potrzeb lokalnej społeczności w krótkookresowej i w dłuższej perspektywie czasu.

Racjonalne inwestycje lokalne kreują rozwój społeczno gospodarczy (ekorozwój) gminy w długim i krótkim okresie. Przyjęto, że inwestycje służące budowie i rozbudowie lokalnej infrastruktury technicznej i społecznej powinny być podstawowym czynnikiem wzrostu wartości majątku gminy. W teorii i praktyce wielkość wydatków (nakładów) inwestycyjnych oraz efektów rzeczowych uzyskanych z inwestycji bywają zaliczane do podstawowych mierników rozwoju społeczno gospodarczego gminy.

Lokalne inwestycje infrastrukturalne na obszarach chronionych, głównie dotyczące tzw. inwestycji liniowych, czyli dróg, tras kolejowych, linii energetycznych, czy rurociągów często sprowadzają się do wyboru wariantu nie tyle nieszkodliwego dla środowiska, ale powodującego najmniej potencjalnych szkód. Podstawowym zadaniem władz gminy, już na etapie prac koncepcyjno-projektowych, jest poszukiwanie takiej lokalizacji, która byłby jak najmniej szkodliwa dla środowiska, a zwłaszcza dla tych elementów dziedzictwa przyrodniczego, które należy zachować w nienaruszonym stanie. O wyborze konkretnej trasy decydują często zasady ochrony przyrody i krajobrazu. Ponadto w Polsce północno-wschodniej istnieje wiele zaległości odnośnie infrastruktury technicznej i społecznej, a inwestycje w zakresie jej budowy i rozbudowy na obszarach cennych przyrodniczo są bardzo czasochłonne.

Samorząd terytorialny planując daną inwestycje powinien rozważyć wszystkie argumenty za i przeciw podejmowanym działaniom. Łatwo można naruszyć równowagę środowiska, dlatego potrzebna jest szczegółowa, obiektywna wycena lub przynajmniej próba oceny potencjalnych zysków i strat. Często nakłady potrzebne na odtworzenie utraconych walorów środowiska są bardzo kosztowne, a niekiedy części z nich już nigdy nie da się odzyskać[5].

[5] H. Kruk, *Przyrodnicza konkurencyjność regionów*, Wydawnictwo „Dom Organizatora" Toruń 2010, s. 235.

1. Wyniki badań

Poważnym problemem na terenie badanych gmin posiadających wyjątkowe walory przyrodnicze jest poziom infrastruktury technicznej. Włodarze gmin podkreślają, iż inwestycje w rozwój infrastruktury technicznej są priorytetem ich działalności, mającej na celu wzrost standardu życia mieszkańców. Ponadto występowanie obszarów chronionych powinno skłaniać władze do stosowania rozwiązań prośrodowiskowych w trakcie realizacji inwestycji infrastrukturalnych.

Tabela 1

Komunalne inwestycje ekologiczne realizowane przez badane gminy

Lp.	Rodzaj przedsięwzięcia	Odpowiedzi respondentów (%)		
		Tak lub jesteśmy w trakcie realizacji	Planujemy zrealizować	Nie
1	Rozbudowa sieci wodociągowej	93	5	2
2	Rozbudowa sieci kanalizacyjnej	80	12	8
3	Rozbudowa sieci gazociągowej	19	5	76
4	Budowa/modernizacja oczyszczalni ścieków	59	12	29
5	Inwestycje w przydomowe oczyszczalnie ścieków	46	30	24
6	Budowa wysypiska śmieci	34	2	64
7	Zakup kontenerów na odpady	42	14	24
8	Budowa instalacji do recyklingu odpadów komunalnych	16	9	75
9	Inwestycje w urządzenia do kompostowania odpadów komunalnych	14	12	74
10	Inwestycje modernizacyjne służące oszczędności energii	27	12	61
11	Inwestycje związane z wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii	15	14	71

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych wśród samorządów lokalnych.

Przeprowadzone w gminach badania dotyczące komunalnych inwestycji proekologicznych wskazują na niedoinwestowanie i podstawowe braki w zakresie gospodarką odpadami, w porównaniu do sektora wodno-ściekowego. Na terenie większości badanych gmin zrealizowano bądź są prowadzone inwestycje w rozbudowę sieci wodociągowo-kanalizacyjnej. Natomiast prawie połowa

gmin nie posiada na swoim terenie oczyszczalni ścieków, 75% badanych nie posiada instalacji do recyklingu odpadów komunalnych. Składowane odpady są w większości nieprzetworzone i niesegregowane, dlatego niezwykle istotne jest podejmowanie działań w sektorze odpadowym. Rozbudowa i poprawa istniejącej infrastruktury, w tym dotyczącej zagospodarowania odpadów, jest ważna z punktu widzenia rozwoju społeczno-ekonomicznego, ale również z punktu widzenia ochrony środowiska naturalnego. Inwestycje z zakresu gospodarki odpadami pomagają utrzymać wysokiej jakości zasoby przyrodnicze, jednocześnie umożliwiając racjonalne gospodarowanie tymi zasobami. Mając na uwadze pożądany przez gminy rozwój turystyki, należy również podkreślić, że zarówno istniejący, jak i potencjalny ruch turystyczny wiąże się z generowaniem dodatkowych odpadów, których zagospodarowanie staje się tym bardziej istotne dla ochrony środowiska.

Włodarze gmin zwracają uwagę, że realizacja proekologicznej polityki rozwoju infrastruktury technicznej niesie za sobą pewne problemy, jak znaczące wydłużenie się procedur administracyjnych spowodowanych chociażby wprowadzeniem na etapie przygotowania inwestycji inwentaryzacji przyrodniczej, która odsuwa realizację inwestycji w czasie. Następnie podkreślają problem znaczącego wzrostu kosztów realizacji inwestycji ze względu na koszty towarzyszące związane z ochroną środowiska. Ostatecznie jednak to poziom realizacji inwestycji infrastrukturalnych oraz powszechna dostępność do infrastruktury wpływa na możliwość pełnienia przez gminę swoich funkcji (turystycznych, wypoczynkowych) oraz decyzji podmiotów gospodarczych o prowadzeniu swojej działalności w danej gminie.

Należy przy tym pamiętać, iż rozwój turystyki stanowi zagrożenie dla środowiska przyrodniczego. Gminy posiadające obszary o najwyższych walorach przyrodniczych najsilniej reagują na skutki penetracji turystycznej. Według badań przeprowadzonych przez Zakład Ochrony Przyrody Instytutu Badawczego Leśnictwa, we wszystkich parkach narodowych Polski, turystyka powoduje bardzo poważne zmiany w funkcjonowaniu ekosystemów na obszarach chronionych. Zidentyfikowane zagrożenia można również odnieść do badanego w pracy obszaru gmin. Są to m.in.:

- hałas i zanieczyszczenia,
- niszczenie roślinności, przyrody nieożywionej, gleby,
- zmiany krajobrazu, mikroklimatu i struktury biocenoz,
- obniżenie walorów dydaktycznych, naukowych i turystycznych.

Ponadto budowa obiektów i urządzeń turystyki pochłania wielkie powierzchnie gruntów. Najczęściej tworzy się je w pobliżu najbardziej atrakcyjnych krajobrazowo terenów. Często buduje się obiekty zupełnie nie pasujące do otoczenia, zaburzające zabudowę wsi[6]. A więc głównym typem turystyki jaka powinna być rozwijana na obszarach chronionych jest agroturystyka czy też ekoturystyka (w wąskim rozumieniu tego słowa). Jest to taki rodzaj turystyki, która próbuje pogodzić sprzeczne interesy turysty, który z jednej strony pragnie przebywać w środowisku jak najmniej zdegradowanym, z drugiej sam to środowisko niszczy, wymagając coraz liczniejszych udogodnień.

Stąd też agroturystyka może być skutecznym narzędziem czynnej ochrony przyrody. Stwarza ona wiele możliwości zarówno do podnoszenia poziomu wrażliwości na problemy środowiska, jak i zwiększania stopnia wiedzy przyrodniczej[7].

Istotne z punktu widzenia zasad ochrony środowiska są również inwestycje modernizacyjne służące oszczędności energii oraz związane z wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii. Spośród badanych gmin jedynie 27 % zrealizowało inwestycje dające możliwości poprawy efektywności energetycznej w gminie. Ponadto większość (71 %) samorządów lokalnych nie przeprowadziło inwestycji związanych z wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii. Inwestycje te wymagają od gminy przeprowadzenia wielu prac planistycznych oraz opracowania dokumentów, dotyczących wpływu na środowisko.

Podsumowanie

Realizowanie inwestycji infrastrukturalnych jest jednym z najważniejszych, a zarazem najtrudniejszych pod względem finansowym zadań władz gminy. Jest to szczególnie wyraźne w zakresie proekologicznych inwestycji w infrastrukturę techniczną. Obszar badanych gmin jest jednym z najczystszych ekologicznie terenów Polski. Władze lokalne często podają cenne walory przyrodnicze jako atut i silną stronę gminy. Niestety borykają się one z dużym problemem jakim jest niski poziom rozwoju infrastruktury technicznej. Poprawa

[6] B. Mickiewicz, A. Żych, *Turystyka wiejska jako ważny element rozwoju zrównoważonego „gmin naturowych" położonych na obszarze Zielonych Płuc Polski*, Wydawnictwo Stowarzyszenie Naukowe Instytut Gospodarki i Rynku, Szczecin 2012, s. 172–173.

[7] J. Siekierski, Ł. Popławski, *Usługi turystyczne jako forma przedsiębiorczości na obszarach wiejskich*, Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie, nr 3 (14), Tarnów 2009, s. 154.

istniejącej infrastruktury wodno-kanalizacyjnej oraz infrastruktury związanej z gospodarką odpadami jest niezbędna w realizowaniu właściwej strategii rozwoju gmin. Szczególnie mając na uwadze pożądany przez władze rozwój turystyki oraz promowanie zrównoważonego wykorzystania zasobów. W badanych gminach istnieje bardzo duża potrzeba podjęcia działań wspierających zapobieganie powstawaniu odpadów, ich recykling i ponowne wykorzystanie w taki sposób, aby uzyskać optymalną redukcję wpływu na zasoby naturalne. Aby możliwe było osiągnięcie wysokich poziomów recyklingu należy dążyć m.in. do zmiany zachowań społeczeństwa w zakresie gospodarki odpadami.

Osiągnięcie tego efektu jest możliwe przez właściwą edukację w zakresie postępowania z odpadami oraz stworzenie odpowiedniego dla danych warunków lokalnych systemu gospodarowania odpadami.

Literatura

Dobrzański G., *Rozważania na temat pojęcia obszarów przyrodniczo cennych*, Maszynopis, Politechnika Białostocka, Białystok 2000.

Filipiak B, Kogut M., Szewczyk A., Zioło M., *Rozwój lokalny i regionalny. Uwarunkowania, finanse, procedury*, Wydawnictwo Fundacji na rzecz Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2005.

Jarosik J., *Kompendium wiedzy o sieci Natura 2000 dla samorządu*, Wydawca Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Warszawa 2013.

Kruk H., *Przyrodnicza konkurencyjność regionów*, Wydawnictwo Dom Organizatora, Toruń 2010.

Mickiewicz B., Żych A., *Turystyka wiejska jako ważny element rozwoju zrównoważonego „gmin naturowych" położonych na obszarze Zielonych Płuc Polski*, Wydawnictwo Stowarzyszenie Naukowe Instytut Gospodarki i Rynku, Szczecin 2012.

Rogowski W., *Rachunek efektywności inwestycji*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2004.

Siekierski J., Popławski Ł., *Usługi turystyczne jako forma przedsiębiorczości na obszarach wiejskich*, Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie, nr 3 (14), Tarnów 2009.

The environmental aspect of municipal investments realized in naturallyvaluable areas in north-eastern Poland

Summary

For many years, the local and national authorities are trying to work to improve the quality of the environment. The effectiveness of these actions requires appropriate environmental investments. They make it possible implementation of modern technologies, the use of renewable energy sources, construction of new facilities to improve the quality of the environment. The article presents the results of surveys conducted among local governments municipalities in north-east Poland where the area of at least 50% is covered by the Nature 2000 program or where is situated national/landscape park. The study included 83 municipalities, mostly rural of agricultural character. Survey questionnaires filled people who have influence on the decisions taken in the community.

Keywords: council ecological investments, protected areas, local self-government.

Translated by Milena Anna Bera

EUROPA REGIONUM TOM XXI ROK 2015

DOI: 10.18276/er.2015.21-11

JOANNA BUKS, KONRAD PRANDECKI
Warszawa

Usługi środowiska w rolnictwie

Wprowadzenie

Usługi środowiska to działalność ekosystemów, która przynosi korzyści człowiekowi. Zazwyczaj procesy te są uznawane za efekty zewnętrzne, które nie mają wartości wyliczanej w pieniądzu. Jednakże ich znaczenie jest fundamentalne dla zachowania ciągłości rozwoju i egzystencji ludzkiej. W szczególności jest to widoczne w rolnictwie, gdzie mogą one w istotny sposób wpływać na długookresową produktywność, ale są ignorowane z powodu chęci uzyskania przez gospodarstwa jak największych, krótkookresowych korzyści. Taka działalność prowadzi do wystąpienia długookresowych zagrożeń dotyczących m.in. spadku żyzności gleby, jej erozji, nadmiernego zanieczyszczenia oraz wystąpienia deficytów wody.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie usług środowiska powiązanych z rolnictwem i określenie ich wzajemnych interakcji. Obecny stan wiedzy na temat ekologicznych relacji w rolnictwie oraz na temat wartości ekonomicznej tych powiazań jest niewystarczający. Ich rozpoznanie przyczyni się do wyboru właściwej ścieżki trwałego rozwoju rolnictwa oraz pomoże usprawnić działalność państwa w zakresie internalizacji efektów zewnętrznych[1]. Charakterystyka usług oraz ich odpowiednia klasyfikacja jest warunkiem niezbędnym do

[1] W. Zhang, T.H. Ricketts, C. Kremen, K. Carney, S.M. Swinton, *Ecosystem services and disservices to agriculture*, „Ecological Economics" 2007, vol. 64 (2), s. 253–260.

dalszych badań produktywności rolnictwa w ramach koncepcji zrównoważonego rozwoju oraz wielokryterialnej wyceny praktyk rolniczych umożliwiających trwałe gospodarowanie zasobami i zapewnienie ciągłości egzystencji ludzkiej.

1. Usługi środowiska – podstawowe pojęcia

Z antropogenicznego punktu widzenia usługi środowiska to pożytki dla człowieka wynikające z funkcjonowania ekosystemu[2]. W literaturze przedmiotu dostępnych jest wiele definicji tego zagadnienia różniących się nie tylko wyjaśnieniami, ale również podejściem, tj. równoczesnym stosowaniem kilku nazw dla tego samego pojęcia, tj. usług (lub świadczeń) środowiska albo ekosystemu[3]. Najczęściej przywołuje się definicję zamieszczoną w raporcie *Millenium Ecosystem Assessment – MEA*[4], gdzie usługi środowiska traktowane są jako korzyści dla człowieka uzyskiwane bezpośrednio lub pośrednio z ekosystemów. Z kolei G.C. Daily[5] uważa, że są to warunki i procesy, poprzez które naturalne ekosystemy i gatunki umożliwiają i wypełniają ludzkie życie.

Według A. Mizgajskiego i M. Stępniewskiej[6] bardziej właściwym pojęciem określającym usługi środowiska wydaje się świadczenie ekosystemów. Jest to spowodowane jego szerszym wydźwiękiem, ponieważ poza usługami obejmuje również dobra, które człowiek otrzymuje dzięki funkcjonowaniu ekosystemów. Jednakże, warto zwrócić uwagę, że w ekonomii pod pojęciem: usługi i świadczenia kryją się nieco odmienne zagadnienia.

---

[2] TEEB, *The Economics of Ecosystems and Biodiversity Ecological and Economic Foundations*, Earthscan, London and Washington 2010, s. 12.

[3] Zagadnieniu usług środowiska (*ecosystem service*) wielokrotnie poświęcali uwagę polscy naukowcy np.: A. Mizgajski, A. Michałowski, B. Poskrobko, T. Żylicz, A. Graczyk. Spośród zagranicznych badaczy warto wyróżnić: S.M. Swintona, G.P. Robertsona, H.R. Stallmana, W. Zhanga, R. Constanzę, G.C. Daily'ego.

[4] MEA, *Millenium Ecosystem Assessment, 2005. Ecosystems and Human Well-being; A Framework for Assessment*. Island Press, Washington 2005 http://www.mille-nniumassessment. org/en/Framework.html, s. 9.

[5] G.C. Daily, *Nature's Services Societal Dependence on Natural Ecosystems*, Island Press, Covelo California 1997, s. 3.

[6] A. Mizgajski, M. Stępniewska, *Koncepcja świadczeń ekosystemów a wdrażanie zrównoważonego rozwoju*, w: *Ekologiczne problemy zrównoważonego rozwoju*, red. D. Kiełczewski, B. Dobrzańska, Wydawnictwo Wyższa Szkoła Ekonomiczna Białystok 2009, s. 12–13.

B. Poskrobko[7] określa usługi środowiska jako walory, siły i procesy przyrodnicze oraz efekty ich istnienia i funkcjonowania, dostarczające pozamaterialnych dóbr, które są niezbędne do egzystencji ludzi. Podkreśla on ich znaczącą rolę w przebiegu gospodarczych procesów wytwórczych przy jednoczesnym fizycznym nieuczestniczeniu w nich. Zaznacza również przy tym, że pojęcia usług i świadczeń środowiska mogą być utożsamiane, ponieważ odnoszą się do tego samego obiektu.

Podjęte zostały również próby zdefiniowania usług środowiska przez *European Environment Agency* na potrzeby ich wyceny. Określono je jako pożytki, które zapewnia ekosystem dla dobrostanu człowieka, i które wynikają z oddziaływania procesów biotycznych i abiotycznych. Ostatecznie usługi środowiska są definiowane jako finalny wynik lub produkty z systemów ekologicznych, które są bezpośrednio konsumowane lub wykorzystywane przez ludzi[8]. Innymi słowy, usługi ekosystemu są postrzegane jako „pożyteczne rzeczy", które ekosystem „dostarcza" ludziom. Takie rozumienie powoduje, że pojęcie „usługi" obejmuje zarówno dobra, jak i usługi.

Usługi środowiska są klasyfikowane na wiele sposobów. Niewątpliwie każda próba takiego podziału pozwala lepiej zrozumieć pojęcie usług środowiska, których dostarcza ekosystem[9]. Najczęściej stosowaną klasyfikację usług zaprezentowano w MEA[10], gdzie wyróżniono:

---

[7] B. Poskrobko, *Usługi środowiska jako kategoria ekonomii zrównoważonego rozwoju*, „Ekonomia i Srodowisko" 2010, nr 1(37), s. 21.

[8] R.H. Haines-Young, M. Potschin, *Common International Classification of Ecosystem Services (CICES)*: 2011 Update. Paper prepared for discussion at the expert meeting on ecosystem accounts organised by the UNSD, the EEA and the World Bank, London, December 2011. Centre for Environmental Management School of Geography, University of Nottingham/European Environment Agency, s. 2.

[9] E. Kośmicki, *Zrównoważony rozwój w warunkach globalnych zagrożeń i integracji europejskiej*, w: *Zrównoważony rozwój – doświadczenia polskie i europejskie*, red. S. Czaja, Wydawnictwo I-BiS, Wrocław 2005; G.C. Daily, *Nature's Services Societal Dependence on Natural Ecosystems*, Island Press, Covelo California 1997; R.S. de Groot, M.A. Wilson, R.M.J. Boumans, *A typology for the classification, description and valuation of ecosystem functions, goods and services*, Ecological Economics 41, 2002; MEA, *Millenium Ecosystem Assessment, 2005. Ecosystems and Human Well-being; A Framework for Assessment*. Island Press, Washington 2005 http://www.millenniumassessment.org/en/Framework.html.; TEEB, *The Economics of Ecosystems and Biodiversity Ecological and Economic Foundations*, Earthscan, London and Washington 2010.

[10] MEA, *Millenium Ecosystem Assessment, 2005. Ecosystems and Human Well-being; A Framework for Assessment*. Island Press, Washington 2005 http://www.millenniumassessment.org/en/Framework.html.

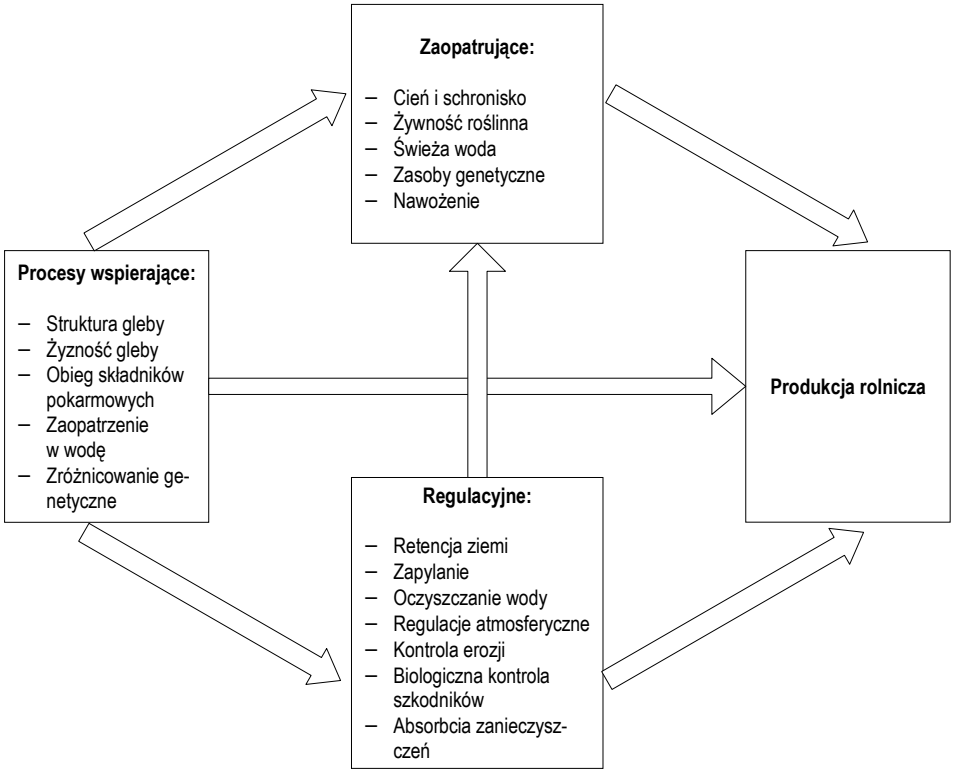
1. Podstawowe (wspierające, *supporting services*), niezbędne do dostarczania przez przyrodę pozostałych kategorii usług, które warunkują życie na Ziemi, np. zdolność do fotosyntezy, produkcja pierwotna, tworzenie gleb, obiegi w przyrodzie pierwiastków i substancji warunkujących życie (węgla, tlenu, wody).
2. Zaopatrujące (zasobowe, *production services*, *provisioning services*), np. pożywienie, woda, drewno, włókna, biopaliwa.
3. Regulujące (*regulating services*), czyli takie jak np. pochłanianie zanieczyszczeń, kształtowanie klimatu, łagodzenie fali wezbraniowej, oczyszczanie wody, utylizacja odpadów, itp.
4. Kulturowe (*cultural services*), czyli niematerialne korzyści, jakie otrzymuje człowiek np. estetyczne, rekreacyjne, religijne, zróżnicowanie kulturalne, poczucie przynależności terytorialnej, postrzeganie dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego, wpływ na edukację, inspirację twórczą, zmysł artystyczny, wypoczynek i turystyka przyrodnicza.

2. Usługi środowiska w rolnictwie

W początkowym okresie badań nad usługami środowiska w rolnictwie wyodrębniano jedynie usługę wytwarzania pożywienia, która została sklasyfikowana jako zaopatrująca[11]. Jednakże dość szybko zauważono, że ekosystem dostarcza szeregu mniejszych, ale równie ważnych usług, istotnych dla produkcji rolniczej, m.in.: strukturę gleby, żyzność, obieg składników pokarmowych, retencję gleby, zaopatrzenie w wodę, zapylanie. Ponadto, z rolnictwem i gospodarką gruntami wiążą się inne usługi mające istotne znaczenie dla człowieka i środowiska, w tym jego bioróżnorodności. Zaliczyć do nich można m.in. funkcje ochronne (np. zmniejszanie naporu wiatru przez lasy i sady), piękno krajobrazu, absorbcję CO_2, fizyczne oczyszczanie powietrza, zapewnienie funkcjonowania innym gatunkom i całym ekosystemom, zapobieganie powodziom, kontrola jakości wody itp. Relacje pomiędzy najważniejszymi usługami związanymi z produkcją rolną przedstawiono na rysunku 1. Rolnictwo bazuje na usługach wspierających, ale inne elementy są równie istotne. Podstawowe zna-

[11] MEA, *Millenium Ecosystem Assessment, 2005. Ecosystems and Human Well-being; A Framework for Assessment*. Island Press, Washington 2005 http://www.millenniumassessment.org/en/Framework.html.

czenie mają procesy tworzenia gleby i jej struktury oraz żyzności, m.in. poprzez rozkład materii organicznej i obieg składników odżywczych. Spośród usług regulacyjnych priorytetowe znaczenie ma zapylanie roślin.

Rys. 1. Usługi środowiska wpływające na produkcję rolniczą

Źródło: E. Aisbett, M. Kragt, *Valuing Ecosystem Services to Agricultural Production to Inform Policy Design: An Introduction*, Environmental Economics Research Hub Research Reports, „Research Report" 2010, no. 73, s. 8.

Na prezentowanym rysunku wskazano również istnienie usług zaopatrujących. Warto też podkreślić, że z rolnictwem powiązane są usługi kulturowe, m.in. wynikające z istnienia piękna krajobrazu, zachowania unikalnych walorów przyrody, co może mieć również wartość edukacyjną.

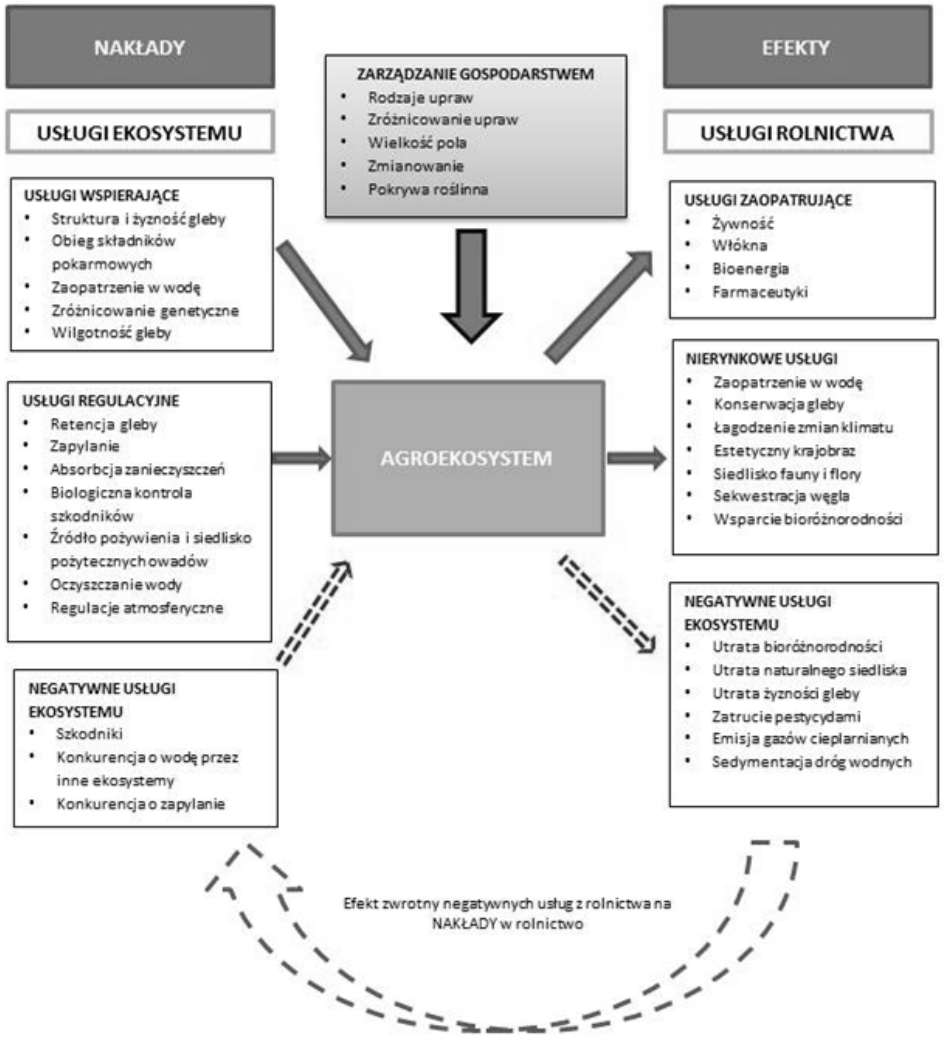
Istotne znaczenie mają też powiązania między usługami, np. usługa bioróżnorodności wspierana przez rolnictwo może stanowić usługę kulturową

i jednocześnie generować usługi wspierające dla agroekosystemu i innych ekosystemów[12].

Ekosystem wytwarza również usługi o charakterze negatywnym (*dis-services*), które oddziałują na dobrostan człowieka i rolnictwo[13]. Przykładami takich usług może być konkurencja o wodę, zachwaszczenie, patogeny (rys. 2). Usługi o charakterze negatywnym w przypadku rolnictwa polegają na redukcji produktywności lub wzroście kosztów produkcji.

[12] A.G. Power, *Ecosystem services and agriculture: tradeoffs and synergies*, Phil. Trans. R. Soc. B, 365(2010).

[13] W. Zhang, T.H. Ricketts, C. Kremen, K. Carney, S.M. Swinton, *Ecosystem services and dis-services to agriculture*, „Ecological Economics" 2007, vol. 64 (2); H.R. Stallman, *Ecosystem services in agriculture: Determining suitability for provision by collective management*, „Ecological Economics" 2011; A.G. Power, *Ecosystem services and agriculture: tradeoffs and synergies*, Phil. Trans. R. Soc. B, 365(2010).

Rys. 2. Wpływ zarządzania gospodarstwem na przepływ pozytywnych i negatywnych (*dis-services*) usług ekosystemu do i z agroekosystemu

Źródło: opracowanie własne, na podstawie W. Zhang, T.H. Ricketts, C. Kremen, K. Carney, S.M. Swinton, *Ecosystem services and dis-services to agriculture*, „Ecological Economics" 2007, vol. 64, iss. 2, s. 2; A.G. Power, *Ecosystem services and agriculture: tradeoffs and synergies*, Phil. Trans. R. Soc. B, 365(2010), s. 2960.

3. Produkcja rolna a usługi środowiska

Przewidywany przyrost liczby ludności oraz zmiany w zakresie bogactwa[14] powodują, że zapewnienie potrzeb żywnościowych ludzkości w połowie XXI w. będzie wymagać wzrostu podaży żywności o co najmniej 70%[15]. Wymaga to wzrostu produkcji rolnej, które może być realizowane na dwa sposoby: poprzez intensyfikację nakładczą lub agroekologię.

Pierwszy z nich jest dominujący. Polega na narastającym zwiększaniu wykorzystania tradycyjnych czynników wzrostu produkcji. W długim okresie skutkuje to wyjaławianiem gleby i spadkiem produktywności rolnictwa, które musi być kompensowane nawożeniem. Badania pokazują, że kontynuacja takich praktyk grozi naruszeniem równowagi na skalę globalną[16].

W drugim przypadku stosowanie odpowiednich praktyk rolniczych powoduje trwałe utrzymanie równowagi w zakresie podaży usług środowiska. W krótkim okresie takie podejście skutkuje utratą części dochodu, ale w długim umożliwia uzyskiwanie podobnych, a nawet, z makroekonomicznego punktu widzenia, lepszych wyników w zakresie produktywności. Takie podejście jest określane jako zrównoważona intensyfikacja, czyli „większa produkcja z tych samych użytków rolnych, połączona z redukcją negatywnych wpływów na środowisko i podnosząca swój wkład w naturalny kapitał i przepływ usług środowiskowych”[17]. Wymaga to długookresowego, strategicznego myślenia w zakresie zarządzania gospodarstwem rolnym. Zagrożenie, iż wybór technologii nieszkodzących ekosystemowi znacznie zmniejszy podaż produktów rolniczych, jest realne, ale jego skala niewielka. Osiągnięcie kompromisu między usługami zaopatrującymi, takimi jak: produkcja żywności, włókien czy biopaliw, a usługami regulującymi takimi jak oczyszczanie wody, ochrona gleby czy sekwestracja węgla, jak również z usługami kulturalnymi i zapewnieniem bioróżnorodności, jest więc możliwe. Stąd również płynie konieczność wyceny usług

[14] Por. K. Prandecki, K.A. Nawrot, , M. Wawrzyński, *Nowe centrum i nowe peryferia połowy XXI wieku*, „Przyszłość Świat-Europa-Polska” 2013, nr 28 (2).

[15] FAO, *World agriculture towards 2030/2050: Interim report,* Food and Agriculture Organization of the United Nations, www.fao.org/fileadmin/templates/em2009/docs/FAO_2006_.pdf.

[16] J. Rockström, W. Steffen, K. Noone, Persson, Asa, Chapin III, F.S., Lambin, E., Schellnhuber, H.J., *Planetary boundaries: exploring the safe operating space for humanity*, „Ecology and Society” 2009, nr 14 (2).

[17] FAO, *Save and grow. A policymaker's guide to the sustainable intensification of smallholder crop production*, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome 2011.

środowiska, zarówno tych wspierających produktywność, jak i stojących w konflikcie z nią.

Prawidłowe funkcjonowanie usług środowiska zależy zatem od prowadzonej działalności rolnej. Wpływ rolnictwa na stan środowiska sprowadza się do wyboru określonych praktyk rolniczych, które powinny być uzasadnione ekonomicznie tj. przynosić satysfakcjonujący dochód, być akceptowalne społecznie pod względem jakości żywności, jak również pozytywnie oddziaływać na środowisko przyrodnicze i jakość życia człowieka[18]. Podobnie uważa J. Zegar[19], twierdząc, że rolnictwo nie jest wrogiem dla środowiska. Niebezpieczeństwo stanowią tylko pewne technologie. Stosowanie poprawnych praktyk rolniczych może wzbogacić środowisko, a nie tylko je zubażać.

Zarówno produkcja roślinna, jak i zwierzęca powinny być zarządzane jako ekosystem, gdzie każda decyzja opiera się na informacjach o ewentualnych kosztach środowiskowych[20]. Stąd również często określa się w literaturze rolnictwo jako agroekosystem. Jest to wynikiem zmiany postrzegania rolnictwa, ponieważ nie jest ono już traktowane jako oddzielny systemem, lecz tworzy swoisty ekologiczny kompleks. Konsekwencją tego jest szersze spojrzenie na procesy gospodarowania, które również wymagałoby wielokryterialnego podejścia, a nie ograniczania kosztów i korzyści prowadzonej działalności jedynie do wymiaru finansowego.

Podsumowanie

Rolnictwo jako system zarządczy ekosystemem dostarcza usług zaopatrujących, które są niezbędne dla człowieka. Oczywiście korzysta ono również z innych usług ekosystemu, takich jak regulacyjne, wspierające i zaopatrujące. Maksymalizowanie usług zaopatrujących, które wydaje się koniecznością wynikającą z analiz wzrostu populacji ludzkiej i zwiększenia potrzeb żywnościowych w przyszłości, z mikroekonomicznego punktu widzenia, stoi w konflikcie z innymi usługami środowiska. W przypadku długookresowej wielokryterialnej

[18] R. Baum, J. Śleszyński, *Trwały i zrównoważony rozwój gospodarstwa rolnego*, w: *Ekologiczne problemy zrównoważonego rozwoju*, red. D. Kiełczewski, B. Dobrzańska, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej, Białystok 2009, s. 224–225.

[19] J.St. Zegar, *Współczesne wyzwania rolnictwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN Warszawa 2012, s. 94.

[20] G.P. Robetson, S.M. Swinton, *Reconciling agricultural productivity and environmental integrity: a grand challenge for agriculture*, „Front Ecol Environ" 2005, nr 3 (1), s. 38.

oceny wydaje się, że istnieje przewaga korzyści nad kosztami. Kluczową rolę odgrywają więc praktyki rolnicze, które mogą wpłynąć na zwiększenie przepływu usług z rolnictwa i zminimalizować negatywne usługi działalności pomijającej potrzeby środowiska. Kompromis może zostać osiągnięty dzięki dokonaniu operacjonalizacji tych usług. Mając na uwadze zwrotne oddziaływanie negatywnych usług wytwarzanych przez rolnictwo, właściwym kierunkiem w tym zakresie wydaje się minimalizacja kompromisu, a maksymalizacja synergii usług.

Literatura

Aisbett E., Kragt M., *Valuing Ecosystem Services to Agricultural Production to Inform Policy Design: An Introduction*, Environmental Economics Research Hub Research Reports, Research Report no. 73 October 2010.

Baum R., Śleszyński J., *Trwały i zrównoważony rozwój gospodarstwa rolnego*, w: *Ekologiczne problemy zrównoważonego rozwoju*, red. D. Kiełczewski, B. Dobrzańska, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej, Białystok 2009.

Daily G.C., *Nature's Services Societal Dependence on Natural Ecosystems*, Island Press, Covelo California 1997.

FAO, *Save and grow*. *A policymaker's guide to the sustainable intensification of smallholder crop production*, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome 2011.

FAO, *World agriculture towards 2030/2050: Interim report*, Food and Agriculture Organization of the United Nations, www.fao.org/fileadmin/templates/em2009/docs/FAO_2006_.pdf.

Groot de R.S., Wilson M.A., Boumans R.M.J., *A typology for the classification, description and valuation of ecosystem functions, goods and services*, „Ecological Economics" 2002, no. 41.

Haines-Young R.H., Potschin M., *Common International Classification of Ecosystem Services (CICES)*: 2011 Update. Paper prepared for discussion at the expert meeting on ecosystem accounts organised by the UNSD, the EEA and the World Bank, London, December 2011. Centre for Environmental Management School of Geography, University of Nottingham/European Environment Agency.

Kośmicki E., *Zrównoważony rozwój w warunkach globalnych zagrożeń i integracji europejskiej*, w: *Zrównoważony rozwój – doświadczenia polskie i europejskie*, red. S. Czaja, Wydawnictwo I-BiS, Wrocław 2005.

MEA, *Millenium Ecosystem Assessment*, 2005. *Ecosystems and Human Well-being; A Framework for Assessment*. Island Press, Washington 2005 http://www.millenniumassessment.org/en/Framework.html.

Mizgajski A. Stępniewska M., *Koncepcja świadczeń ekosystemów a wdrażanie zrównoważonego rozwoju*, w: *Ekologiczne problemy zrównoważonego rozwoju*, red. D. Kiełczewski, B. Dobrzańska, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej, Białystok 2009.

Poskrobko B., *Usługi środowiska jako kategoria ekonomii zrównoważonego rozwoju*, „*Ekonomia i środowisko*" 2010, nr 1 (37), Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok 2010.

Power A.G., *Ecosystem services and agriculture: tradeoffs and synergies*, Phil. Trans. R. Soc. B, 365(2010).

Prandecki K., Nawrot K.A., Wawrzyński, M., *Nowe centrum i nowe peryferia połowy XXI wieku*, „Przyszłość Świat-Europa-Polska" 2013, nr 28 (2).

Robetson G.P., Swinton S.M., *Reconciling agricultural productivity and environmental integrity: a grand challenge for agriculture*, „Front Ecol Environ" 2005, nr 3 (1).

Rockström J., Steffen W., Noone K., Persson A., Chapin III F.S., Lambin E., Schellnhuber H.J., *Planetary boundaries: exploring the safe operating space for humanity*, „Ecology and Society" 2009, 14 (2).

Stallman H.R., *Ecosystem services in agriculture: Determining suitability for provision by collective management*, „Ecological Economics" 2011.

TEEB, *The Economics of Ecosystems and Biodiversity Ecological and Economic Foundations*, Earthscan, London and Washington 2010.

Zegar J.St., *Współczesne wyzwania rolnictwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN Warszawa 2012.

Zhang W., Ricketts T.H., Kremen C., Carney K., Swinton S.M., *Ecosystem services and dis-services to agriculture*, „Ecological Economics" 2007, vol. 64 (2).

Environmental services in agriculture

Summary

Environmental services as externalities, are often overlooked in economic analyses of business activity. This approach is particularly disadvantageous in agriculture, since some of the services such as soil fertility and pollination are key processes decisive of productivity in this sector.

The purpose of this article is to present environmental services related to agriculture and the creation of a coherent classification. These considerations have been carried out by the critical analysis of available literature on the theory of environmental services.

Keywords: environmental services, farming, ecosystem.

Translated by Joanna Buks and Konrad Prandecki

EUROPA REGIONUM TOM XXI ROK 2015

DOI: 10.18276/er.2015.21-12

MARIA JOLANTA ORŁOWSKA
Bydgoszcz

Potencjał i efektywność czynników produkcji gospodarstw rolniczych – Polska w odniesieniu do Unii Europejskiej w świetle danych FADN

Wprowadzenie

Polskie rolnictwo musi konkurować z rolnictwem innych krajów UE. Jego zasoby pracy stanowią 18% zasobów UE, a zasoby ziemi 9%. Zdecydowanie też niższy jest jego udział w nakładach kapitałowych. Stanowią one 5,2% ponoszonych przez rolnictwo UE. Relacje pomiędzy czynnikami produkcji w rolnictwie polskim są inne, niż przeciętnie w UE. Na jedną osobę zatrudnioną przypadają około 2-krotnie mniejsze zasoby ziemi oraz 3,5 razy niższe nakłady kapitałowe. Pokazuje to wyposażenie zasobów pracy (czynnik aktywny w procesie produkcji) w pozostałe dwa czynniki (ziemię i kapitał) i dowodzi słabej konkurencyjności polskiego rolnictwa (w zakresie konkurencji zasobowej). Wskazuje na niską wydajność pracy. Prawie dwukrotnie niższa niż średnio w UE jest także relacja nakłady kapitału–zasoby ziemi. Względnie niska jest więc intensywność wytwarzania, czego efektem jest zaledwie 5,7% udział polskiego rolnictwa w wolumenie produkcji UE. Duże zasoby ziemi, pracy, niskie nakłady oraz relatywnie niski poziom produkcji są przyczyną niskiej produktywności zasobów w rolnictwie polskim[1].

[1] W. Poczta, P. Siemiński, *Kierunkowe rozwiązania systemowe modelu płatności bezpośrednich z punktu widzenia interesu polskiego rolnictwa*, w: *Reforma Wspólnej Polityki Rolnej w kon-*

Produktywność jest miarą efektu osiągniętego z poszczególnych czynników produkcji[2,3]. Konkurencyjność gospodarstw tylko wtedy jest możliwa, jeżeli dysponują one odpowiednią ilością zasobów z właściwymi proporcjami pomiędzy nimi oraz efektywnie je wykorzystują[4,5]. Efektywność jest tym wyższa, im większy efekt przypada na jednostkę nakładu[6]. W warunkach silnej konkurencji dla wielu gospodarstw wyzwaniem stał się wzrost efektywności produkcji. Potencjał produkcyjny gospodarstw rolniczych i sprawność gospodarowania (efektywność użytych w procesie produkcji zasobów) są elementami rozstrzygającymi o poziomie dochodów w dłuższym okresie[7]. Na podstawie wypracowanego dochodu rolniczego można dokonać oceny opłaty czynników produkcji rolniczej, w tym wydajności pracy w gospodarstwie rolnym[8]. Celem pracy była ocena potencjału oraz efektywności (produktywności i dochodowości) czynników produkcji polskich gospodarstw rolniczych na tle gospodarstw Unii Europejskiej. Analizowano także intensywność produkcji, wartość produkcji, oraz udział dopłat w dochodzie z rodzinnego gospodarstwa rolnego. Badaniami objęto lata 2010–2011.

1. Materiał i metoda

Źródłem danych były informacje gromadzone w ramach FADN (ang. *Farm Accountancy Data Network*) według jednolitych zasad dla statystycznie reprezentatywnej próby gospodarstw towarowych działających na obszarze UE, dostępne na stronie internetowej http://www.ec.europa.eu/agriculture/rica.

*tekście potrzeb i interesów polskiego rolnictw*a, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej Departament Polityki Integracyjnej, Warszawa 2008, s. 172–177.

[2] A. Woś, *Produkcyjność czynników wytwórczych*, w: *Encyklopedia Ekonomiczno-Rolnicza,* WRiL, Warszawa 1984, s. 579–580.

[3] R. Manteuffel, *Ekonomika i organizacja gospodarstwa rolniczego*, PWRiL, Warszawa 1979, s. 60.

[4] F. Tomczak, *Czynniki produkcji rolniczej*, w: *Encyklopedia Ekonomiczno-Rolnicza*, WRiL Warszawa 1984, s. 94–95.

[5] J. Rajtar, *Proces produkcji w rolnictwie*, w: *Encyklopedia Ekonomiczno-Rolnicza*, WRiL Warszawa 1984, s. 570.

[6] J. Kulawik, *Wybrane aspekty efektywności rolnictwa*, w: *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej 1*, Dział Wydawnictw IERiGŻ – PIB, Warszawa 2007, s. 1, 3–16.

[7] J.S. Zegar, *Dochody rolników po akcesji w Unii Europejskiej*, Raport, „Realia i co dalej 2011" nr 4, Fundacja Rozwoju, Warszawa, s. 30.

[8] J.S. Zegar, *Dochody w rolnictwie (metodologia, stan i tendencje*, IERiGŻ PIB, Warszawa 2008, s. 6 http:/prof_zegar_k2_pdf (30.01.2014).

Zmienne w bazie są szczegółowo opisane, określone odpowiednimi symbolami i jednoznacznie zdefiniowanymi algorytmami obliczania. Pozwalają one ocenić sytuację ekonomiczną gospodarstw z różnych regionów i krajów, w różnych okresach oraz na porównanie ich niezależnie od kierunku produkcji i regionu[9]. Z uwagi na to, że Wyniki standardowe FADN – poziom 1 zawierają wartości średnie dla wyłanianych grup gospodarstw rolnych o określonej minimalnej liczebności, w badaniach zastosowano metody analizy szeregów statystycznych, metody analizy pionowej i poziomej. Oceniano potencjał produkcyjny gospodarstw mierzony wielkością ekonomiczną wyrażoną w tys. euro (SE005), powierzchnią użytkowanych użytków rolnych w ha (SE025), aktywami ogółem w tys. euro (SE436) oraz nakładami pracy ogółem w AWU[10] (SE010) i nakładami pracy własnej wyrażonymi w FWU[11] (SE015). Intensywność produkcji zmierzono kosztami bezpośrednimi (SE281) oraz kosztami nawozów (SE295) i środków ochrony roślin (SE300) wyrażonymi w euro w przeliczeniu na 1 ha UR. Oceniano także, wyrażone w euro, wartość produkcji (SE131) oraz koszty ogółem (SE270) poniesione na 100 euro produkcji. Do oceny efektywności czynników produkcji posłużono się wskaźnikami produktywności i dochodowości. Produktywność określono relacją wartości produkcji (SE131) do nakładów poszczególnych czynników produkcji: ziemi (SE025), pracy ogółem (SE010) i kapitału – w przeliczeniu na 100 euro aktywów ogółem (SE436), dochodowość odnosząc wartość dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego do nakładów ziemi (SE025), pracy własnej (SE015) oraz kapitału – w przeliczeniu na 100 euro aktywów ogółem (SE436). Wykorzystano informacje z gospodarstw prowadzących rachunkowość FADN w latach 2010–2011.

2. Potencjał produkcyjny, intensywność oraz wartość produkcji gospodarstw rolniczych – Polska na tle UE

Polskie gospodarstwo rolnicze, będące w polu obserwacji FADN, pod względem wielkości ekonomicznej w latach 2010–2011 było gospodarstwem

[9] L. Goraj, S. Mańko, *Rachunkowość i analiza ekonomiczna w indywidualnym gospodarstwie rolnym,*. Difin, Warszawa 2009, s. 40.

[10] AWU – jednostka przeliczeniowa pracy ogółem (ang. *Annual Work Unit*).

[11] FWU – nakłady pracy w ramach działalności operacyjnej gospodarstwa rolnego członków rodziny.

małym (według klasyfikacji ES6[12]). Tylko nieznacznie większe od gospodarstwa Słowenii i Bułgarii, ponad dwukrotnie mniejsze niż przeciętnie w UE, zbliżone było do gospodarstwa litewskiego. Najmniejszą wielkością ekonomiczną spośród gospodarstw UE charakteryzowały się gospodarstwa rumuńskie i greckie, największą: Holandii, Słowacji i Danii (tabela 1). Również wielkość obszarowa średniego polskiego gospodarstwa była znacznie mniejsza niż przeciętnie w UE. Najmniejsze były gospodarstwa Malty, Cypru, Grecji, Rumunii i Słowenii, największe zaś: Słowacji, Czech i Wielkiej Brytanii (tabela 1). Wartość majątku średniego polskiego gospodarstwa także była ponad dwukrotnie niższa, niż przeciętnie w UE. Najwyższą wartość aktywów odnotowano w gospodarstwach: Danii, Holandii, Wielkiej Brytanii i Luksemburga, najniższą zaś Rumunii (tabela 1). W latach 2010–2011 nakłady pracy ogółem w polskim gospodarstwie mierzone liczbą pracowników pełnozatrudnionych (AWU) były nieco wyższe niż przeciętne w UE. Działalność polskich gospodarstw oparta była głównie na pracy członków rodzin. Największymi nakładami pracy ogółem charakteryzowały się gospodarstwa słowackie oraz czeskie oparte przede wszystkim na najemnej sile roboczej, najmniejszymi – irlandzkie oparte na pracy własnej (tabela 1).

Tabela 1

Wielkość ekonomiczna, powierzchnia UR, wartość aktywów ogółem oraz nakłady pracy ogółem i nakłady pracy własnej w przeciętnym gospodarstwie państw UE w latach 2010–2011

Kraj	Wielkość ekonomiczna w tys. euro (SE005)	Pow. UR w ha (SE025)	Aktywa ogółem w tys. euro (SE436)	Nakłady pracy ogółem w AWU (SE010)	Nakłady pracy własnej w FWU (SE015)
Belgia	236,4	47,9	580,1	2,1	1,7
Bułgaria	22,2	33,4	103,3	2,5	1,2
Cypr	33,1	9,2	256, 8	1,5	1,0
Czechy	240,9	224,0	780,2	6,5	1,3
Dania	292,7	93,1	2603,2	1,7	0,8
Niemcy	190,4	81,2	772,1	2,1	1,3
Grecja	17,0	8,5	93,2	1,3	1,1
Hiszpania	54,9	36,6	327,3	1,4	1,0
Estonia	66,9	117,0	185,3	2,0	1,0

[12] Grupowanie gospodarstw według wielkości ekonomicznej: 2 000 ≤ € < 8 000 – bardzo małe; 8 000 ≤ € < 25 000 – małe; 25 000 ≤ € < 50 000 – średnio małe; 50 000 ≤ € < 100 000 – średnio duże; 100 000 ≤ € < 500 000 – duże; € ≥ 500 000 – bardzo duże.

Kraj	Wielkość ekonomiczna w tys. euro (SE005)	Pow. UR w ha (SE025)	Aktywa ogółem w tys. euro (SE436)	Nakłady pracy ogółem w AWU (SE010)	Nakłady pracy własnej w FWU (SE015)
Francja	154,5	87,1	410,1	2,0	1,5
Węgry	40,1	46,8	134,7	1,5	0,7
Irlandia	35,4	44,1	800,9	1,1	1,1
Włochy	57,3	15,8	343,8	1,3	1,0
Litwa	23,6	47,0	106,0	1,8	1,4
Luksemburg	158,0	83,2	1085,1	1,7	1,5
Łotwa	32,5	70,8	106,0	2,0	1,4
Malta	29,9	2,7	192,6	1,4	1,3
Holandia	370,1	35,1	2241,5	2,8	1,5
Austria	56,7	31,0	395,7	1,4	1,3
Polska	23,7	18,4	145,6	1,7	1,5
Portugalia	31,8	24,5	99,4	1,6	1,3
Rumunia	8,8	9,9	33,3	1,4	1,2
Finlandia	75,1	55,0	395,9	1,3	1,2
Szwecja	119,2	98,0	710,1	1,4	1,1
Słowacja	352,5	501,6	829,9	12,9	1,3
Słowenia	21,4	11,4	199,1	1,8	1,7
Wielka Brytania	186,4	157,6	1400,8	2,1	1,3
UE–27	57,1	32,1	300,6	1,6	1,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie FADN.

Najbardziej intensywną produkcję mierzoną kosztami bezpośrednimi prowadziły gospodarstwa: Malty, Holandii, Belgii, Danii i Cypru, najmniej: Łotwy, Litwy, Bułgarii oraz Estonii. Intensywność produkcji polskiego gospodarstwa była niższa niż przeciętna w UE. Najwyższą natomiast intensywność produkcji, mierzoną kosztami nawozów i środków ochrony roślin, odnotowano w gospodarstwach: Malty, Holandii, Belgii, Cypru i Włoch, najniższą: Estonii, Łotwy, Portugalii i Rumunii. Intensywność polskiego gospodarstwa była na poziomie przeciętnego w UE (tabela 2).

Rezultatem wykorzystania zasobów gospodarstwa w procesie produkcji (w ujęciu finansowym) jest wartość produkcji. Najwyższą jej wartość uzyskały w latach 2010–2011 gospodarstwa: Włoch, Holandii, Słowacji oraz Danii, najniższą: Rumunii, Słowenii, Polski, Portugalii, Bułgarii i Malty (tabela 2). W UE przeciętnie do wytworzenia 100 euro produkcji trzeba było ponieść 88,3 euro kosztów ogółem. Najwyższe koszty ogółem w przeliczeniu na 100 euro produkcji poniosły gospodarstwa: Słowacji, Finlandii, Czech, Szwecji, Luksemburga, Łotwy, Estonii, Słowenii i Danii, najniższe: Włoch, w polskim gospodarstwie były niższe niż przeciętnie w UE (tabela 2).

Tabela 2

Intensywność produkcji mierzona kosztami bezpośrednimi na 1 ha UR, kosztami nawozów i środków ochrony roślin na 1 ha UR, produkcja oraz koszty ogółem w przeliczeniu na 100 euro wartości produkcji gospodarstw państw UE w latach 2010–2011

Kraj	Koszty bezpośrednie w euro na1 ha UR SE281/ SE025	Koszty nawozów i środków ochrony roślin w euro na 1ha UR SE295+SE300/SE025	Produkcja w tys. euro (SE131)	Koszty ogółem na 100 euro wartości produkcji SE270/ SE131*100
Belgia	2138,8	300,4	229,0	85,7
Bułgaria	314,0	109,7	30,1	93,1
Cypr	1732,9	293,7	35,2	79,6
Czechy	563,0	162,6	263,4	115,7
Dania	1914,9	178,3	372,1	102,8
Niemcy	1040,4	249,0	204,3	98,9
Grecja	795,1	261,2	229,7	72,6
Hiszpania	476,8	124,0	46,9	76,9
Estonia	325,9	80,4	71,0	107,7
Francja	634,2	230,4	175,1	92,0
Węgry	489,4	140,1	49,6	95,2
Irlandia	512,1	121,5	44,0	95,3
Włochy	824,7	225,2	500,5	66,5
Litwa	294,8	105,9	313,9	89,6
Luksemburg	770,6	165,5	150,0	112,6
Łotwa	290,7	83,4	39,7	110,1
Malta	6739,8	464,7	32,0	87,9
Holandia	4627,6	406,7	443,9	92,2
Austria	565,7	93,6	59,6	89,3
Polska	612,3	176,1	26,1	82,4
Portugalia	438,7	96,4	27,2	79,4
Rumunia	445,4	99,8	12,1	70,8
Finlandia	620,5	131,3	79,9	133,4
Szwecja	756,2	119,6	144,1	113,4
Słowacja	436,7	120,6	375,1	137,3
Słowenia	1039,4	138,3	24,2	104,2
Wielka Brytania	672,2	149,7	219,2	93,9
UE–27	716,8	175,7	61,1	88,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie FADN.

3. Produktywność i dochodowość czynników produkcji polskich gospodarstw na tle gospodarstw UE

Gospodarstwa rolnicze państw UE różniły się wskaźnikami produktywności i dochodowości. Produktywność ziemi w polskim gospodarstwie w analizo-

wanym okresie była o ponad 24% niższa niż przeciętna w UE. Wysokim wskaźnikiem – charakteryzowały się gospodarstwa państw o najwyższej intensywności produkcji mierzonej poziomem kosztów bezpośrednich na 1 ha UR: Malty i Holandii, niskim: Łotwy, Estonii, Litwy i Słowacji. Produktywność pracy w polskim gospodarstwie mierzona wartością produkcji na 1 pełnozatrudnionego (AWU) była ponad 60% niższa niż przeciętna w UE. Niższa była tylko w gospodarstwach Rumuni Słowenii i Bułgarii. Najwyższą produkcję na 1 pełnozatrudnionego AWU zaobserwowano w gospodarstwach duńskich i holenderskich. Rolnictwo charakteryzuje z reguły niska produktywność majątku, która jest efektem zróżnicowanych środków trwałych gospodarstw, często wykorzystywanych w krótkim czasie w ciągu roku oraz znacznej części środków trwałych będących osłoną produkcji[13]. Produktywność aktywów w polskim gospodarstwie była niska, 9% niższa niż przeciętnie w UE. Najwyższą produkcję w przeliczeniu na 100 euro aktywów uzyskały gospodarstwa słowackie, francuskie, estońskie, węgierskie, łotewskie, rumuńskie i bułgarskie, najniższą: Irlandii, Słowenii, Włoch, Cypru, Hiszpanii i Wielkiej Brytanii (tabela 3).

Zróżnicowana była dochodowość ziemi. Najwyższą charakteryzowały się gospodarstwa: Malty, Grecji, Holandii, Włoch, Cypru i Belgii, najniższą: Czech, Szwecji, Danii i Bułgarii. W polskim gospodarstwie dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego uzyskany z 1 ha UR był o około 10% niższy od przeciętnego w UE. Gospodarstwa różniły się także dochodowością pracy. Najwyższy dochód w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną rodziny odnotowano w gospodarstwach: Holandii, Wielkiej Brytanii i Belgii, najniższy Bułgarii, Słowenii, Słowacji i Polski. Sytuacja polskiego, średniego gospodarstwa na tle innych krajów UE nie była korzystna. Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w przeliczeniu na 1 FWU był ponad 50% niższy niż przeciętny w UE. Najwyższy dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w przeliczeniu na 100 euro aktywów odnotowano w gospodarstwach Rumunii, Litwy i Grecji, najniższy: Słowacji, Danii, Szwecji, Holandii i Irlandii. W polskim gospodarstwie był o 17,5% wyższy niż przeciętnie w UE.

[13] L. Goraj, S. Mańko, *Rachunkowość i analiza ekonomiczna w indywidualnym gospodarstwie rolnym*, Difin, Warszawa 2009, s. 191.

Tabela 3

Produktywność i dochodowość czynników produkcji gospodarstw rolniczych państw UE w latach 2010–2011

Kraj	PRODUKTYWNOŚĆ			DOCHODOWOŚĆ			Udział salda dopłat i podatków do działalności operacyjnej w dochodzie z rodzinnego gospodarstwa rolnego w % SE600/SE420
	Produkcja ogółem w euro/ 1 ha UR SE131/ SE025	Produkcja ogółem w euro/ 1 AWU SE131/SE010	Produkcja ogółem w euro na 100 euro aktywów ogółem SE131/SE436*100	Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w euro na 1 ha UR SE420/SE025	Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w euro na 1 FWU	Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w euro na 100 euro wartości aktywów ogółem SE420/SE436*100	
Belgia	4845,3	109952,3	39,0	1219,1	39041	9,8	42,5
Bułgaria	944,5	13040,0	32,0	233,9	3368	7,9	71,2
Cypr	4062,3	24045,8	14,8	1355,5	11515	4,9	33,6
Czechy	1301,5	45302,4	35,4	163,6	12647	4,4	207,7
Dania	4243,8	238458,2	15,6	213,6	11054	0,8	155,9
Niemcy	2608,2	99655,8	27,2	436,9	25626	4,6	99,5
Grecja	2627,2	19017,7	22,3	1493,9	12870	12,7	51,7
Hiszpania	1290,2	34554,2	14,9	594,8	21954	6,9	49,8
Estonia	678,8	40051,4	40,5	168,6	12580	10,1	114,7
Francja	2095,0	90381,2	43,9	514,7	29374	10,8	64,3
Węgry	1205,1	37682,3	39,2	348,5	15701	11,3	80,1
Irlandia	1103,5	43248,0	6,1	468,2	16358	2,6	90,7
Włochy	3245,1	39875,5	14,1	1430,1	23461	6,2	23,1
Litwa	722,2	19094,4	31,4	328,4	10332	14,3	52,4
Luksemburg	2003,9	95065,3	15,1	486,2	19963	3,7	143,6
Łotwa	596,8	21102,5	37,9	162,8	7169	10,3	114,3
Malta	11898,9	22700,7	17,4	3272,5	7687	4,8	37,4
Holandia	12737,4	160381,5	20,2	1443,0	41566	2,3	33,0
Austria	2119,5	46217,7	16,1	863,8	17887	6,6	71,9
Polska	1500,2	16255,3	18,7	565,4	6528	7,1	52,9
Portugalia	1120,2	17484,5	25,1	513,7	10081	11,5	49,1

Kraj	PRODUKTYWNOŚĆ			DOCHODOWOŚĆ			Udział salda dopłat i podatków do działalności operacyjnej w dochodzie z rodzinnego gospodarstwa rolnego w % SE600/SE420
	Produkcja ogółem w euro/ 1 ha UR SE131/ SE025	Produkcja ogółem w euro/ 1 AWU SE131/SE010	Produkcja ogółem w euro na 100 euro aktywów ogółem SE131/SE436*100	Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w euro na 1 ha UR SE420/SE025	Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w euro na 1 FWU	Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w euro na 100 euro wartości aktywów ogółem SE420/SE436*100	
Rumunia	1279,1	9293,7	35,8	521,6	3450	14,6	28,1
Finlandia	1531,1	64846,9	20,8	415,0	22794	5,6	218,7
Szwecja	1601,1	112001,4	20,4	173,8	15568	2,2	223,2
Słowacja	911,7	35162,0	51,2	*	*	*	*
Słowenia	2276,0	15784,3	13,2	612,3	3892	3,6	103,3
Wielka Brytania	1467,0	110078,7	15,9	363,3	41298	3,9	73,0
UE–27	1980,6	40798,7	20,8	572,4	14714	6,0	58,4

*nie policzono z powodu ujemnego dochodu z gospodarstwa rolnego

Źródło: opracowanie własne na podstawie FADN.

Wskaźnik kosztów ogółem w przeliczeniu na 100 euro wartości produkcji (tabela 2) wskazuje, w wielu krajach gospodarstwa nie mogłyby działać bez dopłat. Najwyższym udziałem salda dopłat i podatków w dochodzie z rodzinnego gospodarstwa rolnego charakteryzowały się gospodarstwa Szwecji, Finlandii, Czech, Danii, Luksemburga, Łotwy i Estonii, najniższym: Rumunii i Włoch. W polskim gospodarstwie był 9,4% niższy niż przeciętnie w UE (tabela 3).

Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonych badań sformułowano następujące wnioski:

1. Możliwości produkcyjne gospodarstw w Polsce, będących w polu zainteresowania FADN, były mniej korzystne niż przeciętne w UE. Wielkość ekonomiczna polskiego średniego gospodarstwa, wielkość obszarowa oraz wartość majątku były około dwukrotnie niższe, natomiast nakłady pracy nieco większe.
2. Intensywność produkcji polskiego gospodarstwa rolniczego mierzona kosztami bezpośrednimi także była niższa niż przeciętnie w UE, natomiast mierzona kosztami nawozów i środków ochrony na poziomie przeciętnego gospodarstwa UE.
3. Polskie gospodarstwo obok rumuńskiego, Słowenii i Portugalii było jednym z gospodarstw o najniższej produkcji – prawie 2,5 razy niższej niż przeciętnie w UE i charakteryzowało się kosztami ogółem przypadającymi na 100 euro wartości produkcji niższymi niż przeciętnie w UE.
4. Niższa niż przeciętnie w UE była też efektywność czynników produkcji polskiego gospodarstwa. Charakteryzowało się ono mniejszą produktywnością ziemi, pracy i kapitału. Produktywność pracy niższa była tylko w gospodarstwach Rumuni Słowenii i Bułgarii. Także niższa była dochodowość ziemi i pracy. Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego uzyskany z 1 ha UR był o około 10% niższy od przeciętnego w UE, a dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w przeliczeniu na 1 FWU aż ponad 50%. Tylko dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w przeliczeniu na 100 euro aktywów w polskim gospodarstwie był o 17,5% wyższy niż przeciętnie w UE. Udział salda dopłat i podatków w dochodzie z rodzinnego gospodarstwa rolnego w polskim gospodarstwie także był 9,4% niższy niż przeciętnie w UE.

5. Przedstawiona analiza pokazała, że przeciętne polskie gospodarstwo rolnicze będące w polu zainteresowania FADN, po siedmiu latach od wstąpienia Polski do UE, w porównaniu z gospodarstwami rolniczymi większości państw UE charakteryzowało się mniej korzystnym potencjałem produkcyjnym, niższą intensywnością produkcji oraz uzyskiwaną produkcją, w wyniku czego, niższa także była efektywność jego czynników produkcji (produktywność ziemi, pracy i kapitału oraz dochodowość ziemi i pracy).

Literatura

Goraj L., Mańko S., *Rachunkowość i analiza ekonomiczna w indywidualnym gospodarstwie rolnym*, Difin, Warszawa.

Kulawik J., *Wybrane aspekty efektywności rolnictwa*, w: *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej 1*, Dział Wydawnictw IERiGŻ-PIB, Warszawa 2007.

Manteuffel R., *Ekonomika i organizacja gospodarstwa rolniczego*, PWRiL, Warszawa 1979.

Poczta W., Siemiński P., *Kierunkowe rozwiązania systemowe modelu płatności bezpośrednich z punktu widzenia interesu polskiego rolnictwa*, w: *Reforma Wspólnej Polityki Rolnej w kontekście potrzeb i interesów polskiego rolnictwa*, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej Departament Polityki Integracyjnej, Warszawa 2008.

Rajtar J., *Proces produkcji w rolnictwie*, w: *Encyklopedia Ekonomiczno-Rolnicza*, WRiL Warszawa 1984.

Tomczak F., *Czynniki produkcji rolniczej*, w: *Encyklopedia Ekonomiczno-Rolnicza*, WRiL Warszawa 1984.

Woś A., *Produkcyjność czynników wytwórczych*, w: *Encyklopedia Ekonomiczno-Rolnicza*, WRiL, Warszawa 1984.

Zegar J.S., *Dochody w rolnictwie (metodologia, stan i tendencje)*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2008 tryb dostępu: http:/prof_zegar_k2_pdf (30.01.2014).

Zegar J.S., *Dochody rolników po akcesji w Unii Europejskiej*, Raport, „Realia i co dalej" 2011, nr 4, Fundacja Rozwoju, Warszawa.

Potential and effectiveness of farms production factors – Poland in relation to the European Union in the light of FADN

Summary

The aim of this study was to assess the potential and efficiency of production factors on Polish farms in comparison with EU farms. Also, the intensity of production, value of production, and the share of subsidies in the income of the family farm were analyzed. The source of data was information from FADN farms accounting in 2010–2011. The production capacity of farms in Poland, which are of interest to the FADN, were less favorable than the EU average. The efficiency of production factors of Polish farms was also lower. An average Polish household was characterized by lower productivity of land, labor and capital, and profitability of land and labor. The income from the family farm obtained from 1hectare was about 10% lower and the income from the family farm in terms of 1 FWU more than 50% lower than the EU average. Only the income of the family farm at 100 euros in assets was 17.5% higher. The share of the balance of subsidies and taxes on income from the family farm was also 9.4% lower than the EU average.

Keywords: efficiency, productivity, profitability, production factors.

Translated by Alicja Porowska

EUROPA REGIONUM TOM XXI ROK 2015

DOI: 10.18276/er.2015.21-13

MAŁGORZATA MICHALCEWICZ-KANIOWSKA, MAŁGORZATA ZAJDEL
Bydgoszcz

Rozwój regionu kujawsko-pomorskiego w aspekcie funkcjonowania stref ekonomicznych

Celem artykułu było dokonanie oceny rozwoju gospodarczego województwa kujawsko-pomorskiego na przykładzie funkcjonowania specjalnych stref ekonomicznych. Rozwój gospodarczy województwa rozpatrywany był jako wzrost gospodarki w regionie, wzrost zatrudnienia, rozwój nowych technologii oraz zmiany sprzyjające poprawie warunków życia mieszkańców. Utworzenie specjalnych stref ekonomicznych oznacza znaczący wzrost liczby zatrudnionych. Stan zatrudnienia w podstrefach na terenie województwa kujawsko-pomorskiego wynosi ok 7 tys. osób.

Wprowadzenie

Specjalne Strefy Ekonomiczne są coraz częściej stosowanym w Polsce rozwiązaniem prorozwojowym stymulując rozwój poszczególnych regionów, a także w znaczący sposób wpływając na zwiększenie poziomu innowacyjności. Dla polepszenia sytuacji materialnej i podniesienia standardu życia społeczeństwa w województwie kujawsko-pomorskim prowadzona jest aktywizacja społeczna i gospodarcza. Ma ona na celu wprowadzenie nowych funkcji, polegających na ożywianiu i uruchomianiu na tym obszarze potencjału gospodarczego zapobiegając pauperyzacji i marginalizacji życia części społeczeństwa. Two-

rzone na terenie województwa Specjalne Strefy Ekonomiczne mają wpływać na gospodarkę regionu.

Podstawowym celem artykułu była ocena rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego w zakresie funkcjonowania Specjalnych Stref Ekonomicznych, jako elementu zarządzania marketingowego w regionie. Założono, iż każda Specjalna Strefa Ekonomiczna tworzona jest w celu poprawy sytuacji gospodarczej regionu poprzez walkę z bezrobociem, przyciąganie nowych inwestorów zarówno krajowych jak i zagranicznych. Wszystkie te czynniki w sposób bezpośredni lub pośredni wpływają na podnoszenie standardu życia osób mieszkających na danym terenie. Z tego względu strefy stanowią narzędzie walki ze słabościami polskiego przemysłu, a w niektórych regionach okazują się siłą determinującą rozwój społeczno-gospodarczy. Zakresem badań objęto obszar województwa kujawsko-pomorskiego, poprzez prezentację funkcjonowania specjalnych stref ekonomicznych, a także szczegółową analizę Pomorskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej w województwie kujawsko-pomorskim w aspekcie zarządzania marketingowego.

W badaniach zastosowano analizę dokumentów źródłowych, materiałów dotyczących województwa kujawsko-pomorskiego i związanych z nim instytucji, raportów i materiałów z Pomorskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej (PSSE). Przeprowadzono także indywidualny wywiad standaryzowany z pracownikiem PSSE z siedzibą w Sopocie, według kwestionariusza, który obejmował 12 pytań. Głównym celem wywiadu było uzyskanie informacji dotyczących funkcjonowania podmiotów gospodarczych zlokalizowanych w podstrefach Pomorskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej na terenie województwa kujawsko-pomorskiego.

1. Specjalne strefy ekonomiczne

Specjalne strefy ekonomiczne (SSE) są wyodrębnionymi administracyjnie częściami Polski, gdzie inwestorzy mogą rozpocząć i prowadzić działalność gospodarczą na szczególnie korzystnych warunkach. W polskim prawodawstwie specjalna strefa ekonomiczna jest wyodrębnioną zgodnie z przepisami ustawy, niezamieszkałą częścią terytorium Rzeczpospolitej Polskiej, na której terenie

może być prowadzona działalność gospodarcza na zasadach określonych ustawą[1].

Tereny inwestycyjne objęte są pewną formą pomocy zapewnianą przez państwo na określonym terenie w celu stymulowania rozwoju działalności gospodarczej oraz wspierania już istniejących podmiotów. Strefy mogą być niezwykle skuteczną formą wspierania konkurencyjności w skali lokalnej, regionalnej, a nawet krajowej, stąd duże zainteresowanie władz gminnych objęciem ich terenów regulacjami stref[2].

Uprzywilejowanie strefy ekonomicznej polega na stworzeniu, dla działających w niej przedsiębiorstw, korzystniejszych warunków prawnych, administracyjnych, fiskalnych, celnych oraz finansowych w porównaniu z tymi, które obowiązują na pozostałym obszarze danego kraju[3].

K. Mazur[4] definiuje pojęcie specjalnej strefy ekonomicznej za pomocą określników: „strefa" oznacza teren będący enklawą na terenie państwa, jest ona „specjalna", gdyż dzięki zastosowaniu specyficznych regulacji prawnych, staje się ona atrakcyjniejsza od pozostałych terenów, a warunek „ekonomiczna" oznacza, że zastosowane rozwiązania odnoszą się do kwestii gospodarczych.

Istotę tworzenia specjalnych stref ekonomicznych najlepiej oddaje definicja stosowana przez Polską Agencję Informacji i Inwestycji Zagranicznych, w której Specjalne Strefy Ekonomiczne „…to udane połączenie potrzeb inwestorów z potrzebami poszczególnych regionów, w których zostały utworzone… Przedsiębiorca w SSE ma zapewnione ulgi podatkowe, a dodatkową korzyścią jest fakt, że może rozpocząć działalność na specjalnie przygotowanym, uzbrojonym terenie. Z drugiej strony wzmożone inwestycje przekładają się na przyspieszony rozwój gospodarczy polskich regionów, zmniejszone bezrobocie, a także zwiększenie konkurencyjności naszej gospodarki"[5]. Obecnie specjalne strefy ekonomiczne są jednymi z wielu rozwiązań, obok parków przemysłowych i technologicznych, stref handlu zagranicznego, czy wolnych stref pro-

[1] Ustawa z dnia 20 października 1994 r. o specjalnych strefach ekonomicznych (DzU 1994, nr 123, poz. 600, art. 2).

[2] W. Jarczewski, *Specjalne strefy ekonomiczne w gminach*, „Samorząd Terytorialny" 2007, 7–8, s. 89.

[3] K. Budzowski, J. Światowiec, *Przesłanki tworzenia i warunki funkcjonowania stref uprzywilejowanych,* Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie nr 501, Akademia Naukowa w Krakowie, Kraków 1997, s. 75.

[4] K. Mazur, *Specjalne strefy ekonomiczne jako nowe obszary przemysłowe*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2004.

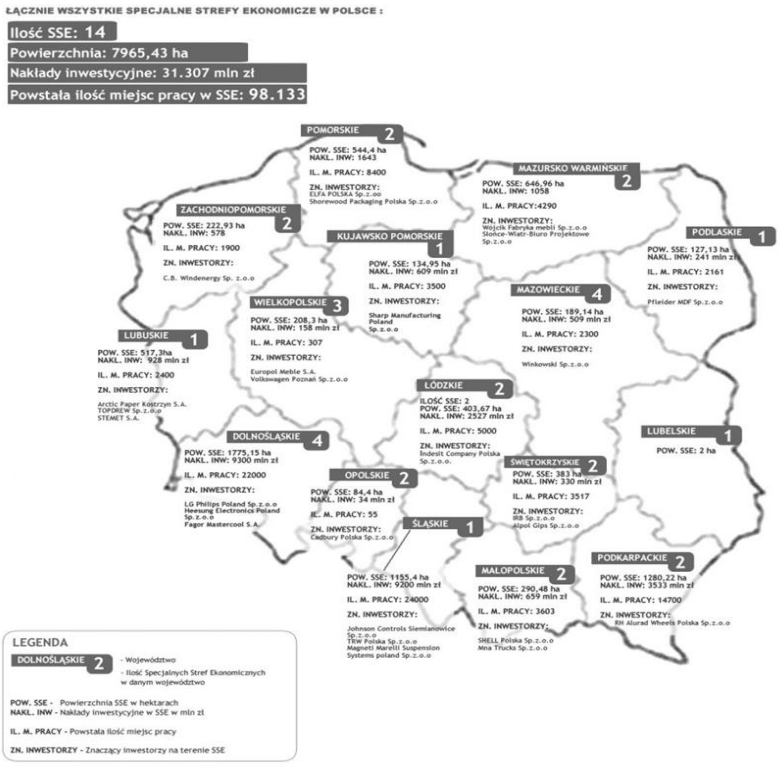
[5] www.paiz.gov.pl (19.12.2010).

dukcyjnych. Każde z nich jednak koncentruje się na innym obszarze, np. parki kładą nacisk na współpracę pomiędzy biznesem i nauką, a strefy handlu zagranicznego – tworzą dogodne warunki dla eksportu. Wszystkie te instytucje skoncentrowane są na wspieraniu nowych inwestycji i rozwiązań, ale różnią się formą prawną i zasadami współpracy. Parki technologiczne i przemysłowe definiowane są jako zespoły wyodrębnionych nieruchomości wraz z infrastrukturą techniczną, utworzonych w celu umożliwienia przepływu wiedzy i technologii pomiędzy jednostkami naukowymi a przedsiębiorcami lub umożliwiających prowadzenie działalności gospodarczej na preferencyjnych warunkach. Organem założycielskim w przypadku większości specjalnych stref ekonomicznych (SSE) jest Skarb Państwa. Zgodnie z ustawą o specjalnych strefach ekonomicznych, wyłącznie spółka kapitałowa może zarządzać strefą, a większościowy głos na walnym zgromadzeniu musi należeć do Skarbu Państwa lub samorządu województwa. W przypadku parków sytuacja kształtuje się nieco inaczej, w ponad 40% parków na terenie Polski organ założycielski stanowi samorząd terytorialny, w pozostałych przypadkach parki zostały założone przez samorząd i przedsiębiorców (lub inne instytucje), lub wyłącznie przez przedsiębiorstwo lub konsorcjum różnych firm.

Większość specjalnych stref ekonomicznych funkcjonuje jako spółki akcyjne lub spółki z ograniczoną odpowiedzialnością. Natomiast w przypadku Parków występuje cały szereg różnych form prawnych, lecz najczęściej są to spółki prawa handlowego. Część parków nie posiada własnej formy prawnej lub ma inną formę prawną, np. spółka prawa cywilnego.

Obecnie w Polsce funkcjonuje 14 Specjalnych Stref Ekonomicznych[6]. (rys. 1).

[6] www.trojmiasto.pl/wiadomosci/PSSE-bedzie-wieksza-Prawie-15-tys-ha-w-strefie-n77396.html?is_mobile=0# (02.06.2014).

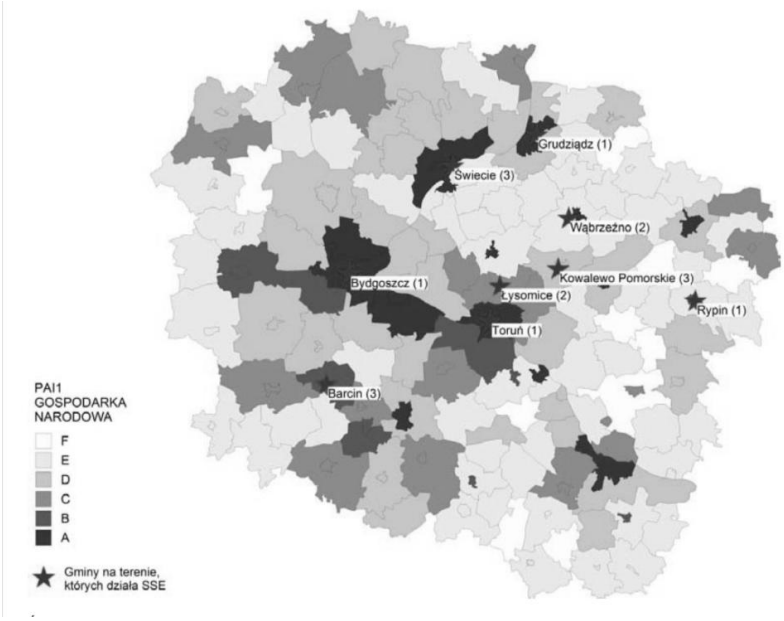
Rys. 1. Specjalne Strefy Ekonomiczne w Polsce

Źródło: Ministerstwo Gospodarki.

2. Pomorska Specjalna Strefa Ekonomiczna (PSSE)

Obecnie PSSE obejmuje 22 podstrefy w czterech województwach: pomorskim, zachodniopomorskim, wielkopolskim i kujawsko-pomorskim, a łączny obszar terenów objętych strefą to ok. 1380,62 ha. Na terenie województwa ku-

jawsko-pomorskiego strefa swoim zasięgiem obejmuje nieruchomości położone na terenie 5 miast i 4 gmin[7].

Rys. 2. Podstrefy a pomorskiej Specjalnej Strefie Ekonomicznej

Źródło: H. Godlewska-Majakowska, A. Komor, P. Zarębski, M. Typa, *Atrakcyjność inwestycyjna regionów 2013, Kujawsko-pomorskie*, Centrum analiz regionalnych i lokalnych, Warszawa 2013, s. 15.

Badania Godlewskiej-Majkowskiej wskazują, iż do końca 2012 r. przedsiębiorstwa strefowe działające w gminach kujawsko-pomorskich poniosły nakłady inwestycyjne na łączną kwotę 2,8 mld zł, co stanowi 3% wszystkich nakładów inwestycyjnych poniesionych w SSE w Polsce. W analizowanym okresie (2006–2012) przedsiębiorstwa strefowe utworzyły 2,14 tys. nowych miejsc pracy w regionie, stanowiąc ok 1% wszystkich nowych miejsc pracy utworzonych w strefach.

Na początku 2014 r. rozszerzono PSSE i włączono nowe tereny okolic Bydgoszczy, Włocławka, Brodnicy i Inowrocławia, gdzie rozwijane będą bran-

[7] H. Godlewska-Majakowska, A. Komor, P. Zarębski, M. Typa, *Atrakcyjność inwestycyjna regionów 2013, Kujawsko-pomorskie*, Centrum analiz regionalnych i lokalnych, Warszawa 2013, s. 15.

że metalowa, chemiczna oraz higieniczno-medyczna. Według resortu gospodarki łączne nakłady inwestycyjne w poszerzonej strefie mają wynieść ok. 431 mln zł[8]. Na uruchomieniu nowych firm skorzysta nie tylko lokalna społeczność, ale także przedsiębiorcy już działający w regionie, zyskają bowiem potencjalnych kooperantów i usługodawców. Dzięki wzrostowi dochodów mieszkańców zatrudnionych w nowo powstałych firmach poszerzy się również rynek konsumpcyjny[9].

W tabeli 1 dokonano analiz porównawczej podstawowych informacji dotyczących przedsiębiorstw działających na terenie PSSE w województwie kujawsko-pomorskim.

Tabela 1

Ogólna charakterystyka podstref w PSSE w woj. kujawsko-pomorskim

L.p.	Nazwa podstrefy	Powiat Gmina	Całkowita Powierzchnia	Sektory wiodące	Nazwa własne podstrefy/ Charakterystyka	Skumulowane nakłady inwestycyjne na koniec 2012 w mln	Liczba miejsc pracy na koniec 2012 r.
1.	Łysomice	Powiat toruński Gmina Łysomice	177,61ha	Komputery, wyroby elektroniczne i optyczne	CRYSTAL PARK to kompleks elektroniczny, w którym powstają nowoczesne moduły ciekłokrystaliczne do LCD[10]	836,87	1160
2.	Bydgoszcz	Powiat m. Bydgoszcz, Gmina Bydgoszcz	35,86 ha	Papier i wyroby z papieru, wyroby metalowe gotowe,	Kompleks 2 (Bydgoski Park Przemysłowo-Technologiczny)[11]	74,45	8
3.	Toruń	Powiat m. Toruń, Gmina	7,23 ha	Brak inwestorów[12]	–	–	–

[8] http://www.mg.gov.pl/node/15668 (25.05.2014).
[9] http://www.mg.gov.pl/node/20330?theme=mg_wai (20.05.2014).
[10] http://www.strefa.gda.pl/pl/lysomice.html.
[11] http://www.strefa.gda.pl/pl/bydgoszcz.html.
[12] http://www.strefa.gda.pl/pl/torun.html.

L.p.	Nazwa podstrefy	Powiat Gmina	Całkowita Powierzchnia	Sektory wiodące	Nazwa własne podstrefy/ Charakterystyka	Skumulowane nakłady inwestycyjne na koniec 2012 w mln	Liczba miejsc pracy na koniec 2012 r.
		Toruń					
4.	Kowalewo Pomor--skie	Powiat golubsko-dobrzyński, gmina Kowalewo Pomorskie	7,8218 ha[13]	Wyroby z gumy i tworzyw sztucznych	–	217,9	679
5.	Świecie	Powiat świecki, gmina Świecie	166 ha[14]	Papier i wyroby z papieru	–	1321	89
6.	Wąbrzeźno	Powiat wąbrzeski, gmina Wąbrzeźno	–	Maszyny i urządzenia		0,31	–
7.	Grudziądz	Powiat m. Grudziądz, gmina Grudziądz	115,91 ha	Papier i wyroby z papieru	Grudziądzki park przemysłowy[15]	120.3	138
8.	Rypin	Powiat rypiński, gmina Rypin	3,65 ha[16]	Brak inwestorów		–	–
9.	Barcin	Powiat żniński, gmina Barcin	100 ha[17]	Wyroby z pozostałych mineralnych surowców niemetalicznych		279,17	74

Źródło: opracowanie własne na podstawie portalu Pomorskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej http://www.strefa.gda.pl/ oraz opracowania dotyczącego Atrakcyjność Inwestycyjna Regionów 2013 r.

[13] http://www.strefa.gda.pl/pl/kowalewo-pomorskie.html.
[14] http://www.strefa.gda.pl/pl/swiecie.html.
[15] http://www.gpp.grudziadz.pl/oparku.html.
[16] http://www.strefa.gda.pl/pl/rypin.html.
[17] http://www.strefa.gda.pl/pl/barcin.html.

Zdaniem Godlewskiej-Majkowskiej w badaniu atrakcyjności inwestycyjnej regionów 2013 najlepsze efekty osiągnęła podstrefa Łysomice, gdzie inwestorzy z kapitałem japońskim ulokowali go w przemyśle elektronicznym.

W podstrefie Łysomice zainwestowali:

- SHARP MANUFACTURING POLAND Sp. z o.o.,
- ORION ELECTRIC (POLAND) Sp.z o.o.,
- POLAND TOKAI OKAYA MANUFACTURING Sp. z o.o.,
- SOHBI CRAFT Poland Sp. zo.o.,
- SUMIKA ELECTRONIC MATERIALS Poland Sp. z o.o.,
- KIMOTO Poland Sp. z o.o.,
- TENSHO Poland Sp. z o.o.,
- U–TEC Poland Sp. z o.o.,
- Yusen Logistics (Polska) Sp. z o.o.(dawniej NYK Logistics Polska Sp. z o.o).,
- Nissin Logistics Poland Sp. z o.o.,
- NIPPONEXPRESS GmbH Sp. z o.o.,
- APATOR SA,
- MANUFACTURING Sp. z o.o.

Obszar zyskał miano Crystal Park, i obecnie pełni funkcję klastra w branży elektronicznej, gdzie na ok. 179 ha powstały kompleksy japońskich przedsiębiorstw elektronicznych.

Zgodnie z wynikiem przeprowadzonego wywiadu wskazano, iż druga w rankingu jest podstrefa Świecie.

Swoją działalność prowadzą przedsiębiorstwa:

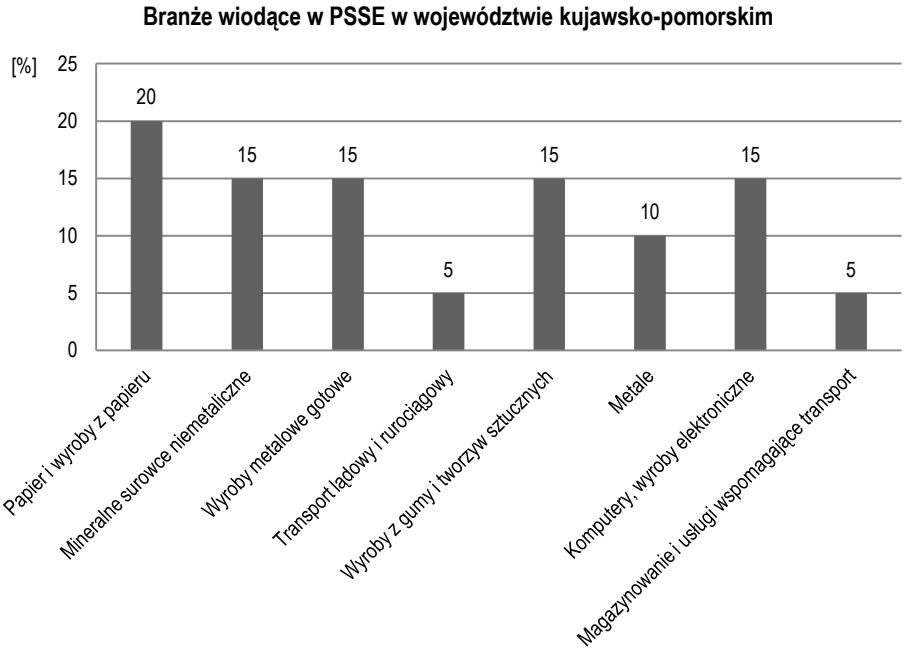
- MONDI ŚWIECIE SA,
- MONDI CORRUGATED ŚWIECIE Sp. z o.o. – firmy branży papierniczej.

Funkcjonowanie strefy wzmocniło rolę tych ośrodków, jednak obydwie lokalizacje miały i mają silne tradycje przemysłowe w branży papierniczej.

Badania kwestionariuszowe wykazały jednak, iż w kolejnych strefach napływ inwestycji był zdecydowanie niższy, i tak w Grudziądzu zainwestował Schumacher Packaging Zakład Grudziądz Sp. z o.o. oraz WTECH Sp. z o.o., w Kowalewie Pomorskim Plastica Sp. z o.o., a w Barcinie Lafarge Cement SA

oraz Mapei Polska Sp. z o.o.. Natomiast w Bydgoszczy: Airon Investment Anna Niemczewska, Baumat Sp. z o.o. i METALBARK PPU Zbigniew Barłóg[18].

Rysunek 3 prezentuje udział poszczególnych branż w podstrefach na terenie województwa kujawsko-pomorskiego.

Rys. 3. Branże wiodące w PSSE w woj. kujawsko-pomorskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników z badań kwestionariuszowych.

Na przedstawionym wykresie (rys. 3) można dostrzec, iż największy udział mają producenci papieru oraz jego przetwórstwa, są to przede wszystkim ogromny koncern Mondi Packaging Paper Świecie SA wraz z zależną spółką Mondi Corrugated Świecie, Schumacher Packaging Sp. z o.o. oraz U-Tec Poland Sp. z o.o.

[18] H. Godlewska-Majakowska, A. Komor, P. Zarębski, M. Typa, *Atrakcyjność inwestycyjna regionów 2013, Kujawsko-pomorskie*, Centrum analiz regionalnych i lokalnych, Warszawa 2013, s. 18.

Na terenie województwa kujawsko-pomorskiego zakłada się jednak pozyskiwanie inwestorów, co jest zgodnie z planem rozwoju PSSE z:

- sektora nowoczesnych usług,
- branży maszynowej,
- branży elektronicznej,
- przetwórstwa spożywczego,
- branż gwarantujących tworzenie miejsc pracy w dziedzinach, w których województwo dysponuje dużym potencjałem kadrowym.

Podsumowanie

Rozwój gospodarczy województwa rozpatrywany jest jako wzrost gospodarki w regionie, wzrost zatrudnienia, rozwój nowych technologii oraz zmiany sprzyjające poprawie warunków życia mieszkańców. Z 1239 ha gruntów należących do Pomorskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej, ponad 49% powierzchni stanowią tereny należące do podstref w województwie kujawsko-pomorskim. Podstrefy kujawsko-pomorskie przyciągnęły 71% całego kapitału zainwestowanego w latach 2006–2012 w Pomorskiej Specjalnej Strefie Ekonomicznej.

Utworzenie specjalnych stref ekonomicznych oznacza znaczący wzrost liczby zatrudnionych. Stan zatrudnienia w podstrefach na terenie województwa kujawsko-pomorskiego wynosi ok 7 tys. osób. Specjalne strefy ekonomiczne nie są i nie będą nigdy jedynym elementem wsparcia rozwoju gospodarczego, ale w połączeniu z pozostałymi instrumentami, czynią rozwój gospodarczy zdecydowanie szybszym i efektywniejszym w swoich długofalowych skutkach.

Literatura

Budzowski K., Światowiec J., *Przesłanki tworzenia i warunki funkcjonowania stref uprzywilejowanych*, Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie nr 501, Akademia Naukowa w Krakowie, Kraków 1997.

Godlewska-Majakowska H., Komor A., Zarębski P., Typa M., *Atrakcyjność inwestycyjna regionów 2013, Kujawsko-pomorskie*, Centrum analiz regionalnych i lokalnych, Warszawa 2013.

http://www.gpp.grudziadz.pl/oparku.html.

http://www.mg.gov.pl/node/15668 (25.05.2014).

http://www.mg.gov.pl/node/20330?theme=mg_wai (20.05.2014).

http://www.strefa.gda.pl/pl/barcin.html.
http://www.strefa.gda.pl/pl/bydgoszcz.html.
http://www.strefa.gda.pl/pl/kowalewo-pomorskie.html.
http://www.strefa.gda.pl/pl/lysomice.html.
http://www.strefa.gda.pl/pl/rypin.html.
http://www.strefa.gda.pl/pl/swiecie.html.
http://www.strefa.gda.pl/pl/torun.html.
Jarczewski W., *Specjalne strefy ekonomiczne w gminach*, „Samorząd Terytorialny" 2007, 7–8.
Mazur K., *Specjalne strefy ekonomiczne jako nowe obszary przemysłowe*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2004.
Ustawa z dnia 20 października 1994 r. o specjalnych strefach ekonomicznych, (DzU 1994, nr 123, poz. 600, art. 2).
www.paiz.gov.pl. (19.12.2010).
www.trojmiasto.pl/wiadomosci/PSSE-bedzie-wieksza-Prawie-15-tys-ha-w-strefie-n77396.html?is_mobile=0# (02.06.2014).

Development of kujawsko-pomorskie region in the context of functioning economic zones

Summary

The purpose of the article was to assess the economic development Kujawsko-Pomorskie in aspect of special economic zones. The economic development of the region depends from an economic growth in the region, of an increase in employment, and the development of new technologies and changes conducive to improving the lives of residents. The creation of special economic zones influence to increase in the number of employees. Employment in special economic zone kujawsko-pomorskie is about 7tys. People

Keywords: development of the region, investment attractiveness, enterprise zones.

Translated by Małgorzata Michalcewicz-Kaniowska

EUROPA REGIONUM TOM XXI ROK 2015

DOI: 10.18276/er.2015.21-14

MONIKA PRADZIADOWICZ
Szczecin

Wdrażanie programu rolnośrodowiskowego w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 na przykładzie pakietu 2. Rolnictwo ekologiczne[1]

Wprowadzenie

Z chwilą przystąpienia naszego kraju do Unii Europejskiej pojawiła się możliwość skorzystania przez rolników ze środków wspólnotowych. W latach 2004–2006 realizowane były dwa programy:

- Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004–2006 (PROW 2004–2006),
- Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich, 2004–2006" (SPO ROL).

Podczas posiedzenia Komitetu Rozwoju Obszarów Wiejskich w 2007 roku Komisja Europejska przyjęła Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (PROW 2007–2013). PROW 2007–2013 jest największym programem, dotyczącym rozwoju obszarów wiejskich, spośród wszystkich programów krajów Unii Europejskiej. Łączny budżet PROW 2007–2013 to kwota 17,2 mld euro, z czego ponad 13,2 mld euro pochodziło z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), a ok. 4 mld stanowiły krajowe środki publiczne.

[1] Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki.

Podstawą prawną funkcjonowania Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 w Polsce jest ustawa z dnia 7 marca 2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. Instytucją zarządzającą PROW 2007–2013 jest Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi[2].

PROW 2007–2013 obejmował 22 działania, które były wdrażane w ramach 4 osi priorytetowych. 14 działań z PROW 2007–2013 wdrażała Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR), 6 – samorządy wojewódzkie, a po jednym Agencja Rynku Rolnego (ARR) i Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa (FAPA)[3].

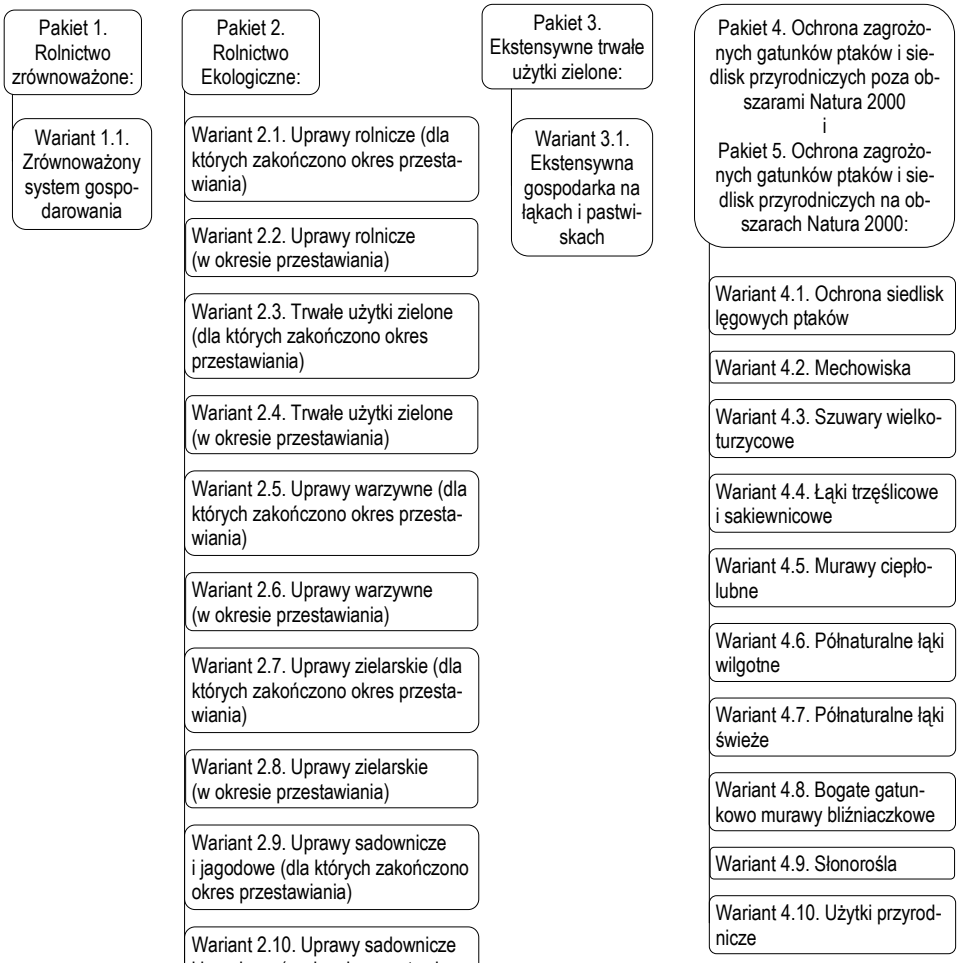
Do osi priorytetowych zaliczamy:

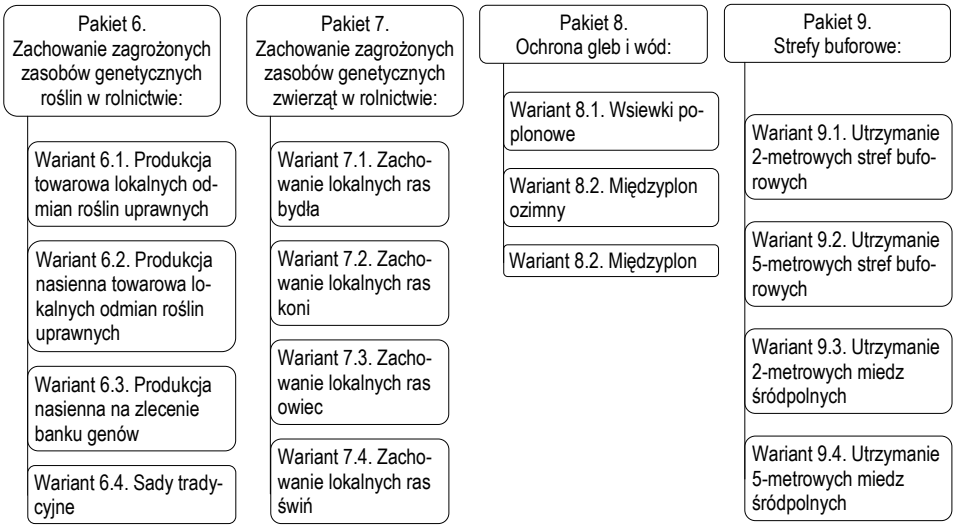
- Oś 1 – Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego,
- Oś 2 – Poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich,
- Oś 3 – Jakość życia na obszarach wiejskich i zróżnicowania gospodarki wiejskiej,
- Oś 4 – LEADER.

W ramach osi 2 PROW 2007–2013 „Poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich" realizowany jest program rolnośrodowiskowy, który składa się z następujących pakietów oraz wariantów, które zaprezentowano poniżej w ujęciu graficznym:

[2] Ustawa z dnia 7 marca 2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich.

[3] http://www.arimr.gov.pl/pomoc-unijna/prow-2007-2013.html (15.04.2014).

Pakiet 1. Rolnictwo zrównoważone:
Wariant 1.1. Zrównoważony system gospodarowania
Pakiet 2. Rolnictwo Ekologiczne:
Wariant 2.1. Uprawy rolnicze (dla których zakończono okres przestawiania)
Wariant 2.2. Uprawy rolnicze (w okresie przestawiania)
Wariant 2.3. Trwałe użytki zielone (dla których zakończono okres przestawiania)
Wariant 2.4. Trwałe użytki zielone (w okresie przestawiania)
Wariant 2.5. Uprawy warzywne (dla których zakończono okres przestawiania)
Wariant 2.6. Uprawy warzywne (w okresie przestawiania)
Wariant 2.7. Uprawy zielarskie (dla których zakończono okres przestawiania)
Wariant 2.8. Uprawy zielarskie (w okresie przestawiania)
Wariant 2.9. Uprawy sadownicze i jagodowe (dla których zakończono okres przestawiania)
Wariant 2.10. Uprawy sadownicze i jagodowe (w okresie przestawiania)
Wariant 2.11. Pozostałe uprawy sadownicze i jagodowe (dla których zakończono okres przestawiania)
Wariant 2.12. Pozostałe uprawy sadownicze i jagodowe (w okresie przestawiania)
Pakiet 3. Ekstensywne trwałe użytki zielone:
Wariant 3.1. Ekstensywna gospodarka na łąkach i pastwiskach
Pakiet 4. Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych poza obszarami Natura 2000
i
Pakiet 5. Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych na obszarach Natura 2000:
Wariant 4.1. Ochrona siedlisk lęgowych ptaków
Wariant 4.2. Mechowiska
Wariant 4.3. Szuwary wielkoturzycowe
Wariant 4.4. Łąki trzęślicowe i sakiewnicowe
Wariant 4.5. Murawy ciepłolubne
Wariant 4.6. Półnaturalne łąki wilgotne
Wariant 4.7. Półnaturalne łąki świeże
Wariant 4.8. Bogate gatunkowo murawy bliźniaczkowe
Wariant 4.9. Słonorośla
Wariant 4.10. Użytki przyrodnicze

Rys. 1. Pakiety i warianty programu rolnośrodowiskowego

Źródło: opracowanie własne.

Podstawowym celem niniejszego opracowania była analiza funkcjonowania Pakietu 2. Rolnictwo ekologiczne w Polsce. Ważność tej tematyki wynika z rosnącego zainteresowania rolników, którzy decydują się korzystać z pomocy finansowej z różnych względów m.in z uwagi na rosnącą liczbę konsumentów zdrowej żywności, a zwłaszcza tej pochodzącej z certyfikowanych ekologicznych gospodarstw.

Do badań wykorzystano materiały pochodzące z Zachodniopomorskiego Oddziału Regionalnego ARiMR oraz z Głównego Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych (IJHARS) w podziale według województw w latach 2007–2012. Ponadto źródłem informacji były dokumenty Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi (MRiRW).

1. Rolnictwo ekologiczne w Polsce

Rolnictwo ekologiczne oznacza sposób gospodarowania o zrównoważonej produkcji roślinnej i zwierzęcej w obrębie gospodarstwa rolnego, oparty na środkach pochodzenia biologicznego i mineralnego nieprzetworzonych technologicznie. Podstawową zasadą jest zaniechanie stosowania w procesie produkcji

żywności środków chemii rolnej, weterynaryjnej i spożywczej. Produkcja prowadzona metodami ekologicznymi to sposób uzyskania produktu rolniczego, w którym zastosowano w możliwie największym stopniu naturalne metody produkcji, nienaruszające równowagi przyrodniczej. Zasada ta dotyczy wszystkich rodzajów i etapów produkcji – zarówno uprawy roślin, chowu i hodowli zwierząt jak i przetwórstwa[4].

W ostatnich latach w Polsce obserwujemy stałą dynamikę wzrostu liczby gospodarstw ekologicznych (tabela 1).

Tabela 1

Liczba i dynamika rozwoju gospodarstw ekologicznych w Polsce w latach 2007–2012

Rok	Liczba gospodarstw ekologicznych	Dynamika rozwoju 2007 = 100%
2007	11 887	100,00
2008	14 896	125,31
2009	17 100	143,85
2010	20 956	176,29
2011	23 449	197,27
2012	25 944	218,26

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów IJHARS.

W wyniku wprowadzenia dopłat do produkcji ekologicznej w ramach programu rolnośrodowiskowego liczba gospodarstw ekologicznych w Polsce wzrosła z 11 887 w 2007 roku do 14 896 w 2008 roku i w kolejnych latach również utrzymywała się tendencja wzrostowa. Na koniec 2011 roku liczba ekologicznych gospodarstw przekraczała 23 449, co oznacza wzrost o ponad 90% w porównaniu z 2007 rokiem. Na koniec grudnia 2012 roku produkcję ekologiczną prowadziło już 25 944 gospodarstw ekologicznych (zarówno gospodarstwa z certyfikatem jak i w okresie przestawiania).

[4] T. Motyka, *Rolnictwo ekologiczne programu rolnośrodowiskowego 2007–2013*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, wyd. II, Warszawa 2010, s. 4.

2. Charakterystyka i wdrażanie Pakietu 2 programu rolnośrodowiskowego na lata 2007–2013

W Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 Pakiet 2. Rolnictwo ekologiczne należy do osi 2 i jest najbardziej rozbudowanym pakietem w działaniu 214: Program rolnośrodowiskowy. Jako jedyny składa się aż z 12 wariantów prowadzonych upraw, a mianowicie: Uprawy rolnicze, Trwałe użytki zielone, Uprawy warzywne, Uprawy zielarskie, Uprawy sadownicze i jagodowe oraz Pozostałe uprawy sadownicze i jagodowe. Wszystkie warianty występują w dwóch wersjach, czyli w okresie przestawiania jak i po jego zakończeniu.

Zasady ubiegania się o płatności w ramach działania „Program rolnośrodowiskowy" określa rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 26 lutego 2009 rokuw sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Program rolnośrodowiskowy" objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (DzU nr 33, poz. 262, z późn. zm.)[5].

Realizacja tego pakietu polega na wdrażaniu w gospodarstwie rolnym zasad produkcji rolnej zgodnie z przepisami:

- Ustawy z dnia 25 czerwca 2009 r. o rolnictwie ekologicznym (DzU 09, nr 116, poz. 975),
- Rozporządzenia Rady nr 834/2007 z dnia 28 czerwca 2007 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylające rozporządzenie nr 2092/91,
- Rozporządzenia Rady nr 889/2008 z dnia 5 września 2008 r. ustanawiające szczegółowe zasady wdrażania rozporządzenia Rady nr 834/2007 w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych w odniesieniu do produkcji ekologicznej, znakowania i kontroli.

Dodatkowo rolnicy przystępujący do Programu zobowiązani są do:

- uprawy roślin zgodnie z najlepszą wiedzą i kulturą rolną, przy zachowaniu należytej dbałości o stan fitosanitarny roślin i ochronę gleby,
- przeznaczenia plonu na pasze, do bezpośredniego spożycia przez ludzi, do przetwórstwa, do kompostowania lub przekazania do innych gospodarstw

[5] *Plan Działań dla Żywności i Rolnictwa Ekologicznego w Polsce na lata 2011–2014*, Biuletyn Informacyjny, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2007, s. 12.

rolnych (warianty: 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.6, 2.7, 2.8) oraz przeznaczenia plonu na bezpośrednie spożycie, do przetwórstwa lub na paszę (warianty: 2.9, 2.10, 2.11, 2.12).

Ponadto w ramach poszczególnych wariantów obowiązują dodatkowe wymogi takie, jak[6]:

a) dla wariantów 2.9 i 2.10: Uprawy sadownicze i jagodowe, 2.11 i 2.12: Pozostałe uprawy sadownicze i jagodowe:
   - materiał szkółkarski wykorzystany do nasadzeń musi spełniać określone wymagania zawarte w przepisach dotyczących wytwarzania oraz jakości materiału siewnego dotyczące średnicy elitarnego i kwalifikowanego materiału szkółkarskiego,
   - utrzymywanie minimalnej obsady drzew i krzewów,
   - obowiązek corocznego wykonywania na plantacji zabiegów uprawowych i pielęgnacyjnych;
b) dla wariantów 2.3 i 2.4: Trwałe użytki zielone:
   - koszenie do dnia 31 lipca lub wypasanie w okresie wegetacyjnym na trwałych użytkach zielonych oraz usunięcie lub złożenie w stogi ściętej biomasy w terminie 2 tygodni po pokosie, a w uzasadnionych przypadkach w dłuższym terminie, niezwłocznie po ustaniu przyczyn, ze względu, na które dotrzymanie dwutygodniowego terminu nie było możliwe,
   - obowiązek posiadania zwierząt (krów, koni, owiec, kóz), w obsadzie wynoszącej co najmniej 0,5 DJP/ha trwałych użytków zielonych.

W ramach Pakietu 2. Rolnictwo ekologiczne przewidziano określone stawki płatności w programie rolnośrodowiskowym 2007–2013 (tabela 2). Płatność rolnośrodowiskową przyznaje się w zróżnicowanej wysokości zarówno gospodarstwom ekologicznym, jak i gospodarstwom przestawiającym się na produkcję metodami ekologicznymi.

Fakt ekologicznego gospodarowania musi zostać potwierdzony przez wybraną upoważnioną jednostkę certyfikującą przeprowadzającą co roku inspekcję w gospodarstwie. Dokumentem potwierdzającym stosowanie przepisów o rolnictwie ekologicznym jest certyfikat zgodności, dokument poświadczający, że gospodarstwo rolne znajduje się w okresie przestawiania na produkcję rolniczą

[6] http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=7506BAD7 (15.04.2014).

metodami ekologicznymi lub dokument poświadczający, że gospodarstwo rolne jest objęte planem kontroli[7].

Płatność przyznawana jest do działek rolnych użytkowanych jako grunty orne, trwałe użytki zielone lub sady.

W zależności od wybranych wariantów Pakietu 2 w przeliczeniu na powierzchnię gruntów (w hektarach) płatności przyznawane są rolnikom w wysokości:

- 100 % stawki podstawowej – za powierzchnię od 1 ha do 100 ha,
- 0 % stawki podstawowej – za powierzchnię od 100,01 ha do 200 ha,
- 10 % stawki podstawowej – za powierzchnię powyżej 200 ha.

Tabela 2

Stawki płatności dla wariantów Pakietu 2. Rolnictwo ekologiczne

Wariant	Warianty pakietu 2. Rolnictwo ekologiczne	Stawki płatności	
2.1.	Uprawy rolnicze (dla których zakończono okres przestawiania)	790 zł/ha	
2.2.	Uprawy rolnicze (w okresie przestawiania)	840 zł/ha w 1 i 2 roku	790 zł/ha w kolejnych latach
2.3.	Trwałe użytki zielone (dla których zakończono okres przestawiania)	260 zł/ha	
2.4.	Trwałe użytki zielone (w okresie przestawiania)	330 zł/ha w 1 i 2 roku	260 zł/ha w kolejnych latach
2.5.	Uprawy warzywne (dla których zakończono okres przestawiania)	1300 zł/ha	
2.6.	Uprawy warzywne (w okresie przestawiania)	1550 zł/ha w 1 i 2 roku, uprawy roślin wieloletnich – również w 3 roku	1300 zł/ha w kolejnych latach
2.7.	Uprawy zielarskie (dla których zakończono okres przestawiania)	1050 zł/ha	
2.8.	Uprawy zielarskie (w okresie przestawiania)	1150 zł/ha w 1 i 2 roku, uprawy roślin wieloletnich – również w 3 roku	1050 zł/ha w kolejnych latach

[7] *Krok po kroku, Przewodnik po programie rolnośrodowiskowym 2007–2013*, MRiRW, Warszawa 2011, s. 16.

Wariant	Warianty pakietu 2. Rolnictwo ekologiczne	Stawki płatności	
2.9.	Uprawy sadownicze i jagodowe (dla których zakończono okres przestawiania)	1540 zł/ha	
2.10.	Uprawy sadownicze i jagodowe (w okresie przestawiania)	1800 zł/ha w 1, 2 i 3 roku	1540 zł/ha w kolejnych latach
2.11.	Pozostałe uprawy sadownicze i jagodowe (dla których zakończono okres przestawiania)	650 zł/ha / 160 zł/ha*	
2.12.	Pozostałe uprawy sadownicze i jagodowe (w okresie przestawiania)	800 zł/ha w 1, 2 i 3 roku	650 zł/ha w kolejnych latach
		160 zł/ha *	

* w przypadku uprawy orzecha włoskiego przed upływem 6 sezonów wegetacyjnych, jeżeli taka uprawa stanowi co najmniej 40% wszystkich drzew tego gatunku.

Źródło: opracowanie własne na podstawie PROW 2007–2013 Program rolnośrodowiskowy w pigułce, MRiRW, Warszawa 2011, s. 8.

Za nieprzestrzeganie wymogów w ramach realizowanego Pakietu 2. Rolnictwo ekologiczne, stosowane są sankcje finansowe, których wysokość przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3

Wysokość zmniejszeń płatności rolnośrodowiskowych dokonywanych w ramach Pakietu 2. Rolnictwo ekologiczne

Rodzaj uchybienia	Wysokość zmniejszenia w %
Nieutrzymywanie minimalnej obsady zwierząt	100
Nieodpowiednie przeznaczenie plonu	40
Brak koszenia lub wypasu lub koszenie lub wypas w niewłaściwym terminie (dotyczy wariantu 2.3 i 2.4)	40
Niezłożenie w stogi lub pozostawienie ściętej biomasy na łące w odpowiednim terminie (dotyczy wariantu 2.3 i 2.4)	20
Brak wykonywania co roku zabiegów uprawowych i pielęgnacyjnych na plantacji (dotyczy wariantów 2.9 – 2.12)	20

Źródło: Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 28 lutego 2008 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Program rolnośrodowiskowy" objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (DzU, nr 34, poz. 200).

W sytuacji ponownego zaobserwowania uchybienia w przestrzeganiu wymogów danego wariantu, płatność rolnośrodowiskowa nie przysługuje w danym

roku i w roku następnym, w części dotyczącej tego wariantu. Płatność rolnośrodowiskowa podlega zwrotowi jeżeli rolnik pomimo ponownego zaobserwowania uchybienia w przestrzeganiu wymogów w zakresie tego samego wariantu, nadal ich nie przestrzega.

Program rolnośrodowiskowy stanowi motywację finansową dla rolników, którzy decydują się na prowadzenie działalności rolniczej według ustalonych zasad oraz stanowi rekompensatę za podwyższone koszty i utracone korzyści.

Tabela 4

Liczba beneficjentów Pakietu 2 w programie rolnośrodowiskowym 2007–2012

Lp.	Województwo	Liczba beneficjentów w Pakiecie 2 w roku					
		2007	2008	2009	2010	2011	2012
1.	dolnośląskie	261	256	384	209	229	156
2.	kujawsko-pomorskie	74	91	105	92	77	59
3.	lubelskie	294	426	553	401	571	246
4.	lubuskie	140	157	355	311	411	234
5.	łódzkie	65	100	138	115	116	77
6.	małopolskie	547	663	426	206	301	309
7.	mazowieckie	313	552	655	520	545	417
8.	opolskie	14	18	28	15	15	16
9.	podkarpackie	379	505	466	266	345	175
10.	podlaskie	413	528	753	576	740	860
11.	pomorskie	155	138	247	181	189	170
12.	śląskie	38	41	62	57	48	32
13.	świętokrzyskie	253	424	264	180	199	164
14.	warmińsko-mazurskie	389	542	903	842	968	943
15.	wielkopolskie	112	119	254	225	269	95
16.	zachodniopomorskie	384	399	892	936	1 018	486
17.	**Polska**	**3 831**	**4 959**	**6 485**	**5 132**	**6 041**	**4 439**

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Zachodniopomorskiego Oddziału Regionalnego ARiMR.

Jak pokazują dane zawarte w powyższej tabeli łączna liczba beneficjentów, którym udzielono wsparcia w ramach Pakietu 2. Rolnictwo ekologiczne wyniosła 30 887.

Od 2007 roku następuje przyrost liczby beneficjentów Pakietu 2. Rolnictwo ekologiczne – w roku 2007 wsparcia finansowego udzielono ponad 3,5 tys. beneficjentom, a w roku 2011 ponad 6 tys., (wzrost o 58%).

Popyt na Pakiet 2. Rolnictwo ekologiczne w latach 2007–2012 był dość zróżnicowany. Największe zainteresowanie uczestnictwem w Pakiecie 2: Rolnictwo ekologiczne, występuje na terenie województwa warmińsko-

-mazurskiego, gdzie liczba beneficjentów w kolejnych latach utrzymuje się nieprzerwanie na wysokim poziomie. Należy podkreślić, że wyraźny przyrost liczby beneficjentów wystąpił również w województwie zachodniopomorskim i podlaskim, gdzie od roku 2007 stopniowo przybywa beneficjentów zainteresowanych działalnością ekologiczną. Liczba beneficjentów w województwie zachodniopomorskim w roku 2011 stanowiła ponad 16% ogółu liczby beneficjentów w kraju. Najmniejsze zainteresowanie tym sposobem gospodarowania występuje w województwie opolskim (w 2007 roku – 14 beneficjentów, w 2012 roku –16 beneficjentów).

Podsumowanie

Rolnictwo ekologiczne jest niewątpliwie najszybciej rozwijającą się gałęzią rolnictwa na świecie, a w szczególności w Unii Europejskiej. W Polsce rolnictwo ekologiczne cały czas się rozwija. Dostrzegamy ciągły wzrost zainteresowania rolników ekologicznymi metodami gospodarowania, dzięki czemu liczba gospodarstw ekologicznych w naszym kraju z roku na rok się zwiększa.

Działania na rzecz rozwoju rolnictwa ekologicznego stwarzają możliwości rozwiązywania problemów związanych z ochroną środowiska, dobrostanem zwierząt, a także rozwojem obszarów wiejskich przy jednoczesnym wytwarzaniu żywności wysokiej jakości.

Produkcja prowadzona metodami ekologicznymi w oparciu o walory przyrodnicze jest najbardziej przyjazna dla środowiska i wpływa na znaczne ograniczenie zewnętrznych środków do produkcji. Rolnictwo ekologiczne spełnia jednak nie tylko rolę związaną z produkcją żywności, ale wpływa na utrzymanie i zwiększenie różnorodności biologicznej i walorów przyrodniczych rolniczej przestrzeni produkcyjnej. Dodatkowo rolnictwo ekologiczne poprzez swoją pracochłonność wpływa na zwiększenie zatrudnienia na obszarach wiejskich[8].

Przeprowadzona analiza dostarczyła cennych informacji dotyczących funkcjonowania Pakietu 2. Rolnictwo ekologiczne w programie rolnośrodowiskowym. Na tej podstawie można wyciągnąć następujące wnioski:

- zdecydowanie coraz więcej rolników decyduje się na wybór omawianego pakietu, z uwagi na posiadanie przez nich coraz większej wiedzy i świado-

[8] *Plan Działań dla Żywności i Rolnictwa Ekologicznego w Polsce na lata 2011–2014*, Biuletyn Informacyjny, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2007, s. 15.

mości dotyczącej tego sposobu gospodarowania. Dodatkowo wiąże się to prawdopodobnie z wysokimi płatnościami rolnośrodowiskowymi stosowanymi w tym pakiecie, a ich uczestnictwo w programie rolnośrodowiskowym może być przez niektórych rolników traktowane w kategoriach przychodu. Porównując płatność rolnośrodowiskową na lata 2007–2013 z edycją 2004–2006, możemy zauważyć, że element ten może mieć kluczowe znaczenie w jego wyborze przez rolników, gdyż większość stawek płatności rolnośrodowiskowych znacznie wzrosła np. wariant 2.1 Uprawy rolnicze (dla których zakończono okres przestawiania) z 600 zł/ha do wysokości 790 zł/ha,

- można zaobserwować, że największe zainteresowanie pakietem 2 wśród rolników występuje w województwach: warmińsko-mazurskim, zachodniopomorskim i podlaskim,
- niewątpliwie wśród korzyści dla rolników, którzy realizują pakiet 2, otrzymane dopłaty z Unii Europejskiej zapewniają zbyt ich produktów, z uwagi na popularność produktów ekologicznych w kraju i za granicą.

Zgodnie z zapowiedziami Departamentu Płatności Bezpośrednich w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi rok 2013 będzie ostatnim rokiem naboru nowych beneficjentów do realizacji programu rolnośrodowiskowego w ramach PROW 2007–2013, a „nowy" program o podobnym charakterze objęty płatnościami PROW 2014–2020 rozpocznie się w 2015 roku. Może być on mocno ograniczony, bo już teraz korzystamy ze środków przeznaczonych na jego realizację[9].

Literatura

http://www.arimr.gov.pl/pomoc-unijna/prow-2007-2013.html (15.04.2014 r.).

http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=7506BAD7 (15.04.2014).

Krok po kroku, Przewodnik po programie rolnośrodowiskowym 2007–2013, MRiRW, Warszawa 2011.

Motyka T., *Rolnictwo ekologiczne programu rolnośrodowiskowego 2007–2013*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, wyd. II, Warszawa 2010.

Plan Działań dla Żywności Ekologicznej i Rolnictwa w Polsce na lata 2007–2013, Biuletyn Informacyjny, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2007.

[9] M. Wróblewska, *Program rolnośrodowiskowy – działanie PROW 2007–2013*, http://www.odr.pl/ekologia-i-rodowisko/programy-rolnorodowiskowe/1160-program-rolnosrodowiskowy-dzialanie-prow-2007-2013 (29.09.2014).

Plan Działań dla Żywności Ekologicznej i Rolnictwa w Polsce na lata 2007–2013, Biuletyn Informacyjny, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2007.

PROW 2007–2013 Program rolnośrodowiskowy w pigułce, MRiRW, Warszawa 2011.

Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2007–2008, 2009–2010, 2011–2012, Główny Inspektorat Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych (IJHARS), Warszawa.

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 28 lutego 2008 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Program rolnośrodowiskowy" objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (DzU, nr 34, poz. 200).

Ustawa z dnia 7 marca 2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (DzU 2007, nr 64, poz. 427).

Wróblewska M., Program rolnośrodowiskowy – działanie PROW 2007–2013, http://www.odr.pl/ekologia-i-rodowisko/programy-rolnorodowiskowe/1160-program-rolnosrodowiskowy-dzialanie-prow-2007-2013 (29.09.2014).

Implementation agri-environmental program under rural development programme for the years 2007–2013 on the example of package 2: Organic farming

Summary

In the article ware presented one of the nine packages, which is implemented by the Rural Development Programme for the years 2007–2013. Package 2: Organic farming belongs to second Axle of agri-environmental program. This package shows 12 variants of agri-environment, there were presented the rates of agri-environmental payments, terms of grant them, as well as financial sanctions in case of breaches of agri-environmental policy. Based on data from the years 2007–2012 was carried out the analysis of the number of beneficiaries of Package 2. The primary source of data presented in tabular part are the data coming from the West Pomeranian Regional Branch of ARMA and the elaborations of the Main Inspectorate of Trade Quality of Agricultural and Food (IJHARS).

Keywords: the beneficiary, Package 2, RDP 2007–2013, organic farming, a variant.

Translated by Monika Pradziadowicz

EUROPA REGIONUM TOM XXI ROK 2015

DOI: 10.18276/er.2015.21-15

MARLENA PROCHOROWICZ
Szczecin

Czynniki wpływające na aktywność Lokalnych Grup Działania na obszarach wiejskich w Polsce

Wprowadzenie

Rozwój lokalny i regionalny w dużej mierze zależy od oferty edukacyjnej, zatrudnienia miejscowej ludności, dochodowości firm, aktywności społecznej, jak również przepisów prawnych przyjaznych prowadzeniu biznesu.

Dla wykorzystania potencjału obszarów wiejskich niezbędne stało się stworzenie odpowiednich warunków ich rozwoju. Opracowana została Wspólna Polityka Rolna, zapoczątkowana już w 1962 roku, która stanowiła pomost pomiędzy zurbanizowanym światem a rolnictwem o coraz bardziej strategicznym charakterze[1].

Rolnictwo ma kluczowe znaczenie dla podejmowania wyzwań, jakie stoją przed społeczeństwem. Głównymi celami Wspólnej Polityki Rolnej są:

- poprawienie wydajności rolnictwa, zapewniające stałe dostawy żywności po przystępnych cenach,
- zagwarantowanie rolnikom w UE możliwości godziwego życia,
- umożliwienie rolnikom pełnienia różnorodnych funkcji w społeczeństwie,
- bezpieczeństwo żywnościowe obywateli,
- zrównoważone gospodarowanie zasobami naturalnymi,

[1] *Wspólna Polityka Rolna. Partnerstwo Europy i Rolników*, Urząd Publikacji Komisji Europejskiej, Luksemburg 2012.

– dbałość o obszary wiejskie w całej UE oraz utrzymanie gospodarki rolnej[2].

Wieś powinna stać się miejscem do życia. Miejscem, które posiada walory środowiska naturalnego, a także zachowującym dla przyszłych pokoleń dziedzictwo kulturowe[3].

Dużą rolę w procesie rozwoju obszarów wiejskich odgrywają organizacje pozarządowe, stowarzyszenia, kluby, które działają w społecznościach lokalnych i promują walory danego regionu. Organizacje te zrzeszają najczęściej osoby najaktywniejsze i najbardziej wrażliwe na sprawy społeczne środowiska. Duże znaczenie na pobudzenie inicjatyw społecznych miały środki finansowe Unii Europejskiej, dzięki którym funkcjonują Lokalne Grupy Działania. To one realizują inicjatywę Programu Leader oraz mają znaczącą rolę we wdrażaniu innowacyjności[4].

Pierwszy etap inicjatywy, znany pod nazwą LEADER I, realizowany był w latach 1991–1994 i służył sprawdzeniu nowego modelu rozwoju obszarów wiejskich. Etap drugi, LEADER II, obejmujący lata 1994–1999 ugruntowywał doświadczenia zdobyte podczas realizacji pierwszego etapu i upowszechniał je na większym obszarze Unii Europejskiej. Szczególny nacisk położono na innowacyjne projekty oraz współpracę międzynarodową i międzyterytorialną. Trzeci etap, LADER+ skierowany został do wszystkich obszarów wiejskich Unii. Ważnym elementem stała się tu współpraca Lokalnych Grup Działania w obrębie krajów członkowskich Unii Europejskiej, jak i między obszarami w różnych krajach[5].

Lokalne Grupy Działania (LGD) funkcjonują w Polsce od kilkunastu lat w formie prawnej fundacji lub stowarzyszeń, a największą dynamikę ich rozwoju odnotowano w naszym kraju w momencie, kiedy w życie wszedł program Leader[6].

Leader jest oddolnym, partnerskim podejściem do rozwoju obszarów wiejskich, realizowanym przez Lokalne Grupy Działania (LGD), polegającym na opracowaniu przez społeczność wiejską Lokalnej Strategii Rozwoju (LSR) oraz

[2] *Wspólna Polityka Rolna. Partnerstwo Europy i Rolników*, Urząd Publikacji Komisji Europejskiej, Luksemburg 2012.

[3] www.dialogspołeczny.pl.

[4] G. Czapiewska, *Lokalne Grupy Działania a kreowanie rozwoju regionalnego w województwach pomorskim i zachodniopomorskim*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy" 2009, nr 29, s. 261–262.

[5] G. McAlinden, *Partnerstwo na rzecz rozwoju regionalnego*, PARP, Warszawa 2004, s. 14.

[6] W. Kandefer, *Turystyka wiejska a rozwój lokalny*, w: *Rola turystyki w rozwoju gospodarczym obszarów wiejskich i leśnych*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Stalowej Woli, Stalowa Wola 2006, s. 75–89.

realizacji wynikających z niej innowacyjnych projektów, łączących m.in. zasoby ludzkie, naturalne, kulturowe, historyczne. Celem tej osi jest przede wszystkim budowanie kapitału społecznego wsi poprzez aktywizację mieszkańców oraz przyczynianie się do tworzenia nowych miejsc pracy na obszarach wiejskich[7].

1. Działalność Lokalnych Grup Działania w aspekcie inicjatywy Leader

Lokalne Grupy Działania (LGD) to partnerstwa składające się z przedstawicieli trzech sektorów: sektor publiczny (samorządy, agendy rządowe lub inne instytucje publiczne), sektor społeczny (organizacje pozarządowe), sektor gospodarczy (przedsiębiorcy, firmy prywatne, rolnicy oraz ich grupy, czy stowarzyszenia)[8]. Efektem współpracy powinna być przede wszystkim aktywizacja społeczności lokalnych, a grupa, która powstała dzięki środkom finansowym z UE uczestniczy w realizacji Zintegrowanej Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich. To właśnie mieszkańcy obszarów objętych zasięgiem Lokalnej Grupy Działania najlepiej orientują się co jest konieczne do zrealizowania w ich miejscowościach, natomiast w rękach sektora publicznego i gospodarczego jest potencjał organizacyjny i finansowy.

Pozytywnym czynnikiem rozwoju lokalnego jest właśnie organizowanie się społeczności w formalne grupy w ramach sektora pozarządowego. Grupa gmin w obszarze działania powinna jednak spełniać kilka warunków: liczba obszaru musi wynosić 10–150 tys. mieszkańców zameldowanych na pobyt stały, liczba mieszkańców na terenie całych gmin nie powinna przekroczyć 20 tysięcy, powinny być również zachowane spójne uwarunkowania historyczne, kulturowe, przyrodnicze, społeczno-ekonomiczne[9].

---

[7] E. Pałka, *Rola Lokalnych Grup Działania w rozwoju obszarów wiejskich. Przykład województwa świętokrzyskiego*, „Studia i Materiały. Miscellanea Oeconomicae", r. 18, nr 3/2014, s. 19–20.

[8] M. Halamska, *Doświadczenia dwóch edycji programu LEADER w Portugalii*, „Wieś i Rolnictwo" 2005, nr 4, s. 46–59.

[9] R. Kamiński, *Konieczność stosowania metody LEADER w nowym funduszu wiejskim – szansa czy zagrożenie?*, w: *Polska strategia w procesie kształtowania polityki Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich i rolnictwa*, red. J. Wilkin, M. Błąd, D. Klepacka, IRWiR PAN Warszawa 2006, s. 74–89.

Dzięki pieniądzom z Unii Europejskiej powstały boiska, place zabaw, świetlice i wiele innych inwestycji dla lokalnych społeczności. Lokalna Grupa Działania, mogła uzyskać wsparcie finansowe w ramach Programu Leader+ na każdy zgłoszony i zaakceptowany projekt.

W Europie na rzecz rozwoju obszarów wiejskich na koniec 2012 roku pracowało 2300 LGD i ta liczba w kolejnych latach wzrastała. Grupy stanowią podstawę wdrażania podejścia LEADER, a tworzenie partnerstwa pozwoliło połączyć możliwości zasobów ludzkich i finansowych ze wszystkich sektorów funkcjonujących na obszarze ich działania. (www.rdpenetwork.defra.gov.uk)

W Europie program LEADER+ jest realizowany na terenie, m.in. Austrii, Belgii, Danii, Finlandii, Francji, Grecji, Hiszpanii, Holandii, Irlandii, Luksemburga, Niemiec, Portugalii, Szwecji, Wielkiej Brytanii, Włoszech.

Liczba grup funkcjonujących na obszarach wiejskich UE oraz ich zagęszczenie na terytorium poszczególnych krajów wynika z warunków geograficzno-urbanistycznych[10].

Tabela 1

Lokalne Grupy Działania w wybranych krajach UE

Państwo	Liczba grup	Temat wiodący grupy
Austria	56	wykorzystanie zasobów naturalnych
Belgia	20	wykorzystanie zasobów naturalnych
Dania	12	wykorzystanie zasobów naturalnych
Finlandia	25	poprawa jakości życia na obszarach wiejskich
Grecja	40	wykorzystanie zasobów naturalnych
Hiszpania	145	wykorzystanie zasobów naturalnych
Holandia	28	poprawa jakości życia na obszarach wiejskich
Irlandia	22	poprawa jakości życia na obszarach wiejskich
Luksemburg	4	zastosowanie nowych technologii
Niemcy	148	wykorzystanie zasobów naturalnych
Portugalia	52	poprawa jakości życia na obszarach wiejskich
Szwecja	12	wykorzystanie zasobów naturalnych
Wielka Brytania	57	wykorzystanie zasobów naturalnych
Włochy	132	podnoszenie wartości produktów lokalnych

Źródło: na podst. strony www.agro-info.org.pl.

Poszczególne obszary tematyczne europejskich LGD obejmują: nowe technologie, jakość życia, promocję lokalnych produktów oraz bogactwo natu-

[10] www.enrd.ec.europa.eu.

ralne i kulturowe. Niektóre spośród Grup łączą w swoich działaniach obszary tematyczne (tabela 1). Najczęściej wybieranym tematem wiodącym działań LGD jest wykorzystywanie zasobów naturalnych i kulturowych oraz poprawa jakości życia na obszarach wiejskich[11].

Tabela 2

Etapy inicjatywy LEADER w Unii Europejskiej

Inicjatywy Leader	Liczba Lokalnych Grup Działania	Zasięg terytorialny (km^2)	Finansowanie z UE (mln euro)
Leader I (1991–1994)	217	367.000	442
Leader II (1994–1999)	906	1.375.144	1 755
Leader + (2000–2006)	893	1.577.386	2 105,1

Źródło: Podejście Leader. Podstawowy poradnik, Komisja Europejska, Luxemburg 2006, s. 7.

Jak wynika z danych zaprezentowanych w tabeli 2, liczba grup objętych poszczególnymi etapami inicjatywy Leader w Europie wzrosła bardzo w drugim etapie, w trzecim nieco zmalała. Jednak zasięg terytorialny obszarów objętych pomocą ulegał systematycznemu wzrostowi.

Lokalne Grupy Działania w Polsce pojawiły się w 2004 roku – jest ich ponad 300 i żaden kraj w Europie nie może poszczycić się ich tak dużą liczbą i takim zasięgiem działania. Prawnie funkcjonują zgodnie z art. 15 Ustawy o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich z dnia 7 marca 2007 roku (DzU nr 64, poz. 427). Bezpośredni nadzór nad funkcjonowaniem grup sprawują marszałkowie województw. Nadrzędnym działaniem LGD jest realizacja lokalnej strategii rozwoju[12].

Przy opracowywaniu Lokalnej Strategii Działania (LSD), Lokalna Grupa Działania zobowiązana jest do wyboru co najmniej jednego spośród czterech priorytetowych tematów: Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej, Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw, Odnowa i rozwój wsi, Małe projekty[13].

---

[11] K.N. Naskręt, *Determinanty aktywności Lokalnych Grup Działania*, Praca dyplomowa, ZUT Szczecin 2013, s. 11–13.

[12] G. Czapiewska, *Lokalne Grupy Działania a kreowanie rozwoju regionalnego w województwach pomorskim i zachodniopomorskim*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy" 2009, nr 29, s. 262–263.

[13] www.minrol.gov.pl.

Środki konieczne do finansowania w ramach Wspólnej Polityki Rolnej przekazywane są w formie miesięcznych płatności na podstawie wydatków dokonywanych przez akredytowane agencje płatnicze w danym okresie[14]. (Berna--Jarka, 2007; s. 118). Główne cele WPR obejmują:

Oś 1 – poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego i leśnictwa poprzez wspieranie restrukturyzacji, rozwoju i innowacji.

Oś 2 – poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich poprzez wspieranie gospodarowania gruntami.

Oś 3 – poprawa jakości życia na obszarach wiejskich oraz różnicowanie działalności gospodarczej.

Oś 4 – Leader.

Wymienione osie precyzują tematyczne zakresy działań, które są wspierane finansowaniem ze środków Unii Europejskiej.

Siła Lokalnych Grup Działania zawarta jest w jej nazwie: *Lokalna* – oparta na lokalnych zasobach, czyli angażująca lokalnych partnerów; *Grupa* – istnieje wspólnota pomiędzy partnerami; *Działania* – partnerzy wspólnie podejmują przedsięwzięcia, które uznali za ważne dla regionu. Głównym spoiwem grupy są wspólnie podejmowane działania i projekty, których organizacja wykracza poza indywidualne możliwości poszczególnych partnerów[15].

W ramach PROW 2007–2013 przeprowadzono nabór wniosków dla działań osi IV Leader, a w wyniku ich weryfikacji wybranych zostało 338 lokalnych grup, z czego 120 uczestniczyło wcześniej w PP Leader+.

Tabela 3

Lokalne grupy działania wybrane do realizacji lokalnych strategii rozwoju w ramach osi IV Leader

Województwo	Liczba LGD	Ludność LGD (tys.)	Powierzchnia objęta LSD (km^2)
Dolnośląskie	19	1084,08	15 934,24
Kujawsko-pomorskie	20	1010,05	16 763,00
Lubelskie	26	1285,96	24 481,36
Lubuskie	10	567,12	12 650,49
Łódzkie	20	673,44	11 080,80
Małopolskie	39	1880,17	13 691,09

[14] A. Biernat-Jarka, *Finansowanie wsparcia rolnictwa i obszarów wiejskich w UE w latach 2007–2013*, SGGW, Warszawa 2007, s. 118.

[15] I. Krakowska-Szopa, A. Jarzębska, *Silne czy słabe partnerstwa*, Prezentacja, Przemyśl 2007.

Województwo	Liczba LGD	Ludność LGD (tys.)	Powierzchnia objęta LSD (km^2)
Mazowieckie	35	1726,17	30 070,85
Opolskie	12	677,98	8 893,17
Podkarpackie	31	1418,95	19 405,23
Podlaskie	16	657,50	18 329,62
Pomorskie	16	912,64	19 009,38
Śląskie	15	895,79	7 686,16
Świętokrzyskie	19	884,85	12 147,16
Warmińsko-mazurskie	14	753,05	22 329,00
Wielkopolskie	31	1688,44	25 238,83
Zachodniopomorskie	15	760,70	20 525,32
Razem	338	16877,18	278 235,70

Źródło: Oś IV PROW 2007–2013 – Lokalne Grupy Działania i Lokalne Strategie Rozwoju. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2009, s. 5.

Najwięcej lokalnych grup do realizacji wniosków do działań osi IV Leader wybrano w województwie małopolskim, najmniej w lubuskim. Najwięcej nowych grup w stosunku do wcześniej istniejących powstało w województwach: lubelskim, mazowieckim, opolskim oraz podkarpackim. Wartym podkreślenia jest to, że w Polsce funkcjonuje 18 grup działających na obszarze więcej niż jednego województwa. Większość z nich zlokalizowana jest w zachodniej i północnej części Polski, a ich liczba zmieniała się od momentu przystąpienia Polski do UE, obejmując swym zasięgiem coraz większy obszar.

Budżety lokalnych grup (kwoty dofinansowania) uzależnione są przede wszystkim od liczby mieszkańców zameldowanych na pobyt stały na obszarze działalności LGD. Na realizację lokalnych strategii rozwoju LGD otrzymały do dyspozycji kwotę 116 zł na jednego mieszkańca, ponadto 29 zł/mieszkańca na koszty funkcjonowania i 3 zł/mieszkańca na projekty współpracy.

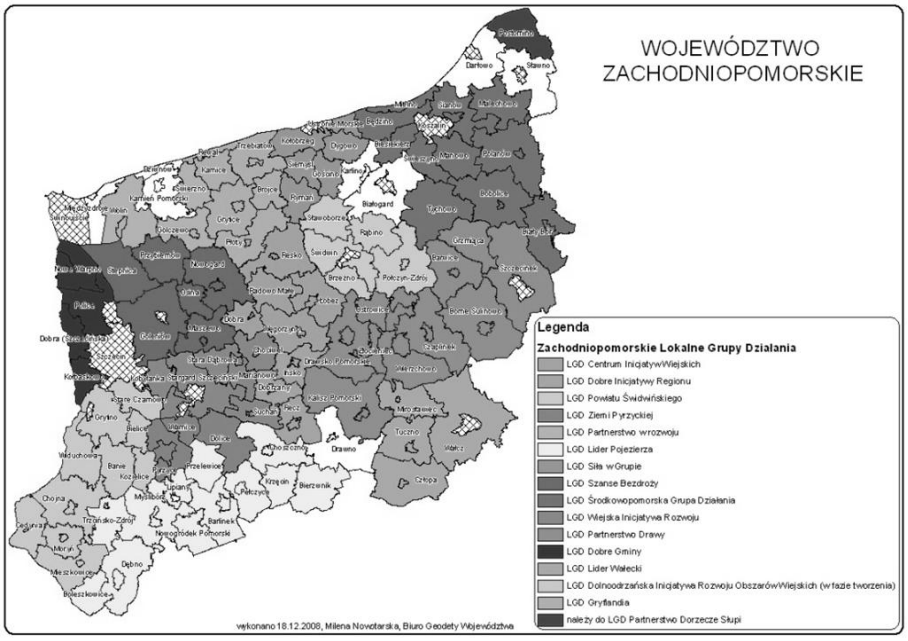
2. Lokalne Grupy Działania na terenie województwa zachodniopomorskiego

W województwie zachodniopomorskim 94% powierzchni zajmują obszary wiejskie. Transformacja gospodarki wpłynęła niekorzystnie na stan tych obszarów. Przyczyniła się do tego: likwidacja państwowych gospodarstw rolnych i przedsiębiorstw okołorolniczych, która spowodowała spadek produkcji rolnej,

wzrost bezrobocia, ujawniając jednocześnie słabe strony polskiego rolnictwa oraz całkowity brak przygotowania rolników do nowej sytuacji ekonomicznej[16].

Region zachodniopomorski ma charakter rolniczo-przemysłowy. Przeważająca część obszaru województwa pokryta jest glebami bielicowymi oraz brunatnymi. Pod względem przydatności do produkcji rolniczej przeważają gleby średnie i słabe (ok. 2/3 powierzchni). Gleby o dobrej przydatności rolniczej położone są głównie w regionie Pyrzyc i Stargardu Szczecińskiego oraz w części wschodniej województwa. Gleby najcenniejsze rolniczo, zajmujące ok. 10 tys. ha występują w okolicach Kołbaskowa.

Od 7 lipca 2009 roku w województwie zachodniopomorskim działa 15 Lokalnych Grup.

Rys. 1. Lokalne Grupy Działania

Źródło: www.ksow.pl.

[16] www.ur.edu.pl.

Jak wynika z zaprezentowanych danych (tabela 4), największą liczbę gmin obejmują grupy mające siedziby w: Złocieńcu, Barlinku oraz Koszalinie, działające na obszarze zamieszkiwanym przez największą liczbę ludności.

Na potrzeby opracowania, analizie poddano dwie grupy działania: LGD „WIR – Wiejska Inicjatywa Rozwoju" (obejmująca gminy: Kobylanka, Stargard Szczeciński, Starą Dąbrowę, Chociwel, Marianowo, Suchań) oraz LGD „DIR – Dobre Inicjatywy Regionu (w skład grupy wchodzą gminy Ińsko, Dobrzany i Recz.

Samorząd Województwa Zachodniopomorskiego podpisał z Lokalnymi Grupami Działania w 2010 roku piętnaście umów na działanie „Funkcjonowanie lokalnej grupy działania, nabywanie umiejętności i aktywizacja", opiewających na łączną kwotę 3 683 830 zł.

Tabela 4

Lokalne Grupy Działania na terenie woj. zachodniopomorskiego

Nazwa Grupy	Siedziba	Rok powstania	Liczba gmin objętych działaniem	Pow. objęta działaniem (km^2)	Ludność na obszarze (tys.)
Centrum Inicjatyw Wiejskich	Łobez	2008	5	1074	38,7
Dobre Gminy	Dobra	2008	4	628	30,3
Dobre Inicjatywy Regionu	Dobrzany	2008	3	466	14,7
Dolnoodrzańska Inicjatywa Rozwoju Obszarów Wiejskich	Gryfino	2008	10	1869	62,3
Gryflandia	Gryfice	2008	6	1017	60,8
Lider Pojezierza	Barlinek	2006	12	2435	125,5
Lider Wałecki	Wałcz	2006	4	1376	28,8
Partnerstwo Drawy	Złocieniec	2006	11	3542	98,2
Partnerstwo w Rozwoju	Wolin	2008	3	643	22,6
Powiatu Świdwińskiego	Świdwin	2008	5	1071	33,0
Siła w Grupie	Gościno	2008	8	1168	48,6
Szanse Bezdroży	Goleniów	2006	6	1604	79,3
Środkowopomorska Grupa Działania	Koszalin	2006	11	2516	83,0
Wiejska Inicjatywa Rozwoju	Stargard Szczec.	2007	6	949	32,6
Ziemi Pyrzyckiej	Pyrzyce	2009	3	527	31,2
Razem			201	38 465	1 698,0

Źródło: na podst. G. Czapiewska, *Lokalne Grupy Działania a kreowanie rozwoju regionalnego w województwach pomorskim i zachodniopomorskim*, Akademia Pomorska w Słupsku, Słupsk 2011, s. 7–8

Dużo wolniej przebiegała realizacja działania „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju – małe projekty PROW 2007–2013". Realizacja działania „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju – różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej ORIW 2007–2013" przebiegła jeszcze gorzej, bowiem na 12 złożonych wniosków nie zawarto żadnej umowy. Podobna sytuacja wystąpiła w przypadku działania „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju – tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw PROW 2007–2013". Na 25 złożonych wniosków zawarta została jedna umowa. Z działania „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju w zakresie odnowy i rozwoju wsi PROW 2007–2013" na 138 wniosków zawarto 18 umów[17].

Sytuacja taka może świadczyć o słabym przygotowaniu wniosków, co może być spowodowane brakiem wiedzy fachowej i umiejętności w tym zakresie. Odzwierciedla to poziom wspomnianego wcześniej kapitału społecznego.

3. Diagnoza obszaru objętego działaniem wybranych LGD oraz ich projekty

Teren sześciu gmin, objętych działaniem Lokalnej Grupy Działania Wiejska Inicjatywa Rozwoju położony jest w powiecie stargardzkim. Ogólna powierzchnia terytorium działania grupy wynosi 949 km^2 i posiada bardzo urozmaicony krajobraz. Najważniejsze bogactwa naturalne obszaru SGD to lasy, zasoby wodne oraz specyficzne ukształtowanie terenu. Na terenie objętym Lokalną Strategią Rozwoju nie ma uciążliwego przemysłu, a dominującą funkcję pełni rolnictwo. Program Natura 2000 zajmuje łącznie ok. 40% terytorium sześciu gmin objętych LGD.

LGD WIR działa na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, jako cel zakłada sobie podejmowanie różnorodnych działań na rzecz rozwoju obszaru objętego strategią, m.in. promocja obszarów wiejskich, mobilizowanie ludności wiejskiej do aktywnego udziału w procesie rozwoju obszarów wiejskich, upowszechnianie i wymiana informacji o inicjatywach związanych z aktywnością ludności na obszarach wiejskich.

Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Dobre Inicjatywy Regionu to teren Dobrzany i Ińsko położony w powiecie stargardzkim, a gmina Recz w po-

[17] *Praktyczne aspekty programu Leader w województwie zachodniopomorskim*, red. B. Kryk, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2011, s. 17.

wiecie choszczeńskim. Gminy graniczą ze sobą i mają stosunkowo dobre położenie komunikacyjne drogowe i kolejowe. Obszar objęty LGD to w większości gleby na glinach i piaskach, płowe i rdzawe klas IVa i IVb, a także w mniejszym stopniu gleby bielicowe klas V i VI. Średnia powierzchnia lasów wynosi tu ok. 34%. Bogactwem są niewątpliwie jeziora, których największa liczba i powierzchnia jest w gminie Ińsko. Zakres działania grupy obejmuje: badania nad obszarem objętym LSR (Lokalnej Strategii Rozwoju), szkolenie kadr biorących udział we wdrażaniu LSR, szkolenie lokalnych liderów czy animowanie społeczności lokalnych. Na terenie obszaru LGD DIR brak jest uciążliwego przemysłu, zagrożeniem dla środowiska może być jedynie wielkoprzemysłowa hodowla trzody chlewnej w gminie Dobrzany.

Obie Lokalne Grupy Działania funkcjonują na obszarze zbliżonym przyrodniczo, krajobrazowo i kulturowo, w podobnych warunkach otoczenia, ale swym zasięgiem różnią się. LGD WIR to wspomnianych sześć gmin, blisko 950 km^2 powierzchni i ponad 32 tys. mieszkańców. LGD DIR tworzą trzy gminy zajmujące obszar 466 km^2 i zamieszkuje około 15 tysięcy mieszkańców.

Ze względu na zasadę przydziału funduszu, WIR dysponuje zdecydowanie większymi środkami, ale jednocześnie przeznacza je na potrzeby dużo większej ludności i dużo większego terenu.

W ramach otrzymanego dofinansowania zrealizowano wiele projektów. Na terenie działania LGD „Wiejska Inicjatywa Rozwoju" nastąpiła między innymi:

- renowacja Miejsca Pamięci poległych w czasie I wojny światowej – gmina Marianowo,
- wymiana witraży w kościele rzymsko-katolickim pw. Św. Jana Kantego w Wapnicy – gmina Suchań,
- prace remontowe i renowacyjne w świetlicy wiejskiej w Poczerninie – gmina Stargard Szczeciński,
- aktywizacja mieszańców grupy poprzez organizację imprezy rekreacyjnej „Rajd wokół jeziora Kamienny Most – gmina Chociwel,
- zagospodarowano miejsca do rekreacji w miejscowości Kicko – gmina Stara Dąbrowa,
- organizacja warsztatów rękodzielniczych dla mieszkańców LGD – gmina Chociwel,
- warsztaty piłkarskie i impreza dla dzieci „Puchar Małego Orła" – gmina Stargard Szczeciński.

Powyższe działania objęte były dofinansowaniem w granicach od 4,5 tys. zł do niemal 100 tys. zł.

W ramach dofinansowania ze środków UE zrealizowano na terenie działania Lokalnej Grupy Działania „Dobre Inicjatywy Regionu" również wiele projektów, w tym:

- podwyższenie konkurencyjności oraz zwiększenie zatrudnienia poprzez remont i modernizację lokalu usługowo-gastronomicznego,
- powołanie do działania pensjonatu z bazą noclegową o podwyższonym standardzie, obsługującego ruch turystyczny i lokalny ruch biznesowy,
- prace remontowe w zabytkowym kościele filialnym, pw. Wniebowzięcia NMP w Krzemieniu – gmina Dobrzany,
- zakup strojów i wyposażenia dla nowopowstałego zespołu ludowego w miejscowości Szadzko w gminie Dobrzany,
- renowacja elewacji kościoła parafialnego w Storkowie,
- warsztaty muzyczno-plastyczne, wakacyjny festiwal piłkarski dla dzieci i młodzieży – gmina Dobrzany,
- zakup wyposażenia do Izby Pamięci w świetlicy OSP w Ińsku.

Ze względu na atrakcyjne walory krajobrazowe, przyrodnicze i kulturowe, turystyka i rekreacja stają się istotną funkcją w rozwoju obu omawianych obszarów, jednak baza noclegowa nie prezentuje się imponująco.

Tabela 5

Baza noclegowa omawianych Lokalnych Grup Działania

Grupa	Hotel, motel, pensjonat	Ośrodek wypoczynkowy	Agroturystyka	Camping, pole namiotowe	Inne
LGD WIR	5	1	8	3	3
LGD DIR	4	4	15	8	2

Źródło: na podst. danych zawartych w Lokalnych Strategiach Rozwoju.

Pomimo dużo mniejszego terenu objętego funkcjonowaniem LGD DIR, baza turystyczna jest lepiej rozwinięta, głównie w zakresie liczby gospodarstw agroturystycznych. Inaczej przedstawia się sytuacja bazy gastronomicznej. Na terenie LGD WIR jest łącznie: 7 restauracji, 13 barów, 2 stołówki i 2 kawiarnie, podczas gdy na terenie LGD DIR są 3 restauracje, 10 barów, 1 kawiarnia i 4 stołówki. Na uwagę zasługuje kuchnia w Pęcinie (obszar WIR), zdolna jest przygotować 1300 posiłków dziennie.

Reasumując uwarunkowania społeczno-gospodarcze omawianych obszarów, wielkość terenu objętego działaniem Grupy nie ma wpływu na prężność działania, a gminy funkcjonujące w zbliżonych warunkach geograficzno-przyrodniczych oraz społecznych mają zbliżone potrzeby i jednakowe perspektywy działania. Z uwagi na słabą jakość gleby oraz dużą wilgotność rolnictwo nie może stanowić tu mocnej strony obszarów, w związku z czym obszary wiejskie powinny rozwijać się w kierunku działalności turystycznej, agroturystycznej i kultywowania tradycji kulturalnych. Środki unijne przeznaczone na renowację zabytków kultury, pielęgnowanie tradycji, zachowanie naturalnego środowiska czy jego ochronę oraz rozwój infrastruktury związanej z szeroko pojętą turystyką mogą stanowić najlepszą alternatywę dla rozwoju terenów, a także produkcji roślinnej i zwierzęcej gospodarstw rolnych.

Lokalne Grupy Działania stymulują innowacyjność i przedsiębiorczość, pomagają zaspokoić lokalne potrzeby terenów wiejskich oraz pozwalają się im rozwijać. To właśnie poprzez Lokalne Strategie Rozwoju funkcjonowanie Grup ma ogromny wpływ na rozwój regionu, lokalnej społeczności, a także na racjonalne wykorzystanie finansowego wsparcia otrzymanego z budżetu Unii Europejskiej.

Literatura

Czapiewska G., *Lokalne Grupy Działania a kreowanie rozwoju regionalnego w województwach pomorskim i zachodniopomorskim*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy" 2009, nr 29.

Halamska M., *Doświadczenia dwóch edycji programu LEADER w Portugalii*, „Wieś i Rolnictwo" 2005, nr 4.

Kamiński R., *Konieczność stosowania metody LEADER w nowym funduszu wiejskim – szansa czy zagrożenie?*, w: *Polska strategia w procesie kształtowania polityki Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich i rolnictwa*, red. J. Wilkin, M. Błąd, D. Klepacka, IRWiR PAN, Warszawa 2006.

Kandefer W., *Turystyka wiejska a rozwój lokalny*, w: *Rola turystyki w rozwoju gospodarczym obszarów wiejskich i leśnych*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Stalowej Woli, Stalowa Wola 2006.

Kandefer W., *Turystyka wiejska a rozwój lokalny*, w: *Rola turystyki w rozwoju gospodarczym obszarów wiejskich i leśnych*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Stalowej Woli, Stalowa Wola 2006.

Krakowska-Szopa I., Jarzębska A., *Silne czy słabe partnerstwa*, Prezentacja, Przemyśl 2007.
Lokalna Strategia WIR, Stargard Szczeciński 2007.
McAlinden G., *Partnerstwo na rzecz rozwoju regionalnego*, PARP, Warszawa 2004.
Naskręt K.N., *Determinanty aktywności Lokalnych Grup Działania*, Praca dyplomowa, ZUT Szczecin 2013.
Oś IV PROW 2007–2013 – Lokalne Grupy Działania i Lokalne Strategie Rozwoju, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2009.
Pałka E., *Rola Lokalnych Grup Działania w rozwoju obszarów wiejskich. Przykład województwa świętokrzyskiego*, „Studia i Materiały. Miscellanea Oeconomicae" r. 18, nr 3/2014.
Plan Gospodarki Odpadami dla województwa zachodniopomorskiego na lata 2009–2012, AR Szczecin 2009.
Podejście Leader, Podstawowy poradnik, Komisja Europejska, Luxemburg 2006.
Praktyczne aspekty programu Leader w województwie zachodniopomorskim, red. B. Kryk, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2011.
Wspólna Polityka Rolna. Partnerstwo Europy i Rolników, Urząd Publikacji Komisji Europejskiej, Luksemburg 2012.
www.dialogspołeczny.pl.
www.enrd.ec.europa.eu.
www.ksow.pl.
www.lgd-dir.pl.
www.minrol.gov.pl.
www.rdpenetwork.defra.gov.uk.
www.ur.edu.pl.
www.wir-lgd.org.pl.

Factors driving an activity of Local Action Groups in rural areas in Poland

Summary

A social partnerships may have significantly affected the quality of life in small communities. The Local Action Group (LAG) is one of the sort of such partnerships, which are created in rural areas. The author of this article has pointed out the factors related to the functioning of the LAGs. The present study is focussed on the work of two selected LAGs in West Pomerania Voivodeship. The area covered by the action of these groups had been studied and a social activity, and economic potential were described.

The LAGs' activities are dependent on the financial capacity, therefore the author pointed to the source of funding and the benefits that may arise from the LAGs' functioning.

Keywords: country areas, local action groups, Program Leader.

Translated by Jacek Prochorowicz

EUROPA REGIONUM TOM XXI ROK 2015

DOI: 10.18276/er.2015.21-16

AGNIESZKA OBIEDZIŃSKA
Warszawa

Rola systemów jakości żywności w zrównoważonym rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich

Wprowadzenie

Szybki rozwój technologiczny we wszystkich ogniwach łańcucha żywnościowego, w szczególności w rolnictwie i przetwórstwie, przyczynił się do wzrostu produkcji oraz łatwej dostępności wysoko przetworzonych produktów. Jednak inne skutki tego rozwoju wpływają niekorzystnie na ludzkie zdrowie, środowisko naturalne, dobrostan zwierząt oraz jakość produktów rolnych i produktów przetwórczych. Globalizacja handlu rolno-spożywczego sprawiła, że identyfikacja ścieżki przebytej przez od produktu końcowego do surowca jest często trudna. Przykładem tego może być incydent z koniną z roku 2013 r., dlatego też lokalność produktu oraz wysoka jakość zaczynają odgrywać coraz większą rolę. Konsumenci coraz częściej podczas zakupów żywnościowych kierują się nie tylko ceną produktów, ale także zwracają uwagę na ich walory smakowe, zdrowotne czy też miejsce pochodzenia, tradycję wytwarzania lub kontrolowany proces produkcji[1].

W ostatnich trzech dekadach na atrakcyjności zyskuje żywność, której produkcja niesie za sobą przywiązanie społeczne, wykorzystuje wartości lokalne i tradycje, szanuje zasoby naturalne, stara się wywierać jak najmniejszy

[1] European Commission (2012a), *Special Eurobarometer 389 „Europeans' attitudes towards food security, food quality and the countryside". Report*, TNS Opinion & Social, Brussels.

wpływ na środowisko. Taka produkcja stwarza warunki do rozwoju obszarów wiejskich poprzez rozwój gospodarstw rolnych, ich specjalizację i wzrost dochodowości produkcji, a także chroni środowisko wraz z jego zasobami bioróżnorodności (odmiany roślin uprawnych i rasy zwierząt gospodarskich).

Celem niniejszej pracy było wykazanie roli systemów jakości żywności w rozwoju zrównoważonym rolnictwa i obszarów wiejskich na podstawie wybranej literatury przedmiotu oraz danych wtórnych.

1. Systemy jakości żywności

Jednym z celów Wspólnej Polityki Rolnej jest zapewnienie wszystkim obywatelom Unii żywności wysokiej jakości, której produkcja będzie chronić bogactwo europejskich tradycji rolniczych[2]. Do tejże żywności zalicza się produkty, których atrybuty jakości zazwyczaj brane pod uwagę oprócz spełnienia podstawowych warunków zdrowia i bezpieczeństwa oraz smaku, wyróżniają się[3]:

- specyficznymi właściwościami produktu, często związanymi z pochodzeniem geograficznym lub obszarem produkcji (np. obszary górskie), rasą zwierząt czy też odmianą roślin lub metodą produkcji (np. rolnictwo ekologiczne),
- użytymi specjalnymi surowcami czy składnikami,
- szczególną metodą produkcji bądź też przetwórczą często wynikającą z lokalnej wiedzy i tradycji danej społeczności,
- zastosowaniem wysokich standardów w zakresie dobrostanu zwierząt, ochrony środowiska, przetwarzania, przygotowania, prezentacji i oznakowania w sposób zwiększający atrakcyjność produktu dla konsumentów.

W ramach realizacji unijnej polityki jakości dla produktów rolnych i żywności stworzone zostały systemy jakości żywności czyli systemy ochrony produktów regionalnych i tradycyjnych oraz produktów pochodzących z gospodarowania o zrównoważonej produkcji roślinnej i zwierzęcej (rolnictwa ekolo-

[2] Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 (DzU L. 347 z 20.12.2013).

[3] European Commission (2007), *Fact Sheet: European Policy for Quality Agricultural Products*. January 2007, http://ec.europa.eu/agriculture/publi/fact/quality/2007_en.pdf.

gicznego). Systemy te mają na celu wspierać zróżnicowaną produkcję rolną, chronić nazwę produktu przed nadużyciem, kopiowaniem i fałszowaniem oraz pomóc konsumentom w zrozumieniu specyficznego charakteru tychże produktów poprzez wyróżnianie tych produktów oznaczeniami (znakami), które je chronią i promują oraz potwierdzają ich wysoką jakość. W ramach prawodawstwa unijnego do systemów jakości żywności należą[4]:

- Chroniona Nazwa Pochodzenia (ChNP; *Protected Designation of Origin*, PDO) – produkty wyróżnia dane miejsce wytwarzania oraz składniki użyte do produkcji pochodzące z tego obszaru (region, konkretne miejsce lub też w wyjątkowych przypadkach kraj),
- Chronione Oznaczenie Geograficzne (ChOG; *Procected Geographical Indications*, PGI) – produkty, których przynajmniej jeden z etapów wytwarzania (przynajmniej jeden z trzech procesów: produkcja, przetwarzanie lub też przygotowywanie produktu) odbywa się na danym terenie (region, konkretne miejsce lub też w wyjątkowych przypadkach kraj),
- Gwarantowana Tradycyjna Specjalność (GTS; *Traditional Speciality Guaranteed*, TSG) – produkty wyróżnione dzięki tradycyjnej metodzie produkcji lub przetwórstwa, która ma co najmniej 30-letnią historię lub użyte surowce mają charakter tradycyjny bądź charakteryzuje się tradycyjnym składem,
- Żywność pochodząca z systemu rolnictwa ekologicznego – produkty powstałe przy wykorzystaniu procesów niestanowiących zagrożenia dla środowiska, zdrowia ludzi, zdrowia roślin ani dla zdrowia i dobrostanu zwierząt.

Oprócz unijnych systemów jakości poszczególne kraje posiadają własne systemy jakości żywności. W Polsce do krajowych systemów jakości zalicza się systemy: Jakość Tradycja, Integrowana Produkcja, Quality Meat Program (QMP), System Gwarantowanej Jakości Żywności (QAFP), System Jakości Wieprzowiny PQS (Pork Quality System). (www.minrol.gov.pl).

[4] Rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007 z 28 czerwca 2007 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylające rozporządzenie (EWG) nr 2092/91 (DzU L. 189 z 20.07.2007); Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1151/2012 z dnia 21 listopada 2012 r. w sprawie systemów jakości produktów rolnych i środków spożywczych (DzU L. 343 z 14.02.2012).

2. Systemy jakości żywności a zrównoważony rozwój

Według Wspólnej Polityki Rolnej uczestnictwo rolników, producentów i przetwórców żywności w unijnych i krajowych systemach jakości żywności ma usprawnić odpowiednie wykorzystanie zasobów naturalnych oraz zachować bioróżnorodność, co wpisuje się w ideę zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. Obecnie następuje powolny, ale świadomy zwrot w kierunku zrównoważenia całego łańcucha żywnościowego, w tym rolnictwa, w sferze trzech płaszczyzn: ekonomicznej, środowiskowej i społeczno-kulturowej. W idei zrównoważonego rozwoju przywiązuje się uwagę do uzyskania równowagi pomiędzy tymi trzema płaszczyznami[5]. W rolnictwie, a także na dalszych etapach łańcucha żywnościowego dąży się do ustalenia optimum między interesem producenta, a interesem społeczeństwa, które jest zadaniem niezwykle trudnym do realizacji.

3. Płaszczyzna ekonomiczna

Szansą zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich są rosnące oczekiwania konsumentów w zakresie jakości żywności oraz rosnący rynek zbytu na żywność wysokiej jakości, w tym m.in. żywność ekologiczną, produkty regionalne i tradycyjne[6]. Produkcja żywności wysokiej jakości jest sposobem na podniesienie konkurencyjności, dochodów producentów oraz zróżnicowanie zatrudnienia na obszarach wiejskich tworząc na wsi pozarolnicze źródła utrzymania. Posiadanie prawa do używania nazwy produktu czy znaku, które zostało przyznane producentom, prowadzi do sprzedaży produktów po wyższej cenie (średnio jest to 1,55 razy wyższa cena) w stosunku do podobnych produktów w tej samej kategorii żywności, ale nie posiadających żadnych znaków[7]. Na podstawie badań przeprowadzonych w sektorze serów, stwierdzono,

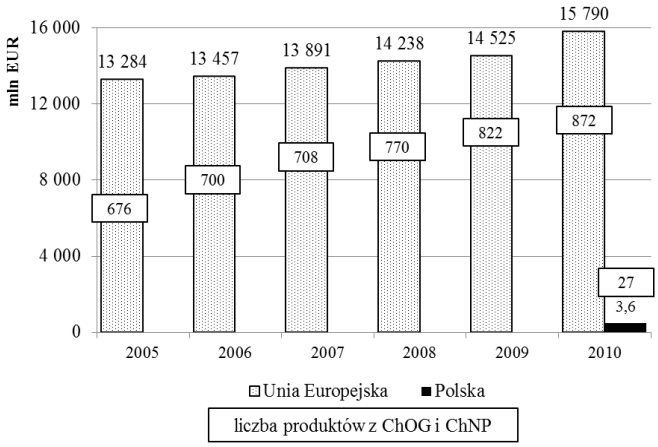
[5] J.St. Zegar, *Współczesne wyzwania rolnictwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.

[6] *Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012–2020*. Monitor Polski, Warszawa, dnia 9 listopada 2012 r., poz. 839. Uchwała nr 163 Rady Ministrów z dnia 25 kwietnia 2012 r. w sprawie przyjęcia „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa" MRiRW 2012.

[7] D. De Smedt, *EU system for geographical indications for agricultural products and foodstuffs*, 20.09.2013, Gent, www.erov.be/documenten/diederik_de_smedt.ppt.

że cena sera posiadającego chroniony status może być wyższa nawet o 30%, niż cena produktów konkurencyjnych nieposiadających takiego statusu[8].

Rozwój rynku żywności wysokiej jakości oraz jego potencjał można ocenić po danych dotyczących liczby uczestników tego rynku, liczbie oferowanych produktów oraz wartości sprzedaży. W Unii Europejskiej obecnie[9] wpisanych jest do rejestru produktów chronionych 1224 produktów żywnościowych: 576 produktów jest objętych znakiem ChNP, 602 – ChOG i 46 – GTS i są to głównie sery, mięso i produkty mięsne, owoce i warzywa oraz oliwa z oliwek i miód. Państwami wiodącymi w otrzymanych oznaczeniach są Włochy (264 produktów), Francja (211), Hiszpania (178) oraz Grecja (101). W Polsce łącznie 36 produktów oznaczono europejskimi znakami jakości (9 ChNP, 18 ChOG, 9 GTS) (EU DOOR database). Wartość rynku produktów ChNP i ChOG w 2010 roku na terenie wspólnoty wyniosła 15,8 mld EUR, z czego 60% wartości sprzedaży należało do Włoch i Francji, a 21% do Niemiec i Wielkiej Brytanii. W stosunku do roku 2005 nastąpił wzrost o 19%[10].

Rys. 1. Wartość rynku sprzedaży oraz liczba produktów ze znakiem ChOG i ChNP w latach 2005–2010

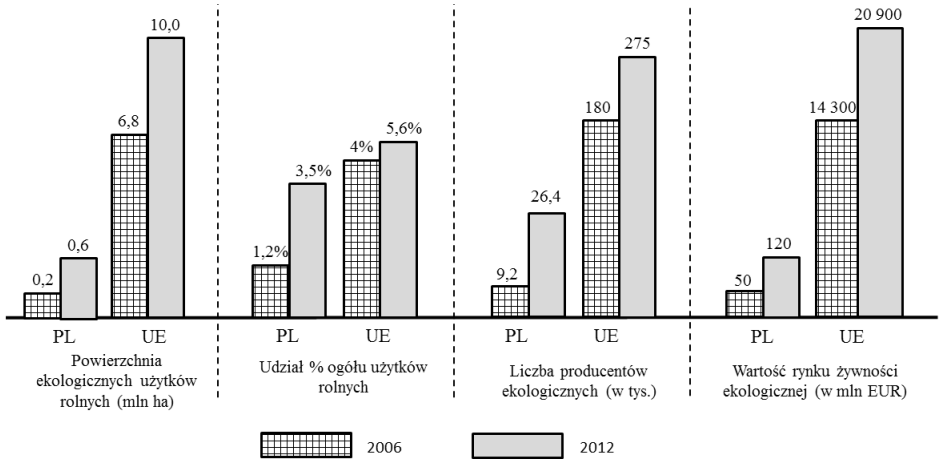
Źródło: opracowanie własne na podstawie European Commission (2012b).

[8] European Commission (2007), *Fact Sheet: European Policy for Quality Agricultural Products*. January 2007, http://ec.europa.eu/agriculture/publi/fact/quality/2007_en.pdf.

[9] Stan na dzień 24.04.2014 r.

[10] European Commission (2012b), Value of production of agricultural products and foodstuffs, wines, aromatised wines and spirits protected by a geographical indication (GI). Executive summary, TENDER N° AGRI–2011–EVAL–04.

Również prężnie rozwija się rynek żywności ekologicznej, na którą popyt nieprzerwanie wzrasta od trzydziestu lat. Wartość rynku żywności ekologicznej w Unii Europejskiej w 2012 roku oszacowano na 20,9 mld EUR (w stosunku do 2009 r. wartość wzrosła o 46%, rys. 2). Także w Polsce w okresie 2006–2012 wartość rynku się podwoiła, natomiast liczba uczestników rynku potroiła się[11].

Rys. 2. Rozwój rynku żywności ekologicznej w Polsce (PL) i Unii Europejskiej (UE) w latach 2006 i 2012.

Źródło: opracowanie własne na podstawie FiBL & IFOAM (2008) i FiBL & IFOAM (2014).

Czynnikami wspierającymi rozwój jest zapewnienie pomocy finansowej producentom systemów jakości żywności (np. działanie 132 „Uczestnictwo rolników w systemach jakości żywności" PROW 2007–2013), oraz wspieranie sprzedaży (np. działanie „Mój Rynek" PROW 2007–2013). Przyczynia się to do aktywizacji mieszkańców obszarów wiejskich, rozwoju lokalnej przedsiębiorczości oraz wyrównania szans między miastem a obszarami wiejskimi, a tym samym wpływa na rozwój gospodarczy regionu.

Wzmocnienie przewagi konkurencyjnej osiągane jest także przez kooperację w całym łańcuchu żywnościowym. Przykładem może być tu powstała w 2010 roku na terenie Polski Wschodniej ponadregionalna platforma współ-

[11] D. Schaak, J. Lernoud, B. Schlatter, H. Willer, *The Organic Market in Europe 2012*, w: *The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2014*, FiBL-IFOAM Report (eds. H. Willer, J. Lernoud), Frick and Bonn 2014, s. 207.

pracy – Klaster Dolina Ekologicznej Żywności[12]. Wpłynęło to m.in. na powstanie silnych powiązań kooperacyjnych wewnątrz klastra, poprawę wskaźników ekonomicznych oraz wzrost skali produkcji firm wchodzących w skład klastra.

Z badań A. Kowalskiej[13] nad wpływem systemu rolnictwa ekologicznego na konkurencyjność producentów owoców i warzyw wynika, że badane gospodarstwa ekologiczne uzyskały wyższe wyniki ekonomiczne w stosunku do gospodarstw konwencjonalnych dzięki wdrożeniu systemu jakości żywności. Odzwierciedleniem tego był istotnie wyższy poziom nadwyżki bezpośredniej na jednostkę powierzchni, dochód rolniczy brutto, stopa nadwyżki bezpośredniej oraz dochód rozporządzalny w przeliczeniu na jedną osobę.

4. Płaszczyzna środowiskowa

Ocena oddziaływania systemów produkcji żywności wysokiej jakości na środowisko naturalne jest stosunkowo nową problematyką podejmowaną przez naukowców. Wpływ rolnictwa na środowisko można oceniać z punktu widzenia jakości gleby, powietrza, wody, zmian klimatu, wykorzystania ziemi, różnorodności biologicznej oraz zdrowia ludzkiego. Do oszacowania wpływu na środowisko związanego z działalnością systemów produkcji żywności wykorzystuje się takie metody jak: analiza nakładów i wyników produkcji (*input-output accounting*), ocena emisji gazów cieplarnianych (w tym dwutlenku węgla), analiza śladu ekologicznego (*ecological footprint*), analiza śladu węglowego (*carbon footprint*), analiza zużycia wody (*water footprint*), ocena cyklu życia (*life cycle assessment*), ocena finansowa zewnętrznych czynników środowiskowych, koszty prowadzenia gospodarstwa, zużycie pośrednie w gospodarstwie rolniczym czy mile żywnościowe (*food miles*). Całościowa analiza oceny wpływu na środowisko wymaga znacznych ilości danych i czasu oraz może być kosztowna[14].

Z opracowania przedstawionego przez Rogall'a[15] wynika, że rolnictwo ekologiczne generuje mniejsze emisje gazów cieplarnianych niż rolnictwo kon-

[12] http://www.dolinaeko.pl/news/627,podsumowanie_projektu_dolina_ekologicznej_zywno-sci.

[13] A. Kowalska, *Jakość i konkurencyjność w rolnictwie ekologicznym*, Difin, Warszawa 2010, s. 175–261.

[14] I.G. Osojnik Črnivec, R. Marinšek-Logar, (2009), *Identification of environmental impact hot spots in traditional food production lines*, Acta argiculturae Slovenica, 94/1, s. 39–46.

[15] H. Rogall, *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*. Zysk i S-ka, Poznań 2010, s. 416–417.

wencjonalne, Według Autora, na przykładzie Niemiec, całkowite przestawienie się na rolnictwo ekologiczne mogłoby zmniejszyć emisję gazów cieplarnianych o 20%.

Jedną z form utrzymania równowagi środowiskowej jest zachowanie bioróżnorodności roślinnej i zwierzęcej. Jej utrata jest ściśle związana z intensyfikacją rolnictwa oraz rozwojem przemysłu, które faworyzują wielkoobszarowe uprawy monokulturowe, chemizację upraw czy stosowanie środków owadobójczych, w wyniku czego na świecie **12 odmian roślin i 5 ras zwierząt gospodarskich w 70% zaspokaja potrzeby żywieniowe ludności (FAO 2009)**. Systemy jakości żywności promują zachowanie dziedzictwa przyrody wykorzystywanej w rolnictwie poprzez wykorzystanie różnorodnych starych, tradycyjnych ras i gatunków zwierząt oraz odmian roślin użytkowych. W Europie środkowej, Polska nadal należy do krajów, w których występuje wysoki poziom różnorodności gatunkowej, posiadając ponad 900 lokalnych odmian roślin uprawnych oraz 215 rodzimych ras zwierząt[16].

5. Płaszczyzna społeczno-kulturowa

Ochrona i promocja produktów regionalnych i tradycyjnych oraz rolnictwa ekologicznego za pomocą systemów jakości żywności przyczynia się do zachowania dziedzictwa kulturowego wsi. Wynikiem tego jest wzrost atrakcyjności terenów wiejskich, rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej[17]. Wpływa to także na rozwój i rozpoznawalność poszczególnych regionów, a także na zawiązywanie współpracy pomiędzy nimi. Dla przykładu, 5 sierpnia 2013 r. zawarte zostało trójstronne porozumienie między województwami: warmińsko-mazurskim, pomorskim i kujawsko-pomorskim w zakresie rozwoju rolnictwa lokalnego i rynku żywności tradycyjnej. Takie działania prowadzą do umocnienia tożsamości społeczności lokalnych, które w ramach swoich działań tworzą muzea, izby regionalne, izby pamięci lub skanseny mające na celu zachowanie

[16] W. Dembek, N. Dobrzyńska, A. Liro, *Problemy zachowania różnorodności biologicznej na obszarach wiejskich w kontekście zmian wspólnej polityki rolnej*, Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie, „Rozprawy naukowe i monografie" nr 11. Falenty, Wydawnictwo IMUZ 2004, s. 24.

[17] A. Borowska, *Regional Food and Products as a Chance for the Development of Non-Urbanized Areas: the case of Poland*, w: *Problems of tourism development on rural areas*, red. K. Krzyżanowska, Warsaw University of Life Science, Warsaw 2011; M. Warmińska, A. Dąbrowska, W. Mozolewski, *Produkty regionalne narzędziem promocji turystyki na obszarach wiejskich województwa pomorskiego*, „Barometr Regionalny. Analizy i Prognozy" 2012, nr 4 (30).

m.in. tradycji kulinarnych czy produkcji tradycyjnej. Produkt, którego pochodzenie jest gwarantowane przez Unię, współtworzy wizerunek obszaru, z którego się wywodzi i tym samym zachęca do odwiedzenia danego regionu[18] (Sieczko 2007). Ważne są także inwestycje związane z tworzeniem zaplecza gastronomicznego wykorzystującego surowce i produkty pochodzące z systemów produkcji żywności wysokiej jakości. Na poziomie europejskim, jedną z inicjatyw propagującą produkty i potrawy uznane za żywność lokalnego pochodzenia, jest Europejska Sieć Regionalnego Dziedzictwa Kulinarnego. Do sieci należy 1158 członków z 32 regionów z różnych krajów m.in. Danii, Szwecji, Niemiec czy Polski (stan z dnia 30.04.2014 r.). Sieć zrzesza producentów i przetwórców produktów rolno-spożywczych, gospodarstwa agroturystyczne, restauracje i hotele, które mają prawo do używania znaku Sieci (z nazwą danego regionu). Zatem wspólnym celem, jest rozwój regionów poprzez regionalną żywność i tradycje kulinarne.

Podsumowanie

Uczestnictwo rolników, producentów i przetwórców żywności w systemach jakości żywności niewątpliwie ma pozytywny wpływ na trzy wymiary idei zrównoważonego rozwoju (ekonomiczny, środowiskowy i społeczno-kulturowy). Wyprodukowanie żywności w sposób zrównoważony, zgodnie z wymogami w zakresie ochrony środowiska, zasobów wodnych, zdrowia i dobrostanu zwierząt, zdrowia roślin oraz zdrowia publicznego wpływa na poprawę konkurencyjności rolnictwa i obszarów wiejskich, zachowanie bioróżnorodności, zrównoważone wykorzystanie zasobów naturalnych oraz przekazywanie dziedzictwa kulturowego. Także potrzeby żywnościowe dzisiejszego, coraz bardziej świadomego i wyedukowanego społeczeństwa są w coraz większym stopniu zaspokajane. Prowadzi to także do zachowania tradycji i walorów przyrodniczo-krajobrazowych dla przyszłych pokoleń.

[18] A. Sieczko, *Znaczenie produktów regionalnych i tradycyjnych w rozwoju obszarów wiejskich*, w*: Produkty marketingowe w rozwoju lokalnym i regionalnym*, red. M. Adamowicz, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2007, s. 286–297.

Literatura

Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012–2020. Monitor Polski, Warszawa, dnia 9 listopada 2012 r., poz. 839. Uchwała nr 163 Rady Ministrów z dnia 25 kwietnia 2012 r. w sprawie przyjęcia „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa", MRiRW 2012.

Borowska A., *Regional Food and Products as a Chance for the Development of Non-Urbanized Areas: the case of Poland*, w: *Problems of tourism development on rural areas*, red. K. Krzyżanowska, Warsaw University of Life Science, Warsaw 2011.

De Smedt D., *EU system for geographical indications for agricultural products and foodstuffs*, 20.09.2013, Gent, www.erov.be/documenten/diederik_de_smedt.ppt.

Dembek W., Dobrzyńska N., Liro A., *Problemy zachowania różnorodności biologicznej na obszarach wiejskich w kontekście zmian wspólnej polityki rolnej*, Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie, „Rozprawy Naukowe i Monografie" 2004, nr 11. Falenty, Wydawnictwo IMUZ.

EU database DOOR, http://ec.europa.eu/agriculture/quality/door/list.html (24.04.2014).

European Commission (2012a), *Special Eurobarometer 389 „Europeans' attitudes towards food security, food quality and the countryside"*. *Report*, TNS Opinion & Social, Brussels.

European Commission (2012b), *Value of production of agricultural products and foodstuffs, wines, aromatised wines and spirits protected by a geographical indication (GI). Executive summary*, TENDER N° AGRI–2011–EVAL–04.

European Commission, *Fact Sheet: European Policy for Quality Agricultural Products*. January 2007, http://ec.europa.eu/agriculture/publi/fact/quality/2007_en.pdf.

FAO. *FAO and Traditional Knowledge: the linkages with sustainability, food security and climate change impacts*, Rome 2009.

FiBL & IFOAM (2008), *The World of Organic Agriculture 2008*. Frick and Bonn.

FiBL & IFOAM (2014), *The World of Organic Agriculture 2014*. Frick and Bonn.

http://www.dolinaeko.pl/news/627,podsumowanie_projektu_dolina_ekologicznej_zywnosci.

Kowalska A., *Jakość i konkurencyjność w rolnictwie ekologicznym*, Difin, Warszawa 2010.

Osojnik Črnivec I.G., Marinšek-Logar R. (2009), *Identification of environmental impact hot spots in traditional food production lines*, Acta argiculturae Slovenica, 94/1.

Rogall H., *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*, Zysk i S-ka, Poznań 2010.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1151/2012 z dnia 21 listopada 2012 r. w sprawie systemów jakości produktów rolnych i środków spożywczych (DzU L. 343 z 14.02.2012).

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 (DzU L. 347 z 20.12.2013).

Rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007 z 28 czerwca 2007 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylające rozporządzenie (EWG) nr 2092/91 (DzU L. 189 z 20.07.2007).

Schaak D., Lernoud J., Schlatter B., Willer H., *The Organic Market in Europe 2012*, w: *The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2014*, FiBL-IFOAM Report (eds. Willer H., Lernoud J.), Frick and Bonn 2014.

Sieczko A., *Znaczenie produktów regionalnych i tradycyjnych w rozwoju obszarów wiejskich*, w: *Produkty marketingowe w rozwoju lokalnym i regionalnym*, red. M. Adamowicz, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2007.

Warmińska M., Dąbrowska A., Mozolewski W., *Produkty regionalne narzędziem promocji turystyki na obszarach wiejskich województwa pomorskiego*, „Barometr Regionalny. Analizy i prognozy" 2012, nr 4 (30).

Zegar J.St., *Współczesne wyzwania rolnictwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.

The role of food quality systems in the sustainable development of agriculture and rural areas

Summary

Participation of farmers, food producers and processors in food quality schemes is one of the opportunities to achieve sustainable development of agriculture and rural areas. EU and national food quality schemes contribute to the promotion of sustainable development in its three dimensions: economic, environmental and socio-cultural. The aim of this study was to determine the role of food quality schemes in the development of sustainable agriculture and rural areas.

Keywords: food quality schemes**,** high quality food, sustainable development, agriculture, rural areas.

Translated by Agnieszka Obiedzińska

EUROPA REGIONUM TOM XXI ROK 2015

DOI: 10.18276/er.2015.21-17

ANETA OMELAN, JAROSŁAW KLIMCZAK
Olsztyn

MICHAŁ KIEŁSZNIA
Szczecin

Sieć dziedzictwo kulinarne Warmii, Mazur, Powiśla jako element turystycznej promocji regionu w opinii restauratorów należących do sieci

Wprowadzenie

Województwo warmińsko-mazurskie powszechnie jest postrzegane jako obszar bardzo atrakcyjny turystycznie, przede wszystkim ze względu na wyjątkowe walory przyrodnicze. Region obfituje również w wartościowe obiekty zabytkowe oraz ciekawą kulturę. Dlatego władze województwa za priorytet uznały rozwijanie funkcji turystycznej, dążąc do realizacji przyjętego założenia „Turystyka wiodącą dziedziną gospodarki Warmii i Mazur"(Strategia rozwoju turystyki województwa warmińsko-mazurskiego, Olsztyn czerwiec 2010, Regionalny Program Operacyjny Warmia i Mazury na lata 2007–2013). Strategia promocji opiera się przede wszystkim na dobrze znanych wśród turystów atrakcjach przyrodniczych i antropogenicznych, niemniej poszukuje się również nowych elementów, które można by wykorzystać w celach marketingowych. Do takich zalicza się dziedzictwo kulturowe, na które składają się również tradycje kulinarne.

Warmia i Mazury nie są kojarzone z konkretną, oryginalną kulturą. Na współczesną kulturę regionu złożyły się tradycje Niemców, Warmiaków i Ma-

zurów, Kurpiów, mieszkańców Kujaw i Mazowsza oraz ludności kresowej (Batyk 2010), co jest widoczne również w „kuchni" regionu, promowanej i eksponowanej jako wartościowy i oryginalny elementu produktu turystycznego z Warmii i Mazur. Odpowiednie działania władz mogą przynieść wymierne korzyści zwiększając rozpoznawalność regionu, również w sferze gastronomii. Może to dać w przyszłości podstawy do rozwoju w województwie turystyki kulinarnej, która zyskuje coraz większą popularność na świecie.

1. Turystyka kulinarna

Usługi gastronomiczne są jednymi z podstawowych usług świadczonymi turystom w czasie ich pobytu poza miejscem stałego zamieszkania. W ostatnich latach zauważa się wzmożone zainteresowanie turystów delektowaniem się jedzeniem, poszukiwaniem smaków charakterystycznych dla odwiedzanych przez nich regionów. Dlatego gastronomia może być traktowana również jako atrakcja turystyczna (Kaczorek, Kowalczyk 2003). Coraz częściej też używa się pojęcia „turystyka kulinarna" w odniesieniu do podróży, których celem jest jedzenie. Turystykę kulinarną można uważać za jedną z form turystyki polegającą na spożywaniu i delektowaniu się potrawami (Kowalczyk 2008, s. 24). Można również uznać, że obejmuje ona „…zakres czynności poczynając od produkcji (gospodarstwa rolne), poprzez proces przechowywania, przetwórstwa, transportu, a na konsumpcji kończąc" (Majewski 2008, s. 127). Zatem odwiedzający oczekuje, że w sferze żywienia dane mu będzie przeżycie czegoś, czego nie spotka i nie zasmakuje w żadnym innym miejscu. Ważne wydaje się również to, że w turystyce kulinarnej mogą uczestniczyć wszyscy, bez względu na wiek. Może również łagodzić sezonowość, ponieważ można ją uprawiać przez cały rok (Chojka 2009, s. 25). Poza tym zagadnienia związane z dziedzictwem kulinarnym są chętnie opracowywane przez naukowców oraz lokalnych pasjonatów-regionalistów, Koła Gospodyń Wiejskich czy stowarzyszenia na rzecz rozwoju szeroko rozumianej turystyki (Orłowski, Woźniczko 2012).

2. Europejska sieć regionalnego dziedzictwa kulinarnego

Usługi gastronomiczne – ich wielkość, rodzaj, cechy charakterystyczne, jeśli są ściśle związane z regionem mogą kształtować jakość, a przede wszystkim atrakcyjność i konkurencyjność regionu turystycznego i z powodzeniem mogą być wykorzystane w kształtowaniu jego tożsamości i wizerunku (Sala 2008, s. 37). Dlatego też w wielu regionach Europy w sposób planowy, poprzez Europejską Sieć Regionalnego Dziedzictwa Kulinarnego, rozwijana jest ta gałąź rynku turystycznego.

Idea wspólnego promowania tradycji kulinarnych poszczególnych regionów narodziła się w 1995 roku w Szwecji. Stworzono wówczas specjalne oznakowania lokalnych produktów żywnościowych w celach promocyjnych i marketingowych. Spowodowało to zwiększenie dochodów przedsiębiorstw produkujących i serwujących lokalną żywność, rozwinęła się również współpraca pomiędzy poszczególnymi regionami Szwecji (www.wielkopolska.trawel.pl 10.11.13). W 2003 roku w szwedzkim Ystad powołano Culinary Heritage Europe, organizację która zajęła się:

- opracowywaniem strategii rozwoju regionalnego,
- wymianą doświadczeń w zakresie tradycji kulinarnych i turystyki,
- wspieraniem przedsiębiorczości i logistyką (Kowalczyk 2008).

Należy podkreślić, że jest to sieć w dosłownym tego słowa znaczeniu, ponieważ zrzeszeni w niej przedsiębiorcy ściśle ze sobą współpracują.

Obecnie Sieć działa w 25 regionach ośmiu państw. Głównym celem jest promocja rozwoju tradycyjnej i nowoczesnej żywności opartej na lokalnych zasobach surowców. Każdy region ma swoją sieć, w której funkcjonują m.in. gospodarstwa rolne, zakłady przetwórstwa żywności, sklepy oraz restauracje, które mocno eksponują swoje związki z tradycją kulturową obszaru, na którym działają (www.wielkopolska.trawel.pl, 10.11.13).

3. Sieć Dziedzictwa Kulinarnego Warmii, Mazur i Powiśla

Regionalne Dziedzictwo Kulinarne jest ideą promującą produkcję i sprzedaż regionalnej żywności. Województwo warmińsko-mazurskie od roku 2005 jest członkiem Europejskiej Sieci Dziedzictwa Kulinarnego i używa logo „Dziedzictwo Kulinarne Warmii, Mazur i Powiśla". Głównym kryterium człon-

kostwa w sieci jest korzystanie z lokalnych surowców w produkcji żywności i potraw, kultywowanie tradycji kulinarnych, promocja kulinarnego dziedzictwa regionu (UM w Olsztynie 2010). Obecnie Sieć zrzesza 126 przedsiębiorców – rolników, przetwórców i restauratorów. Zgodnie z regulaminem Dziedzictwa Kulinarnego Warmii, Mazur, Powiśla (DKWMP) przedsiębiorstwa powinny aktywnie promować i rozwijać regionalną żywność oraz być dobrymi ambasadorami Regionu i Dziedzictwa Kulinarnego w całej Europie. Muszą również wykazywać więź z regionem, pracować nad promocją regionalnego rozwoju, a także używać produktów, które (UM w Olsztynie 2010):

- pochodzą z regionu Warmii, Mazur i Powiśla lub
- są częścią kulturowego dziedzictwa regionu lub
- zostały wyprodukowane przez przedsiębiorstwa zachowujące powiązania z regionem.

Dla ruchu turystycznego oraz promocji regionu największe znaczenie mają obiekty świadczące usługi gastronomiczne. Regulamin DKWMP wskazuje, że te placówki powinny:

- używać w znaczącym stopniu regionalnie i lokalnie wytwarzane surowce/składniki,
- potrafić opowiedzieć klientom skąd pochodzą składniki potraw,
- produkować potrawy historycznie związane z regionem.
- umieścić logo DKWMP na głównym wejściu do swojej siedziby lub tam, gdzie będzie dobrze widoczne.

Członkowie Sieci są zobowiązani do uczestnictwa w szkoleniu na temat Dziedzictwa Regionalnego i używania logo w swoich materiałach reklamowych. W zamian za to otrzymują licencję na używanie logo, informacja o przedsiębiorstwie członkowskim zostaje umieszczona na stronie internetowej Samorządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego oraz na stronie Regionalnego Dziedzictwa Kulinarnego. Członkowie Sieci nie otrzymują żadnych dotacji finansowych na swoją działalność. Wsparcie ze strony Urzędu Marszałkowskiego to: nieodpłatna promocja zrzeszonych restauracji, darmowe kursy gastronomiczne, a w pierwszych latach funkcjonowania tej organizacji – również wyjazdy studyjne do Skandynawii.

Wszystkie te działania mają na celu wsparcie sektora turystycznego w województwie warmińsko-mazurskim. Produkty regionalne i tradycyjne mogą stać się elementem turystyki kulinarnej i być wykorzystane w celu przyciągnięcia do regionu nowych turystów. Powinny to być jednak produkty markowe, a produkt

regionalny stanie się marką, jeśli podjęte zostaną odpowiednie działania organizacyjno-marketingowe (Wróbel 2011). Takie działania podejmowane są w województwie warmińsko-mazurskim. Należy jednak postawić pytanie na ile są skuteczne i czy faktycznie przyczyniły się do zwiększenia liczby odwiedzających nasz region i jego lepszej identyfikacji wśród turystów. Nie mniej interesująca wydaje się opinia oraz ocena wystawiona Sieci przez jej członków-restauratorów, którzy mają największą styczność z turystami. Dlatego też podjęto badania wśród restauratorów, którzy należą do Sieci, a uzyskane dane zostały przedstawione w dalszej części opracowania.

4. Cel, przedmiot, problemy badawcze

Celem badań było uzyskanie informacji (od restauratorów zrzeszonych w Sieci), które pozwolą dokonać analizy rozwoju Dziedzictwa Kulinarnego na podstawie działalności Sieci Dziedzictwo Kulinarne Warmii, Mazur, Powiśla jako organizacji powołanej do promocji Dziedzictwa Kulinarnego, oraz turystyki (w tym kulinarnej) w województwie warmińsko-mazurskim.

Przedmiotem badań była działalność Regionalnej Sieci Dziedzictwo Kulinarne Warmii, Mazur, Powiśla.

Problemy badawcze zostały wyrażone w postaci następujących pytań badawczych:

1. Dlaczego przedsiębiorstwa gastronomiczne zdecydowały się na przystąpienie do Sieci Dziedzictwa Kulinarnego Warmii, Mazur, Powiśla?
2. Jak przedsiębiorcy zrzeszeni w Sieci oceniają działania Urzędu Marszałkowskiego w zakresie promocji Dziedzictwa Kulinarnego Warmii, Mazur i Powiśla?
3. Czy zdaniem przedsiębiorców zrzeszonych w Sieci, jej działalność jest dobrą promocją Regionu?

4.1. Metody, techniki i narzędzia badawcze

W niniejszym opracowaniu posłużono się metodą sondażu diagnostycznego oraz technikami ankiety i wywiadu. Do uzyskania interesujących danych wykorzystano autorski kwestionariusz ankiety.

4.2. Charakterystyka terenu badań oraz próby badawczej

Sieć Dziedzictwo Kulinarne Warmii, Mazur, Powiśla działa na terenie województwa warmińsko-mazurskiego zrzeszając podmioty działające w jego granicach. Ponieważ autorzy opracowania zainteresowani byli przede wszystkim wpływem Sieci na promocję turystyczną regionu, a także na rozwój turystyki kulinarnej, do badania wytypowano jedynie restauracje, działające w Sieci minimum dwa lata. Jest ich w Sieci 48, jednak autorom udało się dotrzeć do 33.

5. Wyniki badań

Chcąc uzyskać jak najwięcej informacji na temat działania Sieci, badanych zapytano o to kto był inicjatorem przystąpienia ich restauracji do omawianej organizacji (tabela 1).

Tabela 1

Inicjatorzy przystąpienia do Sieci (%)

Pytanie	klasy	N = 33
Kto był inicjatorem włączenia restauracji do Sieci?	właściciel	45,00
	propozycja przyszła z Urzędu Marszałkowskiego	55,00

Źródło: badania własne.

Ponad połowa badanych propozycję przystąpienia do Sieci otrzymała z Urzędu Marszałkowskiego (tabela 1). Dotyczy to przede wszystkim tych restauracji, które należą do Sieci najdłużej – od 2006 roku. Należy to tłumaczyć tym, że były to początki tej inicjatywy w województwie, stąd zapewne osoby zarządzające Siecią same poszukiwały obiektów, które spełniały wymogi przynależności. Fakt, że w późniejszych latach restauratorzy sami zabiegali o włączenie w poczet członków może świadczyć o tym, że Sieć stała się rozpoznawalna wśród lokalnych gastronomów.

Z badawczego punktu widzenia interesujące wydawały się motywy, które skłoniły respondentów do przystąpienia do Sieci. Zostały one przedstawione w tabeli 2.

Tabela 2

Motywy przystąpienia do Sieci Dziedzictwo Kulinarne Warmii, Mazur, Powiśla (%)

Pytanie	klasy	N = 33
Dlaczego Pan/Pani zdecydował/a się na przystąpienie do Sieci?	Liczyłem/am na promocję mojej restauracji	55,00
	Ze względu na możliwość promowania tradycyjnych/regionalnych potraw	18,00
	Cel Sieci jest zgodny z polityką naszej restauracji/"wpisywaliśmy się" w założenia Sieci	24,00
	Ze względu na kontakty z innymi podmiotami	3,00

Źródło: badania własne.

Najliczniejsza grupa badanych przystępując do Sieci liczyła na promocję swojego obiektu gastronomicznego; 24% respondentów uznało, że ich restauracje wpisują się w idee omawianej organizacji i przystąpienie do niej było czymś naturalnym. Natomiast 18% stwierdziło, że Sieć da im możliwość promowania regionalnej kuchni. Jedynie trzy procent restauratorów liczyło na możliwość nawiązania kontaktów z innymi podmiotami. Może to świadczyć o tym, że warmińsko-mazurscy restauratorzy początkowo upatrywali w swoim członkostwie raczej indywidualnych korzyści, a nie nastawiali się na wspólne działania. Odwołując się jednak do przeprowadzonych wywiadów należy podkreślić, że badani zwracali uwagę na to, że Dziedzictwo Warmii, Mazur, Powiśla nie jest siecią wzajemnych powiązań, co (zdaniem respondentów) działa na jej niekorzyść.

Badanych zapytano o to czy spełniły się ich oczekiwania i czy widzą korzyści z posługiwania się logo Sieci Dziedzictwo Kulinarne Warmii, Mazur, Powiśla (tabela 3).

Tabela 3

Korzyści z przynależności do Sieci Dziedzictwo Kulinarne Warmii, Mazur, Powiśla (%)

Pytanie	klasy	N = 33
Czy przynależność do Sieci daje restauracji wymierne korzyści?	tak	48,00
	nie	42,00
	Trudno powiedzieć	10,00

Źródło: badania własne.

Niewątpliwie wszyscy badani przystępując do Sieci liczyli na pozytywne efekty jej działalności i osobiste korzyści z członkowstwa. Niemniej niespełna połowa respondentów uznała, że realnie korzysta z przynależności do omawianej organizacji. Wśród wymienianych pozytywów w pierwszej kolejności wskazywano na promocję obiektów zrzeszonych w Sieci, następnie na współpracę z innymi podmiotami, a także możliwość uczestniczenia w bezpłatnych szkoleniach kulinarnych[1]. Badani uznali również, że logo Dziedzictwa którym się posługują to „certyfikat jakości", dający klientom jasną informację, że w tym obiekcie otrzymają potrawy najwyższej klasy.

Niestety grupa restauratorów, którzy nie widzą korzyści z członkowstwa w Sieci jest nieco liczniejsza. Wydaje się, że powinna być to bardzo ważna informacja dla osób odpowiedzialnych w Urzędzie Marszałkowskim za Dziedzictwo Kulinarne.

Z założenia Sieć miała się przyczynić do popularyzacji regionalnej, tradycyjnej i zdrowej kuchni. Efektem tego powinien być wzrost liczby klientów (zwłaszcza turystów) w obiektach gastronomicznych prowadzonych przez członków. Dlatego badanych zapytano o to czy po przystąpieniu do Sieci ich restaurację odwiedza większa liczba gości (tabela 4).

Tabela 4

Wpływ przynależności do Sieci Dziedzictwo Kulinarne Warmii, Mazur, Powiśla na wzrost liczby klientów w członkowskich restauracjach (%)

Pytanie	klasy	N = 33
Czy po przystąpieniu do Sieci zauważa Pani/Pan wzrost liczby klientów w restauracji?	tak	21,00
	nie	42,00
	trudno powiedzieć	37,00

Źródło: badania własne.

Zdecydowana mniejszość badanych zauważa, że po wstąpieniu do Sieci ich restaurację odwiedza większa liczba gości. Najliczniejsza grupa respondentów zdecydowanie nie zauważyła takiej tendencji. Natomiast 37% badanych nie potrafi stwierdzić czy istnieje taka zależność. Należy podkreślić, że z uzyska-

[1] Są to szkolenia skierowane przede wszystkim do kucharzy, barmanów czy kelnerów, w czasie którym mogą oni podwyższyć swoje kwalifikacje ucząc się np. przygotowywania wyrobów z czekolady czy parzenia kawy. Koszty uczestnictwa w tego typu warsztatach pokrywa UM, a nie uczestnicy.

nych w trakcie badań danych wynika, że większość restauracji członkowskich obsługuje turystów, którzy stanowią najliczniejszą grupę konsumentów (33% wskazań), natomiast w 42.% badani uznali że to, kto korzysta z ich usług zależne jest od pory roku/sezonu, jednak pomimo tego to przede wszystkim turyści zapełniają ich lokale.

Badanych zapytano o to czy w prowadzonych przez nich lokalach pojawiają się turyści kulinarni. 70% respondentów odpowiedziała twierdząco. Z przeprowadzonych wywiadów wynika, że nie jest to ruch masowy, a raczej pojedyncze przypadki.

Nawiązując do oczekiwań restauratorów odnośnie członkowstwa w Sieci, badanych zapytano o to czy Urząd Marszałkowski wspiera ich działalność. Odpowiedzi na to pytanie zawiera tabela 5.

Tabela 5

Ocena wsparcia obiektów zrzeszonych w Sieci przez Urząd Marszałkowski (%)

Pytanie	klasy	N = 33
Czy Urząd Marszałkowski wspiera działalność obiektów zrzeszonych w Sieci ?	tak	61,00
	nie	39,00

Źródło: badania własne.

Zdecydowana większość respondentów zaznaczyła odpowiedź „tak" w kwestionariuszu ankiety, jednak w trakcie wywiadów badani podkreślali, że nie jest to w pełni satysfakcjonujące wsparcie. Członków Sieci najbardziej chwalą nieodpłatne szkolenia gastronomiczne. W drugiej kolejności wskazywano na promocję, głównie poprzez lokalne media oraz organizację festiwali/konkursów kulinarnych – bierze w nich udział 76% badanych restauracji. Jednak wywiady przeprowadzone z restauratorami jednoznacznie wskazują na to, że raczej nie są oni z tego zadowoleni. Najczęściej pojawiający się zarzut to nieodpowiednie terminy tych imprez kulinarnych. Festiwale odbywają się w tak zwanym sezonie turystycznym, kiedy obiekty gastronomiczne mają najwięcej klientów, a tym samym i pracy[2]. Być może restauratorzy nie byliby w tej kwestii tak krytyczni, gdyby widzieli realne korzyści wynikające z uczestnictwa w tego typu imprezach. Niestety, poza nielicznymi wyjątkami, zgodnie twierdzą

[2] Należy podkreślić, że ruch turystyczny w województwie warmińsko-mazurskim jest wybitnie sezonowy i wielu przedsiębiorców właśnie latem zarabia na przeżycie reszty roku.

że festiwale/konkursy nie mają efektu promocyjnego, nie wpływają na zwiększenie liczby klientów w lokalach ani na powszechniejsze identyfikowanie logo Dziedzictwa Kulinarnego. A brak efektu promocyjnego badani upatrywali przede wszystkim w tym, że są one organizowane w miejscowościach o małym nasileniu ruchu turystycznego. Postulowali więc przeniesienie tego typu imprez do miejsc, które w sezonie są oblegane przez odwiedzających[3].

Respondentów poproszono również o ocenę działań Sieci (Urzędu Marszałkowskiego) w zakresie promocji Dziedzictwa Kulinarnego Warmii, Mazur i Powiśla (tabela 6).

Tabela 6

Ocena działań Urzędu Marszałkowskiego w zakresie promocji Sieci (%)

Pytanie	Klasy	N = 33
Jak ocenia Pani/Pan działania UM w zakresie promocji Dziedzictwa Kulinarnego?	bardzo dobrze	9,00
	dobrze	45,00
	źle	21,00
	nie mam zdania	25,00

Źródło: badania własne.

Ponad połowa badanych ocenia promocja Sieci dobrze lub bardzo dobrze. Jedna czwarta respondentów nie ma zdania na ten temat; 21% restauratorów zdecydowanie źle ocenia Urząd Marszałkowski. W osobistych rozmowach z respondentami pojawił się szereg zarzutów pod adresem osób zarządzających Siecią. Przede wszystkim zwracano uwagę na nieskuteczność działań promocyjnych. Generalnie badani uznali, że o Sieci mówi się zbyt mało, zwłaszcza w mediach ogólnopolskich. Zdaniem niezadowolonych respondentów w Sieci panuje zbyt duża biurokracja, brakuje skoordynowanych działań i ogólnie jest źle zorganizowana. Kolejne częste zarzuty to brak sieci powiązań oraz zbyt mała kontrola nad obiektami członkowskimi. Jednak najważniejsze wydaje się to, że wielu „starych" członków uważa, że Sieć nadmiernie i zbyt szybko się rozrasta, co obniża rangę, a przede wszystkim jakość Dziedzictwa Kulinarnego. Jednak pomimo tak krytycznego podejścia sporej grupy ankietowanych, aż 70% restauracji ostatecznie uznało, że są zadowolone z przynależności do tej organizacji.

[3] Do takich miejscowości można zaliczyć np. Mikołajki, Giżycko czy Ryn.

Na zakończenie zapytano restauratorów czy ich zdaniem Sieć Dziedzictwo Kulinarne Warmii, Mazur, Powiśla jest dobrą promocją dla regionu Warmii i Mazur. Aż 75% ankietowanych odpowiedziało twierdząco. Niemniej w wywiadach podkreślano, że jest to doskonały pomysł promocyjny dla regionu, niestety wymaga poprawy i intensyfikacji działań.

Wnioski i podsumowanie

Zwiększenie ruchu turystycznego w województwie warmińsko-mazurskim jest jednym z głównych zadań jego władz i ma się przyczynić do rozwoju gospodarczego regionu. Wymaga to przemyślanej polityki i działań promocyjnych wśród turystów pochodzących z poza województwa, a nawet kraju. Jednym z takich pomysłów promocyjnych jest Sieć Dziedzictwo Kulinarne Warmii, Mazur, Powiśla.

Odnosząc się do pierwszego z pytań badawczych, które brzmiało: Dlaczego przedsiębiorstwa gastronomiczne zdecydowały się na przystąpienie do Sieci Dziedzictwo Kulinarne Warmii, Mazur, Powiśla? należy stwierdzić, że badani przede wszystkim liczyli na dobrą promocję prowadzonych przez siebie obiektów gastronomicznych. To podejście nie kłóci się z założeniami Sieci, a wręcz przeciwnie – jej dobra promocja powinna przynieść jednoczesną korzyść województwu i indywidualnym restauratorom. Pomimo tego, że większość badanych uznała, że są zadowoleni z przynależności do Sieci, to jednak nie jest to stwierdzenie pozbawione krytyki.

Odnosząc się do kolejnego z pytań badawczych, które brzmiało: Jak przedsiębiorcy zrzeszeni w Sieci oceniają działania Urzędu Marszałkowskiego w zakresie promocji Dziedzictwa Kulinarnego Warmii, Mazur i Powiśla? można uznać, że badani zdecydowanie nie wystawili UM, pozytywnej „laurki". Przede wszystkim zwracano uwagę, że logo DK jest słabo identyfikowane przez klientów i to zarówno miejscowych jak i przyjezdnych. Z przeprowadzonych wywiadów wynika również, że najbardziej rozczarowani Siecią są właściciele małych restauracji. Jak podkreślali, sami muszą się bardzo starać o przetrwanie na „ciasnym, sezonowym rynku gastronomicznym". Sieć w ich mniemaniu miała przede wszystkim być dobrą promocją, która wpłynie na zwiększenie liczby klientów, a tym samym i obrotów. Jednak efekt jest nie do końca zadowalający. Natomiast duże restauracje, zwłaszcza te, które działają w hotelach, nie mają aż tak krytycznego podejścia. Być może ich oczekiwania nie były tak duże, po-

nieważ mają też inne źródła dochodów i własną promocję w ramach większej całości, do której przynależą.

Zdecydowanie bardziej krytyczni są ci restauratorzy, którzy do Sieci należą najdłużej, natomiast nowi członkowie nie widzą aż tylu jej wad. Restauratorzy, którzy pamiętają początki działalności Sieci (rok 2006), z sentymentem wspominają te czasy, zwłaszcza wyjazdy studyjne do krajów skandynawskich, gdzie mogli zobaczyć jak taka Sieć sprawnie funkcjonuje. Podkreślali, że liczyli na podobne efekty w naszym województwie, lecz obecnie w większości są rozczarowani wynikami, które ich zdaniem po tylu latach powinny być zdecydowanie bardziej widoczne. Niemniej należy podkreślić, że badani pozytywnie ocenili działania UM w zakresie rozszerzania umiejętności członków Sieci poprzez organizację bezpłatnych szkoleń gastronomicznych. Wydaje się jednak, że nie jest to najważniejszy cel Sieci.

Ostatni z problemów badawczych zawierał się w pytaniu: Czy zdaniem przedsiębiorców zrzeszonych w Sieci, jest ona dobrą promocją Regionu Warmii, Mazur i Powiśla? Zdecydowana większość respondentów (75%) odpowiedziała twierdząco. Jednak w tym miejscu należy zrobić pewne zastrzeżenie, które najlepiej wyraził jeden z ankietowanych: „Sieć to bardzo dobry pomysł, niestety jest źle zarządzana i nie daje spodziewanych rezultatów". Zatem sama idea jak najbardziej jest godna pochwały, tym bardziej że jesteśmy pierwszym województwem w naszym kraju, które tak wcześnie przystąpiło do Europejskiej Sieci Dziedzictwo Kulinarne. Należy się jednak zastanowić czy te dziewięć lat funkcjonowania Sieci Dziedzictwo Kulinarne Warmii, Mazur, Powiśla zostało dobrze i w pełni wykorzystane. Przede wszystkim uprawnione wydaje się twierdzenie, że osoby odpowiedzialne za Sieć zbyt dużo uwagi poświęcają jej poszerzaniu[4], zamiast skupić się na dobrze wyselekcjonowanych podmiotach i na tej podstawie realizować cele statutowe. Należy zgodzić się z członkami Sieci, że idea jest szerzej nieznana, a logo Sieci jest zbyt rzadko identyfikowane przez gości. Zdecydowanie osoby odpowiedzialne za Sieć powinny przemyśleć jej dotychczasową działalność, a zwłaszcza strategię promocyjną i zastanowić się nad jej skutecznością. Nie jest bowiem komplementem stwierdzenie restauratora: „przynależność do Sieci ani mi nie przeszkadza ani nie pomaga".

[4] Dowodzą tego materiały promocyjne wydawane każdego roku przez Urząd Marszałkowski.

Literatura

Batyk I., *Wpływ złożoności kulturowej na dziedzictwo kulinarne Warmii i Mazur*, w: *Wielokulturowość w turystyce*, red. E. Puchnarewicz, WSTIJO, Warszawa 2010.

Chojka K., *Wartości kreowane przez produkty kulinarne*, w: *Rozwój turystyczny regionów a tradycyjna żywność*, red. Z. Dolatowski i D. Kołożyn-Krajewska, Częstochowa 2009.

Kaczorek A., Kowalczyk A., *Modele lokalizacji usług turystycznych na obszarach miejskich*, „Prace i Studia Geograficzne", t. 32, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2003.

Kowalczyk A., *Turystyka kulinarna jako element turystyki kulturowej*, „Rocznik Naukowy WSTiR", t. 7, Warszawa 2008.

Majewski J., *Turystyka kulinarna i kreowanie marki obszaru*, „Rocznik Naukowy WSTiR", t. 7, Warszawa 2008.

Orłowski D., Woźniczko M., *Prezentacje regionalnych tradycji kulinarnych w ofercie turystycznej muzeum kultury ludowej w Kolbuszowej*, w: *Kultura i turystyka – wspólne korzenie*, red. B. Włodarczyk, B. Krakowiak, MSiT, Łódź 2012.

Sala J., *Rola usług gastronomicznych w podnoszeniu konkurencyjności regionalnego produktu turystycznego*, „Rocznik Naukowy WSTiR", t. 7, Warszawa 2008.

Urząd Marszałkowski w Olsztynie 2010, Materiały promocyjne Departamentu Polityki Jakości.

Wróbel A., *Turystyka kulinarna czyli produkt tradycyjny i regionalny a instrumenty prawne*, w: *Kultura i turystyka. Wspólna droga*, red. B. Włodarczyk, B. Krakowiak, J. Latosińska, Łódź 2011.

www.wielkopolska.trawel.pl (10.11.2013).

www.bip.warmia.mazury.pl (07.11.2013).

The network of culinary heritage Warmii, Mazur, Powiśla as an element of the region's promotion in the opinion of the restaurant owners associated with it

Summary

The Province of Warmia and Mazury recognizes tourism as one of the leading branches of its economy and, therefore, its development is regarded as a priority. A number of activities to help in achieving this objective are undertaken and one of them was the creation of the Culinary Heritage Network of Warmia Masuria Powiśle. The regional Culinary Heritage is the idea of promoting production and sale of local

food. The Warmia and Mazuria Region is a member of the European Network of Culinary Heritage since 2005 and uses the logo "Culinary Heritage of Warmia Masuria Powiśle" . The network may include manufacturing companies and restaurants, as well as other ventures. For tourism and promotion of the region, gastronomical points are of crucial importance, in particular all restaurants.

The purpose of this paper is to present the activities of the Network from the perspective of the restaurant associated in it. Based on the surveys, the collected data was analyzed and the evaluation of the activities of the organization in the promotion of local cuisine and catering was done, including a broader perspective of the entire region.

Keywords: gastronomy, regional product, culinary heritage, Warmia, Powiśle.

Translated by Katarzyna Cieplińska

EUROPA REGIONUM TOM XXI ROK 2015

DOI: 10.18276/er.2015.21-18

PIOTR ADAMCZYK
Warszawa

Przemiany w strukturze osób pracujących w podregionach przeważająco wiejskich w Polsce

Wprowadzenie

W badaniach ekonomicznych często spotyka się problem porównywania struktur w ujęciu dynamicznym. Przedmiotem badania jest zazwyczaj próba określenia, jak zmieniła się badana struktura w okresie końcowym w stosunku do struktury okresu początkowego lub jaki był przebieg zmian strukturalnych w czasie. Struktura pracujących według sektorów gospodarki stanowi jeden z najistotniejszych czynników wpływających na przestrzenne zróżnicowanie poziomu PKB *per capita* i odzwierciedla obszar specjalizacji gospodarczej regionu. Regiony specjalizujące się w rolnictwie osiągają zwykle najniższy poziom PKB *per capita* w stosunku do średniej krajowej[1]. Ponadto cechą charakterystyczną obszarów wiejskich jest występowanie nadwyżki zasobów pracy w postaci bezrobocia jawnego oraz ukrytego w zatrudnieniu rolniczym. Istnieje również nadwyżka potencjalna, którą stanowią zasoby pracy ujawniające się w procesie przekształceń struktury agrarnej oraz osoby bierne zawodowo utrzymujące się z niezarobkowych źródeł[2]. Zapewnienie ludności zamieszkują-

[1] E. Łaźniewska, T. Górecki, R. Chmielewski, *Konwergencja regionalna*, Wydawnictwo Uniwerstytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2011, s. 120–121.

[2] M. Stanny, *Regionalne zróżnicowanie nadwyżek wiejskich zasobów pracy w Polsce*, w: *Uwarunkowania rynku pracy w Polsce. Aspekty regionalne*, red. R. Horodeński, C. Sadowska-Snarska, WSE w Białymstoku, IPiSS, Białystok–Warszawa 2010, s. 373–386.

cej obszary wiejskie wyższego niż obecnie standardu życia wymaga zatem rozwoju pozarolniczych funkcji gospodarki, co pozwoli na stworzenie dodatkowych miejsc pracy w przemyśle i sektorze usług.

Celem opracowania jest identyfikacja zmian struktury pracujących w wymiarze sektorowym w podregionach przeważająco wiejskich w Polsce. Porównaniem objęto strukturę pracujących w wymiarze sektorowym w latach 2005 i 2012. Do oceny skali przemian strukturalnych zastosowano miary wykorzystywane w wielowymiarowej analizie statystycznej.

1. Teoretyczne aspekty przemian w strukturze pracujących

Jedną z najczęściej wykorzystywanych w literaturze koncepcji opisujących przemiany strukturalne zachodzące w gospodarce jest teoria trzech sektorów, której podstawą jest teza o zmieniającym się znaczeniu poszczególnych sektorów w procesie rozwoju każdej gospodarki narodowej[3]. Za jej prekursora uważa się XIX-wiecznego niemieckiego ekonomistę Friedricha Lista, który uważał, że rozwój gospodarczy odbywa się według następujących etapów: stan dzikości, stadium pasterstwa, stadium rolnicze, stadium rolniczo-przemysłowe, stadium rolniczo-przemysłowo-handlowe. Wraz z przechodzeniem do wyższego stadium rozwoju gospodarczego spada znaczenie rolnictwa, a wzrasta najpierw przemysł, a później handel, co skutkuje zmianą procentowego udziału zatrudnienia w poszczególnych działach gospodarki[4].

Nasilenie badań nad prawidłowościami rozwoju poszczególnych działów gospodarki nastąpiło w pierwszej połowie XX w. Za szczególnie ważne należy uznać prace Alana Fishera, Colina Clarka i Jeana Fourastie. Wyodrębniali oni trzy elementy struktury gospodarczej stanowiące zbiory różnych dziedzin działalności gospodarczej. Doprowadziło to do podziału gospodarki na trzy sektory: sektor I – obejmujący rolnictwo i przemysł wydobywczy, sektor II – przemysł

[3] E. Kwiatkowski, *Teoria trzech sektorów gospodarki: prezentacja i próba oceny*, PWN, Warszawa 1980, s. 68–80 i 89–105; W. Kwiatkowska, E. Kwiatkowski, J. Stasiak, H. Zarychta, *Zatrudnienie i bezrobocie: dynamika, struktura i polityka państwa*, Biała Księga: Polska – Unia Europejska. Opracowania i Analizy: Gospodarka, z. 32. Urząd Rady Ministrów. Biuro ds. Integracji Europejskiej oraz Pomocy Zagranicznej, Warszawa 1993, s. 9–10; M. Klamut, *Ewolucja struktury gospodarczej w krajach wysoko rozwiniętych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 1996, s. 17.

[4] S. Flejterski, A. Panasiuk, J. Perenc, G. Rosa, *Współczesna ekonomika usług*, Wydawnictwo Naukukowe PWN, Warszawa 2005, s. 29–32.

przetwórczy i budownictwo oraz sektor III – różnego rodzaju działalności usługowe. Wspomniani ekonomiści podobnie ujmowali prawidłowości przekształceń struktury gospodarczej. Różnice dotyczą uzasadnienia podziału gospodarki na trzy sektory oraz wyodrębnienia stadiów rozwojowych.

Teoria trzech sektorów wskazuje na określoną ścieżkę rozwoju każdej gospodarki i pozwala wyodrębnić trzy etapy tego procesu[5]:

- okres, w którym największe znaczenie ma sektor rolniczy, a gospodarka jest słabo rozwinięta,
- okres, w którym największą rolę w gospodarce odgrywa sektor przemysłowy,
- okres, który charakteryzuje się przewagą zatrudnienia i produkcji w sektorze usługowym.

W zależności od stopnia rozwoju społeczno-gospodarczego można wyróżnić cztery fazy rozwoju sektora usług[6]:

- fazę pierwotną – dominacja usług niewymagających wysokich kwalifikacji,
- fazę wzrostową – rozwój usług wymagających kwalifikacji,
- fazę obsługi przemysłu i wzrostu konsumpcji usług – rozwój działalności usługowej związanej z obsługą przemysłu i usług o charakterze konsumpcyjnym,
- fazę rozwoju usług opartych na wysokich technologiach.

Zmienność pozycji danego sektora określana jest głównie poprzez jego udział w ogólnym bilansie absorpcji siły roboczej. W procesie rozwoju gospodarczego można wyróżnić trzy etapy[7]:

- absorpcji przez rolnictwo,
- wzmożonej absorpcji przez przemysł,
- zwiększonej absorpcji przez sektor usługowy.

Teoria trzech sektorów jest dość powszechnie krytykowana przede wszystkim ze względu na wyjściowe założenia. Przyczyniła się jednak do powstania, obecnie już niepodważalnej, klasyfikacji rodzajów działalności gospodarczej, co na płaszczyźnie empirycznej znacznie ułatwia prowadzenie badań o charakterze strukturalnym.

---

[5] M. Zajdel, *Trójsektorowa struktura zatrudnienia w Polsce jako miernik rozwoju społeczno-ekonomicznego*, Zeszyty Naukowe SCENO 2008, nr 8, t. 2., Kielce, s. 411.

[6] S. Flejterski, A. Panasiuk, J. Perenc, G. Rosa, *Współczesna ekonomika usług*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 36.

[7] M. Olędzki, *Polityka zatrudnienia*, PWE, Warszawa 1978, s. 127–128.

Przemiany strukturalne w gospodarkach krajów rozwiniętych i międzynarodowych ugrupowań gospodarczych współcześnie wyrażają się przede wszystkim w ograniczaniu produkcji i zatrudnienia w gałęziach o przestarzałej technologii i zmniejszającym się popycie na ich wyroby oraz w jednoczesnym przyspieszeniu tempa wzrostu w gałęziach stosujących nowoczesne technologie, wytwarzających wyroby, na które rośnie zapotrzebowanie zarówno na rynkach wewnętrznych, jak i zewnętrznych[8].

2. Metodyka badań

W opracowaniu przyjęto sposób podziału gospodarki na sektory ekonomiczne stosowany przez Główny Urząd Statystyczny. Sektor pierwszy (rolniczy) obejmuje sekcję A gospodarki narodowej (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo). Sektor drugi to przemysł i budownictwo (sekcje B, C, D, E, F). Sektor usługowy został podzielony na trzy części. W pierwszej znalazły się: handel, naprawa pojazdów samochodowych, transport i gospodarka magazynowa, zakwaterowanie i gastronomia oraz informacja i komunikacja (sekcje G, H, I, J), w drugiej działalność finansowa i ubezpieczeniowa oraz obsługa rynku nieruchomości (sekcje K i L), a w trzeciej pozostałe usługi (sekcje M, N, O, P, Q, R). Dane wykorzystane w opracowaniu nie uwzględniają podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób, duchownych i pracujących w jednostkach budżetowych działających w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego.

Idea pomiaru stopnia zmian struktury w czasie sprowadza się do porównania dwóch wektorów reprezentujących tę strukturę w okresach t i t+ τ[9]:

$$S_t = \begin{bmatrix} \alpha_{1t} \\ \alpha_{2t} \\ \vdots \\ \alpha_{kt} \end{bmatrix} \quad \text{i} \quad S_{t+\tau} = \begin{bmatrix} \alpha_{1(t+\tau)} \\ \alpha_{2(t+\tau)} \\ \vdots \\ \alpha_{k(t+\tau)} \end{bmatrix}.$$

[8] M. Klamut, *Polityka strukturalna*, w: *Polityka gospodarcza*, red. B. Winiarski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 227.

[9] K. Kukuła, *Elementy statystyki w zadaniach*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 40–44.

Istnieje wiele metod badania niepodobieństwa struktur. Wybór konkretnych miar jest uzależniony od pojęcia struktury, które może być rozumiane dwojako. Po pierwsze jako specyficzny obiekt scharakteryzowany ciągiem wskaźników struktury. Mamy wówczas do czynienia z jedną cechą, dla której mierzymy natężenie w elementach struktury. W drugim przypadku strukturę można określić jako konfigurację punktów w przestrzeni wielowymiarowej. Struktura jest scharakteryzowana różnymi cechami i liczenie podobieństwa struktur wymaga wcześniejszego doprowadzenia cech do porównywalności[10].

W odniesieniu do struktury w pierwszym znaczeniu, wszystkie miary zróżnicowania (podobieństwa) struktur wykorzystywane w analizach strukturalnych można podzielić na dwie grupy. Pierwsza z nich opiera się na absolutnych (bezwzględnych) różnicach indywidualnych wskaźników struktury, druga zaś na różnicach względnych[11]. Podstawową miarą opartą na absolutnych różnicach części składowych struktury jest miara zróżnicowania bazująca na metryce odległości Minkowskiego:

$$v_{t,t+\tau} = \left[\sum_{i=1}^{k} \left| \alpha_{i(t+\tau)} - \alpha_{it} \right|^{m} \right]^{\frac{1}{m}}.$$

W wypadku, gdy m = 1 mamy do czynienia z metryką określaną jako odległość miejska, a w wypadku, gdy m = 2 z odległością euklidesową. Odległość miejska przyjmuje wartości z przedziału [0,2], a odległość euklidesowa z przedziału $[0, \sqrt{2}]$. Im bliższa zeru jest wartość miary, tym bardziej podobne do siebie są rozpatrywane struktury gospodarcze.

Do mierzenia odległości pomiędzy obiektami wielowymiarowymi można wykorzystać także formuły oparte na relatywnych różnicach indywidualnych wskaźników struktury. Do tej grupy miar zaliczają się współczynnik dywergencji Clarka, odległość Canberra, miara Jeffreysa-Matusity oraz współczynnik Braya-Curtisa. Trzy pierwsze mają tę właściwość, że są wrażliwe na zmiany

[10] E. Nowińska-Łaźniewska, T. Górecki, *Metody badań przestrzenno-ekonomicznych w ujęciu dynamicznym i ich zastosowanie w regionalistyce. Wizualizacja zjawisk*, „Studia Regionalne i Lokalne" 2005, nr 2, s. 89–100.

[11] A. Malina, *Wielowymiarowa analiza przestrzennego zróżnicowania struktury gospodarki Polski według województw*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2004, s. 31–55.

składowych struktur o relatywnie niskich udziałach[12]. Ze względu na podobną charakterystykę w opracowaniu wykorzystano jedynie współczynnik dywergencji Clarka obliczany według wzoru:

$$v_{t,t+\tau} = \sqrt{\frac{1}{k}\sum_{i=1}^{k}\left(\frac{\alpha_{i(t+\tau)} - \alpha_{it}}{\alpha_{i(t+\tau)} + \alpha_{it}}\right)^2} .$$

Współczynnik dywergencji Clarka jest miarą znormalizowaną, przyjmuje wartości od zera do jedności. Im bliższa zeru jest wartość miary, tym bardziej podobne do siebie są rozpatrywane struktury gospodarcze. Inną znormalizowaną miarą jest miara Braya-Curtisa, która nie powinna być stosowana, jeżeli w strukturze występują składowe, których wartość wynosi 0, obliczana według wzoru:

$$v_{t,t+\tau} = \frac{\sum_{i=1}^{k}\left|\alpha_{i(t+\tau)} - \alpha_{it}\right|}{\sum_{i=1}^{k}(\alpha_{i(t+\tau)} + \alpha_{it})} .$$

Opisane miary wykazują dość specyficzne własności, które nie pozwalają na ich stosowanie w każdej analizie. Dlatego w literaturze przy pomiarze zmian zachodzących w badanej strukturze zaleca się stosowanie innych miar, odznaczających się szczególnie przydatnymi własnościami w zakresie analiz strukturalnych, opartych na różnicach absolutnych między składowymi struktury[13]. Jedną z najpopularniejszych miar jest miernik oparty na odległości euklidesowej między wektorami:

[12] A. Malina, *Wielowymiarowa analiza przestrzennego zróżnicowania struktury gospodarki Polski według województw*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2004, s. 31–55; E. Nowińska-Łaźniewska, T. Górecki, *Metody badań przestrzenno-ekonomicznych w ujęciu dynamicznym i ich zastosowanie w regionalistyce. Wizualizacja zjawisk*, Studia Regionalne i Lokalne nr 2, Warszawa 2005, s. 89–100; B. Pawełek, *Badanie wrażliwości miar Jeffreysa-Matusity i Canberry na małe zmiany wartości zmiennych*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie nr 797, Kraków 2008, s. 143–159.

[13] K. Kukuła, *Statystyczne metody analizy struktur ekonomicznych*, Wydawnictwo Edukacyjne, Kraków 1996, s. 35–60.

$$v_{t,t+\tau} = \left[\sum_{i=1}^{k} (\alpha_{i(t+\tau)} - \alpha_{it})^2 \right]^{\frac{1}{2}}.$$

Miara ta przyjmuje wartości z przedziału [0, $\sqrt{2}$]. Jej cechą charakterystyczną jest to, że potęguje rolę tych składowych, miedzy którymi różnice są największe, a pomniejsza rolę tych, między którymi różnice są najmniejsze. Niedogodność ta nie występuje przy pomiarze zróżnicowania struktur za pomocą miary opartej na odległości miejskiej obliczanej według wzoru:

$$v_{t,t+\tau} = \frac{\sum_{i=1}^{k} \left| \alpha_{i(t+\tau)} - \alpha_{it} \right|}{2}.$$

Miara ta przyjmuje wartości z przedziału [0;1]. Przy założeniu, że części składowe struktury sumują się do jedności, miara ta jest tożsama z miarą Braya-Curtisa.

Uwzględniając specyfikę przedstawionych miar do oceny stopnia zmian w strukturze pracujących pomiędzy 2005 a 2012 r. w opracowaniu wykorzystano miarę Braya-Curtisa, współczynnik dywergencji Clarka oraz odległość euklidesową. Badanie przeprowadzono dla 28 podregionów przeważająco wiejskich wyodrębnionych według typologii Eurostatu.

3. Wyniki badań

Przeprowadzona analiza wykazała, że pomiędzy 2005 r. a 2012 r. struktura pracujących według sektorów gospodarki w podregionach przeważająco wiejskich uległa tylko nieznacznym przekształceniom, na co wskazują niskie wartości miar wykorzystanych w badaniu (tabela 1).

Tabela 1

Miary podobieństwa dla struktur pracujących w latach 2005 i 2012

Podregion	Miara Braya-Curtisa	Współczynnik dywergencji Clarka	Odległość euklidesowa
07 – grudziądzki	0,055	0,062	0,065

Podregion	Miara Braya-Curtisa	Współczynnik dywergencji Clarka	Odległość euklidesowa
08 – włocławski	0,030	0,058	0,041
09 – bialski	0,016	0,034	0,020
10 – chełmsko-zamojski	0,037	0,046	0,041
12 – puławski	0,034	0,058	0,038
17 – piotrkowski	0,060	0,092	0,061
18 – sieradzki	0,018	0,049	0,021
19 – skierniewicki	0,039	0,058	0,045
22 – nowosądecki	0,100	0,116	0,117
24 – tarnowski	0,069	0,105	0,082
25 – ciechanowsko-płocki	0,054	0,069	0,060
26 – ostrołęcko-siedlecki	0,054	0,084	0,064
31 – nyski	0,026	0,047	0,027
32 – opolski	0,013	0,039	0,012
33 – krośnieński	0,169	0,175	0,204
34 – przemyski	0,077	0,122	0,089
36 – tarnobrzeski	0,077	0,102	0,095
38 – łomżyński	0,066	0,090	0,076
39 – suwalski	0,049	0,091	0,058
42 – starogardzki	0,030	0,093	0,030
53 – sandomiersko-jędrzejowski	0,020	0,050	0,021
54 – elbląski	0,005	0,025	0,005
55 – ełcki	0,026	0,088	0,025
57 – kaliski	0,033	0,086	0,034
58 – koniński	0,029	0,076	0,036
59 – leszczyński	0,041	0,105	0,045
60 – pilski	0,045	0,077	0,054
64 – stargardzki	0,027	0,058	0,034

Źródło: obliczenia własne.

Wyniki uzyskane przy użyciu poszczególnych miar są w dużym stopniu zbieżne ze sobą. Największe zmiany strukturalne zaobserwowano w podregionach: krośnieńskim, przemyskim, tarnobrzeskim, nowosądeckim i tarnowskim. W każdym z wymienionych podregionów nastąpił wzrost udziału pracujących w rolnictwie. Spośród podregionów, w których kierunek zmian struktury pracujących był zgodny z teorią trzech sektorów największe zmiany zaobserwowano w podregionach łomżyńskim, grudziądzkim i piotrkowskim.

Wartości współczynnika dywergencji Clarka wskazują na relatywnie duże zmiany struktury pracujących w podregionach leszczyńskim i starogardzkim. Wynika to jednak ze specyfiki tej miary, która większą wagę przywiązuje do zmian składników struktury o niskich wartościach. Tego typu zmiany strukturalne były widoczne we wspomnianych podregionach, dlatego inne miary wykorzystane w badaniu nie potwierdzają tych wyników.

Podsumowanie

Wyniki przeprowadzonych analiz, niezależnie od zastosowanej miary, wskazują na nieznaczne przekształcenia struktury pracujących w podregionach przeważająco wiejskich w Polsce. Największe przeobrażenia można zaobserwować w podregionach, w których wzrósł udział pracujących w sektorze rolniczym. Wynika to w pewnym stopniu z przyjętej przez GUS zasady jednorazowego ujmowania osób w głównym miejscu pracy. Ma to szczególne znaczenie w przypadku osób wykonujących pracę w dwóch sektorach gospodarki, co jest zjawiskiem typowym na obszarach, gdzie w strukturze agrarnej dominują gospodarstwa o niewielkiej powierzchni. Wyniki te mogą zatem świadczyć nie tyle o trwałych zmianach strukturalnych, ile o zmniejszeniu się popytu na pracę poza rolnictwem w tych podregionach.

Nie ulega jednak wątpliwości, że podregiony przeważająco wiejskie charakteryzują się niskim, na tle innych typów podregionów, poziomem rozwoju gospodarczego. Dlatego też konwergencja w zakresie względnego dobrobytu wymaga konwergencji w zakresie struktur gospodarczych, w tym struktury pracujących. Może to zostać osiągnięte poprzez zwiększenie liczby pozarolniczych miejsc pracy w podregionach specjalizujących się w rolnictwie lub w wyniku podejmowania pracy w innych podregionach, zdominowanych przez przemysł i usługi, przez osoby pracujące dotychczas w rolnictwie.

Literatura

Flejterski S., Panasiuk A., Perenc J., Rosa G., *Współczesna ekonomika usług*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.

Łaźniewska E., Górecki T., Chmielewski R., *Konwergencja regionalna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2011.

Klamut M., *Polityka strukturalna*, w: *Polityka gospodarcza*, red. B. Winiarski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

Klamut M., *Ewolucja struktury gospodarczej w krajach wysoko rozwiniętych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 1996.

Kukuła K., *Elementy statystyki w zadaniach*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.

Kukuła K., *Statystyczne metody analizy struktur ekonomicznych*, Wydawnictwo Edukacyjne, Kraków 1996.

Kwiatkowska W., Kwiatkowski E., Stasiak J., Zarychta H., *Zatrudnienie i bezrobocie: dynamika, struktura i polityka państwa*, Biała Księga: Polska – Unia Europejska. Opracowania i Analizy: Gospodarka, z. 32. Urząd Rady Ministrów. Biuro ds. Integracji Europejskiej oraz Pomocy Zagranicznej, Warszawa 1993.

Kwiatkowski E., *Teoria trzech sektorów gospodarki: prezentacja i próba oceny*, PWN, Warszawa 1980.

Malina A., *Wielowymiarowa analiza przestrzennego zróżnicowania struktury gospodarki Polski według województw*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2004.

Nowińska-Łaźniewska E., Górecki T., *Metody badań przestrzenno-ekonomicznych w ujęciu dynamicznym i ich zastosowanie w regionalistyce. Wizualizacja zjawisk*, „Studia Regionalne i Lokalne" 2005, nr 2.

Obszary wiejskie w Polsce, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa–Olsztyn 2011.

Olędzki M., *Polityka zatrudnienia*, PWE, Warszawa 1978.

Pawełek B., *Badanie wrażliwości miar Jeffreysa-Matusity i Canberry na małe zmiany wartości zmiennych*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie nr 797, Kraków 2008.

Stanny M., *Regionalne zróżnicowanie nadwyżek wiejskich zasobów pracy w Polsce*, w: *Uwarunkowania rynku pracy w Polsce. Aspekty regionalne*, red. R. Horodeński, C. Sadowska-Snarska, WSE w Białymstoku, IPiSS, Białystok–Warszawa 2010.

Zajdel M., *Trójsektorowa struktura zatrudnienia w Polsce jako miernik rozwoju społeczno-ekonomicznego*, Zeszyty Naukowe SCENO 2008, nr 8, t. 2., Kielce.

Changes in the structure of employees in predominantly rural subregions in Poland

Summary

The paper concerns the changes in sector structure of employees in predominantly rural subregions (NTS 3), comparing the structures in 2005 and 2012. To assess the extent of changes the author used the dissimilarity measures: Bray-Curtis index, Clarke's divergence index and Euclidean distance. It was stated that the most significant changes were observed in the subregions with the increase in the percentage of employees in agriculture sector.

Keywords: structure of employees, predominantly rural subregion, dissimilarity measures.

Translated by Piotr Adamczyk

EUROPA REGIONUM TOM XXI ROK 2015

DOI: 10.18276/er.2015.21-19

MARIANNA GRETA, EWA TOMCZAK-WOŹNIAK
Łódź

Szanse polskiego rolnictwa na inteligentną specjalizację (*Smart Specialisation*) – na przykładzie polskiej, rolniczej granicy wschodniej

Wprowadzenie

Inteligentna specjalizacja *(smart specialisation*) regionów i wyzwania z nią związane zostały wprowadzone przez Komisję Europejską w związku z polityką spójności po 2013 roku, uwzględniającą Strategię Europa 2020. Inteligentna specjalizacja zakłada lepsze rozpoznanie wewnętrznych możliwości rozwojowych i zasobności regionu oraz skuteczniejsze kierowanie pomocy strukturalnej Unii Europejskiej (UE) na pobudzanie konkurencyjności i innowacyjności lokalnej. Dzięki temu region będzie innowacyjny, a pomoc strukturalna w większym stopniu przyczyni się do uwolnienia jego potencjału i kreatywności[1].

Inteligentną specjalizację zazwyczaj wiąże się ze Strategią Europa 2020 oraz polityką spójności UE pomijając powiązanie ze Wspólną Polityką Rolną i regionami rolnymi. Jednakże to właśnie obszary wiejskie, zdaniem autorów, kryją najwięcej nieodkrytych możliwości rozwojowych, natomiast współczesne rolnictwo nie jest już tylko tradycyjną produkcją żywności, ale to swoista przedsiębiorczość, która z gospodarstwa rolnego czyni profesjonalnie zarządza-

[1] *Piąty raport na temat spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej*, DG Regio, Komisja Europejska, Bruksela 2010, s. 145 i dalsze.

ne przedsiębiorstwo rolnicze. Ponieważ inteligentna specjalizacja dotyczy wszystkich typów regionów, to również potencjał endogeniczny obszarów wiejskich będzie sukcesywnie wydobywany i odpowiednio ukierunkowywany. Zaś siłą sprawczą tego procesu będzie nie tylko wspólna polityka spójności, ale przede wszystkim Wspólna Polityka Rolna jako ta, która stworzona jest do stymulownia i napędzania rozwoju terenów wiejskich.

W niniejszym opracowaniu inteligentna specjalizacja rozpatrywana jest w sensie ogólnoeuropejskim natomiast próba odpowiedzi na pytanie postawione w tytule autorzy odnoszą do uwarunkowań polskich. Cel opracowania jest dwukierunkowy. Z jednej strony obejmuje on przedstawienie istoty *smart specialisation*, z drugiej zaś ukazanie możliwości i kierunków implementacji inteligentnej specjalizacji w rolnictwie. W procesie przygotowywania opracowania wykorzystano metody badania dokumentów oraz analizy piśmienniectwa i materiałów źródłowych (krajowa i zagraniczna literatura przedmiotu).

1. Misja inteligentnej specjalizacji – geneza, cele, warunki

Koncepcja inteligentnej specjalizacji wywodzi się z kręgu naukowego Katedry Ekonomii i Zarządzania Innowacjami Politechniki Federalnej w Lozannie, którą kierował Profesor D. Foray[2], późniejszy przewodniczący Grupy Eksperckiej powołanej w roku 2005 przez Komisarza UE ds. badań J. Potocnika. Założenia ten koncepcji oparto na znanych teoriach w polityce rozwoju regionalnego tj.:

- teorii produktu podstawowego,
- koncepcji elastycznej produkcji,
- teorii dystryktu przemysłowego,
- koncepcji klastra,
- strategii rozwoju regionalnego.

Ich bliższą charakterystykę zawarto w tabeli 1.

[2] D.Foray, P.A. David, B.H. Hall, *Smart specialisation. From academic idea to political instrument, the surprising career of a concept and the difficulties involved in its implementation*, Management of Technology & Entrepreneurship Institute, College of Management Of Technology, November 2011, s. 4–12.

Tabela 1

Teorie rozwoju regionalnego wykorzystane w formułowaniu założeń koncepcji inteligentnego rozwoju.

Lp.	Teoria rozwoju regionalnego	Krótka charakterystyka danej teorii
1.	Teoria produktu podstawowego	Jest to specjalizacja produkcyjna zakładająca przede wszystkim skupienie się na określonej grupie towarów, które mogą stać się konkurencyjnymi na rynkach zewnętrznych
2.	Koncepcja elastycznej produkcji	Koncepcja ta zakłada system oparty na elastycznej produkcji w małych i średnich firmach, który pozwala uzyskać specjalizację. Firmy mogą łatwo dostosowywać produkcję do warunków rynkowych i zapotrzebowania konsumentów, a dzięki temu łatwiej zidentyfikować i sprecyzować niszę rynkową w gospodarce globalnej i być konkurencyjnym w swej dziedzinie
3.	Teoria dystryktu przemysłowego Alfreda Marshalla	Teoria ta bazuje na efektach zewnętrznych. A. Marshall badał okręgi przemysłowe na terenie Wielkiej Brytanii i zwrócił uwagę na korzyści zewnętrzne wynikające z koncentracji, skupisk firm pojedynczych branż nazwanych przez Autora dystryktami przemysłowymi lub lokalnymi systemami produkcyjnymi. W związku z istnieniem licznych zakładów zachodziło nakładanie się czynników społecznych i produkcyjnych, a ponadto system ten charakteryzował się szerokim podziałem pracy między firmami
4.	Koncepcja klastra	Została sformułowana przez Michaela Portera i definiuje przestrzenie jako skoncentrowaną grupę przedsiębiorstw, instytucji i organizacji powiązanych ze sobą siecią pionowych i poziomych zależności często o charakterze nieformalnym poprzez skupianie zasobów. Dzięki temu pozwala to osiągnąć przewagę konkurencyjną danym przedsiębiorcom na rynku
5.	Strategia rozwoju endogenicznego	Ta teoria zwana jest też modelem wzrostu gospodarczego, definiuje ona postęp techniczny czyli akumulację wiedzy naukowo-technicznej i kapitału ludzkiego, jako skutek decyzji inwestycyjnych konsumentów i producentów. Wyróżnia się tu też trzeci podmiot tj. państwo jako podmiot podejmujący decyzje o alokacji kapitału. W tym modelu państwo ma wpływ nie tylko na poziom produkcji, ale także determinuje długookresową politykę wzrostu. Inwestycje bazują tu na jakości a nie na ilości

Źródło: opracowanie własne na podstawie m.in.: T. G. Grosse, *Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*, „Studia Regionalne i Lokalne" 2002, nr 1 (8), s. 27 i dalsze oraz P. Churski, „Czynniki rozwoju regionalnego w świetle koncepcji teoretycznych", http://www.staff.amu.edu.pl/~chur/bibliografia/CZYNNIKI%20ROZWOJU%20REGIONALNEGO%20.pdf.

Czynniki, które sprzyjały ożywieniu owych „starych" teorii w kierunku wykorzystania ich w specjalizacji inteligentnej to m.in.:

- trudna sytuacja gospodarcza i finansowa krajów,
- globalna konkurencja,

- sprecyzowanie przez UE branż, w których kraje członkowskie miałyby się specjalizować,
- wyzwania teraźniejszego i przyszłego okresu finansowego na lata 2014–2020, związane z badaniami, innowacyjnością i nowymi technologiami,
- trendy ku wsparciu biznesu i informatyzacji.

Czynniki te wkomponowują się w istotę *smart specialisation*, która w swej istocie jest optymalnym wykorzystaniem potencjału poszczególnych regionów i państw, poprzez najlepsze dopasowanie kierunków kształcenia i nauki do ich specyficznych uwarunkowań społeczno-gospodarczych, czyli dopasowanie w ramach trójkąta: nauka – gospodarka – edukacja. Konsekwencją będzie skierowanie interwencji publicznej na inicjatywy oraz projekty realizowane w ich obszarze. W myśl tej koncepcji każdy z regionów powinien zdefiniować swoje najważniejsze atuty i potencjał B + R w celu skoncentrowania środków na ograniczonej liczbie priorytetów, których realizacja zapewnić ma wzrost jego konkurencyjności[3].

Analizując powyższą definicję smart specialisation można skonstruować jej następujące cele[4]:

- przeciwdziałanie fragmentacji i duplikacji badań naukowych w ramach Europejskiej Przestrzeni Badawczej (ERA),
- osiągnięcie masy krytycznej w kluczowych dla konkurencyjności Europy obszarach i sektorach,
- rozprzestrzenianie technologii ogólnego zastosowania, zwłaszcza poprzez wykorzystanie ich w produktach i usługach,
- wzmocnienie lokalnych potencjałów w zakresie prowadzenia działalności B + R + I,
- wzmocnienie zaangażowania różnych interesariuszy w proces tworzenia strategii,
- programowanie i wdrażanie polityk w oparciu o dowody.

Realizacja powyższych celów ściśle wiąże się z warunkami implementacji założeń inteligentnej specjalizacji, wśród których wyróżnić można:

- trwałe miejsce w gospodarce regionu,

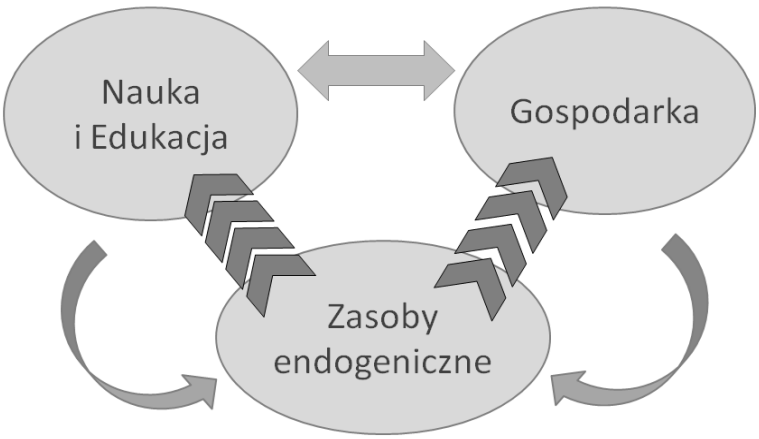
[3] D. Foray, P.A. David and B. Hall, *Smart specialisation: the concept*, w: *Knowledge for Growth: Prospects for science, technology and innovation*, Report, EUR 24047, European Union, 2009, s. 4 i dalsze.

[4] *Inteligentna specjalizacja – stymulacja przyszłego rozwoju inteligentnych specjalizacji*, „Panorama Inforegio" 2012, nr 44, s. 8 i dalsze.

- pokrewieństwo technologiczne,
- partnerstwo międzysektorowe wewnątrz regionu.

W koncepcji *smart specialisation* znajdują połączenie polityki naukowe i innowacyjne oraz przedsiębiorczości, w które wpisuje się również przedsiębiorczość rolnicza oraz polityka rozwoju regionalnego. Inteligentna specjalizacja jest więc odzwierciedleniem wzajemnych współzależności w trzech obszarach[5]:

- nauka i edukacja,
- gospodarka,
- zasoby endogeniczne, (rys. 1).

Rys. 1. Współzależności nauki i edukacji, gospodarki oraz zasobów endogenicznych w koncepcji *smart specialisation*

Źródło: opracowanie własne.

Aby region sprawdził się w koncepcji *smart specialisation* to ukierunkowanie najsilniejszego oddziaływanie winno być od zasobów endogenicznych w stronę dwóch pozostałych obszarów, choć jest to oddziaływanie dwukierunkowe (sprzężone). Mając na względzie powiązania powyższych trzech obszarów w *smart specialisation* uwzględnia się cztery zasady:

- konsekwencja trudnych wyborów,

[5] *Inteligentna specjalizacja – stymulacja przyszłego rozwoju inteligentnych specjalizacji*, „Panorama Inforegio" 2012, nr 44, s. 8–13.

- konkurencyjność i wykorzystanie „przewag,
- komunikacja i klastry,
- kolektywne przywództwo.

Tabela 2

Zasady *smart specialisation*

Rodzaj zasady	Krótka charakterystyka
Konsekwencja trudnych wyborów	Ograniczona liczba priorytetów oparta na własnych mocnych stronach i międzynarodowej specjalizacji, unikanie powielania i rozdrobnienia w Europejskim Obszarze Badawczym (EOB) – koncentracja środków finansowych przekłada się na efektywne zarządzanie budżetem
Konkurencyjność	Mobilizacja talentów dzięki dopasowaniu potencjału B + R + I do potrzeb biznesu poprzez proces przedsiębiorczego odkrywania
Komunikacja i klastry	Rozwój klastrów światowej klasy i budowanie platform dla różnorodnych form kontaktu między sektorami wewnątrz regionu i poza nim, z myślą o wyspecjalizowanej dywersyfikacji technologicznej – to, co mamy, trzeba dostosować do tego, co ma reszta świata
Kolektywne przywództwo	Efektywne systemy innowacji to wspólne przedsięwzięcie oparte na partnerstwie publiczno-prywatnym (model poczwórnej elipsy) – eksperymentalna platforma dopuszczająca do głosu nieoczekiwanych interesariuszy

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Inteligentna specjalizacja – stymulacja przyszłego rozwoju inteligentnych specjalizacji*, „Panorama inforegio" 2012, nr 44, 8 i dalsze.

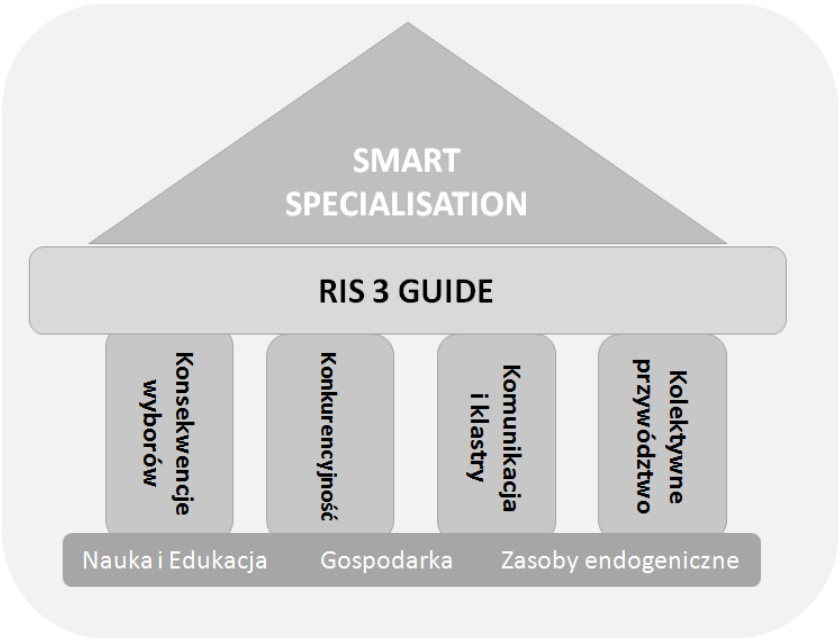
Opisane powyżej zasady są filarami smart specialisation, a co za tym idzie wytycznymi dla konstruowania lokalnie definiowanych programów transformacji gospodarczej (rys. 2) Zasady te również wspierają procesy tworzenia regionalnych/narodowych strategii badań i innowacji na rzecz inteligentnej specjalizacji o czym traktuje Przewodnik *Research and Innovation Strategies for Smart Specialisations* (RIS 3 GUIDE).

RIS 3 GUIDE spełniają pięć ważnych kryteriów[6]:

- pozwalają skoncentrować wsparcie w zakresie prowadzonej polityki i inwestycji na kluczowych krajowych/regionalnych priorytetach, wyzwaniach i potrzebach w zakresie rozwoju opartego na wiedzy, włącznie z działaniami

[6] D. Foray, J. Goddard, X. G. Beldarrain, M. Landabaso, P. McCann, K. Morgan, C. Nauwelaers, R. Ortega-Argilés, *Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisations (RIS 3)*, Publications Office of the European Union, Luxemburg 2012, s. 11–18.

związanymi z technologią informatyczną i komunikacyjną (*Information and Communications Technology* ICT),
- wykorzystują mocne strony i przewagi konkurencyjne danego kraju/regionu oraz jego potencjał do osiągania doskonałości,
- sprzyjają innowacjom technologicznym i praktycznym, stymulują inwestycje sektora prywatnego,
- prowadzą do pełnego zaangażowania interesariuszy, zachęcają do innowacyjności i eksperymentowania,
- są oparte na obiektywnych danych i dowodach oraz zawierają solidne systemy monitorowania i oceny.

Rys. 2. Filary *smart specialisation*

Źródło: opracowanie własne.

Opisane cele, warunki oraz zasady ostatecznie stanowią fundament odpowiedniego wyboru efektywnej inteligentnej specjalizacji dla regionu. Wybór specjalizacji w regionie powinien być poprzedzony analizą regionalnego kontekstu i potencjału innowacji, utworzeniem struktury zarządzającej, opracowa-

niem wizji przyszłości regionu, a także wyborem odpowiedniej liczby priorytetów. Następnie powinno nastąpić przygotowanie zestawu polityk i programów oraz opracowanie zestawu mechanizmów monitorowania i oceny. A zatem w procesie tworzenia strategii inteligentnej specjalizacji dla regionu znajdują się cztery analizy:

- analiza specjalizacji naukowych i technologicznych,
- analiza regionalnej specjalizacji gospodarczej,
- pogłębione badania klastrów i przeglądy partnerskie,
- metodologia foresightu (tabela 2).

Tabela 2

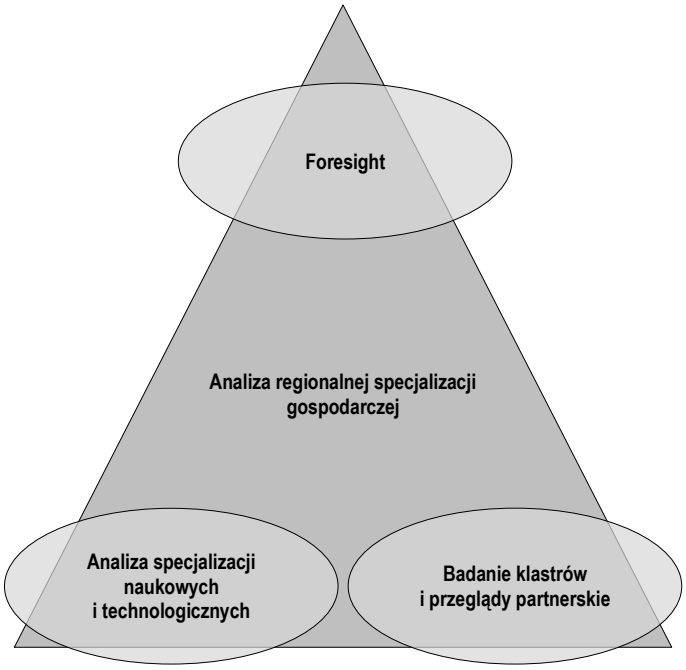
Analizy procesu tworzenia *smart specialisation*

Rodzaj analizy	Krótka charakterystyka
Analiza specjalizacji naukowych i technologicznych	Analizy specjalizacji inwestycji w sektorze B + R, publikacji i cytowań, a także wniosków patentowych i cytowań pochodzących od „praktyków". Region dysponuje przewagą konkurencyjną w danej dziedzinie wówczas, gdy na jego obszarze występuje ponadprzeciętna koncentracja tych czynników, w porównaniu do wartości obserwowanej w danym kraju lub grupie państw
Analiza regionalnej specjalizacji gospodarczej	Przy pomocy analiz ilościowych oblicza się poziom specjalizacji gospodarki regionalnej w oparciu o dane dotyczące zatrudnienia (lub wartości dodanej). Współczynniki charakterystyczne dla danego miejsca pokazują, czy dany sektor jest nadreprezentowany w gospodarce regionu w porównaniu do innych regionów czy państw
Pogłębione badania klastrów i przeglądy partnerskie	Chcąc wyjść poza dane liczbowe dostępne dla celów porównawczych można przeprowadzić badania o jakościowym charakterze w tych dziedzinach aktywności, w których region wykazuje względną specjalizację
Metodologia foresightu	Celem *foresightu* jest wychwycenie istniejących źródeł wiedzy eksperckiej na temat przyszłych trendów i pozyskanie ich dla celów związanych z podejmowaniem decyzji w chwili obecnej. Rolą *foresightu* jest nakreślenie potencjalnych ścieżek na przyszłość po to, aby pobudzić debatę poświęconą możliwym kierunkom rozwoju

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Krajowa strategia inteligentnej specjalizacji (KSIS), Wersja robocza*, Ministerstwo Gospodarki, Warszawa 2013, s. 14 i dalsze.

Analiza regionalnej specjalizacji gospodarczej z punktu widzenia podjętej w opracowaniu tematyki warta jest przybliżenia (tabela 3). Scharalteryzowane w tabeli rodzaje analiz służą dokonaniu głębokiej i kompletnej analizie regio-

nalnej specjalizacji gospodarczej, stanowiąc jej część składową i uzupełniając ją (rys. 3).

Rys. 3. Komplementarność analiz procesu tworzenia *smart specialisation*

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 3

Zasoby endogeniczne w analizie regionalnej specjalizacji gospodarczej

Rodzaj zasobu	Czynniki brane pod uwagę przy ocenie potencjału zasobu w kontekście analizy regionalnej specjalizacji gospodarczej
Zasoby ludzkie	Atrakcyjność warunków pracy dla badaczy w porównaniu do innych możliwości na rynku pracy; ułatwienia w mobilności pracowników zajmujących się badaniami i innowacjami pomiędzy sektorem publicznym a prywatnym
Edukacja i badania	Obecność polityk i działań zapewniających pożądane umiejętności na rynku pracy; szeroka oferta i duża ilość szkoleń w dziedzinie przedsiębiorczości i kreatywnego podejścia do problemów; niezależność i transparentność organizacji edukacyjnych i badawczych
Infrastruktura cyfrowa	Istniejąca i planowana infrastruktura technologiczna w tym sieci szerokopasmowe oraz pozostałe usługi telekomunikacyjne i internetowe

Rodzaj zasobu	Czynniki brane pod uwagę przy ocenie potencjału zasobu w kontekście analizy regionalnej specjalizacji gospodarczej
	(zgodnie z Europejską Agendą Cyfrową)
Przedsiębiorczość lokalna	Warunki korzystne dla inwestycji kapitałowych, kapitału wysokiego ryzyka i aniołów biznesu; otoczenie biznesu sprzyjające powstawaniu nowych firm szczególnie MSP; działania wspierające młode innowacyjne firmy; obecność instrumentów ułatwiających komercjalizację produktów powstałych na drodze innowacji; uznanie dla regionalnych innowacji
Sektor publiczny	Obecność przyjaznych innowacjom przepisów w standardowych procedurach przetargowych; wprowadzanie innowacji do sektora publicznego
Finanse	Przewidywalność ram finansowych (budżetowych); stabilność i przewidywalność publicznych inwestycji w sektorze badań, edukacji i innowacji; optymalna równowaga między finansowaniem innowacji w sposób zinstytucjonalizowany i konkurencyjny; efektywność mechanizmów wsparcia; dostęp i wykorzystanie prywatnych źródeł wsparcia finansowego
Ewaluacja	Instytucjonalizacji oceny „ex-post" polityki innowacji i mechanizmów wsparcia poprzez działania oceniające; transparentna i zrozumiała ocena projektów badawczych i innowacyjnych oraz projektodawców i realizatorów w oparciu o jakość; monitorowanie rezultatów polityki innowacji i mechanizmów wsparcia w oparciu o wskaźniki

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Krajowa strategia inteligentnej specjalizacji (KSIS), Wersja robocza*, Ministerstwo Gospodarki, Warszawa 2013, s. 2–14

2. Koncepcja inteligentnej specjalizacji a perspektywy wdrożenia jej do rzeczywistości polskich regionów

Zarówno w perspektywie finansowej 2007–2013, jak i w bieżącej perspektywie 2014–2020 zgodnie z wytyczną szczególnego wspierania regionów najuboższych, funkcjonowały i będą funkcjonować w Polsce programy operacyjne ukierunkowujące dodatkowe strumienie wsparcia finansowego do regionów Polski wschodniej. Są to odpowiednio: w latach 2007–2013 Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej (PO RPW) i w latach 2014–2020 Program Operacyjny Polska Wschodnia (PO PW). Wschodnie regiony Polski charakteryzują się dużym udziałem rolnictwa i innych tradycyjnych rodzajów działalności. Ponieważ w regionach tych dominują względnie zacofane obszary wiejskie, w opracowaniu skupiono się na rozważaniach możliwości implementacji koncepcji *smart specialisation* właśnie w tych obszarach Polski. W zawiązku z powyższym, obszarami objętymi analizą w kontekście potencjalnej implementacji

inteligentnej specjalizacji były województwa: warmińsko-mazurskie; podlaskie, lubelskie, świętokrzyskie i podkarpackie.

Dane zawarte w tabeli 4 stanowią syntetyczną prezentację wyników przeprowadzonej analizy w kontekście potencjalnego ukierunkowana *smart specialisation*, uzupełnionych jednocześnie o krótką charakterystykę poszczególnych regionów, która stanowiła bazę startową dla podjętych rozważań. Charakteryzuje zatem przewagi endogeniczne poszczególnych regionów oraz już podjęte, bądź też sugerowane, kierunki specjalizacji.

Warto zauważyć, iż poszukiwanie inteligentnej specjalizacji w Polsce wschodniej przyczyni się do rozwoju gospodarczego tychże obszarów z wykorzystaniem badań i innowacji, bowiem jedną z dziedzin objętych dofinansowaniem w ramach PO RPW i PO PW jest rozwój inteligentny (edukacja, innowacje). Takie ukierunkowanie wsparcia walnie przyczyni się do ilości i potencjału firm tworząc m.in. parki naukowo-technologiczne.

Tabela 4

Koncepcja *smart specialisation* dla województw Polski wschodniej

Województwo	Krótka charakterystyka	Możliwe ukierunkowanie *smart specialisation*
Warmińsko-mazurskie	– niski poziom konkurencyjności przedsiębiorstw (udział firm regionu w krajowych nakładach inwestycyjnych to 2,3%), – niski poziom przedsiębiorczości (liczba przedsiębiorstw osób fizycznych na 10 tys. mieszkańców plasuje region na przedostatnim miejscu w Polsce), – niska ocena atrakcyjności inwestycyjnej regionu (w woj. zarejestrowanych jest około 290 podmiotów z kapitałem zagranicznym, co plasuje region na 13 miejscu w Polsce); – niski popyt wewnętrzny (poziom przeciętnych wynagrodzeń to 88% średniej krajowej)	Wybrane inteligentne specjalizacje: – ekonomia wody – wykorzystanie największych zbiorników wód powierzchniowych w Polsce, – żywność wysokiej jakości, – drewno i meblarstwo Impulsem pobudzającym działania na rzecz implementacji *smart specialisation* mogłoby być utworzenie klastra rolnego we współpracy z województwem podlaskim
Podlaskie	– region zielony, otwarty, dostępny i przedsiębiorczy, – największa ilość terenów objętych ochroną w formie parków narodowych i siecią Natura 2000, – stosunkowo mała gęstość zaludnienia i wysoki udział lasów w powierzchni	Sugerowane specjalizacje: – ekożywność, – ekoturystyka Impulsem pobudzającym działania na rzecz implementacji *smart specialisation* mogłoby być utworzenie klastra rolnego we współpracy

Województwo	Krótka charakterystyka	Możliwe ukierunkowanie *smart specialisation*
	województwa, – peryferyjne położenie w UE postrzegane jako walor rozwojowy, – doskonałe uwarunkowania dla produkcji rolniczej (mleko) i innych produktów i usług o wyznaczniku „ekologiczne i zielone”.	z województwem warmińsko-mazurskim
Lubelskie	– stosunkowo wysoki potencjał akademicki i badawczo-naukowy, – charakter wiejski i rolniczy województwa, – wysokie walory turystyczne regionu przy jednoczesnej bardzo słabej infrastrukturze turystycznej i drogowe.	Sugerowana specjalizacja to: – ukierunkowanie na turystykę w tym agro- i ekoturystykę, – wykorzystanie potencjału naukowo-badawczego w połączeniu korzystnym położeniem na szlaku transferu wiedzy i technologii wschód-zachód
Świętokrzyskie	– rozwinięta baza wypoczynku ekskluzywnego, – wysoko rozwinięta funkcja uzdrowiskowa, – działalność badawczo-rozwojowa w dziedzinie kosmetologii	Wybrane kierunki specjalizacji: – efektywne wykorzystanie energii; – turystyka medyczna – branża targowo-kongresowa Klaster energetyczny we współpracy z województwem podkarpackim. Impulsem pobudzającym działania na rzecz implementacji *smart specialisation* mogłoby być również utworzenie klastra ekoturystyki we współpracy z województwem podkarpackim
podkarpackie	– unikalne walory krajobrazowe i nieskażona przyroda, – pierwsze miejsce pod względem innowacyjności Doliny Lotniczej (około 100 firm branży lotniczej zatrudniające ponad 23 tys. ludzi), – niezłomne nastawienie władz samorządowych na twórcze wykorzystanie własnych atutów	Wybrane kierunki specjalizacji: – nowoczesny przemysł lotniczy, – czyste środowisko. Klaster budowlany we współpracy z województwem budowlanym. Klaster lotniczy. Impulsem pobudzającym działania na rzecz implementacji *smart specialisation* mogłoby być również utworzenie klastra „ekoturystyki” we współpracy z województwem świętokrzyskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020*; *Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020*, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, Projekt w wersji z dnia 19 marca 2013 roku; P. Nowicka, A. Dąbrowska, W. Dziemianowicz, K. Szmigiel-Rawska, *Innowacyjne specjalizacje Województwa Świętokrzyskiego (Raport cząstkowy do aktualizacji Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Świętokrzyskiego)*, Warszawa 2010; J. Wilkin, *Kierunki przemian obszarów wiejskich, możliwości odchodzenia z rolnictwa do zawodów poza-*

rolniczych, w tym rozwój pozarolniczych sektorów na wsi, ekspertyza wykonana na zamówienie Departamentu Polityki Regionalnej UMWL, Lublin 2012, s. 4 i dalsze.

Przeprowadzona na podstawie zaprezentowanych w tabeli 4 danych analiza pozwoliła na sformułowanie pewnych wniosków:

- województwa świętokrzyskie i podkarpackie bazując na swym potencjale endogenicznym są w trakcie tworzenia dwóch wspólnych klastrów: świętokrzysko-podkarpackiego klastra energetycznego oraz podkarpacko-świętokrzyskiego klastra budowlanego,
- obok współpracy międzyregionalnej w województwie podkarpackim wyraźnie zauważyć można tendencję do utworzenia wewnętrznego klastra lotniczego,
- województwo lubelskie winno w swej specjalizacji wykorzystać potencjał turystyczny oraz potencjał naukowo-badawczy w połączeniu korzystnym położeniem na szlaku transferu wiedzy i technologii wschód-zachód. Istnieje tu bowiem możliwość szerokiej współpracy z silnymi ośrodkami w Polsce i innych krajach UE, a także ścisłej współpracy z jednostkami naukowo-badawczymi za wschodnią granicą Polski,
- impulsem pobudzającym działania na rzecz implementacji *smart specialisation* mogłoby być utworzenie klastra „ekoturystyki" w ramach współpracy województw świętokrzyskiego i podkarpackiego,
- województwa warmińsko-mazurskie i podlaskie, winny rozpocząć współpracę w kierunku utworzenia klastra rolnego, bazując na endogenicznych potencjałach wodnym, rolnym i leśnym (przy dodatkowym ukierunkowaniu w stronę agroturystyki i ekoturystyki).

Utworzenie klastra rolnego między województwami warmińsko-mazurskim i podlaskim pozwoliłoby m.in. na:

- stworzenie udoskonalonej oferty produktowej,
- pobudzenie przedsiębiorczości wiejskiej w kierunku agroturystyki (woj. warmińsko-mazurskie) oraz turystyki wiejskiej i ekoturystyki (woj. podlaskie),
- stworzenie warunków rozwoju technologicznego dla przemysłu rolno-spożywczego,
- rozwinięcie rolnictwa ekologicznego (zielone płuca Europy wschodniej).

Zrealizowanie powyższych sugestii przyczyniłoby się do ukształtowania wizerunku województw, jako „doskonałości technologicznej”[7] w szeroko pojętej branży rolnej (produkcja rolno-żywnościowa, przemysł spożywczy, drzewny) i lokalnych surowców budowlanych, a o to chodzi w koncepcji *smart specialisation.*

Podsumowanie

Przeprowadzone w niniejszym opracowaniu rozważania upoważniają do stwierdzenia, iż koncepcja *smart specialisation* nie jest adresowana czy też „stworzona” wyłącznie dla regionów nierolniczych, tak jak to powszechnie mogłoby się wydawać. Rolnictwo i obszary wiejskie nie są pozbawione kreatywności i potencjału koniecznych dla skutecznej realizacji powyższej koncepcji. Potwierdzają to wnioski z analizy możliwego ukierunkowania *smart specialisation* wschodnich regionów Polski, czyli regionów w których dominują obszary wiejskie. W poddanych obserwacji województwach oprócz wykorzystania potencjału technologicznego i naukowo-badawczego (klaster energetyczny, budowlany, lotniczy, włączenie się ośrodków naukowych w nurt transferu wiedzy i technologii wschód-zachód), uwzględnia się również potencjał ekoturystyczny drzemiący w obszarach wiejskich. W wyniku analizy Autorzy znaleźli pewną lukę specjalizacyjną, którą można byłoby zapełnić proponowanym klastrem rolnym. Tak przyjęte specjalizacje z pewnością przyczyniłyby się do przyspieszenia procesu „doganiania” bardziej rozwiniętych regionów Polski i innych krajów członkowskich UE, co przecież stanowi cel nadrzędny koncepcji *smart specilisation.*

Powołanie się na przyjętą w XVIII wieku tezy fizjokratów o wyłącznej produkcyjności pracy w tym sektorze, potęgowanej siłami natury i szczególnym charakterem tegoż czynnika produkcji, jakim jest ziemia, pozwala domniemywać, iż po regionach rolnych można oczekiwać nawet „wzmocnionej” realizacji koncepcji inteligentnej specjalizacji. Co prawda, przy aktualnym postępie technologiczno-informacyjnym nie należy przyjmować tego stwierdzenia bezpośrednio, bowiem ponad dwa wieki mijają już od doktryn ekonomicznych fizjokratów gdzie sytuacja gospodarcza krajów europejskich uległa diametralnej

[7] Rozumianej jako postrzeganie polskich obszarów wiejskich, jako obszary rozwinięte i szeroko wykorzystujące nowości technologiczne i innowacje w zakresie zarówno funkcjonowania przedsiębiorstw, jak i gospodarstw rolnych.

zmianie. Jednakże, przeprowadzone rozważania pozwalają stwierdzić, iż regiony rolne mogą z powodzeniem spełnić warunki inteligentnego wyspecjalizowania. Zresztą już w celach koncepcji *smart specialisation*, przyjęto dążenie do wzmocnienia lokalnych potencjałów, co odnosi się również do obszarów wiejskich. Na uwagę zasługuje również spotykana w literaturze opinia, iż w odniesieniu do terenów rolnych przyjmuje się, iż czynnikiem inteligencko-specjalizotwórczym jest klaster. Z uwagi na fakt, iż wszystkie polskie regiony przygraniczne o charakterze rolnym funkcjonują w ramach euroregionu, a ten potraktować można jako klaster naturalny, to drogą dedukcji dojść można do wniosku, że w polskich obszarach rolnych także tkwi potencjał do inteligentnej specjalizacji.

Literatura

Churski P., *Czynniki rozwoju regionalnego w świetle koncepcji teoretycznych*, http://www.staff.amu.edu.pl/.

Foray D., David P.A., Hall B., *Smart specialisation: the concept*, w: *Knowledge for Growth: Prospects for science, technology and innovation*, Report EUR 24047, European Union, 2009.

Foray D., David P.A., Hall B.H., *Smart Specialisation. From Academic Idea to Political Instrument, the Surprising Career of a Concept and the Difficulties Involved in its Implementation*, Management of Technology & Entrepreneurship Institute, College of Management Of Technology, November 2011.

Foray D., Goddard J., Beldarrain X.G., Landabaso M., McCann P., Morgan K., Nauwelaers C., Ortega-Argilés R., *Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisations (RIS 3)*, Publications Office of the European Union, Luxemburg 2012.

Grosse T.G., *Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*, „Studia Regionalne i Lokalne" 2002, nr 1 (8).

Inteligentna specjalizacja – stymulacja przyszłego rozwoju inteligentnych specjalizacji, „Panorama Inforegio" nr 44 (zima 2014).

Krajowa strategia inteligentnej specjalizacji (KSIS), Wersja robocza, Ministerstwo Gospodarki, Warszawa 2013.

Nowicka P., Dąbrowska A., Dziemianowicz W., Szmigiel-Rawska K., *Innowacyjne specjalizacje Województwa Świętokrzyskiego (Raport cząstkowy do aktualizacji Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Świętokrzyskiego)*, Warszawa 2010.

Piąty raport na temat spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej, DG Regio, Komisja Europejska, Bruksela 2010.

Polska 2030 wyzwania rozwojowe, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa, lipiec 2009.

Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki, Aktualny projekt Strategii po ponownych uzgodnieniach międzyresortowych, Lipiec 2011.

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020, Lublin 2013.

Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, Projekt w wersji z dnia 19 marca 2013 roku.

Uchwała nr 135/11 Zarządu Województwa Świętokrzyskiego, Z dnia 16 lutego 2011 w sprawie: wskazanie innowacyjnych specjalizacji rozwoju gospodarki województwa świętokrzyskiego stanowiących podstawę do przygotowania projektu Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Świętokrzyskiego.

Wilkin J., *Kierunki przemian obszarów wiejskich, możliwości odchodzenia z rolnictwa do zawodów pozarolniczych, w tym rozwój pozarolniczych sektorów na wsi, Ekspertyza wykonana na zamówienie Departamentu Polityki Regionalnej UMWL*, Lublin 2012.

Whether the Polish farming is giving chances of The Smart Specialisation – an attempt of the search of the answer on Polish, agricultural eastern border

Summary

The study is an attempt of the answer to a question whether the Polish farming is giving chances of the intelligent specialisation. Seeking this answer found it place in the first part of the study when an essence of the intelligent specialization and objective arguments are taken into consideration. Formulating the answer affirmatively, in the second part of the study, there was offered a possibility of using the concept of the intelligent specialisation in the Polish practice of the village and farming development, relating the theory to the practice of typically agricultural areas.

Keywords: farming, multifunctionality of the farming, European integration, intelligent specialization.

Translated by Marianna Greta and Ewa Tomczak-Woźniak

EUROPA REGIONUM TOM XXI ROK 2015

DOI: 10.18276/er.2015.21-20

ADAM ZYDROŃ, MAŁGORZATA SZKILNYK
Poznań

Stan i perspektywy zwiększania lesistości w aglomeracji poznańskiej na przykładzie gminy Buk[1]

Wprowadzenie

Rozwój gospodarki w ubiegłych dziesięcioleciach spowodował ogromne zmiany w środowisku przyrodniczym na całym świecie, czego konsekwencje odczuwamy do dnia dzisiejszego. Wraz z rozwojem gospodarczym przybywa ludności, co tym samym sprawia, że zwiększa się zapotrzebowanie na surowce oraz powierzchnie przeznaczone dla ludzi, które są niestety ograniczone. Zmiany jakie zachodzą na świecie, często są nieodwracalne, dlatego też od lat próbuje się planować przestrzeń zapewniając równowagę pomiędzy potrzebami ludzkimi a ochroną środowiska naturalnego. Oznacza to, iż zaczyna się prowadzić politykę przestrzenną uwzględniającą zasady zrównoważonego rozwoju, przyczyniając się do zmniejszania negatywnego wpływu presji antropogenicznej na środowisko. Elementem polityki ekologicznej, ale i gospodarczej kraju jest realizacja zwiększania lesistości dlatego, że lasy stanowią ważny czynnik kształtujący i warunkujący jakość życia na ziemi. Znacząca rola oraz liczne funkcje lasów w strukturze przestrzennej mogą odwrócić niekorzystny stan środowiska, za który odpowiada działalność ludzka. Ponadto las jest tere-

[1] Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2012–2015 jako projekt badawczy nr UMO-2011/03/B/HS4/06031.

nem o bogatych zasobach różnorodności biologicznej, zdolnym do samoregulacji w wyniku procesu lasotwórczego[2].

Zgodnie z prowadzoną Polityką Leśną Państwa, na którą przekłada się realizacja Programu Zwiększania Lesistości Kraju, do 2020 roku lesistość w Polsce ma wzrosnąć do 30%, natomiast w 2050 – do 33%. Program obejmuje gminy w całym kraju, podkreślając te o najmniejszym wskaźniku lesistości. Rozproszenie oraz duże rozdrobnienie kompleksów leśnych na obszarze kraju powoduje dysharmonię przestrzeni w szczególności, że pozostawione są duże obszary nieleśne. Zalesianie takich terenów może poprawić ogólną sytuację środowiskową, między innymi stan fauny i flory, ale również innych współzależnych od siebie elementów przyrody. Realizując zasady zrównoważonego rozwoju w planowaniu przestrzennym powinno się uwzględnić przede wszystkim położenie poszczególnych kompleksów leśnych, w celu uzyskania spójnego układu przestrzennego, spełniającego oczekiwania rozwoju społeczeństwa przy zachowaniu środowiska naturalnego. Zalesianie, to długotrwały proces tworzenia się lasu, założonego na gruntach nieleśnych, wcześniej użytkowanych rolniczo, bądź stanowiących nieużytki[3]. Ogromne zapotrzebowanie na drewno zobowiązuje do racjonalnego prowadzenia gospodarki leśnej, zgodnie z określonymi wymogami hodowlanymi, ochronnymi oraz zasadą trwałości lasów, jak i nieustannym zwiększaniem ich zasobów, by zagwarantować ciągłą odnawialność surowca drzewnego[4].

1. Cel i zakres pracy

Celem pracy było opracowanie przestrzennej koncepcji zalesień dla obszaru gminy Buk na podstawie wytycznych dotyczących projektowania nowych kompleksów leśnych zawartych w Krajowym Programie Zwiększania Lesistości (KPZL), Programie Zwiększania Lesistości Powiatu Poznańskiego (PZLPP)

[2] P. Skolud, *Zalesienia gruntów rolnych i nieużytków – poradnik właściciela*, Centrum Informacji Lasów Państwowych, Warszawa 2006.

[3] *Lasy w Polsce 2012*, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa 2012.

[4] http://www.ekoportal.gov.pl/opencms/opencms/ekoportal/prawo_dokumenty_strategiczne/ochrona_srodowiska_w_polsce_zagadnienia/Lasy/rola_lasow_w_ochronie_srodowiska.html (2.09.2013); *Polityka Leśna Państwa*, Ministerstwo Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa, Warszawa 1997; *Lasy w Polsce 2012*, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa 2012; *Raport o stanie lasów 2012*, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa, czerwiec 2013 r.

oraz Wytycznych dotyczących ustalania granicy rolno-leśnej. Zakres podmiotowy pracy obejmował rozpoznanie uwarunkowań środowiskowych w gminie Buk, na podstawie których zaprojektowano układ zalesień.

Zakres przestrzenny pracy obejmował obszar administracyjny gminy Buk, z uwzględnieniem kompleksów leśnych występujących w gminach okalających, leżących bezpośrednio przy granicy z badanym obszarem.

2. Metodyka i materiał badawczy

W pracy wykorzystano materiały źródłowe pozyskane z Wydziału Zagospodarowania Przestrzennego gminy Buk oraz regionalnej dyrekcji Lasów Państwowych w Poznaniu (rdLP). Dla potrzeb przeprowadzenia analiz badanego obszaru, których wynikiem było opracowanie koncepcji zalesień wraz z jej szczegółową analizą stworzony został za pomocą programu ArcGIS (pakiet ArcView SU 9.3, nr lic. 418533504) system informacji przestrzennej (GIS), do którego wprowadzono pozyskane z różnych źródeł informacje odnoszące się do obszaru gminy Buk wykorzystane w przygotowaniu opracowania.

Poszczególne warstwy informacyjne utworzone w bazie danych systemu GIS pozwoliły na analizę materiałów źródłowych: SUiKZP w skali 1: 25 000 oraz PZLPP w skali 1: 50 000. Na podstawie analizy mapy glebowej, mapy walorów przyrodniczych, mapy warunków wodnych oraz mapy środowiska kulturowego w skali 1: 10 000, stanowiących element opracowania ekofizjograficznego badanego obszaru z roku 2004, pozyskanych z Urzędu gminy Buk określono walory przyrody ożywionej, uwarunkowania hydrograficzne, uwarunkowania glebowe oraz wybrane uwarunkowania antropogeniczne gminy, najistotniejsze dla potrzeb zaprojektowania koncepcji zalesień. Analiza ortofotomapy zdjęcia satelitarnego gminy Buk z września 2012 roku pozwoliła na wprowadzenie do systemu informacji przestrzennej danych weryfikujących wybrane uwarunkowania środowiskowe oraz zmiany określone w dokumentach planistycznych według aktualnej sytuacji zagospodarowania przestrzennego gminy, a także na określeniu aktualnej struktury osadniczej i komunikacyjnej badanego obszaru.

Na podstawie zgromadzonych informacji dotyczących obszaru gminy wygenerowano w ramach GIS warstwy obszarów rekomendowanych do zalesienia z punktu widzenia zasad ogólnych oraz przesłanek ekologicznych i funkcjonal-

nych stawianych projektowanym zalesieniom zawartych w Wytycznych dotyczących ustalania granicy rolno-leśnej z roku 2003 takich jak: zalesienia gruntów leśnych i rolnych klas V i VI, zalesienia nieużytków, zalesienia brzegów cieków, zbiorników wodnych, granic wododziałowych, stref ochronnych ujęć wód podziemnych, zalesienia tworzące korytarze ekologiczne, zalesienia stref buforowych. Warstwy uzyskane w systemie GIS zostały przedstawione graficznie za pomocą map, wygenerowanych w programie ArcGIS.

Opracowana koncepcja zalesień została przeanalizowana pod kątem powierzchniowym według obliczeń w programie Excell na podstawie wielkości uzyskanych z bazy danych GIS wykonanego projektu.

Analiza wyników obliczeń powierzchniowych, pozwoliła na określenie procentowego udziału poszczególnych zalesień według wytycznych, a także procentowych zmian w lesistości gminy Buk, jakie miałyby miejsce w wyniku realizacji opracowanej koncepcji.

3. Charakterystyka obszaru badań

Gmina wiejsko-miejska Buk zlokalizowana jest w województwie wielkopolskim, w zachodniej części powiatu poznańskiego, około 30 kilometrów od miasta Poznań. Od wschodu graniczy z gminą Dopiewo oraz gminą Stęszew, natomiast od północnego-wschodu z gminą Tarnowo Podgórne. Swym położeniem oddziela powiat poznański od powiatu szamotulskiego na północy, na zachodzie od powiatu nowotomyskiego, a na południu od powiatu grodziskiego, tym samym graniczący kolejno z gminami: Duszniki, Opalenica oraz Granowo.

4. Wyniki badań

4.1. Analiza przestrzenna poszczególnych obszarów wytypowanych do zalesienia

Na podstawie analizy uwarunkowań środowiskowych oraz antropogenicznych dla gminy Buk można stwierdzić, iż w obrębie opracowania istnieje podstawa oraz potrzeba realizacji zwiększania lesistości. Obszary przeznaczone pod zalesienie wyznaczone zostały zgodnie z PZLPP oraz Wytycznymi w sprawie

ustalenia granicy rolno-leśnej z 2003 roku, które wyszczególniają odpowiednie dla zalesień grunty oraz tereny. W SUiKZP dla Miasta i gminy Buk nie wytyczono obszarów do zalesienia, co spowodowało iż informacje zawarte w dokumencie nie miały dużego znaczenia w wydzieleniu planowanych kompleksów leśnych. Biorąc pod uwagę wyżej wymienione dokumenty podzielono zalesienia według różnych czynników (uwarunkowań hydrologicznych i przyrodniczych, rodzaju gruntów, położenia, działalności wydobywczej oraz powiązań ekologicznych itp.), określając ich powierzchnię oraz procent jakie zajmują w gminie (tabela1).

Tabela 1

Zestawienie obszarów przeznaczonych do zalesienia

Zalesienia	Powierzchnia [ha]	% Powierzchni z ogółu przeprowadzonych zalesień	% Powierzchni gminy
wskazane w PZLP	50,41	3,75	0,56
dolesienia istniejących lasów	9,75	0,73	0,11
najsłabszych klas gleb (suma V I VI klasy)	883,44	65,81	9,78
klasa V klasa VI	606,42 277,02	45,17 20,64	6,71 3,07
nieużytków oraz obszarów nieprzydatnych dla rolnictwa	29,43	2,19	0,33
obszarów po eksploatacji surowców mineralnych	28,49	2,12	0,32
brzegów cieków, zbiorników wodnych, wododziałów oraz głównych zbiorników wód podziemnych (GZWP)	185,59	13,83	2,06
korytarze ekologiczne	101,05	7,53	1,13
obszary buforowe	54,16	4,04	0,6
OGÓLNIE	1342,32	100,00	14,89

Źródło: opracowanie własne.

W PZLPP nie określono dużych obszarów do zalesienia odnoszących się do gminy Buk, mimo jej wysokich preferencji zalesieniowych w KPZL oraz jednej z niższych lesistości w powiecie poznańskim. Kompleksy leśne wyróżnione w PZLPP zostały już częściowo zalesione, przez co lesistość mogą zwiększyć jedynie cztery obszary o łącznej powierzchni 50,41 ha. Tym samym przeprowadzenie prac zalesieniowych w ramach Programu obejmuje tylko 0,56% powierzchni gminy (tabela 1).

Wśród obecnie istniejących lasów na terenie gminy dolesiono sześć obszarów stanowiących enklawy, półenklawy bądź grunty przylegające z dwóch stron do kompleksów leśnych (rys.1). Ich powierzchnia obejmuje niecałe 10 ha, co odpowiada 0,11% powierzchni gminy, a 0,73% ogółu zaplanowanych zalesień (Tab.1). Wyznaczone obszary leśne nie stanowią cennych zbiorowisk nieleśnych ani nie pełnią w związku z tym funkcji ochronnych dla biocenoz, przez co mogą uzupełnić istniejące ekosystemy leśne. Tym bardziej, iż przy połączeniu z lasami utworzą korytarze ekologiczne, choćby przy Jeziorze Niepruszewskim, dodatkowo chroniąc jego wody przed zanieczyszczeniami spływającymi z rozbudowywanego Niepruszewa (rys.1).

Największą powierzchnię planowanych zalesień w gminie Buk tworzą kompleksy leśne położone na najsłabszych gruntach – klasy V oraz VI (rys.1), stanowią one 65,81% (883,44 ha) wśród powierzchni wszystkich projektowanych zalesień. Grunty klasy V obejmują swym obszarem 606,42 ha w granicy opracowania, natomiast grunty klasy VI tylko 277,02 ha (tabela 1). Zaplanowane zalesienia umiejscowione są przede wszystkim w północno-wschodniej części gminy oraz na wschód od wsi Huby Szewskie, gdzie występują korzystne warunki glebowe dla przeprowadzenia koncepcji, a lokalizacja gruntów daje możliwość opracowania spójnych i powiązanych ze sobą obszarów leśnych (rys.1). Zalesienia najsłabszych klas gleb obejmuje 9,78% powierzchni gminy, co oznacza że zaplanowane kompleksy leśne usytuowane są mniej więcej na połowie obszaru tych gleb (ogólnie zajmują 21,2% powierzchni gminy). Pozostała część jest rozproszona w rejonie całej gminy, m.in. na terenach zabudowanych bądź przeznaczonych pod zabudowę, jak i na obszarze Parku Przemysłowego Buk, który stanowi ośrodek rozwoju gospodarczego gminy. Dodatkowo pojedyncze fragmenty ulokowane są pomiędzy urodzajnymi klasami gleb w południowo-zachodniej części gminy. W związku z innym przeznaczeniem terenu bądź w przypadku dołączenia ich do koncepcji brakiem ciągłości pomiędzy poszczególnymi kompleksami leśnymi, lepszym rozwiązaniem jest pozostawienie ich w dotychczasowym użytkowaniu.

Zgodnie z Wytycznymi w sprawie ustalenia granicy rolno-leśnej z 2003 roku, do gruntów przeznaczonych do zalesienia zalicza się nieużytki, a także tereny po eksploatacji m.in. piasku i żwiru. W gminie Buk nieużytki wraz z gruntami nieprzydatnymi dla rolnictwa zajmują powierzchnię równą 29,43 ha, natomiast obszary poeksploatacyjne (czynne oraz nieczynne) – 28,49 ha (tabela 1). Łącznie w obszarze opracowania jest takich dwanaście wyznaczonych kom-

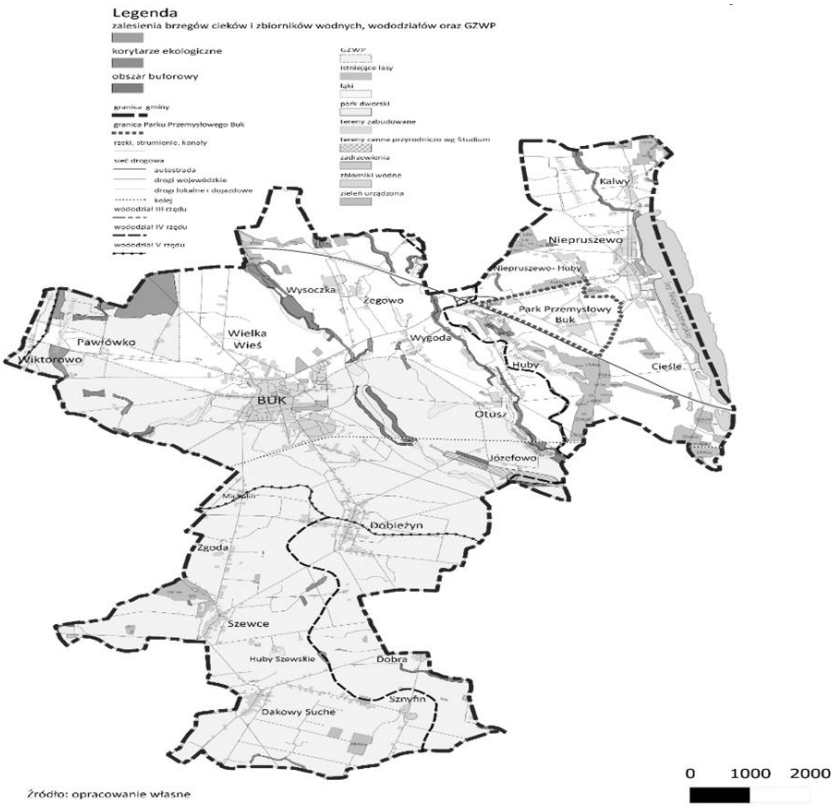
pleksów (rys. 1), które po zrealizowaniu opracowanej koncepcji zwiększyłyby lesistość o 0,65% (tabela 1). Po wyczerpaniu złóż zalesienie wyrobisk przyczyniłoby się do przywrócenia ich wartości przyrodniczych, szczególnie w okolicy jedynego jeziora w gminie – Jeziora Niepruszewskiego.

Ze względu na niezliczone atuty zalesiania cieków wodnych, Głównych Zbiorników Wód Podziemnych, wododziałów oraz brzegów jezior (między innymi poprawa jakości i ochrona wód podziemnych i powierzchniowych), ta grupa również obejmuje znaczną powierzchnię w przygotowanej koncepcji, równą 185,59 ha (tabela 1). Wartość ta zwiększa lesistość w gminie Buk o 2,06%, a poszczególne segmenty zalesień położone są głównie w północnej części opracowania (rys. 1). Niewiele ponad połowa powierzchni gminy zlokalizowana jest na dwóch GZWP, jednak pomimo zaleceń Wytycznych odnośnie ich zalesiania, w całości nie jest to możliwe. Przy północnej granicy wyznaczony został obszar obejmujący fragment GWZP o numerze 145, którego powierzchnia wynosi 75,73 ha, a lokalizacja nie koliduje ze strukturą przestrzenną gminy (rys. 1). Licznie przebiegające wododziały zostały zalesione jedynie przy nowoprojektowanych kompleksach leśnych, ze względu na uzyskanie zwięzłej całości planowanych lasów oraz zachowanie w niepodzielnej formie chronionych klas gleb (I–III) w południowej części gminy, co odnosi się do przestrzegania zasady ładu przestrzennego. W celu zniwelowania wpływu intensywnego rolnictwa na zasoby wodne w gminie Buk, wyznaczone zostały zalesienia wzdłuż Samicy Stęszewskiej, Mogilnicy Wschodniej, częściowo rzeczki Trupiny oraz przy innych mniejszych rowach i kanałach w północnej części gminy (rys. 1). Przy wschodnim brzegu Jeziora Niepruszewskiego, wytyczono wąski pas osłaniający wody zbiornika od zabudowy jednorodzinnej, który pełni także funkcję korytarza ekologicznego istotnego dla powiązań regionalnych (rys. 1).

Projektowanie zalesień opiera się również na uwzględnieniu ekologicznych uwarunkowań, które szczególnie podkreślane są w dokumentach planistycznych. Rozważając właściwe gospodarowanie biocenozą oraz przestrzenią, która otacza cenne przyrodniczo obszary, w granicach opracowania zaplanowane zostały korytarze ekologiczne oraz obszary buforowe o łącznej powierzchni równej 155,21 ha, czyli odpowiadającej 1,73% powierzchni gminy (tabela 1). Korytarze ekologiczne (101,05 ha) położone są przy projektowanych zalesieniach, w celu utworzenia logicznego połączenia planowanych oraz istniejących kompleksów leśnych ułatwiających migrację zwierząt. Obszary buforowe (54,16 ha) tworzą strefy zmniejszające negatywny wpływ na wyjątkowo cenne

tereny, do których w przypadku gminy Buk należą częściowo podmokłe łąki w dolinach rzek położone między innymi w środkowej części gminy (rys. 1).

Ogólna powierzchnia zaplanowanych kompleksów leśnych wynosi 1342,32 ha, co odpowiada 14,89% obszaru gminy. Poszczególne fragmenty pełnią różne funkcje, mimo to wzajemnie się uzupełniają i tworzą spójną funkcjonalnie oraz przestrzennie całość.

Rys. 1. Koncepcja zalesień gminy Buk

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowanie

Zaprojektowane zalesienia obejmują swym zasięgiem powierzchnię równą 1342,32 ha, co odpowiada około 14,89% powierzchni gminy. Dzięki temu, lesistość w gminie Buk zwiększy się z 3,9% do 18,79%. Opracowana koncepcja zalesień uwzględnia dokumenty planistyczne, jak również uwarunkowania przyrodnicze i antropogeniczne na obszarze gminy Buk. Ponadto projekt jest zgodny z zasadą zrównoważonego rozwoju oraz spełnia wymogi kształtowania ładu przestrzennego. Największą powierzchnię wśród nowych kompleksów leśnych (65,81%) według przeprowadzonej koncepcji tworzą zalesienia powstałe na najsłabszych glebach, czyli V i VI klasie bonitacyjnej gleb. Ich powierzchnia jest równa 883,44 ha i obejmuje 9,78% powierzchni gminy. Zalesienia tworzą regionalne powiązania ekologiczne, biorąc pod uwagę ochronę bioróżnorodności oraz ekosystemów nieleśnych, zwłaszcza wzdłuż zachodniej granicy gminy, jak i w miejscu przebiegu rynien polodowcowych z północnego-zachodu na południowy wschód gminy. Rozmieszczenie zalesień wzbogaca krajobraz gminy Buk, w szczególności w okolicy Jeziora Niepruszewskiego oraz miejscowości Huby. Wysokie ceny gruntów niezabudowanych z nasilającym się procesem suburbanizacji[5] powodują, że grunty nadające się do zalesienia są przeznaczane na inne cele, głównie mieszkaniowe, pod rozwój przemysłu – bardziej dochodowe. Również badania Zydronia i Bobera[6] potwierdziły, że gminy znajdujące się blisko miasta Poznań ze względów ekonomicznych nie przeznaczają gruntów pod zalesienie pomimo uwarunkowań, które predysponują te tereny na cele leśne.

Władze gminy postępują zgodnie z zasadami gospodarki wolnorynkowej w stosunku do przestrzeni, które można zdefiniować słowami Bajerowskiego „Spośród różnych rodzajów wartości przestrzeni jej wartość ekonomiczna, wyrażona w notowanych cenach nieruchomości doskonale odzwierciedla potencjalne możliwości optymalnego użytkowania przestrzeni”[7]. Według tej zasady zalesianie gruntów jest z punktu widzenia dochodów gminy nieopłacalne w związku z powyższym w obecnych uwarunkowaniach ekonomiczno-

[5] A. Zydroń, *Analiza rynku nieruchomości niezabudowanych w wybranych gminach Wielkopolski*, „Rocznik Ochrona Środowiska” 2011, t. 13.

[6] A. Zydroń, Ł. Bober, *Opracowanie koncepcji zalesień dla gminy Tarnowo Podgórne*, „Rocznik Ochrona Środowiska” 2013, t. 15.

[7] T. Bajerowski, *Zarządzanie przestrzenne. teoretyczne i praktyczne aspekty prognozowania finansowych skutków opracowań planistycznych*, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2008.

-społecznych nie można zrealizować opracowanej koncepcji. Podobna sytuacja ma miejsce na obszarze całego kraju, gdzie odnotowuje się regres powierzchni przeznaczonych do zalesienia, jak również rozmieszczenie zalesień gruntów rolnych jak i ich natężenie wykazuje znaczne zróżnicowanie przestrzenne[8].

Literatura

Bajerowski T., *Zarządzanie przestrzenne. teoretyczne i praktyczne aspekty prognozowania finansowych skutków opracowań planistycznych*, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2008.

http://www.ekoportal.gov.pl/opencms/opencms/ekoportal/prawo_dokumenty_strategiczne/ochrona_srodowiska_w_polsce_zagadnienia/Lasy/rola_lasow_w_ochronie_srodowiska.html (2.09.2013).

Krajowy Program Zwiększania Lesistości – Aktualizacja 2003, Warszawa, maj 2003.

Lasy w Polsce 2012, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa 2012.

Opis taksacyjny Nadleśnictwa Konstantynowo, Plan Urządzenia Lasu na lata 2008–2017, RDLP, Poznań 2012.

Plan Urządzania Lasu Nadleśnictwa Konstantynowo na okres od 1 stycznia 2008r. do 31 grudnia 2017 r., Biuro Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej, Poznań 2008.

Plan Urządzania Lasu Nadleśnictwa Konstantynowo na okres od 1 stycznia 2008 r. do 31 grudnia 2017 r., Biuro Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej, Poznań 2008.

Polityka Leśna Państwa, Ministerstwo Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa, Warszawa 1997.

Polna M., *Zróżnicowanie procesu zalesień gruntów rolnych na obszarach górskich Polski*, „Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich" 2008, t. 8.

Program Zwiększania Lesistości Powiatu Poznańskiego, Warszawa, grudzień 2007.

Program Zwiększania Lesistości Powiatu Poznańskiego, Warszawa, grudzień 2007.

Raport o stanie lasów 2012, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa, czerwiec 2013.

Skolud P., *Zalesienia gruntów rolnych i nieużytków – poradnik właściciela*, Centrum Informacji Lasów Państwowych, Warszawa 2006.

Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Miasta i Gminy Buk 2004–2015, Buk 2004.

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Buk, Buk 1999 (zmiany 2007 r.)

Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (DzU 1991, nr 101, poz. 444 ze zm.).

Wytyczne dotyczące ustalania granicy rolno-leśnej, 2003.

[8] M. Polna, *Zróżnicowanie procesu zalesień gruntów rolnych na obszarach górskich Polski*, „Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich" 2008, t. 8.

Zydroń A., *Analiza rynku nieruchomości niezabudowanych w wybranych gminach Wielkopolski*, „Rocznik Ochrona Środowiska" 2011, t. 13.
Zydroń A., Bober Ł., *Opracowanie koncepcji zalesień dla gminy Tarnowo Podgórne,* „Rocznik Ochrona Środowiska" 2013, t. 15.

The elaboration of afforestation concept for the Buk community

Summary

The aim of this thesis was to elaborate afforestation concept for the Buk community. In the first stage of thesis were included the following conditions about increasing afforestation in the community: hydrographic conditioning, occurrence of lively nature and ecological connections, soil conditions as well as some of antropogenic conditions. Afterwards there were areas selected for afforestation according to conditions for agroforestry border determination from 2003, describing conditions of selecting new forest complexes. Furthermore afforestation designing process conforms to National Forest Policy and development planning on local level. Based on conducted conditions analysis forestation in Buk community increased from low value of 3,9% to 18,70%. Increase of forest areas contributes inter alia to improvement of landscape values and quality of environment in Buk community.

Keywords: concept of afforestation, forest complex, National Forest Policy.

Translated by Małgorzata Szkilnyk

EUROPA REGIONUM TOM XXI ROK 2015

DOI: 10.18276/er.2015.21-21

PIOTR GODLEWSKI
Uniwersytet Zielonogórski

Obiekty militarne na obszarach wiejskich jako produkt regionalnej turystyki

Wprowadzenie

W ostatnim okresie w Europie obserwowane jest duże zainteresowanie turystyką militarną. Dotyczy to zwłaszcza obiektów militarnych z okresu II wojny światowej. Na terenie Polski przejawia się to głównie w coraz większym zainteresowaniem zwiedzania militarnych poniemieckich obiektów z okresu drugiej wojny światowej.

Tadeusz Jędrysiak i Armin Mikos von Rohrscheidt w pracy „Militarna turystyka kulturowa piszą że: „…w Polsce jest około 16 tys. różnych obiektów budownictwa obronnego, w tym zamki, forty, cytadele, twierdze, linie fortyfikacji, mury obronne itp. Według A.M. Rohrscheidta: „Kulturowa turystyka militarna to podróże turystyczne mające za cel uzyskanie osobistego doświadczenia lub edukacji, w których istotną częścią programu, decydującą o podjęciu podróży lub udziale w niej jest zwiedzanie miejsc i obiektów o charakterze obronnym lub związanych z dziejami konfliktów zbrojnych, a także wojska i uzbrojenia, dowódców i żołnierzy”[1].

Piśmiennictwo naukowe dotyczące turystyki militarnej w Polsce uznać należy za dalece niepełne. Jak dotychczas tematyka militarna poruszana jest

[1] A.M. von Rohrscheidt, *Turystyka kulturowa, Fenomen, Potencjał, Perspektywy. Podręcznik Akademicki*, Gniezno 2008, s. 115.

w pracach ogólnych (podręcznikowych o turystyce), jest także próba monograficznego opracowania całościowego, brak jest jednak pełnego opracowania zagadnienia turystyki militarnej w Polsce w aspekcie turystyczno-historycznym i marketingowym, traktujących ten rodzaj aktywności turystycznej w kategoriach poznawczych (kulturowo-historycznych) i jako produkt turystyczny. W pewnym stopniu tę lukę wypełnia, wspomniana już, praca T. Jędrysiaka, Armina Mikos von Rohrscheidt „Militarna turystyka kulturowa", w której autorzy definiują militarną turystykę kulturową, a także wprowadzają pojęcie dziedzictwo militarne, analizują także elementy militarnego dziedzictwa kulturowego w Polsce[2]. Autorzy dość wyczerpująco opisują turystyczne atrakcje krajowej turystyki militarnej. Problematykę tę podejmowało też kilku innych badaczy[3], w tym także autor niniejszego opracowania[4].

Praca posiada charakter przyczynku komparatystycznego, autor dokonuje przeglądu źródeł i literatury w celu zwrócenia uwagi na obiekty militarne jako produkt regionalnej turystyki na obszarach wiejskich. Autor posługuje się głównie metodą analizy dokumentów. Implikacją praktyczną pracy może być uwzględnienie zawartych w pracy informacji do konstruowania strategii rozwoju w zakresie turystyki militarnej na obszarach wiejskich.

1. Turystyka militarna jako produkt turystyczny

Konkurencja w usługach turystycznych zmusza do ciągłego rozszerzania i uatrakcyjniania oferty turystycznej. Jednakże w warunkach turystyki wiejskiej trudno jest zapewnić właściwe zagospodarowanie terenu, w szczególności wy-

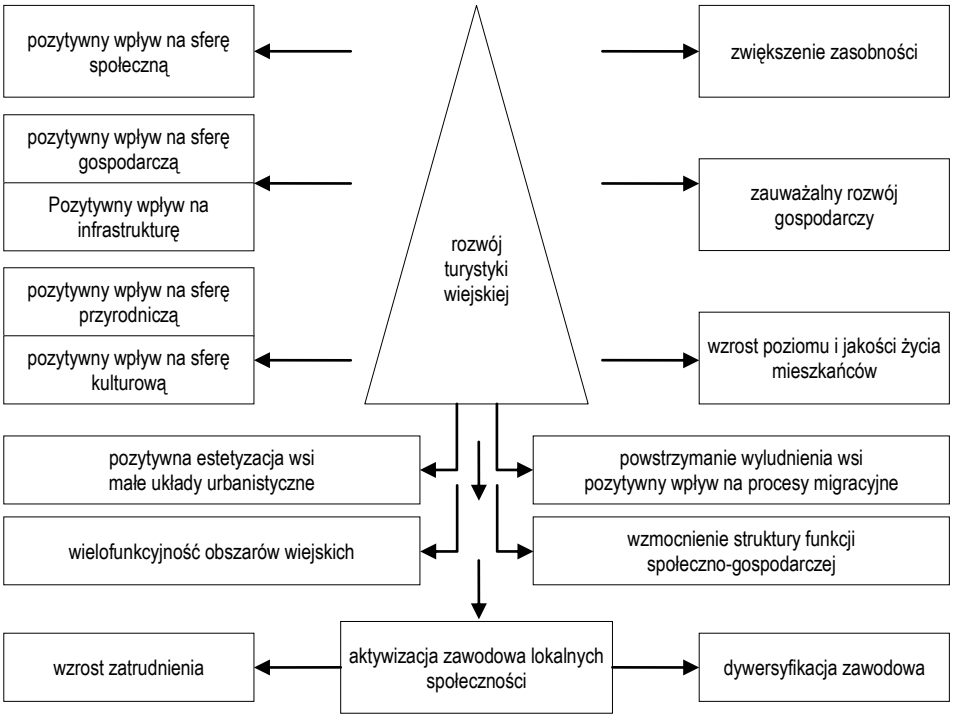
[2] T. Jędrysiak, A.M. von Rohrscheidt, *Militarna turystyka kulturowa,* Warszawa 2011.

[3] Wśród autorów istniejących przyczynków z zakresu turystyki militarnej okresu drugiej wojny światowej na uwagę zasługują, między innymi prace: D. Chylińska, *Formy ekspozycji i udostępnienia turystycznego obiektów militarno-wojskowych z czasów II wojny światowej. Rozwiązania polskie a praktyka europejska*, „Folia Turistica" 2006, nr 17, s. 77–97; D. Chylińska, *Obiekty militarno-wojskowe z czasów II wojny światowej na Dolnym Śląsku jako produkt turystyczny, aktualne wykorzystanie i szanse rozwoju*, „Turyzm" 2006, z. 1, s. 5–19; K. Janaszek, *Poprzez Wał Pomorski i poradzieckie poligony*, „Poznaj Swój Kraj" 2007, nr 7–9, s. 28–30; Większe fragmenty dotyczące turystyki militarnej zawarł w swojej książce „Turystyka Kulturowa" A.M. von Rohrscheidt, *Turystyka kulturowa, Fenomen, Potencjał, Perspektywy. Podręcznik Akademicki*, Gniezno 2008.

[4] Piotr Godlewski, *Rozwój regionalnej turystyki militarnej (na przykładzie obiektów militarnych z okresu II wojny światowej w woj. lubuskim)*, „Handel Wewnętrzny", „Turystyka i Rekreacja Czynnikami Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Regionu" 2013, nr 5, t. II, s. 113–120.

promować istotny komercyjnie produkt rekreacyjny czy turystyczny. Nie tylko atrakcje związane z przyrodą lecz również elementy kulturowe, a zwłaszcza przedsiębiorczość mieszkańców, rodzaj i wielkość kapitału stanowią istotną część rozwoju turystyki wiejskiej. Zagospodarowanie turystyczno-rekreacyjne jest przedsięwzięciem o dużej kosztochłonności, konieczności zgromadzenia środków inwestycyjnych. Pozyskanie kapitału inwestycyjnego może być jednak trudne w przypadku zapóźnionych, gospodarczo małych jednostek terytorialnych.

Jak się wydaje istniejące już obiekty militarne nie stanowią dużej kosztochłonności rewitalizacji i eksploatacji. Bariery rozwoju turystyki militarnej spowodowane są głównie brakiem koncepcji zagospodarowania i zbyt niskimi nakładami na promocję, w tym na reklamę rejonów i obiektów jako marki regionalnych produktów. Ważne jest, aby właściwe jednostki samorządu terytorialnego i inwestorzy prywatni wykreowali flagowe produkty regionalne i na tej podstawie budowali markę. Dla regionu czy gminy ważne jest też, aby będący w posiadaniu produkt turystyki na terenie wiejskim był w jak najszerszym obszarze informacji o nim.

Rys. 1. Znaczenie lokalne rozwoju turystyki wiejskiej

Źródło: opracowanie na podstawie T. Marzewski, *Miejsce i rola turystyki na obszarach wiejskich w polityce regionalnej*, Studia Periegetica. Zeszyty Naukowe WWSTiZ w Poznaniu, nr 7/2012, s. 32.

Polska należy do krajów europejskich o stosunkowo małej atrakcyjności w zakresie turystyki kulturowej. Mała liczba liczących się w światowych rankingach zabytków spowodowana jest nie tylko uwarunkowaniami historycznymi. Ziemie polskie należały do obszarów ubogich materialnie, o budownictwie głównie drewnianym, ale również dotkliwie doświadczonych przez zniszczenia wojenne i grabież. Jednakże to, że historycznie polskie obszary były często w epicentrum nawałnic wojennych pozostawiał materialne ślady w postaci obiektów militarnych i ważnych historycznie pól bitewnych. Głównymi destylacjami turystyki militarnej w Polsce w odniesieniu do drugiej wojny światowej są: Międzyrzecki rejon umocnień (MRU) na terenie województwa lubuskiego, umocnienia Wału Pomorskiego na terenie województwa zachodniopomorskiego, kwatera wojenna „Wilczy Szaniec" (Giełoż, koło Kętrzyna), kompleks „Riese" w Górach Sowich.

Często motywem przyjazdu na teren umocnień czy obiektów militarnych jest deficyt bardziej atrakcyjnych miejsc na trasie wycieczek. Tak spolaryzowane pod względem wiedzy i percepcji grupy są dużym wyzwaniem dla administratorów obiektów, którzy muszą zatrudniać wysoko wyspecjalizowaną merytorycznie kadrę przewodników posiadających ponadto kompetencje pedagogiczne. A.M. von Rohrscheidt zwraca także uwagę, że: Zwiedzanie (…) zwłaszcza miejsc krwawych bitew czy masowej zagłady wymaga – szczególnie w przypadku grup obcego pochodzenia – od prowadzących grupy turystyczne i obsługujących je na miejscu szczególnej wrażliwości historycznej i ostrożności w wyrażaniu opinii"[5].

Poza obiektami architektury militarnej istotne znaczenie dla turystyki militarnej posiadają pola bitewne. Jak pisze D. Chylińska w pracy „Pole bitwy jako przedmiot zainteresowania i przystosowania turystycznego – zarys problematyki": „ Pola bitwy stanowią w większości przypadków niewykorzystany potencjał turystyczny. Dzieje się tak m.in. ze względu na brak dobrze zachowanych na polu bitwy artefaktów, upamiętnień czy też równie dotkliwą nieumiejętność czytania historycznego krajobrazu bitewnego prezentowaną przez przeciętnego, nawet kulturalnie motywowanego turystę"[6]. Stąd też, istotna rola w zakresie turystyki pól bitewnych przypada samorządom lokalnym, które dbać powinny o zabezpieczanie materialnych śladów działań wojennych, pozyskiwanie artefaktów, tworzenie sal historycznych, przygotowywanie opracowań edukacyjnych o charakterze dydaktycznym. Istotne znaczenie ma również zagospodarowanie turystyczne, które jest podstawą atrakcyjności turystycznej. Problemem jest również „przyciągnięcie" turysty, zważywszy na fakt, że często obiekty militarne, rejony umocnione i pola bitewne ulokowane są na terenach nienajlepiej skomunikowanych.

W tej sytuacji ważna jest synergiczna współpraca pomiędzy samorządami terytorialnymi, administratorami obiektów i organizatorami ruchu turystycznego. Jednakże, E. Malchrowicz pisząc o polskich touroperatorach turystyki kulturowej podaje, że w Polsce brak jest profesjonalnego biura podróży specjalizującego się w segmencie wyjazdów turystycznych zawiązanych z turystyką mili-

[5] A.M. von Rohrscheidt, *Turystyka kulturowa, Fenomen, Potencjał, Perspektywy. Podręcznik Akademicki*, Gniezno 2008, s. 118.

[6] D. Chylińska, *Pole bitwy jako przedmiot zainteresowania i przystosowania turystycznego – zarys problematyki*, „Turystyka Kulturowa", www.turystyka kulturowa.org, nr 11 (213) (listopad 2013).

tarną, a w ofertach biur podróży znajdują się jedynie pojedyncze wycieczki (np. Monte Cassino, Szlak Zamków Krzyżackich). Z istniejących ofert na uwagę zasługuje oferta Biura Turystyki Kulturowej i Edukacyjnej KulTour.pl (np. wycieczka „Śladami dawnych fortec")[7].

Istotne znaczenie ma wypromowanie zabytkowych obiektów militarnych jako produktu turystyki ponadregionalnej. Międzyrzecki Rejon Umocnień usytuowany na terenie województwa lubuskiego jest turystyczną atrakcją ponadregionalną. W Strategii rozwoju turystyki na lata 2008–2014 opracowanej przez Ministerstwo Sportu i Turystyki czytamy: „Na uwagę pod względem ochrony przyrody zasługuje też Międzyrzecki Rejon Umocniony, jednocześnie interesujący turystycznie obiekt militarny. (…). Obecnie ochroną objęto również część południową MRU – Pętlę Boryszyńską"[8].

Ranga MRU w strategii rozwoju turystyki województwa lubuskiego jest znacząca. Lubuskie każdego roku wybiera dla celów promocji jeden rodzaj turystyki. Rok 2012 w województwie lubuskim ogłoszono rokiem turystyki militarnej.

Zakończenie

Wśród różnych form turystyki kulturowej wyróżnia się turystykę militarną, która w ostatnim okresie zyskuje na popularności. Na terytorium Polski jest znaczący potencjał w dziedzinie turystyki militarnej. Wiele zabytkowych obiektów, głównie budowli fortyfikacyjnych z okresu drugiej wojny światowej znajduje się na terenach wiejskich. Największa ich liczba znajduje się w zachodnich województwach, głównie na terenie zachodniopomorskiego i lubuskiego. Z raportu „Polscy touroperatorzy turystyki kulturowej" – opublikowanego w „Turystyce Kulturowej" we wrześniu 2011 roku wynika, że militarna turystyka kulturowa w Polsce jest jedną z bardziej niszowych i najbardziej zaniedbanych pod względem zagospodarowania turystycznego, formą turystyki kulturowej w Polsce[9]. Aktualny jest więc problem jest rewitalizacja i turystyczne zagospodarowanie tych obiektów, a następnie wykorzystanie ich jako atrakcji turystycznej.

[7] E. Malchrowicz, *Polscy touroperatorzy turystyki kulturowej*, „Turystyka Kulturowa" 2011, nr 9, wrzesień 2011, s. 86.

[8] *Strategia rozwoju turystyki na lata 2008–2014*, Ministerstwo Sportu i Turystyki, Warszawa, 2008, s. 20.

[9] E. Malchrowicz, *Polscy touroperatorzy turystyki kulturowej*, „Turystyka Kulturowa" 2011, nr 9.

Przewidzieć można, że zagospodarowanie turystyczne tych obiektów przyczynić się może do rozwoju turystyki kulturowo-militarnej nie tylko w skali kraju, lecz może stanowić także atrakcyjną destynację w skali europejskiej, a nawet światowej.

Turystyka militarna staje się dla wielu regionów szansą podniesienia ich atrakcyjności turystycznej. Niewątpliwie rewitalizacja takich obiektów jak Międzyrzecki Rejon Umocnień, a także ich turystyczne zagospodarowanie, eksploatacja i działania w kierunku wypromowania produktu turystycznego, będą szybsze w skorelowanych działaniach instytucji i stowarzyszeń z udziałem prywatnego kapitału. Duża w tym rola samorządów i organizacji turystycznych. Są też wskazania mówiące o tym, że niektóre regiony powinny postawić na turystykę militarną[10]. Obszary wiejskie i małe miejscowości, mogą upatrywać w rewitalizacji obiektów militarnych i ich turystycznej eksploatacji nie tylko szansę ożywienia ekonomicznego, ale również promocję regionu.

Literatura

Chylińska D., *Formy ekspozycji i udostępnienia turystycznego obiektów militarno-wojskowych z czasów II wojny światowej. Rozwiązania polskie a praktyka europejska*, „Folia Turistica" 2006, nr 17.

Chylińska D., *Obiekty militarno-wojskowe z czasów II wojny światowej na Dolnym Śląsku jako produkt turystyczny : aktualne wykorzystanie i szanse rozwoju*, „Turyzm" 2006, z. 1.

Chylińska D., *Pole bitwy jako przedmiot zainteresowania i przystosowania turystycznego – zarys problematyki*, „Turystyka Kulturowa", www.turystyka kulturowa.org, nr11/213 (listopad 2013).

Gołembski G., *Turystyka militarna – nowe perspektywy*, „Aktualności Turystyczne", 2006, nr 2.

Janaszek K., *Poprzez Wał Pomorski i poradzieckie poligony*, „Poznaj Swój Kraj" 2007, nr 7–9.

Jędrysiak T., von Rohrscheidt A.M., *Militarna turystyka kulturowa*, Warszawa 2011.

Jurga M.R., *Międzyrzecki rejon umocnień dla początkujących*, część I–II, Pytania i Odpowiedzi, Zielona Góra 2012.

Jurga R.M., *Fortyfikacje III Rzeszy w rysunkach przestrzennych*, Zielona Góra 2010.

[10] Zobacz też: *Regiony powinny postawić na turystykę militarną*, „Wiadomości Turystyczne" 2013, nr 15 (285).

Kamińska E., *Z historią w tle, czyli turystyka forteczna*, „Wiadomości Turystyczne" 2007, nr 24.

Krabel S., *Twierdza Boyen (Giżycko) – fortyfikacja jako atrakcja turystyczna*, „Prace i Studia Geograficzne" 2003, t. 32.

Leśniak E.K., Mazurski R., *Twierdza Srebrnogórska jako obiekt turystyczny*, „Folia Turistica" 2006, nr 17.

Malchrowicz E., *Polscy touroperatorzy turystyki kulturowej*, „Turystyka Kulturowa" 2011, nr 9.

Miniewicz J., Perzyk B., *Międzyrzecki Rejon Umocniony 1934–1945*, Warszawa 1993.

Molski P., *Forteczne atrakcje*, „Aktualności Turystyczne" 2003, nr 8.

Molski P., *Zabytkowe fortyfikacje. Ochrona a turystyka*, w: *Eksploracja przestrzeni historycznej*, red. M.K. Leniartek, Wrocław 2008.

Poczta J., *Turystyka militarna jako przejaw nowej formy aktywności turystycznej w Polsce*, w: *Turystyka i rekreacja jako formy aktywności społecznej*, red. W. Staniewska-Zątek, T. Sankowski, R. Muszkieta, Poznań 2008.

Regiony powinny postawić na turystykę militarną, **„**Wiadomości turystyczne" 2013, nr 15 (285).

Sadowski J., *Fortyfikacja MRU w okolicy Bledzewa, odcinek północny MRU, od GW „Ludendorff" do GW „Schill". Prezewodnik turystyczny*, Gliwice-Tarnowskie Góry 2009.

Sadowski J., *Grupa Warowna „Ludendorff". Werkgruppe „Ludendorff"*, Gliwice 2011.

Samusik J., *Nadnarwiańskie forty*, „Poznaj Swój Kraj" 2007, nr 1–3.

Strategia rozwoju turystyki na lata 2008–2014, Ministerstwo Sportu i Turystyki, Warszawa 2008.

Toczewski A., *Międzyrzecki Rejon Umocniony*, 2001.

Turystyka Militarna, Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego. Zielona Góra 2012.

von Rohrscheidt A.M., *Turystyka kulturowa, Fenomen, Potencjał, Perspektywy*, Podręcznik Akademicki, Gniezno 2008.

Wilkaniec A., *Poznańskie fortyfikacje jako obiekty turystyczne i rekreacyjne*, w: *Turystyka i rekreacja jako formy aktywności społecznej*, red. W. Staniewska-Zątek, T. Sankowski, R. Muszkieta, Poznań 2008.

Witwicki P., *MRU, Międzyrzecki Rejon Umocnień, pytania i odpowiedzi*, Gliwice 2008.

Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy Uroczyska MRU i Rezerwat Nietoperek. Przewodnik turystyczny, Świebodzin 2007.

Military facilities in rural areas as a product of regional tourism

Summary

Poland shows a considerable potential as regards military tourism. Many historical facilities are situated in rural areas. Among these attractive are those that were built by the Germans during WW2. The largest number is found in western provinces, mainly Zachodniopomorskie and Lubuskie ones. Currently, a vital issue is their regeneration and development of these facilities to tourist ends, and, then, to use them as tourist attractions. It can be predicted that once developed, these facilities may contribute to a growth in cultural and military tourism, not only on a country-wide scale, but may make for an attractive destination on a European or worldwide scale.

The paper accounts for issues in military facilities tourism in rural areas seen as a regional touristic product, basing on an example of military tourism in Lubuskie province. The author relies chiefly on review of documents. The information contained in the paper may be practically used to build a product strategy as regards the development of military tourism .

Keywords: rural areas, rural tourism, military tourism, touristic regional product.

Translated by Zbigniew Rawicz-Lipiński

NOTA O AUTORACH

Piotr Adamczyk – dr, Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej, Wydział Nauk Ekonomicznych, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

Iwona Batyk – dr inż., Katedra Towaroznawstwa i Badań Żywności, Wydział Nauki o Żywności, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.

Milena Anna Bera – dr, Zakład Ekonomii Środowiska, Wydział Ekonomiczny, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie.

Agata Budzyńska-Biernat – mgr inż., Katedra Nauk Ekonomicznych, Wydział Inżynierii Zarządzania, Politechnika Poznańska.

Joanna Buks – mgr, Zakład Ogólnej Ekonomiki, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Państwowy Instytut Badawczy w Warszawie.

Piotr Godlewski – dr hab. prof. nadzw., Zakład Społecznych Podstaw Wychowania Fizycznego i Sportu, Wydział Pedagogiki, Socjologii i Nauk o Zdrowiu, Uniwersytet Zielonogórski.

Marianna Greta, dr hab. prof. nadzw., Katedra Integracji Europejskiej i Marketingu Europejskiego, Wydział Organizacji i Zarządzania, Politechnika Łódzka.

Jarosław Klimczak – dr, Katedra Turystyki, Rekreacji i Ekologii, Wydział Nauk o Środowisku, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.

Halina Kałuża – dr hab. prof. nadzw., Zakład Ekonomiki, Organizacji Rolnictwa i Agrobiznesu, Instytut Agronomii, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach.

Franciszek Kapusta – prof. dr hab., Instytut Nauk Ekonomicznych i Społecznych, Wydział Przyrodniczo-Technologiczny, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu.

Wioletta Knapik – dr hab., Zakład Politechniki Społecznej i Doradztwa, Wydział Rolniczo-Ekonomiczny, Uniwersytet Rolniczy w Krakowie.

Michał Kiełsznia – dr, Katedra Nieruchomości, Agrobiznesu i Ekonomii Środowiska, Wydział Ekonomiczny, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie.

Danuta Kołodziejczyk – dr hab. prof. nadzw., Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Państwowy Instytut Badawczy w Warszawie.

Karol Kukuła – prof. dr hab., Katedra Statystyki Matematycznej, Wydział Rolniczo-Ekonomiczny, Uniwersytet Rolniczy w Krakowie.

Małgorzata Michalcewicz-Kaniowska – dr inż., Katedra Marketingu, Wydział Zarządzania, Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy.

Bartosz Mickiewicz – dr hab. prof. nadzw., Katedra Nieruchomości, Agrobiznesu i Ekonomii Środowiska, Wydział Ekonomiczny, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie.

Antoni Mickiewicz – prof. zw. dr hab. inż. dr h.c., Katedra Nieruchomości, Agrobiznesu i Ekonomii Środowiska, Wydział Ekonomiczny, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie.

Marek Niewęgłowski – dr inż., Zakład Ekonomiki, Organizacji Rolnictwa i Agrobiznesu, Instytut Agronomii, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach.

Agnieszka Obiedzińska – dr inż., Zakład Ogólnej Ekonomiki, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Państwowy Instytut Badawczy w Warszawie.

Aneta Omelan – dr, Katedra Turystyki, Rekreacji i Ekologii, Wydział Nauk o Środowisku, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.

Maria Jolanta Orłowska – dr inż., Zakład Ekonomiki i Doradztwa w Agrobiznesie, Wydział Rolnictwa i Biotechnologii, Uniwersytet Technologiczny w Bydgoszczy.

Konrad Prandecki – dr, Zakład Ogólnej Ekonomiki, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Państwowy Instytut Badawczy w Warszawie.

Monika Pradziadowicz – mgr, Katedra Nieruchomości, Agrobiznesu i Ekonomii Środowiska, Wydział Ekonomiczny, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie.

Marlena Prochorowicz – dr inż., Zakład Polityki Gospodarczej i Turystyki, Wydział Ekonomiczny, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie.

Ewa Tomczak-Woźniak – dr, Katedra Integracji Europejskiej i Marketingu Europejskiego, Wydział Organizacji i Zarządzania, Politechnika Łódzka.

Małgorzata Zajdel – dr inż., Katedra Marketingu, Wydział Zarządzania, Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy.

Dagmara K. Zuzek – dr inż., Zakład Ekonomii i Polityki Gospodarczej, Wydział Rolniczo-Ekonomiczny, Uniwersytet Rolniczy w Krakowie.

Adam Zydroń – dr inż., Instytut Melioracji, Kształtowania Środowiska i Geodezji, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu.